

ETNOLOGIE

Gherghina BODA

COSTUMUL POPULAR AL PĂDURENCELOR ÎNTRE VECHI ȘI NOU

Rezumat

Costumul popular al pădurencelor între vechi și nou

Zonă etnografică cu particularități aparte, Ținutul Pădurenilor are o serie de caracteristici care îi conferă unicitate nu numai între ținuturile românești, ci în toată lumea. Costumul popular femeiesc se distinge printr-o mare originalitate conferită în mod special de ornamentică, punctele de cusătură și podoabele de șold. Cromatica este preponderentă roșie și neagră, cu inserții coloristice de mov, verde, galben și albastru. Împodobitul capului are de asemenea particularități aparte, specifice doar pădurencelor. Portul lor popular coboară în vremuri ancestrale, fiind păstrat cu sfințenie de-a lungul veacurilor, păstrându-și astfel nealterate principalele trăsături. Astăzi se observă o anumită influență și tendință de modernizare a catrințelor, însă fără a afecta marea majoritate a pădurencelor. Astfel, costumul popular își păstrează locul binemeritat în patrimoniul costumelor noastre naționale percepute ca elemente ale culturii materiale cu o adâncă conotație etnică.

Cuvinte-cheie: costum popular, zonă etnografică, Ținutul Pădurenilor, tradiție, ornamentică.

Резюме

Народный костюм пэдурянок между стариной и современностью

Этнографическая область Цинутул пэдуренилор обладает рядом особенностей, которые делают ее уникальной не только в румынском пространстве, но и во всем мире. Женский народный костюм отличается большим своеобразием, в частности в орнаментике, в особенностях стежка и украшениях по линии бедер. Преобладающими цветами являются красный и черный с фиолетовыми, зелеными, желтыми и синими вставками. Головные уборы также отличаются своей спецификой, свойственной только пэдурянкам. Традиции их народного костюма восходят к незапамятным временам и, свято сберегаемые на протяжении веков, сохраняют неизменными свои основные черты. В настоящее время наблюдается определенная тенденция в модернизации юбок *катринца* (catrință), однако без ущерба для подавляющего большинства традиций пэдурянок. Таким образом, народный костюм сохраняет свое достойное место в наследии наших национальных костюмов как элемент материальной культуры с глубоким этническим подтекстом.

Ключевые слова: народный костюм, этнографическая зона, Цинутул пэдуренилор, традиция, орнаментика.

Summary

Folk costume of the Forest Women – between Antiquity and Modernity

The ethnographic region of the Land of Forest Inhabitants has a number of features that make it unique not only in the Romanian space, but throughout the world. Women's folk costume differs a great deal in its peculiarity, in particular in ornamentation, in stitch features and decorations along the hips. The predominant colors are red and black with purple, green, yellow and blue inserts. Headgears also differ in their specificity, peculiar only to the forest women. The traditions of their folk costume date back to immemorial times and, sacredly preserved for centuries, retain their basic features unchanged. Currently, there is a certain tendency in the modernization of the Romanian peasant homespun skirts (catrințe), but without affecting the overwhelming majority of the traditions of the Forest Women. Thus, the folk costume retains its worthy place in the heritage of our national costumes as an element of material culture with deep ethnic connotation.

Key words: folk costume, ethnographic region, the Land of Forest Inhabitants, tradition, ornaments.

Informații certe despre apariția costumului popular românesc nu avem, însă cele mai vechi mărturii iconografice ale stilului vestimentar al oamenilor din spațiul românesc datează din neolitic. Al. Tzigara-Samurcaș, în lucrarea *L'Art du peuple roumain*, vorbește despre figurine ceramice descoperite în neolitic și în epoca bronzului pe care se pot descifra nu numai podoabele gen salbă purtate de țărăncile noastre, ci și cusăturile de pe veșminte, cum ar fi cele de pe sumane [8, p. 9]. Alexandru Odobescu a fost primul care a observat similitudinea costumelor dacilor de pe Columna lui Traian cu cele ale țăranilor români, mai apoi observațiile extinzându-se și la imaginile de pe monumentul Tropaeum Traiani de la Adamclisi [8, p. 10]. Pe lângă piesele de îmbrăcăminte, în acele sculpturi se pot remarca și alte elemente ale ținutei, cum ar fi cele de acoperire a capului, brăurile sau cingătorile, încălțăminte sau coafura femeilor.

Cu siguranță că modelele vestimentare ale strămoșilor noștri traco-geto-daci s-au născut, în primul rând, din necesități practice, pentru ca mai apoi, cu timpul, componenta estetică să ocupe un loc tot mai important. În mod cert, ornamentica s-a dezvoltat cu precădere în iernile lungi în care muncile exterioare casei nu se puteau desfășura decât în mod restrâns și când femeia, în spațiul închis al casei, își ocupa timpul cu țesutul și cusutul pieselor vestimentare sau a celor casnice, cum ar fi cearșafurile, ștergarele, covoarele, învelitoarele de pat, de pernă, de perete etc. În acele zile lungi de iarnă, în casă sau la șezători, țărăncile noastre au dat frâu liber imaginației și și-au împodobit țesăturile cu cele mai frumoase cusături în care se întâlneau, în linii geometrice extrem de stilizate, elementele naturii, oamenii, păsările, aspectele de viață cotidiană sau elementele florale executate în puncte de cusătură deosebit de frumos elaborate, îmbinate într-o mare varietate de modele, toate cu o simbolistică bine conturată și transmisă cu mare grijă din generație în generație. Căci „simbolul este prin definiție o modalitate primitivă de exprimare, ilustrare a unui concept printr-o imagine, iar arta veșmântului românesc se arată întotdeauna înclinată să-l accepte. În felul acesta, frumusețea iilor și catrințelor depășește hotarele unei simple ornamentații specifice și capătă valoarea unei istorii de stil a vieții unui neam, valoarea unui document psihologic” [3, p. 4]. Și pentru că în orice împrejurare țăranul român mai întâi se uita în sus la cer, atunci când lucra, țărâncă româncă comunica cu Dumnezeu prin rugăciune: „Cămara Ta Mântuitorule, o văd împodobită. Și îmbrăcăminte nu am ca să intru într-însa. Luminează-mi haina – taina sufletului meu! Și mă mântuiește, Mântuitorul meu”, de unde vedem cum întreaga taină a sufletului femeii era cuprinsă în acele costume [6, f. p.]. Dacă veșmintele folosite în portul de zi cu zi erau mai modeste din punct de vedere decorativ, cele îmbrăcate la sărbători reprezintă adevărate tezaure ale creației populare, măiestria artistică a țărăncilor izbucnind din fiecare împunsătură de ac. Pentru că frumusețea cusăturilor românești este „o istorie purtată de trupuri pentru a nu fi smulsă de uitare” [3, p. 4].

Costumul popular este considerat un fenomen de cultură materială, un document istoric, artistic și social viu, un element deosebit de important de istorie și civilizație care reflectă, îndeosebi în ornamentica sa, istoria milenară a poporului român, zbuciumul sufletului și trăirile intense ale țărăncii noastre, purtătoare de mesaje sociale, morale, estetice sau de ierarhie socială, un monument al eternității și individualității poporului român. Ana Maria Schiopu consideră că, dacă îl privim „ca element uti-

litar, costumul se raportează la condițiile geografice și declină, la ocupații și meșteșuguri”, iar „ca element de podoabă, el este legat de cele mai importante ceremonii din viața purtătorului” [10, p. 2], în timp ce Pavel Panduru consideră că „prin îmbrăcarea acestor haine numite populare, ale întregii populații, omul se îmbracă cu întregul univers (lume)”, „eu trăiesc în lume, dar și întreaga lume e în mine”. Deci portul popular reprezintă o recapitulare simbolică a întregii mitologii și cosmogonii de început” [6, f. p.]. De unde putem conchide că portul țăranului român este „oglindea unei spiritualități și a unei estetici trainice zidite și foarte vechi. Frumusețile lui au izvorât din mii de gânduri, au curs printr-o pulbere de mâini, au fericit șiruri de vieți, dar au rămas aceleași din adâncimi de vremuri tracice” [3, p. 3].

Costumul național a cunoscut o anumită evoluție în timp, fiind influențat atât de moștenirea primitivă prin tradiție de la strămoși, cât și de tendințele sociale, de neamurile cu care a conviețuit, de legăturile comerciale, precum și de alți factori socio-economico-culturali [2, p. 7].

Însă cele mai însemnate evoluții s-au constatat nu în croi, care a rămas relativ același, ci în ornamentică, în procesul de înfrumusețare al costumului național. Putem afirma că evoluția portului popular a traversat trei etape [10, p. 1]: prima etapă este caracterizată de individualizarea portului românesc în raport cu cel al vecinilor, în diferențierea cromatică locală pe categorii de vârstă, pe zone și prin preferințe pentru anumite tehnici, motive, puncte de cusătură etc.; a doua etapă se caracterizează prin influența orașelor asupra satelor, cu timpul renunțându-se la portul tradițional zilnic, acesta fiind înlocuit cu piese vestimentare orășenești; a treia etapă se caracterizează prin folosirea costumului popular doar local, cu prilejul anumitor evenimente sau sărbători tradiționale reclamate de datini și obiceiuri.

Odată cu conturarea zonelor etnografice, s-a remarcat o mare diversitate de costume populare, fiecare zonă venind cu specificul său. Însă, dincolo de particularitățile zonale există o anumită continuitate și unitate a portului popular. Dacă prin continuitate înțelegem „drumul parcurs de portul popular născut pe străvechea vatră a civilizației dace până în zilele noastre”, prin unitate înțelegem „acele trăsături, acele aspecte esențiale care se văd în portul românesc din întreaga țară” [2, p. 7]. Etnografa Aurelia Doagă consideră că unitatea costumului popular este dată de următoarele aspecte esențiale [2, p. 7-8]:

1) *Piese costumei*. Pentru femei cămașa de purtare sau ia în partea de sus și catrințele, fotele sau vâlnicele, de la brâu în jos, iar pentru bărbați cămașa lungă sau scurtă, ițarii, căciula etc. De remarcat și ele-

mentele comune, cum ar fi hainele mai mari purtate peste costume, confecționate din dimie/abă albă sau neagră, cojoacele scurte sau lungi, traistele, brăurile, brăiele, încălțăminte ș.a.

2) *Materia primă utilizată*, adică lâna, inul, bumbacul, cânepa și borangicul. Pentru cămăși și ii se folosea pânza țesută în două ițe, iar pentru fote, vâlnice, catrințe, ițari și hainele de deasupra costumelor se utilizau țesăturile din lână în două sau patru ițe.

3) *Croiul cămășii de purtare* din partea de sus și de jos a brăului, care era unul simplu, din patru foi drepte fără nicio răscoală și aceasta din rațiuni practice de a nu se pierde nicio bucată de material.

4) *Ornamentarea* sau decorul țin de creativitatea țărăncii române, ea reușind prin linii simple să surprindă natura înconjurătoare, oamenii și păsările în diverse creații geometrice și florale.

5) *Cromatica*, caracterizată prin armonie, culori calde sau puternice, într-o combinație perfectă, la care se adaugă fluturi, mărgelile sau alte ornamente. La început s-au utilizat vopselele vegetale (frunze de nuc, arin, măr pădureț, flori de nalbă ș.a. în combinație cu zeamă de varză, sare, borș, oțet etc.), apoi coloranții industriali.

6) *Punctul de cusătură*, în special cele de bază cum ar fi punctul „înaintea acului”, cruculițele, tighelile combinate extrem de divers în vederea obținerii modelelor. Punctele de cusătură specifice sunt caracteristice diverselor zone etnografice („ciocănele” în zona Sibiului, „brâne” și „brăduți” în Ardeal, Argeș, Vlaşca, „nemțoaane” în Banat și Maramureș, „atești” în Hunedoara etc.). De aceea putem spune că al doilea procedeu tehnic de împodobire al costumului popular este cusătura, aceasta dobândind, prin măiestria execuției, calități artistice chiar și când este folosită doar ca mijloc practic de unire a două foi de material sau de încrețire în jurul gâtului [8, p. 17].

Deosebit de importantă este însă semnificația costumului popular. Pavel Panduru îi atribuie următoarele semnificații [6, f. p.]: 1. Cea a *golicunii* – ca o cerință divină, corpul uman are nevoie de a fi acoperit, iar ca o cerință practică, trupul trebuie ferit de intemperiiile vremii, de unde și felurile de țesături, mai subțiri pentru vremea caldă și mai groase pentru vremea rece; 2. Semnificația *socială* – tipul de haine denotă starea socială a purtătorului, diferența fiind dată de ornamentică, cromatică, materialul folosit, punctul de cusătură. Unele haine indicau profesiile, altele indicau evenimentele la care erau purtate (nuntă, înmormântare, sărbătoare, la biserică etc.), altele – vârsta purtătorului; 3. Semnificația *magico-religioasă* – modelele, ornamentica, cromatica, decorațiile, motivele și simbolurile folosite aveau scopul de a-i apăra pe purtători de duhurile și ființele

malefice sau de a le aduce noroc și sănătate. Am putea completa lista cu semnificația *națională* întrucât fiecare popor își etalează portul tradițional aidoma drapelului, ambele având aceeași valoare simbolică [10, p. 2].

Atunci când facem referire la portul popular românesc, Transilvania dispune de cea mai mare varietate de costume tradiționale. Dintre acestea, cele ale pădurencelor sunt cele mai deosebite și originale, neasemănând cu nici unele din celelalte zone ale județului sau ale regiunilor vecine, impunându-și unicitatea în toată țara și nu numai.

Pădurenii Hunedoarei sunt o populație așezată pe partea de est a masivului Poiana Ruscă, în zona cunoscută sub numele de Ținutul Pădurenilor. Din punct de vedere geografic, acest ținut este zona cuprinsă între ramificațiile de est ale Munților Poiana Ruscă, platou mărginit la nord de Valea Mureșului, la sud de Țara Hațegului, iar la est de Valea Cernei. Această zonă alcătuiește o platformă cu o înălțime de 1100 m, fiind despărțită de regiunile vecine printr-o zonă împădurită și tăiată de văi adânci. Din orice parte ai încerca să pătrunzi în acest ținut, trebuie să străbați brăul de păduri care îl înconjoară [1, p. 23], de unde și denumirea populației locale.

Pădurenii sunt considerați ca reprezentând „cea mai interesantă enclavă etnografică din țara noastră... o comoară etnografică unică, o arhivă cu documente vii, ale unui trecut pe care nu am reușit să-l dibuim în întregime” [9, p. 666]. Această cultură populară arhaică, extrem de originală și de diferită față de cea a regiunilor învecinate, se distinge prin câteva trăsături principale: amplasarea așezărilor pe culme, culturi agricole pe dealuri terasate, lipsa olăritului, portul specific, îndeosebi al femeilor, și graiul [4, p. 40].

Așadar, nota distinctivă a costumului pădurenesc este dată în principal de cel femeiesc care nu are aproape nimic comun cu alte costume populare românești, pe când cel bărbătesc nu se distinge printr-o originalitate prea mare, acesta având piese comune cu cele ale costumelor din zone mai mult sau mai puțin îndepărtate de zona locuită de pădurenii.

Portul femeiesc se diferențiază, în primul rând, după vârstă și statutul civil. Piesa de bază este cămașa „care determină compoziția ornamentală a costumului, restul pieselor asociindu-se cu cămașa care trebuie în mod imperios să se acorde ca epocă, vârstă, ornamentică și cromatică” [5, p. 7]. Cea pădurenească este confecționată din pânză de bumbac sau cânepă, lungă până la glezne. Este formată din două părți: cea de sus, numită „foi”, „foaia cămeșii” sau „șupeji”, și cea de jos, numită „poale”, cele două părți fiind cusute între ele [12, p. 19]. Partea de sus este croită din cinci foi de pânză, două foi în față care

formează „ciupagul”, o foaie în spate numită „în cârcă” și două foi pentru mâneci [7, p. 55]. Partea de jos sau „poalele” este formată din trei părți, un „lat de poale” în față, unul în spate și al treilea care se împarte în trei clini cusuți de celelalte două părți și alte două bucăți de pânză mai înguste, care servesc pentru confecționarea gulerului cămășii, a „gulerului la pumnași” și a „fodorilor” de la capătul de jos al mânecii [12, p. 20].

Partea de sus a cămășii este cea mai ornamentată, într-un mod bogat și compact, incluzând gulerul, pieptul și mânecile. Pieptul este împodobit cu două rânduri de cusături verticale care pornesc de la gura cămășii, numite „foi de ciupag”, compartimentate în pătrate, o ornamentație mai puțin bogată decât a mânecilor care constituie partea cea mai interesantă a costumului [7, p. 55]. Ornamentația mânecii o constituie un mare dreptunghi sau o tablă cu mai multe rânduri de sus în jos la femeile tinere, cusută cu arnici, și cu o fâșie mai îngustă orizontală, numită „pui păstă-cot”, la cele bătrâne, la care se adaugă în partea de sus, dinspre piept, de-a lungul și paralel cu „rândurile”, o fâșie îngustă cu motive numite „alcită” sau „altiță” [12, p. 21]. Deși la prima vedere tablă mânecii apare ca o cusătură uniformă, în realitate ea reprezintă o concentrație de motive foarte variate, migălos lucrate și foarte îndesate care dau impresia de masă compactă. Această panglică deasă de-a lungul mânecilor se lucrează în tehnica numită „chici” sau „ciocănele” [11, p. 188]. Partea de jos a mânecii este compusă din trei părți: o parte care se îngustează și are „crețuri” sau „brățare”, „gulerul mânecii” la mijloc și partea de jos, deschisă ca o pâlnie, adică fodorul, care la capăt se termină cu o dantelă cu colțuri numită „șiptă”, „ciptă” sau „șipcă” [7, p. 55].

Foile poalelor sunt prinse între ele cu așa numitele „chei”, poalele fiind împodobite și cu cusături verticale scurte sau mai lungi, cum ar fi „citușul” și „torcățelul” sau zigzagul colțurat numit „cârnul”, cusut cu arnici și terminându-se cu „cipta” (dantelă) cusută de margine [7, p. 55; 12, p. 21].

Cromatică folosită este cea neagră și roșie, la care se mai adaugă albastru, verde, galben și mov, dar în măsură mică. Motivele sunt exclusiv geometrice, cele mai utilizate fiind steaua, pizarul, triul, spicul grăului, pupii, helii cu patru ochi, helii cu patru ochi și cârlige, helii cu cruci, flori sau pizare, budiana, gogâsca (svastica), viacașii sau fodorii cu pene, utilizate într-o mare varietate de combinații care dau naștere unor câmpuri ornamentale deosebit de frumoase, cum ar fi cele de pe gulerul cămășii numite „pui” sau „peană”, rândurile de pe mânecă cunoscute ca și „coșii”, „cruți”, „roata mare” etc. sau cele din partea de jos a mânecii [12, p. 21-22]. Motivele sunt lucrate într-un

fel de cusătură buclată, numită „ațește”, „și norește” și în „trăsuri”. La consolidarea și decorarea marginii exterioare a gulerelor cămășii se folosește *cusutul brânel*, adică acel punct de cusătură care se obține prin punctul cruce combinat cu punctul de feston [11, p. 187].

Peste poale se pun două catrințe, cea din spate fiind mai lungă și mai largă decât cea din față, care fiind mai scurtă are rolul de a arăta ornamentica poalelor. Sunt țesute din lână în patru ițe, fără nicio ornamentație în afara felului țesăturii care poate fi realizată în mai multe moduri: costițe în zigzag sau „primburește”, linii care formează dreptunghiuri sau „cu olcuțe”, romburi înscrise unul în altul sau „osul persecului”, la final fiind tivite cu colțișori de dantelă sau cu ciucuri împlețiți, totul vopsit în negru [7, p. 57]. Astăzi, aspectul catrințelor a cunoscut mari schimbări, tinerele optând pentru catrința înflorată și împodobită cu diverse dantele, fluturași, șnururi aurii și argintii ș.a., doar bătrânele rămânând la catrința strămoșească de culoare neagră și neornamentată.

Pentru vremea mai rece, peste cămașă se pune un pieptar deosebit de bogat ornamentat, tivit cu blăniță neagră pe margine, cusătura având motive florale predominant roșii în combinație cu albastru, mov și verde.

Un alt element de unicat al portului pădurenesc este modul de încingere a taliei cu mai multe piese din lână și metal. Podoabele de metal folosite denotă nu numai măiestria pădurenilor în prelucrarea metalelor, ci și crâmpielele de mentalitate colectivă extrem de veche legate de magie sau de culturi de mult dispărute. Atât Romulus Vuia, cât și Paul Petrescu descriu aceste piese care se aranjează într-un anumit mod care formează în cele din urmă un ansamblu unitar. *Brăul împletit cu bâte* constituie o piesă unicat, astăzi tehnica de confecționare fiind aproape pierdută. Este realizat din „păr” de lână colorat, de 12 cm lățime, din mai multe fire grupate pe culori, care se prind de un cui și care se împletesc apoi cu ajutorul unor scândurele, țesătura având aspectul unei plase cu ochiuri, elastică și cu dungile colorate pe lung [7, p. 57]. Peste acest brâu se pune *brăcira*, o bandă țesută foarte strâns cu lățimea de 4 cm, fie cu un model de puncte alungite („înzâmțat”), fie ca niște mici dreptunghiuri („cu olcuțe”), fie ca o linie colțuroasă, în zigzag sau ondulată („în șerpi”). Urmează un brâu de piele bătut cu metal numit *balț*, confecționat din trei rânduri de zimți din cositor prinși în nasturi pe un alt brâu de piele („plotog”), care se închide cu o cataramă turnată în tipare de piatră moale, după o tehnică arhaică. O altă podoabă, numită „*chei pe chici*”, confecționată asemenea balților, formată dintr-o bucată de piele dreptunghiulară, lată de circa 5 cm, pe care se prind cinci rânduri de zimți de cositor, la capătul de jos

atârându-se chei și inele de alamă. *Zalele cu chei* este de fapt un lanț lucrat de mână, constând din mai multe zale făcute din bucăți de sârmă de alamă prinse una de alta, lanț numit „zale cu chei”, pe care se atârână 35 de chei ornate cu mici cercuri ștanțate, care face pereche cu „zalele cu inele”, un lanț lucrat într-un fel de ochiuri triunghiulare care se acoperă unele pe altele de la stânga la dreapta, asemenea solzilor de pește, numit „zale cu scară”, de care se atârână 35 de inele ornate tot cu cercuri mici ștanțate. Ultimul tip de lanț ornamental este cel numit „zale șerpești”, cu o împletitură aparte, de care nu se atârână nicio altă podoabă.

Unicitatea constă așadar nu numai în cele șapte podoabe de șold, ci și în ordinea punerii lor. Astfel, pe talie se pune mai întâi brăul lat, apoi opregul sau catrința din față și din spate, urmează brăcira care înconjoară mijlocul de patru ori, între încolăcături trebuind să rămână un spațiu gol de care se atârână balții, pe partea dreaptă a corpului, sub balți se atârână cheile pe chici, după care cele trei lanțuri se prind de capete în față pe sub balți, lăsate să atârne în trei cercuri largi pe șolduri [7, p. 57].

O altă piesă vestimentară purtată, de regulă, pe vreme rea este șuba, confecționată din țesătură de lână groasă albă, cu o croială simplă, lungă până la pulpe, ornamentată simplu, cu postav colorat în roșu stins și verde și bârnaș cusut sub formă de mici bucle numite „roate”, picioarele sunt îmbrăcate mai întâi în „colțuni” sau „toloboni” confecționați din pânură de lână albă, apoi cu opinci [12, p. 28].

Pădurencele își împodobesc nu numai șoldurile, ci și gâtul, cu șiraguri de mărgel colorate, cu „salba de libre” din bani de argint [12, p. 28] sau „baierul cu bani”, un colier format din 4-5 lanțuri de tip „zale în lacăt” de care sunt prinse monede vechi de argint sau nichel, de regulă purtate doar la sărbători sau la evenimente deosebite și cu „lătița” cu mărgel sau oglinzi [7, p. 54].

Și nu în ultimul rând trebuie amintită împodobirea părului, care iarăși prezintă unele particularități. Părul este pieptănat cu cărare la mijloc, se împletește și se strânge într-un coc deasupra cefei peste care se pune un „conci” circular din sârmă, fixat de coc cu ajutorul unui ac mare încovoiat [7, p. 54; 12, p. 18]. Pe creștet se pune un mic suport semicircular din pânză, umplut cu lână, numit „pernă”, peste care se așază „ceapsa”, un fel de tichie conică din pânză de bumbac sau cânepă, cu vârful prelungit spre spate, pe marginea căreia se coase o dantelă lucrată într-un mod deosebit de fin cu acul, pentru ca mai apoi să se ornamenteze întreaga suprafață cu o cusătură cu „păr” de lână vopsit în negru, alcătuită din motive geometrice lucrate în punctul de cusătură numit „tot într-una” [2, p. 32; 7, p. 54]. Sub ceapsă se pune „câr-

pa” sau marama albă de bumbac care atârână pe spate de-a lungul catrinței. Astăzi fetele tinere poartă batic roșii bogat ornamentate cu motive florale, pe când femeile căsătorite și bătrânele optează pentru baticul alb cu dantelă pe margine.

Acest port străvechi despre care pădurenii spun că l-au moștenit de la daci a rămas în cea mai mare parte la fel ca acum sute de ani, atât croiul, cât și motivele, tehnicile sau punctele de cusătură fiind păstrate cu sfințenie de pădurence și transmise generațiilor tinere cu aceeași fidelitate. Anumite influențe, din Banat în mod special, se remarcă în modul de împodobire a catrinței, doar că marea majoritate a pădurenților preferă totuși portul lor tradițional. Însă marea problemă cu care se confruntă de mai multe decenii și pădurenii Hunedoarei este exodul tinerilor spre oraș cauzat de lipsa oricăror perspective economice ale zonei, ceea ce a condus la înstrăinarea tinerelor generații de fondul tradițional autohton. Acest fapt a cauzat dispariția anumitor meșteșuguri tradiționale prin lipsa de interes a tinerilor față de acestea, ceea ce cu timpul va afecta în mod iremediabil patrimoniul material și imaterial al acestei zone. Însă în ultimii ani se observă o tendință de readucere în portul cotidian a costumului popular, și în special a iei, de către persoane din diverse categorii sociale și de vârstă, precum și o reîntoarcere a multor tineri și cupluri tinere în mediul rural în vederea desfășurării unor activități economice diverse, ceea ce conferă o lumină de speranță dezvoltării durabile a acestor zone și salvării tradițiilor populare.

Referințe bibliografice

1. Boda G. Ținutul Pădurenilor. File de istorie locală. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2015. 259 p.
2. Doagă A. Ii și cămăși românești. București: Editura Tehnică, 1981. 59 p., 32 planșe.
3. Enăchescu Cantemir A. Portul popular românesc. București: Editura Meridiane, 1971. 20 p., 80 planșe.
4. Krăutner H.G. Munții Poiana Ruscă. Ghid turistic. București: Editura Sport-Turism, 1984. 151 p., 1 hartă.
5. Lușșan E. Portul popular. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2006. 90 p.
6. Panduru P. Semnificația costumului național românesc. In: <https://arhivaneamulromanesc.wordpress.com/opinii/pavel-panduru-%E2%80%9Esemnificatia-costumului-national-romanesc%E2%80%9C/>, 2017, f.p. (vizitat 18.01.2018).
7. Petrescu P. Costumul popular românesc din Transilvania și Banat. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1959. 144 p., 32 planșe, 30 tipare.
8. Secoșan E., Petrescu P. Portul popular de sărbătoare din România. București: Editura Meridiane, 1984. 196 p., 120 planșe.
9. Secoșan E. Pădurenii din Hunedoara. In: Sargetia Vol. XVI–XVII, 1982–1983, Deva. 749 p.

10. Șchiopu Ana Maria. Costumul popular. 2012: <http://www.scribd.com/doc/97415358/Costumul-Popular> (vizitat 16.01.2018).

11. Tomida D. E. Cusăturile și broderiile costumului popular din România. București: Editura Tehnică, 1972. 230 p.

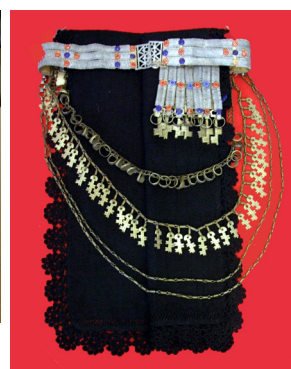
12. Vuia R. Portul popular al pădurenilor din regiunea Hunedoara. București: Editura de stat pentru literatură și artă, 1958. 37 p. In: <https://www.scribd.com/document/258599028/Portul-popular-al-padurenilor-din-regiunea-Hunedoara-de-Romulus-Vuia-1958> (vizitat 10.01.2018).

Gherghina Boda (Deva, România). Doctor în istorie, cercetător științific I, Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.

Гергина Бода (Дева, Румыния). Доктор истории, научный сотрудник I, Музей дакской и римской цивилизации Дева.

Gherghina Boda (Deva, Romania). Ph.D in History, Scientific Researcher I, Deva Museum of Dacian and Roman Civilisation.

E-mail: ginaboda15@gmail.com

Васи́лий САКОВИЧ,
Елизавета КВИЛИНKOVA

ОТРАЖЕНИЕ ЧЕРТ НАЦИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА В ЭТНИЧЕСКИХ АВТОСТЕРЕОТИПАХ БЕЛОРУСОВ МОЛДОВЫ

Rezumat

Reflecție trăsăturilor de caracter național în autostereotipuri etnice ale bieloruşilor din Moldova

Pe baza materialelor provenite din cercetări de teren, efectuate în perioada 2008–2009, printre reprezentanții belaruși ai diasporei din Moldova, în articol se face referire la stereotipurile etnice caracteristice pentru bieloruşii. În cadrul sondajului, respondenții au fost invitați să constate caracteristici, în opinia lor, semnificative trăsături inerente ale reprezentanților etniei belaruse, în general, și, într-o anumită măsură, care le disting de alte popoare. Răspunsurile nestânjenite obținute de la respondenți, în care au fost menționate anumite valori și caracteristici, au fost grupate în mai multe blocuri, avându-se în vedere frecvența de expunere. Prin generalizarea aserțiunilor respondenților cu privire la trăsăturile caracterului național belarus, autorii au reușit să dezvăluie principalele trăsături ale caracterului național în reprezentările bieloruşilor din Moldova, importanța în conștiința lor a atitudinilor sociale, a valorilor personale etc. Asupra particularităților caracterului național belarus, în opinia respondenților, și-au lăsat amprenta condițiile concrete istorice de viață ale poporului. În concluzie, autorii au constatat că belarușii din Moldova, stabiliți o lungă perioadă de timp departe de Patria etnică, și-au păstrat nu numai conștiința de sine, ci și trăsăturile caracterului național.

Cuvinte-cheie: caracterul național, stereotipurile etnice, belarușii din Moldova, orientări sociale.

Резюме

Отражение черт национального характера в этнических автостереотипах белорусов Молдовы

На основе материалов, полученных в результате полевых исследований, проведенных в 2008–2009 гг. среди представителей белорусской диаспоры Молдовы, в статье рассматриваются этнические стереотипы, характерные для белорусов. В ходе опроса респондентам было предложено выделить характерные на их взгляд значимые черты характера, свойственные представителям белорусского этноса в целом и, в определенной степени, отличающие их от других народов. Полученные свободные ответы респондентов, в которых упоминались те или иные ценности и характеристики, были сгруппированы по нескольким блокам с учетом частотности упоминания. Путем обобщения высказываний респондентов о чертах белорусского национального характера авторам удалось выявить основные черты национального характера в представлении белорусов Молдовы, значимость в их

сознании социальных установок, ценностных ориентаций и др. На особенности национального характера белорусов, по мнению респондентов, наложили отпечаток конкретно-исторические условия жизни народа. В заключение авторы констатируют, что белорусы Молдовы, проживающие длительное время вдали от этнической Родины, сохранили не только самосознание, но и черты национального характера.

Ключевые слова: национальный характер, этнические стереотипы, белорусы Молдовы, социальные установки.

Summary

Reflecting the features of national character in the ethnic stereotypes of the Belarusians of Moldova

Based on materials obtained through field research carried out in 2008–2009 among representatives of the Belarusian Diaspora of Moldova, the article discusses the ethnic stereotypes typical of Belarusians. In the course of the survey, the respondents were asked to identify, from their point of view, the important traits typical of the representatives of the Belarusian ethnic group as a whole and, to some extent, distinguish them from those of other peoples. In the received free answers, the respondents mention certain values and characteristics, which were grouped into several blocks in accordance with the frequency of their being mentioned. By generalizing the respondents' statements about the traits of the Belarusian national character, the authors succeeded in revealing the main features of the national character in the view of the Belarusians of Moldova, the importance of their social attitudes, value orientations, etc. In the opinion of the respondents, the specific character of the Belarusians was affected by concrete historical conditions of life. In conclusion, the authors state that the Belarusians of Moldova, who have lived for a long time away from the ethnic homeland, have preserved not only their identity, but also the national traits.

Key words: national character, ethnic stereotypes, the Belarusians of Moldova, social attitudes.

Этнические стереотипы рассматриваются психологами и этносоциологами как элемент этнического самосознания, поскольку они являются естественными производными той или иной культуры и выполняют функцию укрепления и защиты позитивной культурной идентичности. Основными структурными компонентами этнического стереотипа являются авто- и гетеростереотипы,

представляющие собой совокупность признаков, приписываемых, соответственно, собственной и другой этнической группе. Иными словами, авто-стереотип – это образ собственного народа, включающий в себя мнения, суждения, оценки, преимущественно положительные, то есть то, «что мы думаем о себе», а гетеростереотипы – «что мы думаем о чужих» [1, с. 36-46; 2, с. 3-16]. В содержании авто- и гетеростереотипов важное место занимают ценностные составляющие – приписывание своей и другим группам определенной системы ценностных ориентаций [10].

В настоящей статье анализируются данные по этническим стереотипам белорусов, полученные в результате индивидуальных полевых исследований, проведенных авторами в 2008–2009 гг. Материал был собран у этнических белорусов Республики Молдова, проживающих относительно компактно в следующих городах: Кишинев, Бельцы, Комрат (АТО Гагауз Ери); Тирасполь, Бендеры, Рыбница (непризнанная Приднестровская Молдавская Республика)¹. Основную группу составили респонденты старшего возраста.

Опрос осуществлялся по специально подготовленному вопроснику. Всего было опрошено свыше 70 белорусов. Респондентам было предложено выделить характерные на их взгляд значимые черты национального характера, собственные представителям белорусского этноса в целом и в определенной степени отличающие его от других народов. На основании проведенного анализа содержания свободных ответов (грамматические особенности которых сохранены) респондентов, в которых упоминались те или иные ценности и характеристики, данные были сгруппированы по нескольким блокам с учетом частотности упоминания. В связи с этим отметим, что любая категоризация, в том числе использованная в настоящей работе, отчасти является условной ввиду некоторой субъективности, связанной, в том числе, с методами сбора и обработки материала.

Так, в ответах многих опрошенных нами респондентов присутствует фраза, в которой они оговаривали примененный ими способ выделения черт, характерных для белорусов. Они акцентировали внимание на том, что в целом отмеченные черты характера могут быть отнесены ко многим народам, например, такие как: трудолюбие, доброжелательность, толерантное отношение к другим этносам, стремление жить в мире и дружбе и др. Исходя из этого, критерием для выделения ряда черт, характеризующих национальный характер белорусов, являлась для

респондентов степень или глубина их представленности у собственного этноса, которая выражалась ими при помощи качественных и количественных прилагательных – «более», «самые», «меньше», «больше» и т. д.

Так, в качестве терминальных ценностей, характерных для белорусов, респонденты выделили такие, как доброта, душевность, мягкость, открытость, гостеприимство:

Белорусы – простой, добродушный народ. Они открытые и доверчивые²; добродушные, безотказные, всегда придут на помощь; они добрые и открытые³. Белорусский народ очень добрый, отзывчивый, который помогает друг другу в сложной ситуации, трудолюбивый⁴.

Чаще всего в качестве наиболее характерных черт белорусов респонденты выделяли следующие:

Доброжелательность, доброта, добропорядочность, доверие⁵; честность и доброта⁶; доброта, открытость (открыты душой) <...>⁷; доброта, общительность⁸.

У белорусов очень добрая душа, для них характерна доброта, трудолюбие⁹; белорусы в беде не оставят, они добрые, добродушные¹⁰.

Для белорусов характерна особая душевность <...>, красота и широта души, доброта, гостеприимство¹¹; доброта, теплота душевная; белорусы гостеприимные¹².

Белорусы – очень доброжелательный народ, открытый, незлопамятный; с уважением относятся к чужому мнению (я ни с кем никогда не спорил); белорусы открытые, не умеют хитрить, бескорыстные¹³.

Белорусы не завистливые¹⁴. У белорусов нет зловредности... не держат топор за спиной, люди открытой души <...>. Главной чертой белорусов является доброта; они не злопамятны¹⁵.

Белорусам характерны добродушие, открытость, толерантность, интернационализм (не характерен национализм); народ дружелюбный, доброжелательный, любящий свою землю, свою страну (это относится к прошлому и настоящему)¹⁶.

Для белорусов характерны доброта и простота¹⁷. Белорусы – народ очень большой доброты. Их характеризует порядочность, спокойствие¹⁸.

Народ (белорусский – авт.) душевный, хороший, гостеприимный, более спокойный¹⁹.

Рассмотрение содержания ответов свидетельствует о том, что такая черта характера, как доброта, и производные от слова *добро* есть в ответе практически каждого респондента: доброжелательность, добропорядочность, добродушие. Это под-

черкивает значимость для белорусов данной традиционной ценности, являющейся одной из важных составляющих черт национального характера.

Более того, доброта возведена в культ, что видно из следующего утверждения: «белорусы не могут не творить добро». По частотности упоминания доброта занимает первое место. Ее место в системе ценностей белорусов передается при помощи таких выражений, как «национальная гордость», «оттенок истины», «доброта украшает человека».

*Добро является национальной гордостью белорусов; они должны (считают себя обязанными – авт.) делать людям только добро, а это добро возвращается к ним*²⁰.

*У белорусов (на первом месте – авт.) душевное, милое, доброе <...>. Белорусам ближе образ доброты. Доброта всегда была в выигрышном положении, она несет в себе оттенок истины. Для белорусов важна не материальная, а моральная составляющая*²¹.

*Для белорусов характерна доброта души. Они всегда улыбчивые, добрые, а доброта всегда украшала человека, когда человек улыбается он всегда красивый. А злоба, грусть всегда портила человека*²².

*Для белорусов характерна открытость, душевная доброта, прямота*²³.

Наряду с добротой респонденты выделяли такую исконную черту, характерную для белорусов, как гостеприимство – традицию встречать гостей «с открытой душой», выкладывая на стол все, что есть в доме, и т. д.

*Белорусы добродушные, от природы гостеприимные*²⁴.

*Белорусы очень гостеприимный народ может быть потому, что пострадал во время войны*²⁵.

Помимо указанных самобытных характеристик (открытость, доверительность, преданность, мягкость, дружелюбие, миролюбие) респонденты особо выделяли такие качества, свойственные белорусам, как отзывчивость, стремление помочь и сострадание:

*Они (белорусы – авт.) не предадут, никогда не оставят в беде*²⁶; *всегда придут на помощь*²⁷; *не откажут в помощи*²⁸; *не оставят в беде*²⁹. *Для белорусов характерна взаимопомощь (если в деревне у кого-то плохо – помогли)*³¹. *У нас всегда желание помочь (неудобно отказать)*³².

Формирование таких черт национального характера белорусов, как открытость, трудолюбие, терпение и др., некоторые респонденты напрямую связывали с природно-географическими условиями, обосновывая тем самым их исконность в белорусском народе.

*Чем более северо-западнее народ, тем он выдержанней и в какой-то степени более открытой*³³. *Белорусам всегда приходилось преодолевать трудности – осушать болота и т. д. Постоянное преодоление трудностей спланирует*³⁴.

Многие респонденты подчеркивали значимость влияния исторических условий на формирование основополагающих черт белорусского национального характера, среди которых: доброта, добродушие, душевность, гостеприимство, отзывчивость, сострадательность, честность, справедливость, трудолюбие и др. Их доминирование в характере белорусов, по мнению опрошенных, во многом объясняется тяжелой судьбой белорусского народа в разные исторические периоды.

*Беларусь вошла в историю человечества как героическая Родина, трудолюбивый героический народ. Через Беларусь прошли почти все войны – французы, поляки, немцы, шведы, татары и др. Наш народ – страдалец народ. Он всегда защищался, уходил в леса. Всегда вел освободительную войну. Мужскими вещами считались – кольчуга, копье и седло. Пережив все эти беды и страдания, он стал очень отзывчивым, добродушным, гостеприимным; вошел в историю как свободолюбивый, честный, справедливый и добродушный народ (гостю отдавал все последнее), но и непокоренный народ, никогда не вставал на колени. Целые районы партизанские жгли живьем <...>. Кто там родился, никогда ее не забудет <...>. Богат душевностью белорусский народ*³⁵.

*Наши белорусы очень сильно пострадали во время войны, и они понимают боль людскую, если человек в беде, они помогают, чем могут. Доброта – основная черта белорусов*³⁶. *Белорусы – хорошие люди, которые перенесли столько беды. Это является объединяющим*³⁷. *Белоруссия – многострадальная земля. Белорусы в беде не оставляют; они – добрые, добродушные*³⁸.

*Беларусь веками была бедной страной. Это было объединяющим началом. Общая бедность, общее желание выжить – это один из факторов, объединяющих людей; он их объединял и роднил, спланивал. Это осталось и в сегодняшней Беларуси: «Моя беда – это беда соседа, это беда всего народа»*³⁹.

Неотъемлемой чертой автостереотипов белорусов является патриотизм, преданность Родине, гордость за свой народ, за свою историю, почитание ветеранов, порядочность и честность.

Объединяющим белорусскую нацию (но я бы не сказал, что это что-то цементирующее) является историческое прошлое, война – это сильное чувство, оно во многом объединяет, дань умер-

шим, погибшим, память настолько мощна и жива <...>⁴⁰.

Объединяет белорусов историческое прошлое <...>. У меня гордость за то, что я белоруска⁴¹. У белорусов развит патриотизм⁴²; белорусы – патриоты своей Родины⁴³.

Наверное, война сплотила белорусов. Для молодого поколения это тоже значимо, они чтят память своих предков. Белорусы более чувствительны к таким событиям... и ценят тех людей (которые воевали – авт.) <...>. Белорусы будут стоять за Родину, за свое будущее⁴⁴.

Белорусы – преданный народ, это гвардейцы Советского Союза (например, Машеров). На первом месте у белорусов честность, патриотизм, преданность Родине, делу, обязательность⁴⁵.

Белорусы – открытые, преданные своей Родине, никогда ее не забудут, где бы не находились. До последнего вздоха будут помнить о том, что они белорусы. Я горжусь тем, что я белоруска, так как я родилась на этой земле⁴⁶. Каждый белорус ощущает себя частицей Родины⁴⁷.

Доброта, преданность к Родине в первую очередь, не откажут в помощи, открыты душой; у них есть уважение к старикам (но сейчас не берусь говорить, все теряется)⁴⁸.

Некоторые респонденты, выделяя любовь белорусов к Родине как одну из национальных черт, оговаривали, что «любовь к своей Родине, наверное, есть у всех людей, которые чувствуют ответственность за свою Родину»⁴⁹. Тем не менее, именно благодаря воспитываемому в них с детства патриотизму, «среди белорусов меньше плохих людей». Данную особенность респондент объясняет тем, что белорусам «издревле с молоком матери прививали любовь к земле, к Родине, к старшим»⁵⁰.

Свойственная белорусскому национальному сознанию высочайшая ценность Родины у белорусов Молдовы довольно часто проявляется в любви к малой Родине – «родному куту» и во все возрастающей в настоящее время идее патриотизма.

Многие респонденты выделяли мягкость и терпеливость в качестве исторически сформировавшихся черт национального характера белорусов: У нас (в Беларуси – авт.) народ мягче, добрее <...>⁵¹; белорусская мягкость она более сентиментальная <...>⁵²; для белорусов характерно <...> терпение⁵³; белорусы более терпеливы⁵⁴.

Выделяя эти черты характера, респонденты уточняли, что они гармонично сочетаются с твердостью, в тех случаях, когда это необходимо: Белорусы добрые, но умеющие отстаивать свою

точку зрения⁵⁵; очень терпеливые, но если что – то настоят на своем⁵⁶; белорусы более терпеливые, но до определенного предела⁵⁷.

Есть качества, которые присущи многим народам, но у всех проявляются по-разному. У белорусов более ярко проявляется терпение, терпеливый народ. Недаром символом Беларуси является зубр <...>, терпеливое животное, но упаси Боже его разъярить... Для белорусов характерны одновременно твердость и мягкость, терпеливость <...>. Но резко могут стать твердыми⁵⁸.

В этой связи настойчивость и упрямство рассматриваются как положительные качества характера, в целом присущие белорусам.

Для белорусов характерна настойчивость (настойчивость), упрямство, стремление дойти до цели <...>. Белорусы степенные, памяркоўныя, откровенные, прямые, сентиментальные <...>⁵⁹; Упрямства у нас белорусов хватает⁶⁰.

В автостереотипах белорусы стремятся выделить и подчеркнуть наиболее самобытные черты национального характера. Чаще всего они упоминают такие качества, как доброжелательность, доброта, толерантность, терпимость, открытость, незлопамятность, бескорыстность. Нередко в автостереотипах присутствуют черты, идеализирующие собственный этнос и представляющие его в наиболее ярких и красочных тонах.

Белорусы более доброжелательные, более спокойные, более уравновешенные <...>, или самые степенные, самые добрые, самые-самые <...>⁶¹.

В сравнении с другими народами Молдовы белорусы более доброжелательные, более спокойные, более уравновешенные, больше переживают и сочувствуют. Если что-то спросишь, не только подскажут, но и доведут до нужного места. У белорусов особая душевность, готовность прийти сразу на помощь; они не горделивы, но гордость у них есть <...>, у них более широкая и масштабная натура⁶².

В качестве самобытных черт национального характера респондентами были также выделены: ответственность, основанная на чувстве долга и умении держать слово; самоконтроль, характеризующийся самодисциплиной, сдержанностью, требовательностью и т. д.⁶³⁻⁶⁹ Наиболее отличительной стереотипной самохарактеристикой у белорусов Молдовы является дисциплинированность, уважение к властям, законопослушание, способность подчиняться «сильной руке»⁷⁰, а также положительная оценка общей обстановки в Беларуси.

Эти черты белорусского характера органично сочетаются с консервативностью, нежеланием перемен, пугающих своей непредсказуемостью.

Один из представителей молодого поколения белорусов Молдовы относит характерные для белорусов боязнь или нежелание обновлений, перемен, стереотипность мышления, восприятие всего в старом свете и сложность принятия чего-либо нового к отрицательным чертам. Вместе с тем, в этих качествах белорусов он видит и положительную сторону, характеризующую их как «народ всегда постоянный, никогда не меняющий своей позиции <...> очень стойкий народ, приверженец одного единственного выбора, который считает верным»⁷¹.

Метко подмеченная респондентом особенность характера белорусов подтверждается выводами белорусских ученых, которые эти качества относят к исконно белорусским: «традиционному белорусу присуще убеждение, что зло пожирает себя само, а попытка его искоренения приводит к еще большему злу. Отсюда – недоверие к глобальным попыткам переустройства мира, даже из самых добрых побуждений. Крестьянин уверен, что, убив зло, заодно уничтожишь и добро. Отсюда – фатализм, терпимость и долготерпение...» [16, с. 258].

Таким образом, исследование терминальных ценностей у белорусов Молдовы показало, что к числу наиболее значимых они отнесли доброту, добродушие, добропорядочность, открытость, доверие, дисциплинированность, готовность прийти на помощь и т. д.

Довольно спорным, на наш взгляд, является высказываемый некоторыми учеными тезис о том, что приоритет в автостереотипах, отдаваемый таким качествам, как доброта, сердечность, гуманность, характерен для групп с более низким статусом в экономической сфере, тенденция же характеризовать себя как компетентных и добившихся экономического успеха характерна для групп с более высоким статусом [15, с. 139-140]. Опрошенные нами респонденты, которые в подавляющей своей массе представляют собой высокопрофессиональных специалистов с довольно высоким социальным статусом (в прежний советский период), характеризуют представителей собственного этноса как людей трудолюбивых, грамотных, культурных, компетентных, профессиональных, с доброй и чуткой душой. Трудолюбие рассматривается респондентами как одно из важных условий для достижения результата и признания⁷²⁻⁷³. Важное место в характере белорусов играют хозяйственность и бережливость⁷⁴⁻⁷⁶.

Помимо трудолюбия, к числу приоритетных инструментальных ценностей белорусы относят миролюбие, терпимость к взглядам и мнениям

других, толерантность, умение прощать другим их ошибки и заблуждения; незлобивость, настойчивость. Миролюбие является второй по частотности упоминания чертой национального характера белорусов.

*Белорусы – очень доброжелательный народ (белорусский – авт.), очень мирный по сути народ <...>*⁷⁷. *Очень миролюбивый народ (не умеют спровоцировать конфликтную ситуацию), терпеливый и дружелюбный народ*⁷⁸. *Мирные, миролюбивые, доброжелательные, более спокойные*⁷⁹.

Многие респонденты при опросе называли себя интернационалистами. Данный способ идентификации, на наш взгляд, следует рассматривать не как результат утраты этнической идентичности, а скорее как стремление подчеркнуть свое миролюбие и толерантность.

В профессиональных и личных отношениях белорусы, по убеждению респондентов, отличаются коммуникабельностью, большим дружелюбием и доброжелательностью. По отношению к другим национальностям они проявляют терпимость, добродушие, доброжелательность, выказывают уважение к традициям и культуре других народов, способны быстро устанавливать деловые контакты с представителями любых национальностей, готовы прийти на помощь всем нуждающимся людям.

*Белорусы более толерантны, стараемся никого не обидеть*⁸⁰.

*Для белорусов характерны <...> коммуникабельность, работоспособность, умение переносить любые тяготы (им все по плечу)*⁸¹.

Самооценка национальных, общих для белорусов качеств, характеризующих их отношение к другим людям, позволила в целом составить общий социально-психологический портрет типичного представителя белорусской этнической группы Молдовы. Это человек компетентный, высокообразованный, культурный, авторитетный, требует уважительного отношения к себе; по отношению к окружающим отзывчив, добродушен, дружелюбен и любезен, всегда приносит в жертву свои интересы, стремится помочь окружающим, но вместе с тем и сам ожидает помощи; честен, прямолинеен, дисциплинирован, патриотичен, трудолюбив.

*Нас (белорусов – авт.) объединяет теплота. Мы – честные люди, трудолюбивые, чистоплотные. Для нас характерна честность, правдивость, трудолюбивость; мы зажигающие – любим веселиться*⁸². *Отличительной чертой белорусского народа являются щырасць (искренность), простота, обязательность – люди слова (если по-*

обещают, «в лепешку разобьются») <...>⁸³ *Очень спокойный, трудолюбивый народ*⁸⁴.

Некоторые респонденты подчеркивали особенности характера белорусов словами *сдержанные, спокойные, степенные, уравновешенные* и др.⁸⁵⁻⁸⁸ Довольно часто респонденты выделяли в качестве факторов, объединяющих белорусов, не язык или народные традиции, а черты национального характера: *доброта, сплоченность, дружба, коллективизм*⁸⁹.

Значимой традиционной ценностью для белорусов является семья и семейно-родственные взаимоотношения – «*семейственность*» («*белорусы любят кучковаться*»)⁹⁰. В вопросах семейных отношений и воспитания молодого поколения на первый план выводится принцип уважительного отношения к предкам, к родителям, к месту, где родился, где живут родители, для обозначения которого используется понятие «*батьковщина*»⁹¹.

Наряду с этим отметим, что одним из наиболее выраженных компонентов этнического стереотипа являются особенности в области национальной кухни (преобладание блюд из картофеля и грибов [9, с. 661-666]), а также традиционные виды деятельности, ставшие позднее частью культурного досуга (сбор грибов и ягод, рыбалка).

История свидетельствует о том, что национальный характер народа вырабатывается на протяжении веков и является довольно устойчивой категорией. Вместе с тем, выделяя черты национального характера, необходимо иметь в виду, что он не есть величина абсолютно постоянная. В нем хоть и медленно, но происходят определенные изменения.

Положительно в целом оценивая современные процессы, происходящие в Беларуси, результатом которых является европеизация страны, тем не менее, они с сожалением обращали внимание на влияние глобализационного процесса, который изменил не только внешний облик городов, но и некоторые народные традиции и черты белорусского национального характера: *Тихо по-тихому белорусы уходят от того, что было характерно для них – «душа нараспашку»*⁹². Изменения в первую очередь связываются с традиционной ценностью гостеприимства. Однако, по оговоркам самих респондентов, происходящие изменения затронули главным образом городское население, ставшее более практичным⁹³.

При определении черт национального характера респонденты подчеркивали значимость влияния не только социальной среды обитания

(город – деревня), но и региональных особенностей, связанных с присутствием различных этнических компонентов и в определенной степени с религиозной принадлежностью.

*Белорусы делятся на несколько групп: по характеру, вероисповеданию и по географическому положению. Полешуки живут на границе с Украиной. Белорусы, которые ближе к польским кровям, более вспыльчивые, <...> упёртые, но помнят и добро. У белорусов, которые живут в Гродненской и Брестской областях, менталитет отличается от тех, которые живут на юге. Играет роль и вероисповедание... Религиозность на протяжении длительного периода влияла на черты национального характера*⁹⁴.

Принимая во внимание все вышесказанное, следует согласиться, что белорусский национальный характер имеет свои региональные особенности. Кроме того, на составляющие национального характера белорусов не могли не оказать влияние современные трансформационные изменения, начавшиеся в годы независимости. Переход к рыночным отношениям, снижение значимости традиционных ценностей, изменения, которые произошли в мире и на постсоветском пространстве, стали причиной внутреннего разочарования людей [3-8; с. 11-14]. В связи с этим некоторые респонденты высказывали мнение о необходимости по-новому взглянуть на собственные черты национального характера, пересмотреть те из них, которые делают их более уязвимыми, например: *прямота, открытость, принципиальность* и др.⁹⁵

Что касается молодого поколения белорусов, родившихся в Республике Молдова, то они, в основном сохраняя морально-психологические качества национального характера (доброта, толерантность, основательность, терпимость), ориентируются на большую самостоятельность и предприимчивость, на способность к компромиссу, на основные деловые качества и культурные традиции в первую очередь молдавского народа.

Обобщая высказывания респондентов о чертах белорусского национального характера, отметим, что в них отражается специфика склада мышления и стереотипа поведения белорусов, их социальных установок и ценностных ориентаций, элементы этнической самобытности, особенности эмоционально-чувственного восприятия окружающего мира и др. Наиболее значимыми и устойчивыми социально-психологическими чертами белорусского национального характера, которые были названы белорусами Молдовы, являются доброта, миролюбие, сердечность, душев-

ная мягкость, правдивость, искренность, широта взглядов и души, трудолюбие, патриотизм, этническая и конфессиональная терпимость, умение понимать другого человека, чуткое отношение к чужому душевному состоянию, способность интегрироваться с культурой других народов, уважать ее, а также исключительная способность к сопереживанию и самопожертвованию, умение понимать и принимать другие народы и т. д.

Вместе с тем отметим, что ни одна из выше-названных социально-психологических черт белорусского характера, взятая сама по себе, не является абсолютно уникальной. Все они являются общими, присущими не только белорусам, но и другим народам. Именно взаимосвязанная и взаимообусловленная совокупность наиболее значимых определяющих черт и психологической специфики, эмоциональных и рациональных элементов составляет белорусский национальный характер. Современное содержание белорусского национального характера, особенности которого не утрачены и белорусами, долгие годы живущими в Республике Молдова, формировалось на протяжении всей истории белорусского народа, под воздействием его героических побед, драматических поражений и потерь в прошлом, культуры, народных традиций, обычаев и обрядов, веками вырабатывавшейся системы ценностей, а также под влиянием природно-географических условий.

Примечания

¹ Полевые материалы, собранные авторами – Е. Н. Квилинковой и В. А. Саковичем в 2008–2009 г. у белорусов, проживающих в Республике Молдова.

² Ш.Л.А., 1947 г.р., живет в г. Тирасполе с 1974 г.

³ М.Н.В., 1959 г.р., живет в г. Комрате (Гагаузия); П.Г.В., 1959 г.р., живет в г. Комрате (Гагаузия) почти 30 лет.

⁴ Б.В.Н., 1981 г.р., родился и живет в г. Комрате.

⁵ Х.В.И., 1951 г.р., живет в г. Бендеры.

⁶ К.Е.А., 1958 г.р., живет в г. Бельцы с 1999 г.

⁷ Ч.В.И., 1946 г.р., живет в Бендерах. В Молдове с 1974 г., более 30 лет; в Кишиневе прожил 8 лет.

⁸ П.О.Б., 1961 г.р., родилась и живет в г. Рыбнице.

⁹ Б.М.Л., 1922 г.р., живет в г. Бельцы около 30 лет.

¹⁰ П.А.А., 1939 г.р., живет в г. Кишиневе с 1977 г.

¹¹ К.И.С., 1957 г.р., г. Комрат (Гагаузия), в Молдове живет с 1959 г.

¹² К.В.В., 1956 г.р., родился и живет в Кишиневе.

¹³ Л.Т.Г., 1941 г.р., живет в г. Тирасполе с 1961.

¹⁴ С.В.Н., 1954 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1974, более 35 лет.

¹⁵ П.В., 1946 г.р., живет в Тирасполе с 1982 г.

¹⁶ Р.И.Е., 1930 г.р., живет в г. Кишиневе, в Молдове с 1952 г.

¹⁷ П.В.Т., 1950 г.р., живет в г. Бельцы с 1961 г.

¹⁸ А.Т.И., 1956 г.р., живет в г. Комрате (Гагаузия).

¹⁹ Ф.В.Н., 1955 г.р., жила в поселке Порумбень, Рышканский р-н с 1957 г., в настоящее время живет в г. Кишиневе.

²⁰ Я.Н.З., 1917 г.р., живет в г. Тирасполе с 1964.

²¹ Б.В.Н., 1981 г.р., родился и живет в г. Комрате.

²² К.И.С., 1957 г.р., г. Комрат (Гагаузия), в Молдове живет с 1959 г.

²³ А.П.Л., живет в г. Бельцы с 1981 г.

²⁴ Я.Н.З., 1917 г.р., живет в г. Тирасполе с 1964.

²⁵ Ф.В.Н., 1955 г.р., жила в поселке Порумбень, Рышканский р-н с 1957 г., в настоящее время живет в г. Кишиневе.

²⁶ Х.В.И., 1951 г.р., живет в г. Бендеры.

²⁷ Л.Т.Г., 1941 г.р., живет в г. Тирасполе с 1961.

²⁸ Ч.В.И., 1946 г.р., живет в Бендерах. В Молдове с 1974 г., более 30 лет; в Кишиневе прожил 8 лет.

²⁹ П.А.А., 1939 г.р., живет в г. Кишиневе с 1977 г.

³⁰ З.Г.А., 1948 г.р., живет в г. Кишиневе с 1974 г.

³¹ П.В., 1946 г.р., живет в Тирасполе с 1982 г.

³² П.К.В., 1942 г.р., живет в Кишиневе постоянно с 1986 г.

³³ Ш.Н.И., 1939 г.р., живет в Кишиневе, с 1989 г. – постоянно.

³⁴ П.А.И., 1949 г.р., живет в г. Тирасполе с 1972 г., в Молдове более 37 лет.

³⁵ В.В.В., 1924 г.р., живет в г. Кишиневе с 1945 г.

³⁶ С.В.Н., 1954 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1974, более 35 лет.

³⁷ Л., живет в г. Бендеры.

³⁸ П.А.А., 1939 г.р., живет в г. Кишиневе с 1977 г.

³⁹ Р.И.Е., 1930 г.р., живет в г. Кишиневе, в Молдове с 1952 г.

⁴⁰ З.Г.А., 1948 г.р., живет в г. Кишиневе с 1974 г.

⁴¹ Н.Л.А., 1960 г.р., родилась и живет в г. Тирасполе.

⁴² П.В., 1946 г.р., живет в Тирасполе с 1982 г.

⁴³ А.П.Л., живет в г. Бельцы с 1981 г.

⁴⁴ Х.В.И., 1951 г.р., живет в г. Бендеры.

⁴⁵ Д.Н.И., 1952 г.р., живет в г. Рыбница с 1974 г.

⁴⁶ С.В.Н., 1954 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1974, более 35 лет.

⁴⁷ П.О.Б., 1961 г.р., родилась и живет в г. Рыбница.

⁴⁸ Ч.В.И. 1946 г.р., живет в Бендерах. В Молдове с 1974 г., более 30 лет; в Кишиневе прожил 8 лет.

⁴⁹ Б.Н.Н., 1949 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1971 г.

⁵⁰ И.Л.В., 1948 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1969, более 40 лет.

⁵¹ Б.Р.И., 1953 г.р., живет в г. Комрате с 1979, более 30 лет в Молдове.

⁵² К.В.В., 1956 г.р., родился и живет в Кишиневе.

⁵³ К.И.С., 1957 г.р., г. Комрат (Гагаузия), в Молдове живет с 1959 г.

⁵⁴ П.В., 1946 г.р., живет в Тирасполе с 1982 г.

⁵⁵ П.Н.В., 1946 г.р., живет в г. Тирасполе с 1967 г.

⁵⁶ Н.Л.А., 1960 г.р., родилась и живет в г. Тирасполе.

⁵⁷ Л., живет в г. Бендеры.

⁵⁸ К.В.В., 1956 г.р., родился и живет в Кишиневе.

- ⁵⁹ К.В.В., 1956 г.р., родился и живет в Кишиневе.
- ⁶⁰ Б.А.И., 1955 г.р., живет в г. Тирасполе с конца 80-х гг.
- ⁶¹ О.Д.В., 1977 г.р., живет в г. Тирасполе с 1994 г.
- ⁶² Н.Л.А., 1960 г.р., родилась и живет в г. Тирасполе.
- ⁶³ К.С., родилась и живет в г. Комрате (Гагаузия).
- ⁶⁴ З.Г.А., 1948 г.р., живет в г. Кишиневе с 1974 г.
- ⁶⁵ З.Г.А., 1948 г.р., живет в г. Кишиневе с 1974 г.
- ⁶⁶ И.Л.В., 1948 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1969, более 40 лет.
- ⁶⁷ К.В.В., 1956 г.р., родился и живет в Кишиневе.
- ⁶⁸ П.Г.В., 1959 г.р., живет в г. Комрате (Гагаузия) почти 30 лет.
- ⁶⁹ М.Н.В., 1959 г.р., живет в г. Комрате (Гагаузия).
- ⁷⁰ К.В.В., 1956 г.р., родился и живет в Кишиневе.
- ⁷¹ Б.В.Н., 1981 г.р., родился и живет в г. Комрате.
- ⁷² П.В., 1946 г.р., живет в Тирасполе с 1982 г.
- ⁷³ Б.Р.И., 1953 г.р., живет в г. Комрате с 1979, более 30 лет в Молдове.
- ⁷⁴ П.Н.И., 1948 г.р. живет в г. Тирасполе с 1972 г.
- ⁷⁵ К.Е.А., 1958 г.р., живет в г. Бельцы с 1999 г.
- ⁷⁶ П.Н.В., 1946 г.р., живет в г. Тирасполе с 1967 г.
- ⁷⁷ П.Н.И., 1948 г.р. живет в г. Тирасполе с 1972 г.
- ⁷⁸ К.И.С., 1957 г.р., г. Комрат (Гагаузия), в Молдове живет с 1959 г.
- ⁷⁹ И.В.М., 1954 г.р., живет в г. Кишиневе с 1983 г.
- ⁸⁰ Б.Н.Н., 1949 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1971 г.
- ⁸¹ П.А.И., 1949 г.р., живет в г. Тирасполе с 1972 г., в Молдове более 37 лет.
- ⁸² М.В.И., 1940 г.р., живет в г. Бендеры более 50 лет.
- ⁸³ П.К.В., 1942 г.р., живет в Кишиневе постоянно с 1986 г.
- ⁸⁴ И.Л.В., 1948 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1969 г., более 40 лет.
- ⁸⁵ О.Д.В., 1977 г.р., живет в г. Тирасполе с 1994 г.
- ⁸⁶ З.В.А., 1965 г.р. родился и живет в г. Бельцы.
- ⁸⁷ Ивануш Маргарета Васильевна, народная артистка Молдовы.
- ⁸⁸ Б.Н.Н., 1949 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1971 г.
- ⁸⁹ С.В.Н., 1954 г.р., живет в Кишиневе, в Молдове с 1974, более 35 лет.
- ⁹⁰ П.А.И., 1949 г.р., живет в г. Тирасполе с 1972 г., в Молдове более 37 лет.
- ⁹¹ П.А.И., 1949 г.р., живет в г. Тирасполе с 1972 г., в Молдове более 37 лет.
- ⁹² П.Н.В., 1946 г.р., живет в г. Тирасполе с 1967 г.
- ⁹³ Ш.Н.И., 1939 г.р., живет в Кишиневе, с 1989 г. – постоянно; С.Э.Х., 1948 г.р., живет в г. Тирасполе с 1955 г.
- ⁹⁴ З.Г.А., 1948 г.р., живет в г. Кишиневе с 1974 г.
- ⁹⁵ Р.И.Е., 1930 г.р., живет в г. Кишиневе, в Молдове с 1952 г.
2. Дробижева Л. М. Национальное самосознание: база формирования и социально-культурные стимулы развития. In: Советская этнография. № 1. 1991, с. 3-16.
3. Квилинкова Е. Н. Процесс адаптации белорусов Молдовы через призму гражданской идентичности. In: Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии. Материалы Второй Международной научной конференции 26–27 мая 2010 г. Т. 2. Психология межкультурного взаимодействия. Смоленск: Универсум, 2010, с. 135-138.
4. Квилинкова Е. Н. Территориальная идентичность белорусов Молдовы через отношение к образу «Родина». In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. 7. Chișinău, 2010, p. 18-21.
5. Квилинкова Е. Н., Сакович В. А. Адаптация и аккультурация белорусов Молдовы (по данным поэзии). In: Курсом развивающейся Молдовы. Т. 7. Гостеприимство и ярмарки как институты соционормативной культуры. М.: Старый сад, 2009, с. 493-513.
6. Квилинкова Е. Н., Сакович В. А. «Молдавские белорусы» или «белорусы Молдовы». In: Statul Moldovei la 650 de ani: prioritățile administrației publice – consolidare, dezvoltare, prosperare. Materiale ale conferinței internaționale științifico-practice 21 mai 2009. Chișinău, 2009, с. 358-372.
7. Квилинкова Е. Н., Сакович В. А. Процесс адаптации белорусов Молдовы сквозь призму понятия «Родина». In: Anuar științific. Vol. VII–VIII. Chișinău, 2010, p. 109-119.
8. Квилинкова Е. Н., Сакович В. А. Белорусы Молдовы: сложности процесса интеграции и адаптации. In: IX конгресс этнографов и антропологов России. Тезисы докладов. Петрозаводск, 4–8 июля 2011. Петрозаводск, 2011, с. 213.
9. Квилинкова Е. Н., Сакович В. А. О сохранности белорусами Молдовы народных традиций. In: Человек в истории и культуре. Мемориальный сборник научных работ в память лауреата Государственной премии Украины академика РАЕН, профессора, доктора исторических наук, Владимира Никифоровича Станко. Выпуск 3. Одесса: Ирбис, 2017, с. 661-666.
10. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. М.: Ключ-С, 1999. 223 с.
11. Сакович В. А. Белорусы в этнокультурном пространстве Молдовы. Минск–Кишинев: Tipografia Centrală, 2011, 848 с.
12. Сакович В. А., Квилинкова Е. Н. Значение языкового компонента в структуре этнического самосознания белорусов Молдовы. In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XIX. Chișinău, 2016, p. 69-76.
13. Сакович В. А., Квилинкова Е. Дихотомия «свой – чужой» в сознании белорусов Молдовы в связи с процессом их адаптации. In: XII Конгресс этнологов и антропологов России. Миссия антропологии и этнологии. Научные традиции и современные вызовы. Ижевск, 3–6 июля 2017. Москва–Ижевск, 2017, с. 331.
14. Сакович В. А., Квилинкова Е. Культурная дистанция и процесс аккультурации белорусов Респуб-

Литература

1. Байбурун А. Г. Этнические аспекты изучения стереотипных форм поведения и традиционных форм. In: Советская этнография. № 2. 1985, с. 36-46.

блики Молдова. In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XXI. Chișinău, 2017, с. 85-91.

15. Ракитина О. В., Багдасарян Л. М. Особенности межэтнических авто- и гетеростереотипов. In: Психология. № 4 (57). 2008, с. 138-144.

16. Чернявская Ю. В. Белорусы от «тутэйших» к нации. Минск: ФАУинформ, 2010.

References

1. Bayburin A. G. Etnicheskie aspekty izucenia stereotipnyh form povedeniia traditsionnyh form. In: Sovetskaya etnografia, nr. 2. 1985, s. 36-46.

2. Drobijeva L. M. Natsionalnoe samosoznaniye: baza formirovaniya i sotsialno-kulturnye stimuly razvitiya. In: Sovetskaya etnografia, nr. 1. 1991, с. 3-16.

3. Kvilinkova E. N. Protsess adaptatsii belorusov cherez prizmu grajdanskoj identichnosti. In: Teoreticheskie problem etnicheskoy i kross-kulturnoy psihologii. Materiali Vtoroy Mejdunarodnoy konferentsii 26-27 maya 2010 g. T. 2. Psihologiya mejkulturnogo vzaimodeystviya. Smolensk: Universum, 2010, s. 135-138.

4. Kvilinkova E. N. Territorial'naya identichnost' belorusov Moldovy cherez otnoshenie k obrazu «Rodina». In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. 7. Chișinău, 2010, p. 18-21.

5. Kvilinkova E. N., Sakovich V. A. Adaptatsiya i akkulturationsiya belorusov Moldovy (po dannim poezii). In: Kursom razvivayushchiesia Moldovy. T. 7. Gostepriimstvo i yarmarki kak instituty sotsio-normativnoy kultury. M.: Stariy sad, 2009, s. 493-513.

6. Kvilinkova E. N., Sakovich V. A. «Moldavskiy belorusy» ili «belorusy Moldovy». In: Statul Moldovenesc la 650 de ani: prioritățile administrației publice – consolidare, dezvoltare, prosperare. Materiale ale conferinței internaționale științifico-practice 21 mai 2009. Chișinău, 2009, s. 358-372.

7. Kvilinkova E. N., Sakovich V. A. Protsess adaptatsii belorusov Moldovy skvoz' prizmu ponatiya «Rodina». In: Anuar științific. Vol. VII-VIII. Chișinău, 2010, p. 109-119.

8. Kvilinkova E. N., Sakovich V. A. Belorusy Moldovy: slojnosti protsessu integratsii i adaptatsii. In: IX congress etnologov i antropologov Rossii. Tezisy dokladov. Petrozavodsk, 4-8 iulia 2011. Petrozavodsk, 2011, s. 213.

9. Kvilinkova E. N., Sakovich V. A. O sohrannosti belorusami Moldovy narodnyh traditsii. In: Celovek v istorii culture. Memorialnyi sbornik nauchnyh rabot v pameat' V. N. Stanko. Vyp. 3. Odessa: Ibris, 2017, s. 661-666.

10. Lebedeva N. M. Vvedenie v etniceskuyui kross-kulturnuyu psihologiyu. M.: Kluci-C, 1999. 223 s.

11. Sakovich V. A. Belorusy v etnokulturnom prostanstve Moldovy. Minsk-Chișinău: Tipografia Centrala, 2011. 848 с.

12. Sakovich V. A., Kvilinkova E. N. Znacheniiye yazykovogo komponenta v strukture etnicheskogo samosoznaniya belorusov Moldovy. In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XIX. Chișinău, 2016, p. 69-76.

13. Sakovich V. A., Kvilinkova E. N. Dihotomiya «svoe-ciujoy» v soznanii belorusov Moldovy v sveazi s potsessom ih adaptatsii. In: XII congress etnologov i antropologov Rossii. Missiya antropologii. Nauchnyye traditsii i sovremennyye vyzovy. Ijevsk, 3-6 iulea 2017. Moskva-Ijevsk, 2017, s. 331.

14. Sakovich V. A., Kvilinkova E. N. Kulturnaya di-tantsiya i protsess akkulturationsii belorusov Respubliki Moldova. In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XXI. Chișinău, 2017, s. 85-91.

15. Rakitina O. V., Bagdasarean L. M. Osobennosti mejetniceskih avto- i geterostereotipov. In: Psihologia. № 4 (57). 2008, s. 138-144.

16. Cerneavskaya Iu. V. Belorusy ot «tuteyshih» k natsii. Minsk: FAUinform, 2010.

Vasili Sakovici (Minsk, Belarus). Doctor habilitat în politologie, profesor, Universitatea Națională Tehnică din Belarus.

Василий Сакович (Минск, Беларусь). Доктор хабилитат политологии, профессор, Белорусский национальный технический университет.

Vasily Sakovich (Minsk, Belarus). Habilitation in Political Sciences, Professor, Belarusian National Technical University.

E-mail: 113@vs.mail.ru

Elizaveta Cvilincova (Chișinău, Republic of Moldova). Doctor habilitat în istorie, conferențiar, Centrul de etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Елизавета Квилинкова (Кишинев, Республика Молдова). Доктор хабилитат истории, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Elizaveta Kvilinkova (Chisinau, Republic of Moldova). Habilitation of History, Research Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: cvilincova@mail.ru

Dumitru-Cătălin ROGOJANU

MUZEUL ȘI DEMOCRATIZAREA CULTURII. O PERSPECTIVĂ DE ANSAMBLU

Rezumat

Muzeul și democratizarea culturii. O perspectivă de ansamblu

Puțin abordat în lucrările de specialitate din România, subiectul rolului democratizării muzeului în societatea contemporană, precum și relația apropiată între instituția muzeală și *democratizarea culturii* în ansamblul său, constituie o temă care necesită o mai atentă analiză atât la nivel teoretic, cât și la nivelul studiilor de caz. Democratizarea culturii este un concept care în state europene precum Franța a intrat într-o amplă dezbateră în corelație cu deschiderea mai mare a muzeului spre diferite categorii de public și transformarea sa într-un loc al culturalizării, educației, dar și a petrecerii timpului liber. În spiritul democratizării culturii, muzeele contemporane nu doar că și-au regândit și reamenajat spațiile expoziționale în funcție de cerințele publicului vizitator, dar au și organizat, în contextul globalizării, biblioteci moderne, cafenele, spații de joacă pentru copii, multe dintre acestea oferind servicii gratuite vizitatorilor. Cu toate că unele muzee își mai păstrează profilul elitist, acestea au devenit în ultimii ani spații ale promovării nondiscriminării rasiale sau sociale, mijloace ale transferului de cunoaștere iar digitizarea colecțiilor lor, precum și dotarea cu aparatură tehnologică de ultimă generație au devenit o prioritate pentru managementul muzeal.

Cuvinte-cheie: muzeu, democratizarea culturii, vizitatori.

Резюме

Музей и демократизация культуры. Общая перспектива

В румынских научных работах достаточно мало изучена такая тема, как роль демократизации музея в современном обществе, а также тесная связь между институтом музея и *демократизацией культуры* в целом. Данная тема требует более внимательного анализа как на теоретическом уровне, так и на уровне конкретных ситуаций исследования. Демократизация культуры – это понятие, которое в европейских странах, например во Франции, активно обсуждается в связи со все большей доступностью музея для разных категорий посетителей и его превращением в место культурализации, образования, свободного времяпрепровождения. В духе демократизации культуры современные музеи не просто пересмотрели и перестроили экспозиционные помещения в соответствии с запросами посетителей, но и, в контексте глобализации, организовали современные библиотеки, кафе, игровые пространства для детей, причем многие услуги предлагаются бесплатно. И хотя некоторые му-

зеи сохраняют элитарность, в последние годы они стали пространством для продвижения расовой или социальной недискриминации, средством передачи знаний, а оцифровка коллекций при помощи самого современного оборудования стала приоритетом для музейного руководства.

Ключевые слова: музей, демократизация культуры, посетители.

Summary

Museum and democratization of culture. A general perspective

Being little approached by specialized research papers in Romania, the subject of the role of the democratization of the museum in contemporary society, as well as the close relationship between the museum institution and the democratization of culture in its whole, is a topic that requires more careful analysis both at the theoretical and case studies level. The democratization of culture is a concept that, in European countries like France, has entered in a wide-ranging debate in connection with the larger opening of the museum to the different categories of public and its transformation into a place of culturalization, education, but also of leisure. In the spirit of democratization of culture, the contemporary museums have not only rethought and rearranged the exhibition spaces according to the requirements of the visitor, but also organized, in the context of globalization, modern libraries, coffee houses, playgrounds for children, many of which offer free services to the visitors. Although some museums still retain their elitist profile, these have become in the recent years the spaces of promoting racial or social nondiscrimination, ways of knowledge transfer. The digitization of their collections, as well the endowment with the latest technological equipment, have become a priority for museum management.

Key words: museum, democratization of culture, visitors.

Raportul dintre muzeu și democratizarea culturii reprezintă un subiect nu foarte amplu tratat în cercetările muzeologice din România, însă el s-a bucurat de un interes ridicat în țările occidentale unde, îndeosebi de la mijlocul secolului XX, s-a pus problema felului în care instituțiile de cultură trebuie să devină un catalizator pentru atragerea unor noi categorii de public, prin schimbarea strategiilor și managementului cultural, dar și prin oferirea unui înțeles mai dinamic fenomenului cultural. Spre exemplu, în Franța, deși au existat încă din secolul al XIX-lea direcții în politica

de democratizare culturală, un moment decisiv a fost cel din 1959 când se înființează un minister pentru afaceri culturale sub conducerea lui André Malraux [5, 6], care își declară dorința de accesibilitate a tuturor cetățenilor francezi la cultură [24]. Malraux devine astfel un adept al descentralizării culturale, dar și un inovator în ceea ce privește politicile fiscale referitoare la renovarea patrimoniului, el preocupându-se intens spre o susținere puternic financiară a politicilor culturale întreprinse de ministerul său [19]. În perioada când a fost ministru (1959–1969), Malraux a încurajat casele de cultură care sunt văzute drept „primele instrumente folosite pentru democratizarea și descentralizarea culturală” și spre instituirea unui „statut estetic” [6]. Deschiderea spre cultură a fost continuată în Franța și începând cu 1981, când ministrul Jack Lang a solicitat o implicare mai mare a comunităților locale în politicile culturale, acesta utilizând adesea bani din mediul privat, prin intermediul mecenatului și a sponsorizărilor [19]. Pus în această situație dificilă, el afirma că „artele sunt, probabil, sectorul cel mai sinistru al vieții culturale franceze” [14]. Practic, cu toate că statul francez are un rol determinant în direcțiile culturale urmărite, se poate observa implicarea colectivităților locale în protejarea, valorificarea și promovarea patrimoniului cultural.

A fost nevoie, în contextul crizei economice, să intervină și mediul privat în cultură, însă și transformările de la nivel mondial în ceea ce privește transferul de bunuri culturale sau elementele care țin de natura economică și socială a culturii [19] au condus spre o schimbare de abordare a percepției procesului cultural. Democratizarea culturală între 1959 și sfârșitul anilor 1980 a mers, așadar, în Franța pe trei orientări: „acțiunea culturală” cu André Malraux, „dezvoltarea culturală” cu Jacques Duhamel și „vitalismul cultural” cu Jack Lang [6].

Scurta incursiune în istoricul democratizării culturale în Franța ne-a condus spre identificarea unui element de bază al acesteia, acela de a oferi posibilități egale tuturor oamenilor spre cultură, iar instituțiile culturale precum muzeul, teatrul ș. a. sunt nevoite să-și regândească planurile culturale și să facă în așa fel încât să devină locuri ale comunităților locale în care oamenii să nu se sfiască că ajung acolo, ci să înțeleagă că vizitează spații care denotă nu doar identitate națională, ci sociabilitate, transparență și respect pentru toate categoriile de public.

Mai mult, democratizarea culturii, atât în Europa postbelică cât și în Canada se focalizează pe „valoarea civilizațională a artelor” și oferă prioritate publicului larg la culturile înalte europene [16, p. 3]. Democratizând cultura, oferi o șansă oamenilor marginalizați social, încerci să îi implicii cât mai mult în societate, le

lași libertatea să aleagă bunurile culturale care-i definesc și în plus le dai posibilitatea să ia contact cu diversitatea culturală, promovând astfel multiculturalitatea. De-a lungul timpului s-au scris multe lucrări despre felul în care trebuie analizată cultura din mai multe perspective: istorică, sociologică, filosofică, antropologică etc., dar schimbările majore care au avut loc în secolul XX și începutul secolului XXI au dat de gândit specialiștilor. Mai poate oare cultura să fie considerată un privilegiu al oamenilor studioși, al elitelor, sau trebuie regândită în noi paradigme care țin cont de politicile statelor spre educația și cultura de masă? Pot masele să învețe din experiența elitei culturale și tradițiile ei de gândire critică, în așa fel încât societatea în ansamblu să nu fie afectată de o mare regresie [15, p. 20]? Cu toate încercările de uniformizare a accesului la cultură a cât mai multor oameni și a eliminării disparităților din domeniul cultural, s-a demonstrat prin studii că totuși există un decalaj persistent între cei cu un venit și educație ridicată, care vizitează des muzeele sau teatrele, în comparație cu populația în ansamblu care face vizite mai rar [8, p. 168].

Spre deosebire de „democratizarea culturii” („democratization of culture”), „democrația culturală” („cultural democracy”), susține Yves Evrard, se axează pe alegerea individuală liberă în care rolul politicii culturale nu este de a se intersecta cu preferințele exprimate de cetățeni-consumatori, ci acela de a susține preferințele indivizilor sau grupurilor sociale printr-o reglementare politică aplicată asupra distribuției de informații, sau structurilor de livrare, care are loc pe alte piețe [8, p. 168].

Democrația culturală a apărut în discuțiile politicii culturale europene din anii 1970 ca o contrapondere și critică la democratizarea culturii, văzută drept o abordare elitistă de omogenizare a culturii, care neglijează expresiile și practicile culturale în afara normei principale [16, p. 3].

Diferența între „democratizarea culturii” și „democrația culturală” se reflectă în faptul că prima propune diseminarea pe o scară mare a operelor de artă și a diferitelor artefacte, pe când cea de-a doua oferă posibilitatea individului de a alege liber ce să viziteze și cum să perceapă astfel de obiecte culturale [8, p. 168]. În cazul muzeelor, prin democratizarea culturală se încearcă să se realizeze o diseminare a unui model universal de norme care îi conferă valoare unui opere de artă, pe când democrația culturală pune accent pe individ și îi valorifică plăcerea sau gradul de satisfacție care reiese din contemplarea unui artefact, reflectă participarea sa sau modul cum analizează sau interpretează în mod personal și subiectiv un obiect muzeal [8, p. 168]. De multe ori, educația și cultura, trăirile vizitatorului, dispoziția și

așteptările sale, maniera în care își imaginează că trebuie să arate muzeul în general, sau felul în care este organizată o expoziție îi determină o anumită stare și o relație unică, de subiectivitate cu obiectul muzeal.

Începutul unei democratizări a culturii este strâns legat de dezvoltarea conceptului de muzeu public, care implică intrinsec ideea de democrație [7, p. 8]. Apariția muzeului public și dezbaterile asupra democratizării muzeului pot fi împărțite în două domenii: proprietatea și accesul la colecții; relațiile putere-cunoaștere [7, p. 8]. Însă trebuie specificat că până la democratizarea sa muzeul a trecut prin două etape importante: cea a muzeului care nu dorea să scoată în evidență generalitatea, colecțiile sale fiind impregnate de un caracter aristocratic, nesistematizare și netematizate, având un rol de încântare a proprietarului și a celor apropiați lui, și muzeul care era deschis parțial, colecțiile sale fiind atât o modalitate de delectare, cât și una de cercetare pentru artiști și savanți [20, p. 64].

Referitor la dreptul de proprietate asupra colecțiilor, Philip Fisher susține că înființarea muzeelor publice a avut o contribuție semnificativă la ceea ce se numește „democratizarea comorii” („democratization of treasure”), deoarece modelele timpurii ale muzeului au făcut publice comoara privată [9, p. 8]. Colecțiile, aceste comori culturale, constituiau doar proprietatea unui cerc restrâns, cu înalte capacități spirituale, de bun gust estetic și doar în secolul al XVII-lea acest grup permite unor cărturari și călători străini vizitarea colecțiilor pentru îmbogățirea cultural-spirituală și pentru plăcerea de a le vedea [3, p. 64]. Dar, democratizarea colecțiilor poate fi înțeleasă și ca o redistribuire a bogăției și a accesului la cunoaștere [7, p. 8], formarea muzeului public implicând și o „democratizare a distracțiilor sociale ale aristocrației” [11, p. 8].

Democratizarea culturală, odată cu Revoluția Franceză, a condus nu doar la percepția muzeului ca instituție de stat, ci și la sporirea rolului său educativ-formativ, ca loc al cercetării istorice, artistice și științifice [3, p. 67]. În egală măsură, Muzeul Luvru din Paris, după cum susține Hooper-Greenhill, a fost unul dintre debușeele prin care ideile democrației postrevoluționare au fost construite și diseminate; acesta reprezentând nu doar valorile libertății, fraternității și egalității, ci și noțiunea în sine a Franței [12, p. 8]. Astfel, muzeele publice devin un suport pentru construirea identității naționale, un apanaj pentru propagarea culturii și educației și în rândul altor grupuri de oameni, mai puțin familiarizați cu colecțiile muzeale.

În sec. XX și XXI, democratizarea culturală își lărgeste ariile asupra instituțiilor muzeale, deoarece publicul vizitator devine din ce în ce mai pretențios

și în același timp numeros, el „gustă” cultura prin alt filtru intelectual, iar muzeul, la rândul său, își schimbă obiectivele, ținând cont de dorințele publicului. Pe acest nou teren în care se dezvoltă muzeologia critică (Critical Museology), modernizarea rolului muzeelor în societate devine un scop în sine, iar acestea sunt considerate agenți culturali importanți [25, p. 100]. Pe fondul democratizării, muzeele sunt relevante ca și actori culturali pe două nivele de bază: ca mijloace de diseminare a patrimoniului cultural și istoric național și internațional, cunoștințe și tendințe, precum și ca factori determinanți de sensibilitate culturală față de patrimoniul cultural și istoric local [22, p. 100]. Este evident că muzeul modern nu rămâne închisat în propria carapace, existând o comunicare bună între muzee, ele împrumutându-și obiecte din colecții sau expoziții cu caracter temporar. Pe de altă parte, patrimoniul lor devine patrimoniul comunității, întrucât, până la urmă, muzeele sunt destinate oamenilor și preferințelor lor în materie de cultură, sau așteptărilor pe care le au aceștia, influențați fiind de fenomenul globalizării. Totodată, muzeele sensibilizează publicul spre actul cultural și îl face să conștientizeze și să valorizeze patrimoniul pe care îl dețin.

Până la urmă, muzeul tradițional care se orienta asupra obiectelor, colecțiilor, dar și asupra cercetării, achiziției, conservării și interpretării lor, se interferează cu muzeul modern, care este centrat pe oameni și pe gusturile lor, devenind, în acest fel, atât agent de diseminare a informației, cât și modelator de opinii și mentalități [21, p. 178].

Pentru muzeul postmodern și democratizarea sa, un rol decisiv îl are comunicarea prin realizarea unei relații bidirecționale cu publicul, în comparație cu muzeul tradițional, care utilizează comunicarea doar ca instrument unidirecțional, pentru a difuza cunoștințe [13, p. 102]. Comunicarea se observă în întreaga experiență a muzeului prin expoziție, care este produsul cultural de bază, alături de funcțiile muzeului de informare, infrastructura și serviciile sale de sprijin, acestea toate constituind comunicarea unui mesaj către public [17, p. 129]. Comunicarea de marketing are menirea de a informa publicul, de a schimba atitudinile și comportamentul în legătură cu activitățile desfășurate de muzeu [26, p. 126]. O bună comunicare și legătură între muzeu și varietatea sa de categorii de public se realizează prin departamentele/secțiile de relații cu publicul, care, pe lângă faptul că ajută muzeele să-și ducă la bun sfârșit misiunea, au rolul de a forma și întări reputația acestora [26, p. 133] și a le promova la nivel național și internațional. Relațiile publice sunt importante în comunicarea rapidă și eficientă a informațiilor și, prin diversele tehnici uzitate, ele transparentizează activitățile mu-

zeului și au o mare credibilitate, față de alte tehnici de promovare [26, p. 134]. Acestea sunt un factor important în modul în care muzeul este perceput de vizitatori, reprezentând imaginea acestuia în exterior, dar are și menirea de a democratiza în permanență contactul cu publicul.

Aflându-se în era tehnologiilor, muzeul a trebuit să se adapteze și să se plieze pe noile inovații științifice, să găsească cele mai bune mijloace tehnice de punere în valoare a colecțiilor și expozițiilor, dar și de a atrage publicul care este bun cunoscător al internetului și tehnologiilor informatice și de comunicare [2, p. 657]. Prin utilizarea noilor tehnologii, expoziția din cadrul unui muzeu provoacă în mintea vizitatorului o reconstituire a contextului istoric și a spațiului natural în care este situat obiectul cultural, iar ghidurile audio, deși înlocuiesc informația pe care ar trebui să o ofere specialistul, nu se pot raporta direct la vizitator [2, p. 658], nu pot să îi simtă reacțiile și atitudinile. Există de asemenea și o tendință de a digitaliza colecțiile muzeale sau alte documente, pe fondul unei cereri a publicului științific și nonștiințific de a avea acces mai rapid on-line asupra lor [18, p. 116].

De la utilizarea sub diferite forme ale internetului în instituțiile muzeale și în relație cu vizitatorii, a camerelor video permanente, în special în siturile arheologice și până la promovarea muzeelor prin diverse rețele de socializare, bloguri, a paginilor web, a tururilor virtuale [26, pp. 140-146; 2, pp. 658-659], acestea nu fac decât să se racordeze treptat la noile tehnologii, să se apropie cât mai mult de vizitatori și să-și democratizeze permanent informațiile pe care le dețin și pe care le transmit cu celeritate publicului.

Democratizarea muzeului se evidențiază și prin faptul că oferă posibilitatea unor vizitatori de condiție socială săracă sau unora cu deficiențe fizice sau de natură psihică să viziteze muzeul, de cele mai multe ori în regim gratuit. Rolul social al muzeului este o componentă de bază, care ține de respectarea tuturor oamenilor, indiferent de categorie socială, sex, vârstă, etnie sau orientare sexuală. Muzele occidentale care își respectă statutul desfășoară activități recreative cu persoane vârstnice, cum ar fi programe de dansuri, vizionarea de filme, realizează expoziții care scot în relief arta și realizările contemporane sau expoziții care te fac să meditezi la nondiscriminare și egalitatea de șanse. Până la urmă, muzeul este un „spațiu al libertății, prietenos, primitiv, agreabil” [23], nu un loc în care să te simți stânjenit, rigid și fără nicio implicare sufletească. Un muzeu, pe lângă spațiul expozițional, oferă și ale facilități publicului: cinematografe, cafenele, locuri de joacă pentru copii, săli de conferințe, săli pentru lansări de carte [23], magazin propriu, cofetărie [26, p. 123]. Pe lângă acestea, promoțiile oferite de

muzeu: vouchere promoționale, abonamente pentru diferite grupuri de public, carduri prin care se permite vizitarea mai multor muzee sau o gamă de reduceri la produsele din magazinul muzeului, au scopul de a intensifica participarea la activitățile acestuia, de a crește numărul de vizitatori la expoziții și a vânzărilor din spațiile sale comerciale [26, p. 128].

Democratizarea culturală în muzeele din România este relativă, însă un exemplu de succes este oferit de Muzeul de Artă din Cluj-Napoca, al cărui manager, cercetător științific dr. Lucian Nastasă-Kovács, a propus un program amplu de educație muzeală și de atragere a tinerilor spre muzeu: „*Am dezvoltat programe de educație muzeală pentru că mă interesează să pregătesc de pe acum oameni care să guste cultura plastică, artistică. Dacă nu ne ocupăm acum de acest public, mai târziu nu va ști ce se întâmplă într-un muzeu de artă și, ca atare, nu va veni. Să nu uităm că marea masă a populației nu beneficiază de un suport cultural care să îi îndrepte spre muzee*” [1]. Democratizarea culturală a Muzeului de Artă din Cluj-Napoca are în vedere un program muzeal predictiv, iar activitățile pe care le desfășoară denotă o foarte bună calitate, respectând specificul muzeului, acestea având rolul să educe, să dezvolte anumite aptitudini și sensibilități, să îmbogățească bagajul de cunoștințe sau să ofere informații inedite vizitatorilor. Cu o vastă experiență managerială și cunoscând bine direcțiile occidentale în dezvoltarea și promovarea muzeală, Lucian Nastasă-Kovács pledează pentru democratizarea culturală a muzeelor în sensul oferirii libertății vizitatorilor de a avea acces la bunurile culturale sau la vizita gratuită în muzeu: „*Cultura trebuie democratizată. Am pledat pentru acest lucru și susțin în continuare libertatea totală asupra actelor de cultură, începând de la dreptul liber de acces la cărți, la dreptul de a vizita un muzeu gratuit*” [1].

Așadar, cercetarea pe care am realizat-o asupra relației dintre muzeu și democratizare culturală a expus, dintr-o perspectivă istorică și culturologică, modul în care instituția muzeală trebuie să se plieze pe necesitățile publicului, să ofere un mai mare acces la spațiile expoziționale sau la alte bunuri culturale. În definitiv, muzeul există doar prin publicul său, acesta trebuind să-și dinamizeze activitățile, să-și varieze programele culturale având ca reper feedbackul vizitatorilor. Scopul unei democratizări culturale veritabile a muzeului nu este acela de a-l „comercializa”, ci păstrând standardele sale la un nivel normal, respectând atât publicul, cât și tradiția, patrimoniul și valoarea instituției în sine.

Referințe bibliografice

1. Beligăr C. Un pas spre democratizarea culturii: acces gratuit la muzeu. In: Transilvania Reporter, 29.05.2018:

- <http://transilvaniareporter.ro/cultura/un-pas-spre-democratizarea-culturii-acces-gratuit-la-muzeu-2/> (vizitat 15.03.2018).
2. Boda Gh. Muzeul și noile tehnologii. In: Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, nr. 7/ 2015: https://www.cclbsebes.ro/docs/Sebus_7_2015/36_GBoda.pdf (vizitat 13.03.2018)
  3. Boda Gh. Muzeele din Transilvania între 1817 și 1905. Mediaș: Samuil, 2008.
  4. Capriotti P. Managing Strategic Communication in Museums. The case of Catalan museums. In: Communication & Society. Vol. XXVI, nr. 3, 2013: http://www.unav.es/fcom/communication-society/en/resumen.php?art_id=460 (vizitat 13.03.2018).
  5. Carpov M. Despre democratizarea culturală. In: <http://convorbiri-literare.dntis.ro/CARPOVdec12.htm> (vizitat 10.03.2018)
  6. Carpov M. Un instrument de democratizare a culturii. Recenzie la cartea scrisă de Philippe Urfalino, L'invention de la politique culturel. Paris, Hachette, Littératures, 2010, première éd. 1996. In: <http://convorbiri-literare.ro/?p=2311> (vizitat 10.03.2018).
  7. Chang Chin-Fang. Who is Talking in the Museum? In: http://web2.nmns.edu.tw/PubLib/Library/quarterly/201204_07.pdf (vizitat 12.03.2018).
  8. Evrard Yves. Democratizing Culture or Cultural Democracy? In: Journal of Arts Management, Law & Society. 27, 3, 1997: <http://www.scribd.com/document/295298780/5-Evrard-Yves-Democratizing-Culture-or-Cultural-Democracy> (vizitat 12.03.2018).
  9. Fisher P. 1991. Making and Effacing Art: Modern American Art in a Culture of Museums. New York; Oxford, Oxford University Press, p. 7.
  10. Gattinger M. Democratization of Culture, Cultural Democracy and Governance. 16–18 November 2011. Whitehorse, Yukon. In: http://www.cpafo-opsac.org/en/themes/documents/CPAF_2011_AGM_Democratization_of_Culture_Cultural_Democracy_Governance_Mar082012_000.pdf (vizitat 12.03.2018).
  11. Henning M. 2006. Museums, Media and Cultural Theory. Maidenhead, Open University Press, p. 13.
  12. Hooper-Greenhill E. 1992. Museums and the Shaping of Knowledge. London, Routledge, p. 171-173.
  13. Hooper-Greenhill E. "Changing Values in the Art Museum: rethinking communication and learning", International Journal of Heritage Studies, vol. 6, n° 1, 2000, p. 9-31.
  14. Lang J. Conférence de presse à Lille, 22 juin 1982.
  15. Lasch Ch. The Democratization of Culture: A Reappraisal. In: Change. Vol. 7, nr. 6. The Future of the Humanities (Summer, 1975): <https://www.jstor.org/> (vizitat 11.03.2018).
  16. Matarasso F. and Charles L. 1999. Balancing Act: Twenty-One Strategic Dilemmas in Cultural Policy. Belgium: Council of Europe; Baeker, Greg, 2002. 'Beyond Garrets and Silos: Concepts, Trends and Developments in Cultural Planning,' Report prepared for the Municipal Cultural Planning Partnership. Ontario.
  17. McLean F. Marketing the Museum. London and New York: Taylor & Francis e-Library, 2003.
  18. Milroy A. K., Rozefelds A. C. Democratizing the collection: Paradigm shifts in and through museum culture. In: Australasian Journal of Popular Culture. Vol. 4, nr. 2 & 3: http://www.researchgate.net/profile/Andrew_Rozefelds/publication/277960400_Democratizing_the_collection_Paradigm_shifts_in_and_through_museum_culture/links/5666082d08ae418a786f3ad9/Democratizing-the-collection-Paradigm-shifts-in-and-through-museum-culture.pdf (vizitat 14.03.2018).
  19. Montagné D. Modelul francez. In: Dilema Veche, nr. 281, 5 Iul 2009: <http://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/articol/modelul-francez-1> (vizitat 11.03.2018).
  20. Petranu C. Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, București. 1922, p. 14.
  21. Popa A. L. Muzeul și publicul. Tendințe actuale. In: http://diam.uab.ro/istorie.uab.ro/publicatii/colectia_bcsc/bcsc_9/26_popa.pdf (vizitat 13.03.2018).
  22. Rentschler Ruth, Hede Anne-Marie (eds.). Museum marketing: competing in the global marketplace. Butterworth-Heinemann, Oxford (UK), 2007; Sandell Richard, Janes, Robert (eds.), Museum management and marketing, Routledge, Abingdon (UK), 2007; Capriotti Paul, "Museums' communication in small and medium-sized cities", Corporate Communications: an International Journal. Vol. 15, nr. 3, 2010, p. 281-298.
  23. Șimonca O. Muzeele, spații ale libertății. In: Observator Cultural, nr. 911, 21.02.2018: <https://www.observatorcultural.ro/articol/muzeele-spatii-ale-libertatii/> (vizitat 14.03.2018).
  24. Viollet M. Entre démocratisation culturelle et préservation d'une exigence de l'oeuvre: construire une médiation de l'art contemporain. In: <https://chmcc.hypotheses.org/543> (vizitat 11.03.2018).
  25. Weil St. From being about something to being for somebody: the ongoing transformation of the American museum. In: Sandell, Richard; Janes, Robert (eds.). Museum management and marketing. Routledge, Abingdon (UK), 2007, p. 30-48; Cole D. Museum marketing as a tool for survival and creativity: the mining museum perspective. In: Museum Management and Curatorship. Vol. 23, nr. 2, 2008, p. 177-192; Vacas T., Bonilla E. Museos y Comunicación. Un tiempo de cambio. Madrid: Universidad Rey Juan Carlos, 2011.
  26. Zbucnea A. Marketing muzeal pentru nonmarket-eri. București: Tritonic, 2013.

Dumitru-Cătălin Rogojanu (Deva, România), doctor în istorie, CS III, Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.

Думитру-Кэтэлин Рогожану (Дева, Румыния), доктор истории, научный сотрудник III, Музей дакской и римской цивилизации Дева.

Dumitru-Cătălin Rogojanu (Deva, Romania). PhD in History, Scientific Researcher III, Deva Museum of Dacian and Roman Civilisation.

E-mail: rogojanucatalindumitru@yahoo.com

Dorina ONICA

CONSIDERAȚII GENERALE PRIVIND JONȚIUNEA GRUPURI ETNOCULTURALE – IDENTITATE – PEISAJE

Rezumat

Considerații generale privind joncțiunea grupuri etnoculturale – identitate – peisaje

Un suport administrat de comunități pentru modelarea peisajelor îl constituie spațiul, teritoriul, perceput fizic și mental, pe care-l revendică comunitățile în perspectiva valorificării lui și integrării însemnelor identitare. Respectiv, cultura și spațiul devine un arhivar al unor peisaje cu o înaltă capacitate de identificare, simbolice, prototip. Importanța studiului este validată de creșterea importanței identităților teritoriale și culturale într-o lume în schimbare; pierderea și transformarea rapidă a peisajelor, în special a celor etnografice ce sunt identitare și reprezentative pentru grupurile etnice; stringența conștientizării importanței colectivităților privind rolul lor în completarea patrimoniului cultural mondial și contribuția la diversitatea lumii; păstrarea sustenabilității economice, sociale, spirituale ale locurilor; relevarea specificului identităților etnoculturale și a spațiilor stăpânite de acestea. Prin prototipurile de organizare a spațiului locuit și impregnarea acestuia cu încărcături emoționale, axiologice, cognitive, tip de mentalitate și relații sociale se cristalizează și consolidează pe parcursul timpului componenta identitară. De asemenea, raportându-ne la realitățile istorice și procesele migraționale, amintim că un anumit teritoriu poate fi locuit de mai multe grupuri etnice, prin urmare intervine hotarul mental, psihologic, trasat în conștiința colectivă, perceput ca linia ce marchează clivajul dintre „ei” și „noi”. Astfel, demarcația dintre grupurile etnoculturale corespunde cu cel al peisajelor, deoarece societățile au diferite viziuni asupra proiectării și modelării spațiului, în acord cu imaginile și viziunile etnice, experiențe culturale, realizări civilizatoare. Peisajele etnografice sunt un fel de sigilii culturale prin care sunt revendicate drepturile culturale și spațiale, de jure și de facto, ale colectivităților unele față de altele.

Cuvinte-cheie: spațiu, grup etnic, peisaj cultural, peisaj etnografic, identitate.

Резюме

К вопросу о соединении этнокультурные группы – идентичность – ландшафты

Пространство представляет собой физическую компоненту, которую то или иное сообщество использует для моделирования пейзажа. Это территория, физическая и ментальная, на которую претендуют сообщества с целью ее использования и внедрения на ней своих идентификационных знаков. Таким образом, культура и пространство становятся архивариусом пейзажей с высоким идентификационным,

символическим и прототипическим потенциалом. Важность настоящего исследования определяется ростом значения территориальных и культурных идентичностей в трансформирующемся обществе; утратой или быстрой трансформацией пейзажей, особенно этнографических ландшафтов, которые являются идентификационными и репрезентативными для этнических групп; необходимостью осознания важности сообществ для мирового культурного наследия, их вклада в мировое разнообразие; сохранением экономической, социальной, духовной устойчивости территорий; выявлением особенностей идентичностей и соответствующих им пространств. Прототипы организации жилого пространства и их насыщение эмоциональной, ценностной, когнитивной нагрузкой, тип менталитета и социальные отношения со временем способствуют кристаллизации и консолидации идентификационной компоненты. Поскольку вследствие исторических и миграционных процессов на той или иной территории формируется этнически смешанное население, в коллективном сознании появляется ментальная психологическая граница, воспринимаемая как линия, отделяющая «их» от «нас». Таким образом, различия между этнокультурными группами соответствуют отличия в пейзажах, поскольку у каждого сообщества свое видение проектирования и моделирования пространства в соответствии с этническими образами и представлениями, культурным опытом, цивилизационным развитием. Этнографические пейзажи – это своего рода печати, посредством которых одни сообщества предъявляют другим культурные и пространственные права *de jure* и *de facto*.

Ключевые слова: пространство, этническая группа, культурный ландшафт, этнографический ландшафт, идентичность.

Summary

General considerations regarding the connection ethnocultural groups – identity – landscape s

The space is the physical support administrated by a community for shaping landscapes. It is the territory, physically and mentally perceived, which is claimed by communities, in the perspective of its being used and intergated with identitary insignia. Respectively, the space becomes an archivist of many landscapes with high identification, symbolic and prototypical capacity. The necessity of the study is validated by the growing importance of the territorial and cultural identity in a changing world; the loss and rapid transformation of ethnographic landscapes that are identifiable and representative of ethnocultural

groups; the awareness of the importance of communities for their role in completing the world cultural heritage, and their contribution to world diversity; the preservation of the economic, social, spiritual sustainability of territories, emphasizing the specifics of the identities and of the spaces occupied by them. Prototypes of organization of the inhabited space and their impregnation with emotional, axiological, cognitive charge, the type of mentality and social relations over time contribute to the crystallization and consolidation of the identification component. Since the ethnically mixed population is formed on the basis of historical and migratory processes, a mental psychological boundary appears in the collective consciousness, perceived as a line separating "them" from "us". Thus, the differences between ethnocultural groups correspond to those of landscapes, due to the fact that communities have different visions of spatial design and modeling, according to ethnic images and visions, cultural experiences, civilizational achievements. Ethnographic landscapes are some sort of cultural seals, through which the spacial and cultural rights are claimed, de jure and de facto, by communities from one another.

Key words: space, ethnic group, cultural landscape, ethnographic landscape, identity.

Direcțiile postmoderne în antropologia culturală se raportează la tendințele de cercetare a formelor de viață a grupurilor etnoculturale, reieșind din circumstanțele unei lumi globalizate, în care au loc procese rapide de omogenizare, uniformizare și coagulare a comunităților într-un tip de „global village”. Respectivele procese, puse în raport cu modelele tradiționale de locuire materială și spirituală, provoacă cel mai deseori reacții de împotrivire din partea comunităților locale, a grupurilor etnice, acestea răspunzând prin diferite manifestări care le-ar asigura supraviețuirea. Precum utilizarea limbilor locale, valorificarea spațiului „baștină” prin menținerea permanentă a locuirii lui, conștientizarea apartenenței etnice, perpetuarea și reactualizarea elementelor de cultură spirituală (sărbători, obiceiuri, practici rituale, folclor etc.), incluzându-le și promovându-le în patrimoniul etnografic global; păstrarea autenticității și a spiritului locului ș.a.

Toate manifestările și elementele specifice grupurilor etnice fuzionează sub aspect al dinamicii spațiale și temporale, al modelelor culturale de amplasare și valorificare în cadrul peisajelor etnografice create de acestea, deoarece, în general, „peisajul este un loc de întâlnire” [19, p. 11], afirmă profesorul american în antropologie culturală Thomas H. McGovern. În cadrele lui, specificăm noi, precum într-un creuzet se întrepătrund toate componentele de cultură materială și spirituală a colectivității, reci-

proc se creionează și edifică identitatea, originalitatea și reprezentativitatea față de alte grupuri etnice. Ideile sunt validate și de aserțiunile teoretice ale antropologiei culturale postmoderne gândite de autori în cadrul noilor cercetări și lucrări din domeniu. Spre exemplu, conform a două direcții posmoderne ale antropologiei culturale, peisajul are o prezență și o semnificație fundamentală: „Acesta a fost dezvoltat, în primul rând, ca un tratat (document, text) care ne informează calea prin intermediul căreia antropologul își aduce în vizor studiile sale (din punct de vedere obiectiv – peisajul individualităților). În al doilea rând, peisajul a fost utilizat în legătură cu înțelesurile asociate de către băștinași mediului lor fizic și cultural (prin alte cuvinte, se explică cum peisajul devine prototipul locuitorilor lui). – În consecință – pentru o înțelegere exhaustivă a implicațiilor reciproce dintre grupuri și locuri este necesar ca cutia neagră a peisajului să fie deschisă și componentele sale să fie scoase la lumină” [11, p. 1].

Relevantă se face amintirea necesității unui astfel de studiu, care rezidă în mai multe deziderate, precum sunt creșterea păstrării identităților teritoriale și culturale într-o lume în schimbare, pierderea și transformarea rapidă a peisajelor etnografice ce sunt identitare pentru grupurile etnice, stringența conștientizării rolului ce-l au colectivitățile în completarea patrimoniului mondial și contribuția la diversitatea lumii, păstrarea sustenabilității economice, sociale, spirituale ale locurilor, relevarea specificului identităților și a spațiilor stăpânite de acestea, conservarea și salvagardarea elementelor din Lista Patrimoniului Cultural Mondial a UNESCO prin includerea și altor elemente în vederea protecției lor, relevarea importanței cercetării pluri și transdisciplinare a rolului ce-l au peisajele în construcția și reflectarea identității.

Actualitatea subiectului este argumentată, după cum am specificat, de suportul științific, prin prisma direcțiilor actuale de cercetare și de cadrul legislativ în domeniul protecției și promovării patrimoniului. În ultimele decenii, în literatura de specialitate au fost publicate mai multe lucrări, studii care vizează felul cum peisajele devin forme de manifestare a identității. În acest sens aducem drept exemplu cercetările etnologului estonian Matti E. Kaups. Acesta scrie în articolul său *Cultural landscape – Log Structures as Symbols of Ethnic Identity* despre etnicitatea și expresivitatea simbolică a peisajului, având drept studiu de caz emigranții finlandezi din Minnesota. Astfel, autorul pune accentul pe „structurarea ideologică în formarea simbolurilor etnice și imaginilor locului, reliefând circumstanțele în care simplită imigranții organizează peisaje rurale, asemeni celor

din Finlanda, utilizând buștenii din lemn ca materie primă, în realizarea unor construcții, cu proprietăți arhitecturale specifice” [13, p. 7-9] locului de baștină. Respectiv, constatăm că în subconștientul ființei umane există anumite tipare, care, în urma deplasării omului pe alte teritorii, acestea se amplifică, deoarece individul are tendința să caute, să compare sau chiar să modeleze uneori locul, să transpună tradiția, valorifice cunoștințele, asemenea celor din ținuturile de baștină. Drept consecință are loc cartarea unor hărți și imagini mentale, transmise ca informație prin filiera generațională și depozitate de memoria colectivă.

Având drept reper mediul social, economic și fizic al conexiunilor comerciale, aflate sub tangență etnică, în trei vecinătăți ale orașului Los Angeles, profesorul american în planificare urbană Anastasia Loukaitou-Sideris afirmă că „aceste conexiuni, legături reprezintă reteritorializarea spațiului de către grupurile etnice, unde cultura/etnicitatea au fost folosite ca motor pentru creșterea economică. La începutul secolului XXI – mai notează autoarea – peisajele etnice nu reprezintă entități monolite, omogene, statice. Ele sunt influențate de forțe locale și globale care le afectează reprezentativitatea socială și fizică” [12, p. 273].

Avansând în analiză, se face pertinentă reiterarea ideii precum că un suport administrat de comunități în modelarea peisajelor îl constituie spațiul. Respectiv, spațiul devine un arhivar al unor peisaje cu o înaltă capacitate de identificare, simbolice, prototip. Complexitatea analitică a interfeței dintre spațiu și grupurile etnoculturale este argumentată și reflectată în cadrul diferitor studii, lucrări disciplinare și transdisciplinare. La nivelul fiecărei discipline, interacțiunea spațiului cu colectivitățile este analizată corespunzător teoriilor, paradigmatelor, direcțiilor de cercetare specifice. Consecutiv, analiza interdisciplinară, la nivel de metodologie și tendințe de cercetare, oferă oportunități în analiza mai complexă a fenomenului, înțelegerea relațiilor de reciprocitate și cauzalitate, deoarece spațiul însumează în structura și aspectul său procese și elemente de natură geografică, istorică, politică, etnografică, socială ș.a. Astfel, această alteritate structurală ne determină să analizăm interfața spațiu/grup etnocultural, făcând apel la discipline precum antropologia culturală, geopolitica, istoria, etnopsihologia ș.a.

În cadrele antropologiei culturale se subînțelege că comunitatea, prin cultură, exercită o mare putere transformatoare asupra spațiului, locurilor, având la bază unele necesități, cunoștințe tehnice, aspirații, un model de cultură a locuirii, o mentalitate și memorie colectivă ș.a. Acești factori și conjuncturi cu aplicabilitate în cadrul temporal și spațial românesc au

fost abordate de către Constantin Rădulescu Motru, Romulus Vulcănescu, Simion Mehedinți, I. Ghinoiu, ș.a. Având drept reper aserțiunile lui Simion Mehedinți, care afirma în lucrarea sa, *Ethnos. O introduce-re în studiul omenirii*, că etnografia prezintă relațiile dintre mediul geografic și grupările etnice, „cercetază influența mediului geografic (litosfera, hidrosfera, atmosfera, biosfera) asupra grupărilor etnice, precum și reacțiunile acestor grupări asupra mediului geografic însemnând adaptarea tehnică (civilizația) și cea psihică (cultura)” [14] – ne transferăm cu gândul la comunitățile tradiționale, subliniind că etnologia se circumscrie ideii că „peisajul își are geneză în experiența materială și spirituală a comunității, în nivelele și formele ei dimensionale de construcție, delimitare și reprezentare a lumii, în cadrele mitofolclorice și empirice de concepere a Universului, și, nu în ultimul rând, în contextul istoric în care a evoluat comunitatea” [16, p. 39]. În acest sens, Lucian David afirmă că „peisajul etnografic [...], parte componentă a peisajului etnologic, sintetizează latura materială și spirituală a unei etnii a cărei fizionomie proprie este rezultatul interacțiunii și interrelațiilor dintre componente” [4, p. 40]. Spre exemplu, este relevant și ceea ce menționează Gheorghe I. Brătianu: „destinele unei națiuni sunt sădite în pământul însuși din care ne-am născut, după cum statuia e cuprinsă în blocul de marmoră din care dalta o va desprinde... Trebuie inspirația și dibăcia artistului pentru a desface chipul din lut sau din piatră, precum trebuie credința și voința unui neam pentru a stăpâni pământul ce-i este dat să rodească în deplinătatea puterilor și însușirilor sale” [2, p. 17]. La rândul său, cadrul natural (formele masive de relief, arterele hidrografice, clima ș.a.), alături de cel istoric și social, au un impact covârșitor asupra conturării unui cadru psihologic al comunității, a unei confortabilități a omului față de loc, și de comunitatea de care aparține. O lucrare importantă ce tratează acest aspect este *Psihologia poporului român* de Dumitru Drăghicescu, în care autorul afirmă: „Clima, rasa, solul, sunt factori care împrumută sufletului etnic numai suprafața, aspectul din afară, culoarea locală. Sub fațada aceasta lucrează factorii atotputernici: istoria și condițiile sociale și economice, pe care dezvoltarea istorică a unui popor le impune acestuia la fiecare pas” [8, p. 59]. Această abordare observăm că este susținută și de Vos W. și Meekes H., care afirmă că „peisajul nu este definit numai de procesele naturale, fiecărui peisaj îi este de asemenea atribuită o anumită «identitate» de către percepția umană” [20, p. 13].

În același context, raliem la ceea ce afirma geograful, istoricul și epistemologul francez Georges Nicolas, precum că „spațiul este actul prin care mă apropiu

de o lume stranie și care face să existe, totodată, această stranie, această exterioritate, matrice a întregii cunoașteri; ea precedă orice percepție reală, matrice a experienței, ea este ca și o intuiție pură, care determină obiectele și relațiile ce se stabilesc între ele” [15]. Prin urmare, ca să înțelegem un peisaj, nu trebuie să vedem elementele lui ca unități singulare, dar ca un sistem, ca un continuu act de creație, că „adevăratul agent transformator al mediului nu este omul izolat, individual, ci grupurile de oameni, societățile, singure în stare să dezvolte o civilizație și să se desprindă prin trăsături caracteristice de viață” [10, p. 26].

Jean Cuisenier, în lucrarea sa *Etnologia Europei*, nominalizează pe parametri cronologici, spațiali, etnolingvistici spațiul (italian, românesc, francez, portughez); delimitările lingvistice, diferențele culturale (spațiul grec, spațiul bizantin, celtic și german), particularitatea religioasă (spațiul slav) [3, p. 68-82]. Joncțiunea acestor parametri, cu profilul specific al unui grup etnic, generează peisaje etnografice specifice și identitare pentru grupuri. Astfel, acestea s-au structurat în limitele unor modele și arhetipuri spațiale locale de trai și moduri de viață privind locuirea, tradiție, istorie, experiență culturală și civilizațională. Privind global, exemplificăm că caravanele beduinilor din deșerturile sahariene sunt exemplul unei vieți comerciale; eschimoșii populează zonele reci ale Canadei și insula Groenlanda, culturalizându-le prin locuința de tip *Iglu*; plantațiile de măsline sunt o artă peisagistică a lumii mediteraneene, precum sunt și terasele de orez ale grupului Hani din sudul Chinei. Astfel se construiesc peisaje-tip, componente ale matricei etnice, culturale și ale celei spațiale, originalitatea cărora este accentuată de elemente de viață spirituală.

O cercetare complexă a subiectului, după cum am reiterat, este validată de o apelare la conceptele, teoriile, tezele științifice curente în cadrul școlilor de cercetare. În acest sens, atenția noastră se îndreaptă spre școala de geopolitică. Aceasta s-a fundamentat pe suportul școlilor științifice foarte cunoscute în domeniu (germană, anglo-saxonă, rusă, română); prin intermediul unor direcții de cercetare bine detaliate având ca punct de sprijin teoretic lucrări și autori celebri. Nume de seamă ale școlii românești precum Ion Conea, Anton Golopenția, Simion Mehedinți, Sabin Mănuilă, Vintilă Mihăilescu au contribuit cu studii relevante, prin care au analizat și explicat argumentativ interdependența spațiu și unitatea, cultura poporului român, avantajul cadrului natural (Carpații, Dunărea, Nistrul). Geopolitica este una din științe în cadrul căreia, cu o viziune prospectivă teoretic-ă, au dezvoltat un amplu sistem de teorii, concepte (ex. *Kernland* de Rudolf Kjellen) privind puterea

comunităților umane asupra spațiului geneză, în jurul cărora se concentrează planurile de dezvoltare economică, strategii de securitate, proiecte culturale și de păstrare a identității teritoriale. La fel de importante sunt noțiunile concepute de Ratzel, precum cea de *Lebensraum* (spațiu vital) – ce asigură viața materială, pragmatică, existența fizică; și *Raumsin* (simțul spațiului) – ce asigură supraviețuirea spirituală, capacitatea comunităților de a-și percepe corect spațiul, de a-i regândi funcțiile și importanța, de a-l conștientiza ca pe un tezaur păstrător de istorie, experiențe culturale și sociale, mentalitățile și imaginile asupra lumii, a „patriei”. Această judecată o completăm cu afirmația că „etniile își au fiecare *casa* (peisajul natural) și *sufletul său* propriu (peisajul etnologic), vor diferi una de alta prin manifestările socio-economice și culturale [4, p. 65]. Anterior și Friedrich Ratzel, în lucrarea sa fundamentală *Antropogeografia*, menționează că „spațiul condiționează nu numai limitele fizice de extindere a unei comunități, ci și atitudinea ei mentală față de lumea înconjurătoare” [apud. 7, p. 26]. De altfel, Karl Haushofer vorbește „despre pan-ideea etnică, întruchiparea unei viziuni elaborate de către o etnie privitoare la ceea ce consideră ea că ar fi teritoriul său legitim de expansiune. O asemenea viziune elaborată de către ruși a fost numită panslavism, de către germani – pangermanism, de către greci – panelenism” [apud. 6, p. 98].

Peisajele sunt mărci identitare teritoriale și culturale. Ele sunt un sigiliu al culturii materiale și spirituale specifice modelelor de locuire a grupurilor etnice. Astfel, prin prototipurile de organizare a habitatului și impregnarea acestuia cu încărcături axiologice, cognitive, tip de mentalitate și relații sociale cristalizează și consolidează pe parcursul timpului componenta identitară. În acest sens, Janet Stephenson a afirmat că „cultura și identitatea nu sunt legate numai de relațiile sociale, ci și de cele spațiale” [18, p. 127]. De asemenea, William John T. Mitchell, profesor în istoria artei, spunea în 1994 că „peisajul este un proces [...] în baza căruia se formează identitățile” [21]. Astfel, peisajul analizat prin prisma umanizării lui de către comunitățile etnoculturale trebuie să fie poziționat în categoria unui proces, nu doar a unui produs cultural singular. Deoarece schimbările de structură, spațiale, calitative, cantitative, psihologice, mentale ce se produc în cadrul unui grup etnocultural, ele sunt direct proporționale cu schimbările asupra peisajelor. Efectele sunt vizibil tangente cu evenimentele și procesele trăite de comunitate.

Hotarele dintre grupurile etnice corespund cu hotarele peisajelor etnografice. Raportându-ne la realitățile istorice și procesele migraționale, amintim că un anumit teritoriu este locuit de mai multe gru-

puri etnice, prin urmare intervine și hotarul mental, psihologic, trasat în conștiința colectivă, perceput ca linia ce marchează clivajul dintre „ei” și „noi”. Astfel, demarcația dintre grupurile etnoculturale corespunde cu cel al peisajelor, deoarece societățile proiectează și modelează spațiul în acord cu imaginile pe care acestea le elaborează (le concep, le construiesc) și a căror sursă o constituie tocmai o anumită practică umană, experiențe culturale, realizări tehnice, spiritualitate.

În aceeași ordine de idei, raliem la ceea ce afirmă profesorul Ilie Bădescu „grație valorii sale emblematice, imaginilor care încarnează dispozitivele de comunicare și a posibilităților de clasificare”, se poate spune că peisajele sunt „purtătoare ale patriei” [1, p. 366]. Această aserțiune este cu atât mai actuală cu cât remarcăm procesul de deplasare și stabilire a indivizilor în țări departe de cea de origine. Respectiv, raportați fiind la un anumit model cultural de locuire, stil de viață, la un sistem de credințe, câmp moral și valoric, sărbători și ceremonialuri ș.a.; involuntar îl poartă în suflet, în memorie, transmițându-l ca un sistem de cunoștințe, forme, realizări, și generațiilor viitoare. Remarcăm, deci, o dinamică spațială a peisajelor care subtilă, uneori, este mai puțin de conținut și detaliu, dar la rândul ei face diferențierea și particularizarea dintre și între comunități.

Privind de pe poziția unor macroparametri, în general, afirmăm că peisajele culturale sunt cu siguranță cele mai importante elemente de constituire a identității și genezei, ele atribuie comunității o formă imaginară a națiunii. Peisajele, indiferent că au fost create într-un anumit timp istoric, că sunt focalizate pe un singur monument sau pe o încadrare sistemică a elementelor structurale, aspectelor ornamentale, natura componentelor constituente, ele furnizează și creionează forma vizibilă și invizibilă a națiunii: „Ca tipare ale sistemului moral și armoniei estetice, peisajele ajung să atingă statutul de iconuri naționale” [5, p. 5].

În sens restrâns, fiecare grup etnic își percepe spațiul locuit în acord cu formele și modalitățile lui de gândire, care emerg din interconexiunile dintre natură, tradiție, istorie, cadru psihologic și axiologic. „Peisajul conține mărci culturale simbolizând ce este important, valorile încorporate și care este cea mai originală trăsătură a respectivului grup” [9, p. 6].

Unele peisaje a căror suport a prins formă și structură în trecutul istoric și care pe parcursul timpului și-au păstrat originalitatea, stabilitatea componentelor structurale, la care au contribuit omogenitatea etnică purtătoare de anumite valori materiale și spirituale, au reușit să-și săvârșească evoluția, în limitele identității locale teritoriale și culturale. Tot aceste peisaje prin amprenta prezentului, aducător

de transformări și perturbații, mențin încă legătura cu trecutul, prin elementele de patrimoniu etnografic ce ființează încă în structura lor. Astfel de peisaje sunt importante pentru contemporaneitate prin faptul că pot fi salvate cu scopul de a transmite generațiilor viitoare modele de integritate, repere de raportare identitară. În consecință, aderăm la ideea că „cercetarea peisajelor sub aspect intercultural necesită a fi bazată pe schemele de ordonare, idealurile, preferințele și scopurile diferitor grupuri și cum acestea ființează expresii fizice, materiale prin intermediul unui sistem de reguli ghidat de un șir de preferințe” [17, p. 40].

Spațiul a fost dintotdeauna perceput drept un bun obținut fie de la natură printr-un proces de culturalizare și umanizare, fie de la om prin luptă și jocuri politice. Însă prin fiecare mijloc de posedare a procurat comunităților stabilitate, siguranță, prosperitate, conștiința unei asumări a ceea ce le aparține, le oferă posibilități să-și edifice o proprie viață culturală și civilizațională, care la rândul va conferi spațiului un model identitar, un cadru unic de edificare și particularizare a individualității și conștiinței etnice.

Trasând concluzii preliminare, afirmăm că spațiul este analizat în cadrul disciplinelor științifice, plecând de pe poziția conceptualizării lui drept teritoriu ce asigură putere, siguranță, statut (geopolitică); este un suport pe care ființează patrimoniul etnografic al comunităților (etnologie); configurația lui și substituturile naturale determină anumite trăsături de caracter, comportamente, relații sociale (sociologie, psihologie); este o sursă de simboluri, un anumit tip de raportare fizică și mentală a comunităților (semiotică, filosofie) ș.a. Peisajele construite, păstrate, salvate de către comunitate, în anumite cadre naturale, circumstanțe istorice, tipare etnice de modelare, ating în timp nivelul de mărci identitare regionale, naționale. De asemenea, ele sunt un fel de sigilii prin care sunt revendicate drepturile culturale și spațiale, *de jure* și *de facto*, a colectivităților unele față de altele.

Modele de construire și organizare a peisajelor de către grupurile etnoculturale nu sunt validate doar de contextele și evenimentele istorice, prin care acestea le-au moștenit, dar și de alte circumstanțe. Un rol important îl au relațiile dintre membrii comunității, raporturile de receptivitate dintre generații, schimbările și transformările sociale și modalitățile prin care grupul le-a perceput și reacționat ș.a. De asemenea, un fundament solid este patrimoniul etnografic, deoarece el este un document și un album al comunității completat cu date, imagini identitare ei. Acest patrimoniu are drept reper de constituire arhetipuri transmise din vechi timpuri prin intermediul credințelor, viziunilor asupra lumii, modelelor de lo-

cuire, aspirațiilor ș.a. Anume peisajele oferă cea mai mare posibilitate comunităților etnice să se identifice cu spațiul ce-l locuiește și cultura ce o dețin. Este modalitatea prin care colectivitățile își comunică originalitatea, specificul etnic, moștenirea culturală și diferențierea într-o lume globalizată.

Referințe bibliografice

1. Bădescu I., Cucu-Oancea O. Dicționar de sociologie rurală. București: Ed. Mica Valahie, 2011. 1055 p.
2. Brătianu Gh. I. Geopolitica, factor educativ și național. In: Geopolitica și Geoistoria. Revistă română pentru sud-estul european. T. I, nr. 1, septembrie/octombrie, 1941, p. 13-17.
3. Cuisenier J. Etnologia Europei. Trad. de Marinela Blaj. Iași: Institutul European, 1999. 144 p.
4. David L. Peisajele etnografice din România. București: Etnologica, 2015. 191 p.
5. Daniels S. Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States. Princeton: University Press, 1993. 274 p.
6. Dobrescu P. Geopolitica. Ediția a II-a. București: Comunicare.ro, 2008. 424 p.
7. Dobrescu P., Bărgăoanu A. Geopolitica. București: Facultatea de Comunicare și Relații Publice „David Ogilvy”- SNSPA, 2001. 218 p.
8. Drăghicescu D. Psihologia poporului român. București: Librăria Leon Alcalay, 1907. 397 p.
9. John W. Frazier, Eugene L. Tettey-Fio (eds.). Race, Ethnicity, and Place in a Changing America: A perspective. USA (Albany): State of New York Press, 2010. 426 p.
10. Herseni T. Sociologie și Geografie: Zone de interferență și problema spațiului social. In: Sociologie militans, sociologie geografică. Vol. 5. București: Editura științifică, 1972, p. 11-58.
11. Hirsch E., Michael O' Hanlon (eds.). The anthropology of landscape. Perspectives on place and space. Oxford: Clarendon Press, 1995. 280 p.
12. Loukaitou-Sideris A. Studying and understanding ethnic landscapes. In: Journal of Architectural and Planning Research, Vol. 19, nr. 4. Locke Science Publishing Company, Inc. 2002, p. 271-273.
13. Matti E. Kaups. Cultural landscape – Log Structures as Symbols of Ethnic Identity. In: International Society for Landscape, Place, & Material Culture. Vol. 27, nr. 2, 1995, p. 1-19.
14. Mehedinți S. Ethnos. O introducere în studiul omenirii. Ediție îngrijită de C. Neagu. Focșani: Editura Terra, 2008. 448 p.
15. Nicolas G. L'espaces originel. Berne: Peter Lang, 1984. 313 p.
16. Onica D. Peisajul cultural rural dintre Prut și Nistru. Aspecte etnogeografice. București: Editura Etnologică, 2017. 214 p.
17. Rapoport A. On Cultural Landscapes. În: Traditional Dwellings and Settlements Review. Vol. 3, nr. 2. International Association for the Study of Traditional Environments (IASTE), 1992, p. 33-47.
18. Stephenson J. The Cultural Values Model: An integrated Approach to Values in Landscapes. In: Landscape and Urban Planning, nr. 84. Amsterdam: Elsevier, 2008, p. 127-139.
19. Thomas H. McGovern. Place, Problem and People: Issues in Interdisciplinary Cooperation. In: Landscape under Pressure. Theory and Practice of Cultural Heritage Research and Preservation. Ludomir R. Lozny editor. USA: Springer, 2006, p. 5-15.
20. Vos W., Meeke H. Trends in European Cultural Landscape development: Perspectives for a Sustainable Future. In: Landscape and Urban Planning, nr. 46. Amsterdam: Elsevier, 1999, p. 3-14.
21. William John T. Mitchell. Landscape and Power. Chicago: Chicago University Press, 1994. 383 p.

Dorina Onica (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Дорина Оника (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Dorina Onica (Chișinău, Republic of Moldova). PhD in History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: dorinaonica@yahoo.com

Valentina URSU

PATRIMONIUL CULTURAL MATERIAL ȘI IMATERIAL ÎN CERCETĂRILE ȘTIINȚIFICE STUDENȚEȘTI

Rezumat

Patrimoniul cultural material și imaterial în cercetările științifice studențești

Prezentul studiu este dedicat valorificării moștenirii culturale naționale și universale de către studenții și masteranzii de la facultățile de istorie, geografie, turism, economie, relații internaționale etc., din mai multe universități ale Republicii Moldova, începând cu mij. an. '90 ai sec. XX – până în prezent. A fost analizată tematica tezelor de licență și master, participarea studenților la manifestări naționale și internaționale, activitatea de publicare a studiilor, evaluarea competențelor de cercetare. Ca surse de documentare au servit materialele din Arhiva Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, programe ale conferințelor științifice ale tinerilor cercetători, organizate la UPS „Ion Creangă”, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Universitatea Agrară de Stat din Moldova.

Cuvinte cheie: cercetare științifică, teze de licență, teze de master, conferințe științifice, culegeri de studii.

Резюме

Материальное и духовное культурное наследие в научных работах студентов

Настоящее исследование посвящено изучению национального и всемирного культурного наследия студентами (лиценциат и мастерат) факультетов истории, географии, туризма, экономики, международных отношений и ряда других университетов Республики Молдова, начиная с середины 90-х гг. XX в. до настоящего времени. Были представлены темы студенческих дипломных работ и сделан анализ участия студентов в национальных и международных научных конференциях, проанализированы опубликованные материалы, а также исследовательские компетенции. В качестве источников послужили документы архивов Кишиневского государственного педагогического университета им. И. Крянгэ, программы научных конференций молодых исследователей, организованные КГПУ им И. Крянгэ, Институтом культурного наследия Академии наук Молдовы, Международным свободным университетом Молдовы, Государственным аграрным университетом Молдовы.

Ключевые слова: научное исследование, дипломные работы (лиценциат, мастерат), научные конференции, сборники статей.

Summary

Material and immaterial cultural heritage in student scientific research

The present study is dedicated to the capitalization of the national and world cultural heritage by bachelor and master students from the faculties of history, geography, tourism, economy, international relations, etc., from several universities of the Republic of Moldova, from the mid-1990s to the present. The topics of the bachelor and master theses, the participation of students in national and international events, the study of the publishing activity, the evaluation of the research competencies were analyzed. The materials provided by the Archive of the “Ion Creanga” State Pedagogical University and the programs of the scientific conferences of the young researchers, organized at “Ion Creanga” State Pedagogical University, the Institute of Cultural Patrimony of the Academy of Sciences of Moldova, the Free International University of Moldova, the Agrarian State University of Moldova served as documentation sources.

Key words: scientific research, bachelor thesis, master thesis, scientific conferences, study collections.

Instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova contribuie la formarea și consolidarea competențelor de cercetare ale studenților, concomitent cu procesul de instruire și educație. Activitatea de cercetare este stipulată ca una din prioritățile planurilor de dezvoltare strategică ale universităților și facultăților. Obiectivele concrete sunt fixate în planurile anuale ale catedrelor și planurile individuale ale profesorilor. Realizarea lor este subiect de discuție în cadrul ședințelor catedrelor, al consiliilor facultăților și în senatele universităților. Ele sunt analizate în rapoartele de activitate științifică și didactică prezentate sistematic.

Prezentul studiu este dedicat examinării tematicii lucrărilor studențești, participării tinerilor la manifestări naționale și internaționale, activității de publicare a studiilor, evaluării competențelor de cercetare ale studenților de la facultățile de istorie, geografie, turism, economie, relații internaționale etc. din Republica Moldova, începând cu mij. an. '90 ai sec. XX – până în prezent. Ca surse de documentare au servit materialele din Arhiva UPS „Ion Creangă” [1, 2, 15, 16], programe ale conferințelor științifice studențești naționale și internaționale, organizate la UPS „Ion Creangă” [4, 5, 12, 13], Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM [6],

Universitatea Liberă Internațională din Moldova [24], Universitatea Agrară de Stat din Moldova [5, 19, 23]. Au fost cercetate mai multe teze de licență și master, articole publicate de studenți și masteranzi în culegeri de studii [9, 18, 20, 21], surse electronice [23, 24]; au fost realizate interviuri etc.

Cercetarea patrimoniului cultural în tezele de licență

Prezintă interes tezele de an și de licență ale studenților de la programele *Etnologie, Istorie, Istorie și Etnografie, Istorie și Istoria Culturii, Istorie și Geografie, Educație civică și Istorie* etc. Studenții tuturor programelor de studii sunt antrenați în activități de cercetare în cadrul disciplinelor de specialitate, începând cu anul II.

Studenților li se propune să realizeze cercetări în diverse domenii, a căror tematică reprezintă probleme actuale pentru cultură, știință, cercetările având caracter teoretic și aplicativ. În cadrul programelor de studii se realizează investigații în următoarele direcții: Cercetarea istoriei localităților; Istoria culturii universale; Istoria culturii naționale; Patrimoniul material al Republicii Moldova; Valorificarea patrimoniului național imaterial; Patrimoniul natural; Valorificarea patrimoniului prin turism etc. Un rol important în documentarea științifică îl au cercetările întreprinse de către studenți, masteranzi sub consultanța și direcționarea permanentă a cadrelor didactice din cadrul facultăților și cercetătorilor invitați. Catedrele dispun de resurse umane și logistice pentru realizarea activităților de conducere a tezelor.

Obiceiurile, tradițiile, sărbătorile populare ocupă un loc aparte în viața cotidiană a românilor. De-a lungul veacurilor ele au suportat mai multe influențe. Cu toate acestea, nu au pierdut din semnificația și valoarea lor pentru comunitate. Tematica tezelor de licență cuprinde mai multe aspecte ale sărbătorilor calendaristice, de familie, precum și ale altor obiceiuri și tradiții populare.

Examinarea lucrărilor evidențiază interesul studenților, în primul rând, pentru cercetarea sărbătorilor calendaristice, prevalând Crăciunul, Anul Nou, Sfântul Vasile, Paștele. Un alt subiect frecvent întâlnit în tematica tezelor de licență sunt sărbătorile de familie. Tezele cuprind analize ale aspectelor comune ale sărbătorilor în întregul spațiu românesc. Deosebit de importantă este determinarea specificului tradițiilor populare locale, incluse în sărbători. Studenții realizează cercetări de teren, interviuri, chestionarea locuitorilor din localitățile de baștină și din satele vecine. Sunt descrise și interpretate originea, semnificația, evoluția sau involuția tradițiilor de-a lungul timpului și rolul acestora astăzi.

Aspecte generale ale sărbătorilor de iarnă au fost cercetate în tezele elaborate de Dovbenko Cristina – *Specificul sărbătorilor de iarnă în Republica Moldova*; Rusu Valentina – *Obiceiuri tradiționale de iarnă la români*; Catană Ecaterina – *Tradiții arhaice în sărbătorile de iarnă*. Totodată, studenții și-au propus studierea particularităților sărbătorilor de iarnă în localitățile natale. Astfel, Zaraf Liliana a elaborat teza de licență cu tema *Unele aspecte ale sărbătorilor de iarnă în raionul Leova*. Juncă Viorica a analizat specificul sărbătorilor de iarnă în satul Răciula, iar Cîrîcu Anastasia a cercetat tema *Tradiții și obiceiuri în cadrul sărbătorilor de iarnă în localitatea Borceag, r-nul Cahul*.

Mai multe teze au fost dedicate Colindului ca principala tradiție populară românească din ciclul sărbătorilor de iarnă. Menționăm câteva lucrări apreciate de către comisiile de stat: Mardari Maria – *Datina colindatului la români*; Frecăușan Nicolae – *Colindatul ca tradiție la Crăciun*; Micu Petru – *Specificul Colindului în spațiul românesc*.

Încă o tradiție păstrată de români este teatrul popular. Studenții Garanin Ludmila, Negoită Aurelia au cercetat teatrul popular în cadrul sărbătorilor de iarnă; iar studenta Bivol Maria a studiat tradițiile populare practicate în ajunul Crăciunului.

Este importantă aplecarea studenților spre valorificarea tradițiilor populare în procesul educațional la etapa contemporană. Absolventa Zămbreanu Irina a studiat și a prezentat teza de licență cu tema *Educația valorilor general-umane la elevii treptei gimnaziale prin prisma sărbătorilor de iarnă* [1].

Un alt ciclu de sărbători populare, care au trezit interesul studenților, îl reprezintă sărbătorile de primăvară. Dogoteru Merela a cercetat tradițiile arhaice în sărbătorile populare de primăvară, Miron Igor – *Sărbătorile pascale în Republica Moldova*, Guțu Iuliana – *Evoluția fenomenului pascal în spiritualitatea românească*. Studentul Gabura Andrei a făcut un studiu comparat al sărbătorii Paștelui la popoarele creștine ortodoxe și catolice. Popa Tudor a dedicat teza de licență studierii specificului sărbătorilor de primăvară din raionul Nisporeni. Nu mai puțin interes prezintă și teza elaborată de Cvasniuc Tatiana cu tema *Influența sărbătorilor de primăvară asupra educației elevilor*.

Tezele de licență în care au fost cercetate sărbătorile de familie i-au avut în calitate de autori pe studenții: Enachi Nadejda – *Tradiții de nuntă în părțile Nisporenilor*; Groza Anastasia – *Nunta la români. Specificul sărbătorii în Dubăsarii Vechi*; Chiriac Nadejda – *Obiceiuri și tradiții de nuntă în raionul Hâncești*; Postovanu Stela – *Tradiții nuptiale în zona de nord a Republicii Moldova*; Mura Marina – *Structura nunții tradiționale din Basarabia (sf. sec.*

al XIX-lea – mij. sec. al XX-lea); Savina Elena – *Co-vremennaya svadba na iuge Moldovy s ispolzovaniem traditsionnykh obryadov*.

Diverse obiceiuri și tradiții în cadrul sărbătorilor populare au fost obiectul de cercetare al mai multor studenți. Astfel, Ganganu Rodica a studiat subiectul *Apa – element primordial în cadrul sărbătorilor calendaristice și de familie la poporul român*; Dedin Olga – *Apa ca element de purificare și profilaxie. Natura în datini și credințe (fauna)* a fost studiată de Rusu Natalia. *Obiceiurile privind pâinea și grâul la români* au fost cercetate de către studentul Țăranu Mihai, iar Cociorvă Angela a examinat elementul agrar în obiceiurile de peste an. Popa Oxana și-a dedicat teza de licență semnificațiilor străvechi legate de cultul focului în obiceiuri și datini. Stepan Tati-ana a studiat locul darurilor și jertfelor în obiceiul calendaristic. Rolul alimentației rurale și practicile de ursită au fost cercetate de Cazacu Olesea și Doba Nadejda.

Unii studenți, care deja activau în calitate de cadre didactice, au ales ca subiecte de cercetare aspecte ale procesului educațional: *Valențe educaționale în sărbătorile calendaristice* (Șahrai Nadejda), *Rolul tradițiilor și obiceiurilor populare în educația elevilor* (Bugneac Maria).

Studierea patrimoniului cultural material și imaterial în tezele de master

Un salt calitativ este realizat în lucrările științifice ale masteranzilor de la programele „Istorie”, „Patrimoniul istoric și turism cultural”, „Didactica disciplinelor istorice” [2, 22].

Iată câteva teme dedicate patrimoniului material și imaterial cercetate de masteranzi: Ștefăniță Ion – *Istoria localității Leova (cercetare istorico-etnografică)*; Seinic Valeriu – *Istoria localității Lipcani*; Vetrilă Mariana – *Istoria satului Ghiduleni, Orhei*; Pușcașu Lilia – *Studierea patrimoniului național în manualele de istorie pentru învățământul preuniversitar, 1995–2005*; Grosu Elena – *Patrimoniul material și imaterial din r-nul Rezina în perioada contemporană*; Vlas Vitalie – *Patrimoniul material și imaterial al raionului Soroca*; Palamarcu Alexandru – *Tradiții și obiceiuri românești de iarnă: între trecut și prezent. Studiu comparat*; Saltaciuc Nadejda – *Nunta la români în contextul patrimoniului cultural imaterial*; Popov Andrei – *Ceata moșului din Cartal (Orlovka), r-nul Reni, reg. Odesa în contextul colindatului*; Chitic Elena – *Formarea competențelor de receptare a culturii din epoca postmodernă*; Pintilii Ecaterina – *Patrimoniul natural și cultural al localității Văleni*; Șevciuc Maria – *Patrimoniul arheologic al raionului Șoldănești*; Bulgari Sergiu – *Muzeul satului: șansa salvagărdării patrimoniului etnografic*; Marin Elena – *Problema acumulării*

și conservării bunurilor culturale de patrimoniu mobil în Basarabia (1812–1918); Dohot Mihai – *Imaginea fotografică – obiect al patrimoniului cultural. (De la primele fotografii la fototecile Republicii Moldova)*; Pasecinic Marina – *Reactualizarea costumului popular în contextul afirmării identității naționale*; Pintilei Elena – *Cartea ca piesă de patrimoniu în colecțiile private și publice (Basarabia 1812–1918)* [2].

Un alt aspect studiat în tezele de master este potențialul turistic al localităților și raioanelor țării noastre. Comisiile de stat au apreciat înalt tezele realizate de Ghilețchi Sergiu – *Itinerare turistice în raionul Florești*; Damir Jana – *Aprecierea potențialului turistic natural și cultural din raionul Nisporeni*; Preașcă Adriana – *Aprecierea potențialului turistic natural și cultural al raionului Edineț*; Gherman Alina – *Aprecierea potențialului turistic al parcului național „Nistrul de Jos”*; Stăvilă Olesea – *Dezvoltarea turismului ecologic și religios în raionul Rezina*; Brighidin Natalia – *Potențialul turistic al raionului Soroca* etc.

Participarea studenților și masteranzilor la conferințe științifice

Investigațiile realizate au o largă reflectare în cadrul manifestărilor științifice naționale și internaționale. Universitățile practică forme tradiționale de implicare a studenților în prezentarea rezultatelor cercetărilor (conferințe științifice, sesiuni de comunicări științifice, mese rotunde, seminare etc.). Cei mai buni studenți și masteranzi participă la foruri științifice naționale și internaționale, la care prezintă rezultatele cercetărilor realizate și se familiarizează cu direcțiile prioritare de cercetare în domeniu, rezultatele acestora pe plan național, european și mondial.

Sesiunea de comunicări științifice „Sfinte sărbători creștine”. Chișinău, UPS „Ion Creangă”, aprilie, 2000.

Foto din arhiva catedrei de etnologie și geografie

La 23–25 martie 2012, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, în colaborare cu Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM și Asociația Culturală ProBasarabia și Bucovina, România, a organizat Simpozionul științific internațional „Noile paradigme în cercetarea și predarea istoriei în mil. III” [18]. În

cadrul acestei manifestări au fost prezentate câteva comunicări dedicate valorificării patrimoniului material și imaterial, expuse de către studenții și masteranzii de la mai multe universități.

Studentul Ion Mihalachi (Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău) a examinat subiectul „Izvodul de bunuri al bisericii Păpăuți, raionul Rezina”. Sprijinindu-se pe documente din Arhiva Națională a Republicii Moldova, Catagrafia Basarabiei din 1820 și documente publicate, cercetătorul expune câteva date cu referire la originea satului Păpăuți și edificarea în localitate a bisericilor. Autorul menționează: „Fiind un sat vechi, Păpăuți a avut un lăcaș de cult încă din timpurile îndepărtate. Avem știri despre existența în sat a unei biserici din sec. al XVIII-lea, cu hramul Sfinții Voievozi. Cu timpul, această biserică a încetat să mai satisfacă cerințele localnicilor și ei au decis să construiască alta, mai încăpătoare” [18, p. 116-117]. Tânărul savant prezintă catastiful averii bisericii cu hramul Sfintei Mucenice Varvara, ce s-a făcut în satul Păpăuți în anul 1827, și afirmă că aceasta era înzestrată cu toate cele necesare pentru a face față cerințelor de lăcaș de cult.

„Vestimentația femeii musulmane în sec. XVIII–XIX” a fost subiectul studiat de studenta Tcaci Rita (Facultatea de Istorie și Geografie, UPS „Ion Creangă”) și prezentat în cadrul aceluiași simpozion [18, p. 223-227]. Menționând că fiecare societate are anumite legi vestimentare care o caracterizează și de care se conduce, cercetătoarea analizează specificul îmbrăcămintei feminine musulmane influențate de hijab. O atenție deosebită este atrasă voalului. Sunt expuse diferite tipuri de vestimentație: jilbabul – rochia, care este indicată pentru a fi purtată în casă, tunică – purtată de unele femei în casă, caftanul – rochiile purtate atât în casă, dar mai ales în stradă, din cauza materialului mai rezistent și a broderiilor, avaya – rochiile care se poartă doar la petreceri și sărbători. O altă categorie a garderobei examinate sunt hainele pentru rugăciune. Tânără cercetătoare constată că pentru ca aceste haine să fie considerate hijab, ele trebuie să corespundă anumitor cerințe: „Prima dintre aceste cerințe este ca hainele să acopere capul și corpul, cu excepția feței și mâinilor. A doua cerință este ca îmbrăcămintea să fie suficient de largă, astfel încât să nu descrie forma corpului. Îmbrăcămintea trebuie să fie suficient de groasă, pentru ca să nu arate culoarea pielii. O altă cerință este ca ea să fie decentă în orice împrejurări și să nu atragă atenția bărbaților” [18, p. 225-226]. Studenta expune și alte restricții: femeile nu trebuie să se îmbrace ca bărbații, îmbrăcămintea trebuie să fie modestă, nu extravagantă. În finalul cercetării, R. Tcaci menționează că hainele islamice nu au nici un simbol anume, ci doar

arată o femeie credincioasă, dar care le protejează și le ajută, în același timp, să se recunoască între ele, bineînțeles, spre slava lui Allah.

Membrii Laboratorului științific „Patrimoniul cultural național și universal în sistemul educațional”, în colaborare cu profesorii Catedrei de geografie și patrimoniul cultural a Facultății de Istorie și Geografie de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, au organizat mai multe conferințe științifice dedicate patrimoniului cultural [9, 15, 16, 20, 21]. Una dintre acestea a avut loc la 22-23 aprilie 2016. Ea a avut genericul „Valorificarea patrimoniului în sistemul învățământului preuniversitar” [21]. Conferința s-a bucurat de interes și din partea studenților și masteranzilor. Studentul Vasile Manica de la programul „Educație civică și istorie” a analizat modul de promovare a patrimoniului cultural în curriculum și manualele de „Educație religioasă”. Maia Mileac, masterandă, programul „Patrimoniul istoric și turism cultural”, a expus subiectul „Cunoașterea de către elevi a fenomenului traficului ilicit de bunuri culturale”. Constantin Morari, masterand, programul „Patrimoniul istoric și turism cultural”, a cercetat rolul taberelor de vară și excursiilor în promovarea patrimoniului și protecția acestuia. Ecaterina Pintilii, masterandă, programul „Patrimoniul istoric și turism cultural”, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” – a analizat colaborarea școlii și muzeelor din satul Văleni în promovarea patrimoniului local.

Ec. Pintilii prezintă comunicarea în conferința „Valorificarea patrimoniului în sistemul învățământului preuniversitar”. Chișinău, 23 aprilie 2016. Foto V. Platon

Începând cu anul 1992, la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” anual, în lunile februarie–martie, se organizează și se desfășoară Conferința de totalizare a activității științifice a studenților și masteranzilor de la UPS „Ion Creangă”.

Programul Conferinței științifice a studenților și masteranzilor, desfășurată la 1 aprilie 2016, a avut ca generic *Studierea și valorificarea patrimoniului natural și cultural* și a avut două ateliere, în cadrul cărora

au fost prezentate mai multe comunicări. Examinăm unele din ele. Astfel, studenta Irina Rotaru, în comunicarea *Vestigii culturale în bazinul râului Cubolta*, elaborată în colaborare cu cond. șt., conf. univ., dr. Ion Mironov, examinează și prezintă mai multe monumente antropice din localitățile situate pe râul Cubolta: monumentul „Clopotul memoriei” și Fântâna Cădânei din localitatea Lipnic, bisericile din satele Plop, Maramonovca, Chetrosu, Gribova, Cubolta, Putinești [17, p. 12-17]. Merită a fi remarcat efortul tinerei cercetătoare de a aprecia valoarea patrimonială a Parcului și Conacului Mândăc, precum și a Conacului Leonard. În finalul studiului, I. Rotaru afirmă: „Variatatea și splendoarea vestigiilor culturale ale bazinului râului Cubolta ne duce cu sufletul în trecut, amintind și conturând specificul epocal în care acestea au prins viață. La momentul actual, amintirile se risipesc și sunt distruse, nefiind ocrotite de către stat” [17, p. 17].

O prezentare deosebit de interesantă, sprijinită pe o vastă documentare de arhivă, l-a avut ca autor pe masterandul Vasile Furculiță, îndrumat de dr. conf. univ. Ion Varta. Studiul a avut genericul „Reconstruirea și restaurarea lăcașurilor de cult din Basarabia în perioada 1941-1944” [18, p. 4-12]. Autorul face o analiză a contextului istoric în care s-a pomenit Basarabia în anul 1941. Examinând mai multe documente de arhivă referitoare la inventarierea bunurilor mobile și imobile ale mănăstirilor și parohiilor din Basarabia pentru perioada imediat următoare retragerii trupelor sovietice și reinstaurării administrației românești, V. Furculiță enumeră distrugerile cauzate mai multor mănăstiri și biserici și expune circumstanțele în care se purcede la restaurarea acestora: „În condițiile vitregi în care România participa la războiul sovieto-german, este limpede că subordonarea aproape integrală a economiei românești în serviciul armatei române determinase o reducere drastică a bugetului de stat pentru finanțarea altor trebuințe ale vieții cotidiene. Ca să poți inaugura în aceste condiții acțiuni de reconstrucție și, mai ales, de restaurare a bisericilor, catedralelor, era nevoie imperioasă de suporturi financiare consistente. Dar, e uimitor faptul că și în aceste condiții, absolut nefavorabile, s-au găsit sumele necesare pentru inițierea unor lucrări de reconstrucție și restaurare a sfintelor biserici. Au fost anunțate chete, stareții de mănăstiri făceau apeluri nenumărate către instituțiile de stat, dar și către autoritățile ecleziastice, parohii și mireni pentru acordarea de fonduri necesare continuării lucrărilor” [8, p. 11-12].

Autorul a depistat câteva mii de liste care conțin numele celor care au acordat ajutor financiar la opera de recuperare a bisericilor și mănăstirilor basarabene: pentru refacerea Catedralei din Chișinău, din

partea comunei Chirsova, județul Tighina. Pentru reparația acestui lăcaș a oferit o sumă importantă și mareșalul I. Antonescu. Mănăstirea Curchi a beneficiat și ea de lucrări de reconstrucție și restaurare. Au susținut cu bani reparația sfântului lăcaș atât mareșalul Antonescu (care a donat suma de 500 000 lei), cât și Majestatea Sa Regele Mihai al României, care de două ori a vizitat mănăstirea și de fiecare dată a făcut donări de bani.

V. Furculiță prezintă situația privind restaurarea Catedralei episcopale „Sf. Ierarh Nicolae” din Bălți, unde în anii 1941-1942, cu sprijinul ostașilor germani și români, au fost efectuate lucrări de restaurare și reparație capitală. Cercetătorul constată că un mare aport în opera de reparație și restaurare a lăcașurilor de cult l-a avut Întâistătătorul Episcopiei Hotinului, PS Partenie Ciopron. La insistența Prea Sfinției Sale, autoritățile locale aprovizionau bisericile, care au avut de suferit de pe urma bombardamentelor, cu materiale de construcții. Și opera de refacere de pe urma distrugerilor provocate mănăstirii Noul Neamț a necesitat mari eforturi financiare.

Un alt studiu dedicat valorificării patrimoniului imaterial al localității Văleni a fost elaborat și prezentat de către masteranda Ec. Pintilii, realizat în colaborare cu cond. șt. conf. univ., dr. Jeni Nastas. Autoarea afirmă: „Patrimoniul cultural al localității Văleni este bogat, valoros și are particularități unice. Locuitorii satului, alături de administrația publică locală, promovează acest patrimoniu la nivel național, prin activitățile întreprinse” [10, p. 18-23]. Tânăra cercetătoare menționează activitatea câtorva meșteri populari din localitate. Un iscusit meșter al confecționării instrumentelor muzicale este Dorel Bejenaru. Ec. Pintilii constată că tradițiile și specificul dansului și cântecului popular sunt promovate de mai multe colective folclorice. Dintre acestea, cele mai cunoscute sunt „Vălenașii” și „Crăițele”. Stilul și particularitățile dansurilor populare sunt transmise din generație în generație celor mai pricepuți coregrafi ai acestor colective – Dorel Bejenaru și Ion Voloceai. Pentru promovarea acestor tradiții, în a treia duminică a lunii mai, la Văleni, se desfășoară Festivalul etnofolcloric internațional „Dulce floare de salcâm”, la care participă ansamblurile populare din satele de pe malurile stâng și drept ale râului Prut și reprezentanți din Ucraina. De asemenea, timp de trei zile are loc Festivalul folcloric internațional „Duminica la Florii”, care este organizat de primăriile sateelor Văleni, Cășlița-Prut și Giurgiulești, în colaborare cu Secția raională de cultură Cahul, la care participă reprezentanți din țările vecine [10, p. 10].

Ion Severin, un alt meșter popular, se preocupă de prelucrarea lemnului. Caraivan Avram este meșter

popular de împletit nuiiele. Actualmente lucrează la comandă, pentru florării, ocazii speciale sau diferite cereri din partea clienților, confecționând mobilier, coșuri, obiecte ornamentale etc. Ec. Pintilii examinează încă o ocupație tradițională – țesutul și constată că mai multe gospodine din Văleni practică și astăzi acest vechi meșteșug. Zgherea Maria este una dintre cele care păstrează măiestria țesutului covoarelor tradiționale [10, p. 11].

La 6 aprilie 2017 a avut loc o nouă conferință științifică a studenților și masteranzilor UPS „Ion Creangă”. În secțiunea 3 „Studierea moștenirii culturale naționale și valorificarea ei prin turism” au participat: Vasile Furculiță, cu comunicarea „Considerații privind opera de reconstrucție și restaurare a lăcașurilor de cult din actualele raioane transnistrene în anii 1941–1944. Studiu de caz: biserica din comuna Doibani și biserica din satul Goian, județul Dubăsari”; Constantin Morari a prezentat tema „Jocurile vechi practicate în localitățile rurale din raionul Sângerei”; Kanius Marina a cercetat subiectul „Contribuții la istoricul conacului și bisericii din satul Bahmut, ctitorite de Vikenty Malsky»; Vasile Manica a cercetat tema „Construcția bisericilor din lemn din Basarabia de Sud până în prima jum. a sec. al XIX-lea”; Valentin Ceban a studiat tema „Mănăstirea Curchi – trecut și prezent” [13].

Constantin Morari – participant activ în cadrul conferințelor științifice studențești

Și Universitatea Agrară de Stat din Moldova are tradiții frumoase de a organiza anual conferința studenților și masteranzilor, cu participarea tinerilor atât de la această universitate, cât și de la alte instituții de învățământ superior. Unii dintre aceștia au prezentat comunicări dedicate cercetării patrimoniului și valorificării lui prin turism. Iată câteva dintre studii: *Analiza agroturismului din zona de centru a Republicii Moldova, în baza pensiunilor din complexul istorico-cultural-arheologic-turistic Orheiul Vechi*, expusă de către Untilă Alina (Facultatea de Economie, UASM) [23]; *Analiza turismului rural din*

zona de centru a Republicii Moldova în baza raionului Călărași, prezentat de Cataraga Lilia (Facultatea de Economie, UASM) [23]; *Lacul Beleu – obiectiv turistic din sudul Moldovei*, expusă de Pintilii Ecaterina (Facultatea de Istorie și Geografie, UPS „Ion Creangă”) [19]; *Rolul festivalurilor naționale în dezvoltarea turismului receptor* – Stegari Ana (Facultatea de Economie, UASM) [14]; *Obiceiurile și bucătăria tradițională: factori de atragere a turiștilor străini în Republica Moldova* – Musteață Inga (Facultatea de Economie, UASM); *Resursele turistice ale satul Hechiul Vechi* – Constantin Morari (Facultatea de Istorie și Geografie, UPS „Ion Creangă”) etc. [14].

Un eveniment merituos îl reprezintă Conferința științifică națională a tinerilor cercetători „Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare și educație”, organizată de către Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM. Ea s-a desfășurat la 16 noiembrie 2017 și a întrunit cercetători, profesori școlari, doctoranzi, masteranzi, studenți de la câteva instituții academice și universitare din Republica Moldova, precum și din România. Cu toate că sunt la începutul cercetărilor științifice, studenții și masteranzii participanți la această manifestare s-au prezentat bine, având comunicări interesante, sprijinite de studii istoriografice, de arhivă, cercetări de teren. Unele probleme cu caracter etnografic ale popoarelor conlocuitoare în Republica Moldova în diverse perioade istorice au fost cercetate de către studenții

Secvență de la Conferința națională a tinerilor cercetători, Chișinău, 16 noiembrie 2017. Cuvânt de deschidere – Ad. Dolghi, vicedirectorul Institutului Patrimoniului Cultural. Foto Ivan Dumina

și masteranzii Mariana Bubuioac, Mihail Bulmaga, Petru Ciobanu, Olesea Cotiujanu, Vlada Gherman, Vasile Manica, Roman Tatarli, Valeria Tatarli etc. [6].

Comunicarea Marianei Bubuioc (Facultatea de Istorie și Filosofie, USM) a avut ca subiect *Minoritatea găgăuză în dialogul politic dintre Republica Moldova și Republica Turcia (1991–2002)*. Efectuând o analiză a raporturilor moldo-turce în perioada 1991–2002, autoarea afirmă că: „Interesul părții turcești față de minoritatea găgăuză se datorează afinităților lingvistice și culturale, statul turc promovând prin politica sa externă ideea apropierii de popoarele turcice” [6, p. 9]. M. Bubuioc menționează: „Componenta culturală și educațională a colaborării moldo-turce a fost dezvoltată îndeosebi prin intermediul minorității găgăuze, adeverindu-se rolul de liant între cele două state atribuit acesteia” [6, p. 9].

Mariana Bubuioc prezintă comunicarea în cadrul conferinței, 16 noiembrie 2017. Foto Ivan Duminica

O altă comunicare din cadrul programului conferinței, dedicată participării comunității în protejarea și valorificarea patrimoniului, a fost prezentată de Olesea Cotiujanu (Facultatea de Istorie și Geografie, UPS „Ion Creangă”). Masteranda a remarcat: „Valoarea educațională, civilizatoare și, nu în ultimul rând, economică a patrimoniului cultural, pentru întreaga societate, este de interes public. Comunitatea are un rol tot mai important în identificarea, protejarea și valorificarea patrimoniului. Din păcate, în Republica Moldova cetățenii nu cunosc suficient de bine ce înseamnă să participi, să te implici (aceste aspecte trebuie să se regăsească printre prioritățile de bază ale educației)” [6, p. 12]. Ol. Cotiujanu vine cu câteva recomandări în adresa autorităților publi-

ce, menționând că ele au un rol foarte important în aprecierea obiectelor de patrimoniu și valorificarea acestora. Ele trebuie să colaboreze cu specialiștii, pentru a elabora și realiza proiecte și în domeniul patrimoniului.

Mihail Bulmaga (Facultatea de Istorie și Filosofie, USM) s-a preocupat de cercetarea cărților vechi din biblioteca bisericii Zăicana. În comunicarea prezentată la conferința organizată de Centrul de Etnologie al Institutului Patrimoniului Cultural, dânsul a analizat câteva documente cu referire la cărțile păstrate în biserica din localitatea dată: inventarul alcătuit la 5/17 februarie 1867, registrele clerului din diferite perioade istorice. Vorbitorul a prezentat date cu privire la numărul cărților vechi tipărite și manuscrisele păstrate până astăzi. M. Bulmaga a remarcat: „Chiar dacă este un fond mic de carte veche, în comparație cu fondurile marilor biblioteci, el reprezintă un patrimoniu foarte valoros, încă neștiut, care s-a păstrat indiferent de condițiile vitrege ale timpului, prin sânguința locuitorilor respectivului sat, și merită să fie cunoscut și inclus în circuitul științific” [6, p. 10].

Parohia romano-catolică „Providența Divină” din Chișinău în perioada interbelică a fost tema cercetării lui Petru Ciobanu (Facultatea de Istorie și Filosofie, USM). În cadrul acesteia, autorul expune evenimentele ce au avut loc în cadrul Parohiei Chișinău: trecerea în componența Diecezei din Iași, vizitele episcopilor Al. Th. Cizar și Mihai Robu, sărbătorile ce au avut loc aici în anii 1924, 1930, 1932, misiunile populare [6, p. 11].

Evoluția numerică a populației evreiești din Chișinău în perioada interbelică a fost tema comunicării Vlădeii Gherman (Facultatea de Istorie și Filosofie, USM). Sprijinindu-se pe datele Recensământului imperial din 28 ianuarie 1897, Buletinul statistic periodic al României din 1919 și Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, autoarea face un studiu al numărului de reprezentanți ai comunității evreiești din Chișinău în câteva perioade istorice în comparație cu locuitorii aceleiași etnii în întregul teritoriu al Basarabiei, precum și în județul Lăpușna [6, p. 19].

Vasile Manica (Facultatea de Istorie și Geografie, UPS „Ion Creangă”) a prezentat o comunicare ce a trezit un viu interes în rândul participanților la conferință. Ea a avut ca subiect: *Asemănări și deosebiri în construcția bisericilor de lemn din centrul și sudul Republicii Moldova*. Studiind informațiile din Registrul monumentelor Republicii Moldova, de la Agenția Națională de Inspectare și Restaurare a Monumentelor și alte instituții, referitoare la bisericile din lemn din zona pruto-nistreană, autorul a constatat că, în prezent, pe întregul teritoriu al țării sunt

92 biserici de lemn ocrotite de stat, dintre care 31 în zona de centru, 56 în zona de nord și doar 5 în zona de sud. În realitate, numărul acestora nu depășește cifra 80. Tănărul cercetător a făcut un studiu comparat al bisericilor după următorii parametri: forma planimetrică; materialul și tehnica de construcție; aspectul arhitectonic. V. Manica a remarcat: „Forma planimetrică a jucat un rol primordial în aspectul construcțiilor de cult. Ea a fost concepută conform canoanelor teologice, tradiției populare, precum și nivelului de dezvoltare a comunității. La începutul secolului al XIX-lea, în construcția bisericilor din lemn se produc mari schimbări. Ele își pierd simplitatea, fiind înzestrate cu clopotnițe și turlle. Planul ia forma crucii înscrise și dispare definitiv planul longitudinal. Este prezent un eclectism stilistic” [6, p. 20-21].

Așadar, studenții și masteranzii de la universitățile menționate au studiat și continuă cercetările bogatului potențial antropocentric al țării noastre.

Evaluarea activităților de formare a competențelor de cercetare

Activitatea de cercetare întreprinsă de studenți este evaluată de către catedre, consiliile facultăților, senatele universităților. Astfel, în ședința din 26 octombrie 2017, Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” a examinat activitatea Facultății de Istorie și Geografie pentru formarea competențelor de cercetare la studenții ciclului I și II și a constatat: „Dinamica crescândă a participării studenților la conferințe științifice este un indicator al nivelului înalt de formare a competențelor de cercetare: în anul de studii 2011–2012 – 5 studenți; 2012–2013 – 22 studenți; 2013–2014 – 12 studenți; 2014–2015 – 11 studenți; 2015–2016 – 14 studenți; iar în anul de studii 2016–2017 – 27 studenți. Frecvența participării masteranzilor înregistrează creșterea numărului de participanți de la 3 masteranzi în 2012, la 8-9 masteranzi în 2014–2017” [7].

Cercetarea științifică a studenților Facultății de Istorie și Geografie a UPS „Ion Creangă” se remarcă prin rezultate foarte bune și aprecieri înalte: diplome, Bursa Guvernului (1 în anul de studii 2012–2013), Bursa Republicii (1 în anul de studii 2016–2017; 2 în anul de studii 2017–2018); Bursa Președintelui (1 în anul de studii 2014–2015); Bursa Senatului UPS „Ion Creangă” și Bursa „Ion Creangă” (din 2012 până în prezent – 25 studenți) etc. [7].

Calitatea studiilor, dar și a cercetărilor științifice a permis realizarea mobilității academice a studenților (în anul de studii 2014–2015, Universitatea „Al. Ioan Cuza”, Iași, România – Televca Veronica, Manica Vasile; în anul de studii 2015–2016, Zavalîșca Lucia, Gnatiuc Andrei, Bîrcă Ana; în anul de studii 2016–2017, Guzun Natalia; 2017–2018 – Carauș Do-

rina) și a masteranzilor: în anul de studii 2013–2014 Ghercavi Elena, Universitatea „Vasile Goldiș”, Arad, România; în anul de studii 2015–2016 Mileac Maia, Universitatea „Al. Ioan Cuza”, Iași, România, și Pintilii Ecaterina, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România; iar în anul de studii 2017–2018 Dîmov Igor, Universitatea din Berlin, Germania).

Vasile Manica – deținătorul Bursei Republicii pentru anul de studii 2017–2018 și a Premiului de Excelență al UPS „Ion Creangă”, 2017, împreună cu rectorul N. Chicuș.

Foto V. Platon

Concluzii

Cercetările științifice întreprinse de studenți și masteranzi în domeniul patrimoniului material și imaterial acoperă o direcție actuală și necesară. Se remarcă faptul că tematica lucrărilor vine să completeze aria largă a problemei pregătirii teoretice a etnologilor, istoricilor, geografilor, profesorilor de educație civică, specialiștilor în domeniul turismului, economiei, relațiilor internaționale etc.

Lucrările studenților și masteranzilor se disting prin originalitate, poartă un caracter științifico-practic. Fiecare lucrare de licență sau master reprezintă oglindirea unei teme, realizată sub îndrumarea conducătorului științific, membru al colectivului științifico-didactic al catedrelor sau a cercetătorului

științific angajat prin cumul. Tezele conțin în mod obligatoriu studii în fondurile de arhivă, cercetări de teren, analiza documentelor și actelor normative, studii de caz, interviuri etc. Calitatea cercetării teoretice este susținută de efortul experimental și de orientarea spre implementarea rezultatelor.

Rezultatele investigațiilor realizate sunt prezentate în cadrul manifestărilor științifice naționale și internaționale, sunt publicate în reviste științifice și în culegeri tematice.

Referințe bibliografice

1. Arhiva UPS „Ion Creangă”. Fondul – Teze de licență.
2. Arhiva UPS „Ion Creangă”. Fondul – Teze de master.
3. Buletinul științific studentesc. Istorie – Relații internaționale – Științe politice. Coord. șt. L. Coadă. Chișinău: ULIM, 2013. 405 p.
4. Conferința științifică a studenților „Probleme actuale ale științelor socioumane”. Chișinău: Tipog. UPS „Ion Creangă”, 2013. 150 p.
5. Conferința științifică a studenților, masteranzilor. Tezele celei de-a 68-a conferință științifică a studenților și masteranzilor Universității Agrare de Stat din Moldova / col. de red.: M. Rurac [et al.]. Chișinău: CE UASM, 2015, 130 p.
6. Conferința științifică națională a tinerilor cercetători „Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare și educație”. Chișinău, 16 noiembrie 2017: Programul și rezumatele comunicărilor. Comit. șt. V. Ghilaș [et al.]. Chișinău: Notograf Prim, 2017, 40 p.
7. Decizia Senatului Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din 26 octombrie 2017. Arhiva curentă a UPS „Ion Creangă”.
8. Furculiță V. Reconstruirea și restaurarea lăcașurilor de cult din Basarabia în perioada 1941–1944. In: Probleme ale științelor socioumanistice. Materialele Conferinței științifice a studenților și masteranzilor. Chișinău: Tipog. UPS „Ion Creangă”, 2016, p. 4-12.
9. Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european, Materialele Conferinței științifice, 27–28 septembrie 2013. Red. coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2013, 224 p.
10. Pintilii Ec., Nastas J. Valorificarea patrimoniului imaterial al localității Văleni. In: Probleme ale științelor socioumanistice. Materialele Conferinței științifice a studenților și masteranzilor, coord. șt. I. Racu. Chișinău: Tipog. UPS „Ion Creangă”, 2016, p. 18-23.
11. PLURAL. Istorie. Cultură. Societate. Revista Facultății de Istorie și Geografie a UPS „Ion Creangă”, 2013–2016.
12. Probleme actuale ale științelor socioumanistice. Materialele Conferinței științifice a studenților și masteranzilor. Chișinău: Tipog. UPS „Ion Creangă”, 2016. 110 p.
13. Probleme ale științelor socioumanistice. Conferința științifică a studenților și masteranzilor UPS „Ion Creangă”, coord. șt. I. Racu. Chișinău: Tipog. UPS „Ion Creangă”, 2017, 230 p.
14. Programa celei de-a 70-a conferință științifică a studenților și masteranzilor. Chișinău: Univ. Agrară de Stat din Moldova, 15–29 martie 2017.
15. Rapoarte pentru activitatea științifică. Catedra de etnologie și istoria culturii (1993–2005). Arhiva UPS „Ion Creangă”.
16. Rapoarte pentru activitatea științifică. Catedra de etnologie și geografie (2005–2015). Arhiva UPS „Ion Creangă”, Arhiva curentă a catedrei.
17. Rotaru I., Mironov I. Vestigiile culturale ale bazi-nului râului Cubolta. In: Probleme ale științelor socioumanistice. Materialele Conferinței științifice a studenților și masteranzilor, coord. șt. I. Racu. Chișinău: Tipog. UPS „Ion Creangă”, 2016, p. 12-17.
18. Simpozionul științific internațional „Noile paradigme în cercetarea și predarea istoriei în mil. III”. Chișinău, 23-25 martie 2012. Coord. șt. A. Lisnic, T. Ciobanu, Șt. Plugaru. Chișinău: S. n., 2012. 240 p.
19. Tezele celei de-a 69-a conferință științifică a studenților și masteranzilor. Univ. Agrară de Stat din Moldova, red. șef N. Starciuc. Chișinău: UASM, 2016. 141 p.
20. Ursu V. (Ed.). Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric. In Honorem Valeria COZMA. Materialele Conferinței științifice, 13–14 noiembrie 2014. Chișinău: Pontos, 2014. 280 p.
21. Ursu V. (Ed.). Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural național și universal în sistemul educațional. Culegere de studii. Chișinău: „Garomont-Studio”, 2016, 175 p.
22. Ursu V. Cercetarea patrimoniului cultural al localităților Republicii Moldova în tezele de master la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie a Universității „Ion Creangă”. In: Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european, Materialele Conferinței științifice, 27–28 septembrie, 2013. Chișinău: Pontos, 2013, p. 165-174.
23. [http. / www.uasm.md/cercetarea stiintifica/cercetarea studenteasca](http://www.uasm.md/cercetarea_stiintifica/cercetarea_studenteasca) (vizitat 27.11.2017).
24. [http. / www.ulim.md/digilib/publicatii/istorie/buletinul-2013](http://www.ulim.md/digilib/publicatii/istorie/buletinul-2013) (vizitat 06.12.2017).

Valentina Ursu (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, conferențiar, șefa Catedrei de geografie și patrimoniu cultural a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

Валентина Урсу (Кишинёв, Республика Молдова). Доктор истории, конференциар, зав. кафедрой географии и культурного наследия Кишиневского государственного педагогического университета им. Иона Крянгэ.

Valentina Ursu (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Univ. Head of the Department of Geography and Cultural Heritage of State Pedagogical University „Ion Creanga”.

E-mail: ursuvalentina@yahoo.com

CERCETĂRI ETNOSOCIALE, ETNOPSIHOLOGICE ȘI ETNOISTORICE

Ivan DUMINICA

UN MANUSCRIS NECUNOSCUȚ DESPRE ISTORIA COMUNEI BAȘCALIA, JUDEȚUL TIGHINA

Rezumat

Un manuscris necunoscut despre istoria comunei Bașcalia, județul Tighina

În articolul dat, autorul introduce în circuitul științific un manuscris necunoscut referitor la istoria comunei Bașcalia, județului Tighina. Izvorul a fost găsit în Arhiva Națională a Republicii Moldova. Analiza lui a arătat că documentul a fost alcătuit la 9 ianuarie 1943 de către reprezentanții administrației locale. Nu excludem că la elaborarea textului a participat unul din reprezentanții intelectualității locale (preot sau învățător). Manuscrisul a fost elaborat ca urmare a ordinului administrației basarabene. Documentul are un volum de 13 pagini, text care este scris cu cerneală, de mână. Manuscrisul are 4 capitole, care oferă informații referitor la chestiunea fondării satului, imigrării și stabilirii aici a bulgarilor și românilor, proveniența denumirii localității, construirea primei biserici și a școlii. Interes reprezintă informația referitor la dezvoltarea Bașcaliei în perioada țaristă, dar și starea comunei în perioada interbelică. Alcătuitoarii au încercat să arate originea etnică a purtătorilor unor familii din Bașcalia. Majoritatea informației a fost acumulată de la oamenii vârstnici.

Cuvinte-cheie: Bașcalia, Basarabia, Bucovina, Ardeal, bulgarii, românii, manuscris.

Резюме

Неизвестная рукопись по истории коммуны Башкалия, жудеца Тигина

В представленной статье автор вводит в научный оборот неизвестную рукопись по истории коммуны Башкалия жудеца Тигина. Источник был найден в Национальном архиве Республики Молдова. Его анализ установил, что он был составлен 9 января 1943 г. представителями местной администрации. Рукопись была разработана по приказу Бессарабской администрации. Объем документа занимает 13 страниц текста, написанного от руки чернилами. Рукопись содержит 4 главы, которые дают информацию относительно вопроса заселения села болгарскими и румынами, этимологии его названия, постройки первой церкви и школы. Представляют интерес сведения, касающиеся развития Башкалии в царский период, а также состояние коммуны в межвоенный период. Составители рукописи попытались отразить происхождение носителей тех или иных башкалийских фамилий. Большая часть данных была получена от старожил.

Ключевые слова: Башкалия, Бессарабия, Буковина, Ардьял, болгары, румыны, рукопись.

Summary

Unknown manuscript on the history of the Bashkalia village, District of Tighina

In the presented article, the author introduces into the scientific circulation an unknown manuscript on the history of the Bashkalia village from the District of Tighina. The source was found in the National Archives of the Republic of Moldova. Its analysis shows that representatives of the local administration compiled it on January 9, 1943 at the order of the Bessarabian administration. The volume of the document contains 13 pages of text written by hand in ink. In many ways, the compilers of the text used data provided by the guardians. The manuscript contains 4 chapters that provide information on the settlement of the village, the origin of its name, the construction of the first church and the school. Information concerning the development of Bashkalia during the tsar period, as well as the state of the commune in the interwar period, are of interest. The information about the settlement of the commune by the Bulgarians is also interesting. The authors of the manuscript attempted to reflect the geographical origin of the carriers of certain local names.

Key words: Bashkalia, Bessarabia, Bukovina, Ardyal, Bulgarians, Romanians, manuscript.

Actualul sat Bașcalia, r-nul Basarabeasca, întotdeauna s-a bucurat de o atenție sporită din partea cercetătorilor [3; 4; 5; 7; 8; 10]. Aceasta se datorează faptului că aici găsim o situație interesantă, legată de conlocuirea a două popoare: acel român și bulgar. Ambele au venit în Bugeac părăsind plaiurile sale natale în căutarea unei vieți mai bune și pașnice. Românii stabiliți în Bașcalia au imigrat din Ardeal și Bucovina, pe când bulgarii – din Dobrogea și Rumelia. Primii au fugit ascunzându-se de urgia maghiarilor, iar ultimii – se temeau de răzburarea turcilor. Conviețuind împreună aproape un secol și jumătate, între două popoare s-au produs conexiuni interculturale, ceea ce s-a răsfrânt și asupra imaginii etnice a localității în general. Fiind mai numeroși, românii i-au românizat pe bulgarii, de aceea azi numai unele nume pur bulgărești ca Tarlev, Pitel, Diacov și identitatea etni-

că bulgară vorbesc despre faptul că la baza formării acestui sat au stat și emigranții transdanubieni. Satul Bașcalia mai este cunoscut și prin faptul că ne-a dat numeroși oameni politici. Așa, de exemplu, originari din aceste meleaguri sunt: prim-ministrul Republicii Moldova Vasile Tarlev (2001–2008), președintele parlamentului Dumitru Diacov (1998–2001), procurorul mun. Chișinău Ivan Diacov etc. Toate acestea vorbesc despre locul important pe care îl ocupă Bașcalia și bașcalienii în istoria țării noastre.

În articolul de față venim să completăm istoria satului Bașcalia cu un izvor necunoscut. Manuscrisul l-am depistat în dosarul cu nr. 1616 (*Ordonanțele Guvernământului Basarabiei despre modul alcătuirii informațiilor referitor la cauzele care au adus la prejudiciile la unele comune din plasă, legate de acțiuni de război, și monografiile comunelor ce intră în componența plasei. 27.07.1942–19.01.1943* [dosarul este microfilm], care intră în fondul nr. 112 (*Prefectura județului Tighina, preturile și primăriile subordonate*) din Arhiva Națională a Republicii Moldova.

Analiza izvorului a arătat că documentul a fost alcătuit la 9 ianuarie 1943 de către reprezentanții administrației locale. Nu excludem că la elaborarea textului a participat unul din reprezentanții intelectualității locale. Este foarte probabil că textul a fost compus de către preotul local, pentru că des se apelează la Dumnezeu, se folosesc termeni precum „iad”, „dracu”, „mântuire”. Se vede cum autorul, cu durere, vorbește despre batjocura bolșevicilor asupra crucii de pe turlă, împușcând în ea.

Cercetările noastre anterioare au arătat că manuscrisul a fost elaborat ca urmare a ordinului administrației județului Tighina, care, la rândul său, trebuia să dea un raport general autorităților basarabene, alcătuiind așa-numita „Monografia județului Tighina”, care ar include date scurte despre istoria localităților ce se aflau în raza județului [3, 4]. Analiza „Monografia județului Tighina”, pe care au trimis-o la Chișinău autoritățile județene, arată că din documentul care a parvenit din Bașcalia la Tighina au fost folosite doar câteva date generale și de statistică. Reieșind din aceste considerente, am decis să publicăm conținutul integral al manuscrisului satului Bașcalia, care, după părerea noastră, conține informații prețioase despre trecutul acestei localități din Bugeac.

Menționăm că originalul manuscrisului are un volum de 13 pagini. Textul este scris de mână, cu cerneală. Principalele izvoare pentru alcătuirea monografiei comunei erau „oameni mai în vârstă și diferite scrieri vechi” [3, p. 70]. Manuscrisul are 4 capitole, care oferă informații referitor la imigrarea și stabilirea aici a românilor și bulgarilor. Se oferă informația

despre proveniența denumirii localității. Autorul prezintă o legendă conform căreia numele localității provine de la un conducător de neam nogai care avea în haremul său cinci femei, „probabil că în onoarea acestui șef s-a pus satului numele de „Beșicară”, adică satul șefului cu Beși – cinci, cară – femei” [1, f. 635]. În manuscrisul de față, un loc aparte este destinat istoriei primei biserici. Aflăm că, la început, neavând un lacaș sfânt în localitate, bașcalienii au fost nevoiți să frecventeze casa de rugăciuni din Comrat. Atunci când în comuna vecină a început să fie construită o biserică, locuitorii Bașcaliei au mutat casa de rugăciuni în satul său. În 1880, sub conducerea preotului Arsenie Crucerescu, aici a fost ridicată o biserică din piatră [1, f. 635 v.]. Se menționează și despre dezvoltarea învățământului școlar în Bașcalia. Un rol însemnat în iluminarea consătenilor l-a avut învățătorul Mihail Grama. În 1870 și în 1908, aici se deschid localuri noi de învățământ [1, f. 636].

Plină de negativism este abordată de către autor perioada țaristă, care, după părerea lui, s-a soldat cu deznaționalizarea în școli și în biserică. Uneori se exagerează, atunci când se vorbește despre faptul că, până în anul 1812, satul a trăit în „liniște și libertate” [1, f. 637]. Ultimele cercetări ale lui Dinu Poștarencu au arătat că Bașcalia a fost înființată în anul 1813 [8, p. 116]. Adică, satul și-a luat ființă în perioada țaristă.

Aflăm și că bașcalienii au participat și la războiul ruso-turc din anii 1877–1878 – 2 au fost decorați (Nicolae Martin și Ștefan Urdea) și 3 au decedat pe câmpul de luptă de lângă Plevna (Nică Moroșanu, Nică Vornic și Nicolae Topală) [1, f. 637 v.]. De asemenea, originari din Bașcalia s-au manifestat și ca ofițeri (colonelul de infanterie Hristofor Tarlev, maiorul de genști Iachim Tarlev și locotenentul de aviație Victor Vizireanu), în Armata Română în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Alcătuitorul a încercat să arate originea etnică a purtătorilor familiei Iabanji și Demerji din Bașcalia. Ele inițial au fost românești – Dobrescu (în cazul familiei Demerji) și Marin, care inițial au avut-o purtătorii de nume Iabanji [1, f. 639]. Această schimbare se explică prin legenda conform căreia atunci când în sat a venit primul Marin, un turc, ce trăia pe atunci în Bașcalia, l-a numit pe el „Iabanji Adam”, ce ar însemna „om străin”. De atunci, această poreclă și a devenit numele de familie pentru Marinești.

Monografia satului Bașcalia

Cap. I. Așezarea

La o distanță de 7 km. spre Sud de drumul principal, ce leagă centrele mai renumite de aceste regiuni – Comrat și Românești – se găsește adăpostit într-o vale, satul a cărui nume este „Bașcalia” la o

distanță aproape egală de el, atât la W.¹, E.² cât și la N.³ și S.⁴ se găsesc sate, care unite între ele prin niște linii formează un pătrat în centrul căruia s-ar găsi com. Bașcalia, având la Vest or. Comrat la N. com. Cioc-Maidan, la E. Avdarma, iar la S. Feraponteni. Privită dintr-un vârf de deal, într-o zi când căldura arzătoare a unui soare de Iulie a făcut ca câmpul să fie îngălbenit, prin numeroșii pomi pe care-i are, comuna ne apare singură o insulă plină de verdeață.

O stradă principală, dreaptă și largă străbate satul de la N. spre S., iar ce e trist și urât e că paralel cu ea se întinde cu vreo 50 m spre E. o râpă de proporții colosale, care desparte exact în două satul, făcând aproape imposibilă trecere dintr-o parte în altă în timp de ploaie sau de iarnă. Pe această stradă se află concentrat tot ceea ce această comună are ca focar de credință – biserica, de lumina – școala și de conducere – primăria și postul de jandarmi.

Intrat de abia în comună, ochi-ți vor zări fâlfâind la adierea vântului bătrânul Tricolor Românesc, care în curtea postului de jandarmi se înalță semeț și victorios, acolo unde acum un an și mai bine era așezat prin hoție tot ceea ce hoardele barbare aveau mai spurcat, mai amăgitor și mai minciunos – colhozul.

Trebuie să străbați de aici o distanță destul de mare pentru a da apoi la Biserică, școli și primărie, instituții ce se află așezate în mijlocul comunei.

Înființarea comunei

Asupra anului când anume s-ar fi înființat comuna, nu se poate spune cu precizie nimic, lipsindu-ne cu desăvârșire documentele, care ne-ar putea informa, totuși se crede că ea datează din anul 1760.

Bătrânii povestesc că din cele ce au auzit și ei la rândul lor de la părinții și bunicii lor, acum 180 ani în urmă erau aici câteva bordeie, la vreo 10, în care trăiau familii ca: Ieșeanu, Urdea, Mărdaru, Radu, toți fiind creștini ortodoksi și vorbind o limbă românească.

Locuitorii celor câteva bordeie având de jur împrejur o suprafață atât de întinsă de pământ acoperit cu iarbă ce în acele timpuri stătea la dispoziția oricărui oaspete, nu puteau să nu se ocupe în primul rând cu creșterea vitelor, iar apoi într-o măsură mult mai mică cu agricultura.

Când în anul 1775 Austria ne răpea Bucovina⁵, întâlnim în satul nostru familii ce s-au refugiat din diferite motive de acolo și au venit aici cu sute de oi, boi, cai, vaci etc.

Printre cei fugiți din Bucovina și așezați în satul nostru, atrași fiind de frumoasele pășuni, se cunoaște familiile Scutaru, Grama, Cernăuțeanu.

Probabil din cauza persecuțiilor ce le aveau de suferit din partea maghiarilor, vin ceva mai târziu familiile Martin din Ardealul, stăpânit pe atunci de Unguri. Ca și cei din Bucovina, noii veniți din Arde-

al, aduc turme mare de vite.

Ca o ultimă imigrare pe care avea să o sufere satul nostru, este și cea a unor locuitori fugiți nu se știe de ce, fie din cauza războaielor, fie atrași de locurile de aici, din Dobrogea.

Ceea ce e de remarcat e că peste pătura ce se găsea deja în comună, pătură curat românească, se suprapune numeroase familii **în majoritate bulgari** (subliniat de noi – I. D.) de origine, ca: Tarlev, Zlatov, Petcov, Pitel.

Originea numelui comunei

Se povestește de cei bătrâni, că în timpul când se forma comuna noastră la marginea ei în partea de S. W. trăiau tătari, a căror urme se văd și astăzi în acele „**Fântâni tătărești**”.

Printre acești tătari, era unul mai mare, un șef al lor, care avea conform obiceiului de atunci de a avea mai multe femei, 5 femei.

Probabil că în onoarea acestui șef s-a pus satului numele de „Beșicară”, adică satul șefului cu Beși – cinci, cară – femei.

În timpul când au venit în aceste părți Români din Bucovina, fața cuvântului se schimbă din Beșicară în Bașicală, apoi Bașicalăia, pentru a deveni mai târziu Bașcalia, nume pe care-l poartă și astăzi fără să fi suferit vreo influență străină în decursul celor peste 100 de ani de guvernare rusească.

Istoricul așezămintelor publice

Credincioșii lui Dumnezeu primii locuitori ai acestei comuni au căutat întotdeauna să aibă o biserică, unde să se poată aduna și ruga lui Dumnezeu, dar nu și-au putut vedea împlinit visul decât mai târziu. Mulți din ei plecau prin comunele mai vechi, unde în case de rugăciuni puteau asculta Sf. Slujbă.

La marginea comunei de pe atunci Comrat era construită din scânduri o casă de rugăciuni, în care se adunau în zilele de sărbători creștini. Pentru că pe atunci începuse să se construiască o biserică și pentru că casă de rugăciuni se cam stricase, dorința de a avea în sat măcar o casă de rugăciuni a făcut pe sătenii din Bașcalia să plece la Comrat și să aducă de acolo casă de rugăciuni, pe care o așeză în mijlocul satului. În acest lăcaș „Ceasovnic” cum i se mai zicea, pentru că aici se cântau ceasurile, preotul putea face botezurile, nunțile, spovedaniile, iar împărtășirea și liturghia nu. Pentru aceasta trebuiau să plece în vreo comună învecinată care avea biserică. Cu timpul, prin stăruința și banii adunați de oameni din sat, sătenii noștri reușise cu inițiativa lor, cu mijloacele lor, să construiască, în timpul păstoritului preotului Crucerescu Arsenie, – român originar din satul nostru, – în anul 1880 biserica ce și astăzi înalță în mijlocul comunei, nefiind modificată până astăzi, cu singura excepție că vechiul ei acoperiș de șindrilă a fost înlocuit cu unul de tablă.

Numele celui dintâi învățător autodidact, care avea să lumineze satul, este acel al lui Mihail I. Grama, român născut în această comună, a cărui părinți se trag din Bucovina.

Am arătat mai înainte că atunci, când a venit din Dobrogea a doua pătură, populația satului nostru se împărțea în Români și Bulgari. Aceștia din urmă fiind destul de numeroși, au căutat să influențeze pe cei dintâi, dar na-u putut, deoarece vruitei lor s-a opus rezistența fără șovăire a românilor. E adevărat că datorită acestui fapt ei au avut cercturi între ei, care au mers până la omoruri. E cunoscut celor bătrâni conflictul învățătorului Mihail I. Grama cu câțiva oameni veniți pe atunci din Dobrogea. Datorită faptului că pe lângă obiceiurile și jocurile românești pe care le practicau sătenii noștri și pe care și ei trebuiau să le primească, ei – adică bulgarii erau șiliți să învețe în școală limba românească, lucru foarte greu pe atunci pentru ei. Acestui conflict dintre două tabere, care luptau pentru a menține limba românească în școală – prima tabără și pentru a o înlocui cu cea bulgărească – a doua tabără i-a căzut victimă învățătorului Mihail I. Grama, care cade într-o zi a trăirilor de frații Zlati Vâlcu (Vasile) și Zlati Panea (Pavel). Astfel acel luptător pentru românism își termină activitatea lui de dascăl, pentru că urmașii lui să-i urmeze ideea mai departe.

Școala pe atunci se afla în casa în care se găsește astăzi prăvălia lui Gheorghe Martin, casă mică, acoperită cu stuf, în care cei 20-30 de elevi șezând pe scaune lungi primeau lumină de la dascălul lor. Multă vreme localul de școală continuă să fie în această casă până când se construiește în anul 1870 școala ce poartă denumirea și astăzi de „Școala cea veche”, iar mai târziu prin anul 1908 „Școală cea nouă”; localuri prin care au trecut și au învățat să scrie și să citească tot ceea ce are satul nostru tânăr și bătrân.

Pentru a împărți dreptatea în mijlocul cetățenilor și pentru ai conduce, se cunoaște încă din vechime o primărie, care funcționa în același local în care funcționează și astăzi.

Este cunoscut numelui unui primar vechi Radu Balun, care avea și puterea nu numai de administrație și de a conduce și a împărți dreptatea, care de cele mai multe ori se făcea cu biciul. La el se opreau conducătorii mai mari, care veneau din Cimișliu și Cortin⁶ pentru a da îndrumări în conducere.

În comună funcționa o poștă, care nu se poate pe departe compara cu cea de astăzi. Aflăm că un poștaș cu numele de Ion D. Scutaru avea foarte mulți cai, căruțe, faitonul și zilnic ducea corespondența ce venea de la bătrâni în satul nostru, la Cimișliu, și cea care venea din Cimișliu în satul nostru la Cortin. La căruță nu erau înhămuși niciodată mai puțin de 4 sau 6 cai, iar de se întâmpla să cadă vreunul din ei, se

tăia hamul și se lăsa calul, iar poșta mergea mai departe în golop în satul în care prin sunetul clopotului, avea să anunțe sosirea veștilor.

În ceea ce privește postul de jandarmi, putem spune că el a luat ființă de abia în anul 1930, după ce funcționase un timp oarecare în comuna învecinată Cioc-Maidan.

Cap. II

În asemenea condiții de liniște și de libertate – condițiuni arătate mai înainte își ducea viața satul Bașcalia ca și celelalte, când în anul 1812 Basarabia avea să cadă victimă poftei de pradă a rușilor.

Deși în primele 3-4 decenii limba în biserică și școală era românească, cu tot altfel stau lucrurile mai târziu. În dorința lor nebună de a deznaționaliza, ei impun peste câteva timp înlocuirea limbii materne atât în biserici, școală și primărie prin cea rusă.

Un sat întreg aproape, care din moși strămoși ci-a știut să vorbească decât pe românește, este acum silit să învețe pe rusește. În anul 1874, zic bătrânii, vine în satul nostru un fel de conducător din județul Lăpușna cu numele de Tomuleț cu propunerea că, părintele care va da feciori la armată va primi 31 ha de pământ, care nu va da nu ar primi nimic⁷. Acestui apel unii săteni i-au răspuns pozitiv, alții negativ. Era oare posibil ca să se opune cuiva dorinței rușilor, nu ce aparținea lor, că cine nu ar da feciori la armată nu ar primi pământ să fie justă? Peste câteva timp, cei ce nu au dat flăcăi în armată au fost chinuți și siliți cu „cnutul” să dea. Și flăcăi au dat, dar și bătaie au primit, zic bătrânii.

Cu doi ani mai târziu, Rușii aveau să înceapă pregătirile pentru război pe care trebuiau să-l poarte cu Turcii în anul 1877⁸. Un bătrân fost pe atunci băiețandru de 12 ani rânduit să meargă cu căruța pentru a duce provizii trupelor, spune că oștile rusești au trecut prin Vechiul Regat și că de acolo au încărcat toate căruțele cu provizii pentru Ruși.

După ce au trecut Dunărea și au văzut că războiul merge slab, deoarece Turcii aveau întărituri mari – Plevna⁹ – Rușii sunt nevoiți să cheme în ajutor armata română. Sub comanda directă a Regelui Carol I¹⁰, ostașii români, alături de care au luptat și câțiva săteni din Bașcalia, frați de același sânge, dar despărțiți cu forța, reușesc să cucerească Plevna. Pentru slujire, românilor din satul nostru, care au luptat cot la cot cu românii de sub comanda regelui Carol I, pe piepturile lor a fost prinsă mai târziu recunoștința – din partea românilor – a eroismului lor. Astfel Nicolae Martin primește o cruce și medalia „Serviciul credincos” și Ștefan Urdea medalia „Serviciul credincos”.

Printre cei care aveau să rămâi jertfi pe câmpul de bătaie enumărăm pe:

Nică Moroșanu,
Nică Vornic și
Nocolae Topală.

Anii au trecut fără ca vreun eveniment important să vină și să schimbe aspectul vieții ce-o duceau sătenii noștri până la 1914, când izbucnește războiul mondial. Mulți tineri chemați la luptă trebuiau să lupte pentru ruși pentru că așa dicta forța, iar nu pentru români pentru că așa dicta originea, limba, obiceiurile, religia, aspirațiunile.

Patru ani dura lupta până ce în 1918, armată rusă în agonie, prinzând idei comuniste, începe să omoare ofițeri, să prade, să dea foc. Ca o ultimă salvare în momentul când întunerecul venea să cuprindă lumina, armată română întră într-un teritoriu subjugat de străini de mai bine de 100 de ani și alungă hoardele împrăștiate ale armatei rusești bolșevizate, ridicând astfel tuturor sătenilor noștri ca și întregii Basarabiei, de altfel, libertatea.

Limba românească care în timpul celor 100 de ani de stăpânire străină nu s-a uitat, începe acum din nou să fie limba de predare, de scriere în școli și de slujbă în biserică. Populația își ducea fericit traiul, știind că lucrează pentru binele său, să se odihnește când vrea, să face ce vrea, că în zilele de Duminică se duce la biserică spre a mulțumi Dumnezeuului de ajutorul ce i le dat în cursul unei săptămâni, să se ducă la horă, unde în sunetul unei urări, flăcării învârtesc hora românească.

Dar dacă lucrurile mergeau așa de bine, nu tot așa vroia diavolul, care împreună cu adepții lui hotărî distrugerea a tot ceea ce s-a clădit până acum, distrugere a fericirii întregii populațiunii române din Basarabia.

Iată că într-o zi posomorâtă a unui sfârșit de Iunie a anului 1940¹¹, satul nostru se trezește cu o hoardă de barbari ce vroiau să-și bată joc de cei mai buni gospodari, de biserică, de tot ce e românesc. Un an de zile a durat uraganul năpostit asupra satul nostru ca și asupra întregii Basarabii, cu un bilanț atât de trist pentru toți. Biserica pângărită, sărirea crucii de pe turlă drept țintă pentru cei care deprinși cu apucături sălbaticе, turburau liniștea unor bieți oameni ascunși prin râpi de frică, călăi care neavând altă distracție împușcase în cruce spunând înainte de a apăsa pe trăgător: „Să vedem Dumnezeuul vostru îmi va lua mâinile pentru că împușc în crucea lui ?”.

Familii cu copilași, uciși, morți, răpite în mijlocul satului și deportați în fundul Siberiei, departe de frați, de părinți, de rude, arestați, condamnați, omorâți, prădați, totul acesta e o mărturie veșnică a unui vis scurt, dar foarte îngrozitor ce a stăpânit satul un an de zile.

Când în ziua de 2 iunie 1941 – zi sfântă pentru noi – armatele germane și române veneau ca să dis-

trugă comunismul, toți tinerii trebuiau să plece dincolo din Nistru pentru a lupta alături de Ruși și a săpa șanțuri pentru adăpost. Dar ... sângele apă nu se face. Amenințării cu moartea pe care au arătat-o Rușii, flăcării noștri i-au apus dorința de a rămâne celor care le erau frați și celor care vroiau să-i scoată din blestem.

Era o Duminică de Iulie, când lumea veni tremurând de frică, dar cu speranțe mari în ostași Români, deoarece tunurile se auzeau aproape, auzi un sunet de alarmă. Ce s-a fi întâmplat, s-a fi întors bolșevicii, nu au venit frații să ne mântuiască. Toate clopotele începuse să sune, toți ochii începuse să lăcrimeze de bucurie la vederea primelor eroi Români: căpitanul Mostocan Grigore și sergent Grigore Nicolae, care în ziua de 20 iulie ora 5 după masă aduceau renașterea satului. Peste câteva minute tot satul cu icoane și pâine în mână avea să întâlnească pe dezrobitorii și să arunce în aer cu strigăte de urale pe cavalerul ord. Mihai Viteazul¹² pe maiorul Gaiță comandantul oștilor eliberatoare.

Două oști treceau prin satul nostru în decurs de doi ani: în Iunie 1940 cea bolșevică, în Iulie 1941 cea Română. Ce contrast între ele prin felul cum au intrat în sat, ce contrast între scopul lor, ce contrast între felul cum intra una și pleca alta. Pe cea care intra în Iunie 1940 nimeni nu-o întâmplina cu lacrimi în ochi de bucurie, ci de tristețe, nimeni n-o aștepta să vină, nimeni nu se bucura de ea. Cei dintâi veneau să distrugă tot ce era clădit, venea să aducă întuneric, jale, scârbă; cea din Iulie 1941 venea să aducă bucurie, fericire și reînviere. Cea de a doua venea cu laurii victoriei pe capetele oștilor viteji ce pășeau mereu înainte, cea dintâi fugea de frică ca un hoț care a furat și și-a bătut joc de tot ce a vrut și acum fuge, distrus de stăpânul locului care s-a trezit din somn.

De la 20 Iulie până astăzi comuna noastră nu știe decât prosperitate în toate domeniile: cultural, bisericesc, sanitar. Dacă buletinele de moarte imediat după izgonirea bolșevicilor din sat din cauza mizeriei ce au lăsat-o ne arată peste 100 de morți în decurs de două luni, astăzi nu sunt decât 2 morți în două luni.

Dacă înainte cu un an biserica era închisă, astăzi ușile ei s-au deschis din nou și clopotul își aruncă din nou chemarea către credincioși îndemnându-i să vină și să aducă mulțumiri celui care i-a scos din iad.

Atât școala cât și biserica încep să fie apărate, iar gardurile cu care acum două ierni se făcea focul, încep să fie făcute din nou.

Cap. III

Arătând originea comunei, am spus că în satul nostru sunt două pături, dintre care una mai numeroasă de origine etnică Română, alți Bulgari. Unele familii care astăzi prin forma lor par a fi familii bulgărești, nu turcești, avut familii curat românești,

care însă au fost schimbate cu timpul de străini. Astfel, familia Demerji a avut cândva familia Dobrescu, iar cea de Iabanji – Marin, familii curat românești. Cum au devenit aceste familii – Dobrescu și Marin în Demerji și Iabanji, e ușor de închipuit atunci când analizase familie Iabanji de exemplu.

Primul Marin – Iabanji de nume târziu, care a venit la noi a fost cunoscut mai întâi de un turc ce trăia în comună. La vederea acestui om venit, turcul a zis „Iabanji Adam”, adică a venit un om străin. Pentru că majoritatea oamenilor au auzit întâi cuvântul de „Iabanji”, numele pentru noul venit s-a schimbat încă de atunci din Marin în Iabanji¹³.

De aici putem deduce că multă populație din acea familie străină este de origine etnică română. Rămâne deci că mai mult de $\frac{3}{4}$ din populația satului nostru să se fi tras din moși strămoși români. Pentru celalt sfert de populație putem zice într-adevăr că ei au venit din Dobrogea fiind bulgari. Dacă moșii, strămoșii și părinții actualei populații care se spune că e de origine bulgară, știau bulgărește, aveau obiceiurile lor, nu tot, așa stau lucrurile și astăzi. Majoritatea acestei populații nu știe aproape deloc bulgărește. Vorbește numai românește, are obiceiuri românești și aceleași aspirațiuni ca toți românii. Ținând sens de aceste considerente, se poate spune cu greu că în satul nostru astăzi se vor găsi două pături de origine deferită. Adevărul e că din ceea ce a fost străin acum aproape 200 ani, și rămân, s-au făcut legături de rudenie prin căsătorii în urma cărora a rezultat o populație ce formează un tot curat românesc ca limba, credință, obiceiuri, jocuri și asficiațiuni. Toată populația satului e de naționalitate română. Populația comunei se ridică la un număr de 2500 suflete, majoritatea știutori de carte. Toți privesc cu încredere mersul războiului și sunt siguri de victoria armatelor germano-române. Orice comunicat privitor la cucerirea vreunui oraș bolșevic este însemnat cu zâmbet de bucurie pe fața țăranului nostru.

Dintre intelectualii mai de seamă ce au răsărit din mijlocul satului nostru, care astăzi conduc oștile pe drumul biruinței sunt: colonelul de infanterie Tarlev Hristofor, maiorul de genști Tarlev Iachim și locotenentul de aviație Vizireanu Victor. La aceștia trebuie de adăugat avocatul Constantin Marin și notarul Tarlev Ion, licențiat al facultății de drept din Iași.

Cap. IV

Comuna nu este minunată din punct de vedere economic, reprezentând nici un caracter important de nod de cale ferată, de port la apă, de stație balneară, în plus neavând nici o fabrică, nu întreprindere mai mare. Comuna are una moară țăărănească și 6 mori, caracteristici întregii Basarabii, de vânt.

Din cele mai vechi timpuri și până astăzi, populația se ocupă cu agricultura și creșterea vitelor. E adevărat că atât agricultura, cât și creșterea vitelor e cam primitivă. Comuna neavând nici o mașină pentru lucru, iar vitele sunt majoritate corcitură, rasă de țară. Dintre cerealele ce se cultivă mai mult în comună, locul întâi îl ocupă porumbul, apoi grâul, orzul, locul ultim ocupându-l ovăsul, floarea soarelui etc...

Populația are pământ suficient pentru agricultură, dar nevoie e că nu-l îngrijește cum ar trebui. Dezmirișlirea nu se face decât acum în ultimul timp, iar gusirea nu se face aproape deloc. Era firesc că din primele începuturi ale acestei comune fiecare să ia pământ atât cât să-l poată cultiva. O primă împărțire a pământului pe care o cunosc bătrânii e cea făcută în 1874, când a venit Tomuleț, acel conducător despre care am vorbit mai înainte, și care a dat tuturor celor ce au dat copii la război câte 31 ha. Când în anul 1878 a început construirea bisericii și s-au pus taxe locuitorilor în raport cu suprafața de pământ ce o posedau, mulți din ei, fiind săraci, neavând vite pentru lucru, dar având pământ mult și ca atare trebuind să plătească o taxă de (de reparație), construcție mare, au fost nevoiți să vândă o parte de pământ altora nu să lese pur și simplu la discreția celor ce făceau să aibă mai mult pământ.

Astfel, pe lângă cei care aveau un număr relativ mic de hectare de pământ, acum încep să apară și marii moșieri din împrejurimi ca: Sacălău, Cara-Biber, Stari-Radu – adică Radu cel Bătrân.

În această situație agrară se găsește comuna în anul 1923, când reforma marelui domn Ferdinand I¹⁴, vrând să răsplătească pe cei ce au luptat și să dea pământ celor ce nu-l au deloc, se întinde și asupra teritoriului recucerit prin ostașii români și dă celor ce nu au deloc pământ și celor ce-au luptat câte 6 ha de pământ, iar celor ce aveau câte 2, 3 sau 4 – completarea până la 6.

Astfel, vedem pe sărac alături de bogat stăpân a cel puțin 6 ha de pământ primit pentru a-l prelucra, pomeni întotdeauna pe gloriosul rege Ferdinand I¹⁵ și pe marele său colaborator, mareșalul Averescu¹⁶.

9 Ian[uarie] [1]943

Stampila: România. Primăra Comunei Bașcalia, Județul Tighina

Semnăturile: Notar [indescifrabil]

Primar G. Pitel

[Sursa: 1, ff. 634-640].

Note

¹ W – vest.

² E – est.

³ N – nord.

⁴ S – sud.

⁵ Se are în vedere cedarea în 1775 de către Imperiul Otoman spre Imperiul Austriac a nordului Moldovei, ulterior numit Bucovina.

⁶ Comuna bulgară Corten, județul Tighina.

⁷ Se are în vedere reforma din 1871, conform căreia bulgarii au pierdut statutul de coloniști. A fost introdusă obligațiunea de recrutare în armată. Însă pământul rămânea să fie o proprietate comună [9, p. 38].

⁸ Războiul ruso-turc din 1877–1878, care s-a soldat cu eliberarea Bulgariei de sub jugul otoman.

⁹ Asediul Plevnei a fost un episod principal în cadrul războiului ruso-turc din 1877–1878. Asediul a durat în perioada 20 iulie –10 decembrie 1877 [6].

¹⁰ Regele Carol I al României (1839–1914) în timpul războiului ruso-turc din 1877–1878 era comandantul oștilor ruso-române [2, p. 243].

¹¹ În data de 28 iunie 1940, România cedează Basarabia, Bucovina și Ținutul Herța Uniunii Sovietice.

¹² Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul”, cea mai înaltă distincție militară de război a României.

¹³ Legenda despre familia Marin se păstrează și astăzi la unii purtători ai numelui de familie Iabanji. După spusele colegei mele Marina Iabanji (tatăl ei este originar din Bașcalia), „o parte de moldoveni, care au emigrat în Bașcalia, și-au păstrat numele de Marin, iar o altă parte, care s-au stabilit mai aproape de găgăuzi au început să poarte familia de Iabanji, ceea ce înseamnă «străin»” (Marina Guțu-Iabanji, scrisoarea din fb. 18.03.2018).

¹⁴ Reforma agrară din 1921.

¹⁵ Regele Ferdinand I al României (1865–1927).

¹⁶ Alexandru Averescu (1859–1938) – mareșal al României, comandantul Armatei Române în timpul Primului Război Mondial.

Referințe bibliografice

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fondul 112, inventarul 1, dosarul 1616.
2. Constantiniu F. O istorie sinceră a poporului român. București: Univers Enciclopedic, 1997. 589 p.
3. Duminica Iv. „Monografiile” comunelor plasei Comrat, județul Tighina, din 1943 (I). In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XX. 2016, p. 68-78.
4. Duminica Iv. „Monografiile” comunelor plasei Comrat, județul Tighina, din 1943 (II). In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XXI. 2016, p. 102-105.
5. Ladaniuc V., Țopa T. Bașcalia. In: Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat. Vol. 1. Chișinău, 1999, p. 252-256.
6. Loghin L., Ucrain C. Plevna. 1877. București: Editura Militară, 1967. 170 p.

7. Poștarencu D., Demerji I. Istoria satului Bașcalia. Chișinău: Gunivas, 2004. 224 p.

8. Poștarencu D. Bulgarii din Bașcalia. In: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, p. 115-119.

9. Грек И., Червенков Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София: ИК „Христо Ботев”, 1993. 296 с.

10. Маринов Д. Селища с българското население в северния Буджак. Велико Търново: Знак 94, 2013. 367 с.

References

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fondul 112, inventarul 1, dosarul 1616.
2. Constantiniu F. O istorie sinceră a poporului roman. București: Univers Enciclopedic, 1997. 589 p.
3. Duminica Iv. „Monografiile” comunelor plasei Comrat, județul Tighina, din 1943 (I). In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XX. 2016, p. 68-78.
4. Duminica Iv. „Monografiile” comunelor plasei Comrat, județul Tighina, din 1943 (II). In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. XXI. 2016, p. 102-105.
5. Ladaniuc V., Țopa T. Bașcalia. In: Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat. Vol. 1. Chișinău, 1999, p. 252-256.
6. Loghin L., Ucrain C. Plevna. 1877. București: Editura Militară, 1967. 170 p.
7. Poștarencu D., Demerji I. Istoria satului Bașcalia. Chișinău: Gunivas, 2004. 224 p.
8. Poștarencu D. Bulgarii din Bașcalia. In: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, p. 115-119.
9. Grek I., Chervenkov N. B'lgarite ot Ukrayna i Moldova. Minalo i nastoyasche. Sofiya: IK „Hristo Botev”, 1993. 296 с.
10. Marinov D. Selischa s b'lgarskoto naselenie v severniya Budzhak. Veliko T'rnovo: Znak 94, 2013. 367 s.

Ivan Duminica (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Иван Думиника (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Ivan Duminica (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: duminicaivan@yandex.ru

634

Monografia satului Bascalia.

Cap. I.

1944

Asezarea.

La o distanță de 4 km. spre Sud de drumul principal, ce leagă centele mai renumite ale acestei regiuni - Comrat și Românești - se găsește adăpostit între vale, satul a cărui nume este „Bascalia.”

La o distanță aproape egale de el, atât la W. E. cât și la N. și S. se găsesc sate, care unite între ele prin niște linii formate în pătrat, în centrul cărora s'ar găsi com. Bascalia, având la Vest or. Comrat la N. com. Sio. Mădăru la E. Ardaemu, iar la S. Ferapunteu.

Peștii dintr-un vârf de deal, într-o zi când căldura arzătoare a unui soare de Iulie, a făcut ca câmpul să fie îngălbenit, prin numeroși pomi pe care-i are, comuna ne apare îngrădită o înaltă plină de verdețe.

Strada principală, dreaptă și largă străbate satul de la N. spre S. iar ce e înalt și urât, e și paralel cu ea, se întinde cu vreo 50 m. spre E. o căpă de proporții colosale, care deoparte eract în două satul, făcând aproape imposibilă trecerea dintr-o parte în alta în timp de ploare sau de iarnă.

De această stradă se află concentrat tot ceea ce această comună are ca focare de credință - biserica, de lamină - școala și de conducere - primăria și postul de jandarmi.

Înfeat deabia în comuni, ochii te vor țări făcându-ți la adierea vântului băteorul. Tricolorul Românesc care în curtea postului de jandarmi, se înalță semeț și victorios, acolo urde acum un oraș și mi s'are așezat prin hotie tot ceea ce hoardele barbare au mai spuzat, mai amăgitor și mai minciunos - colhozi.

Trebuie să străbăți de aci o distanță destul de mare, pentru a da apoi de Biserici, școli și primărie

Виктор ЦВИРКУН

УТРАЧЕННЫЕ СТРАНИЦЫ ИЗ ДНЕВНИКА ИВАНА ИЛЬИНСКОГО

Rezumat

File pierdute din zilnicul lui Ivan Ilinski

În prezenta publicație este expus rezultatul analizei comparative a celor două texte ale jurnalului lui Ivan Ilinski, fost secretar al lui D. Cantemir și dascăl al copiilor lui. Primul text deja e cunoscut și publicat în mai multe limbi în diferite țări. Altele sunt recent descoperite de noi în arhiva filialei din Sankt Petersburg a Academiei de Științe a Rusiei. În baza lor, cu folosirea altor izvoare istorice, am reconstruit mai multe fapte, date și evenimente ale vieții și activității lui D. Cantemir din ultimii ani.

Cuvinte-cheie: D. Cantemir, Petru I, Antioh Cantemir, Ivan Ilinski, notițe cotidiene, materiale din arhive, fapte necunoscute ale biografiei, campania Persană.

Резюме

Утраченные страницы из дневника Ивана Ильинского

В настоящей статье представлен результат сопоставительного анализа двух текстов дневника Ивана Ильинского, бывшего секретаря Д. Кантемира и учителя его детей. Один из них – известный и неоднократно публиковавшийся, другой – недавно обнаруженный нами в архиве Санкт-Петербургского филиала Российской академии наук. На их основе, в совокупности с другими использованными историческими источниками, восстановлен ряд фактов и дат из жизни и деятельности молдавского господаря Д. Кантемира последних его лет.

Ключевые слова: Д. Кантемир, Петр I, Антиох Кантемир, Иван Ильинский, дневниковые записи, архивные материалы, неизвестные факты биографии, Персидский поход.

Summary

Lost Pages from Ivan Ilinsky's diary

The article presents the result of a comparative analysis of the two texts of Ivan Ilinsky's diary, the former secretary of D. Cantemir and mentor of his children. One of them is known and repeatedly published, the other has recently been discovered by us in the archives of St. Petersburg branch of the Russian Academy of Sciences. On their basis, in conjunction with other historical sources used, a number of facts and dates from the life and work of the Moldovan ruler D. Cantemir in his last years were restored.

Key words: D. Cantemir, Peter I, Antioh Kantemir, Ivan Ilinsky, diary entries, archive materials, unknown biographical facts, the Persian military campaign.

На протяжении последних десятилетий историческая база истории жизни и деятельности молдавского господаря Д. Кантемира и членов его семьи пополнилась новыми документами, извлеченными из различных архивохранилищ и опубликованными как в нашей стране, так и за рубежом [1; 2; 3; 7; 10]. Наряду с впервые вводимыми в научный оборот материалами были переизданы дневниковые записки из дневника Ивана Ильинского, личного секретаря и переводчика Д. Кантемира [7, с. 334-368], выпущенные в свет исследователем Л. Н. Майковым в 1903 г. [5, с. 295-313]. Между тем продолжившиеся археографические изыскания позволили обнаружить новый список дневника И. Ильинского, который в значительной степени дополняет и расширяет фактический материал, представленный как в рукописи, хранящейся в архиве древних актов [6], так и в упомянутых публикациях.

В настоящей статье мы воспроизводим те события и факты из нового списка дневника, обнаруженного нами в Архиве Санкт-Петербургского отделения Российской АН [4, с. 31-123], которые не нашли отражения в предыдущих изданиях. Следует обратить внимание на то, что многие из них не только восполняют ряд хронологических пробелов, но и позволяют объяснить ряд спорных моментов из биографии молдавского господаря последних лет его жизни.

Наличие двух списков дневника И. Ильинского и различие между ними, касающееся полноты представленной информации, на наш взгляд, объясняется редакционной правкой Л. Н. Майкова, первого издателя этого документа. Мы можем лишь предположить, что изъятие им из текста ряда фактов, событий и дат определялось значимостью и ценностью содержащейся в них информации, а также их соотносительностью с биографией Дмитрия и Антиоха Кантемиров. Тем не менее ряд изъятых сведений нам представляются крайне важными для изучения и понимания жизни и деятельности как молдавского господаря и членов его семьи, так и самого автора дневника. Различия в текстах относятся главным образом к событиям 1722–1723 гг. Кроме того, в обнаруженном нами тексте, в отличие от опубликованных, хронологические материалы доведены до 1730 г. В приводимом тексте сохранена орфо-

графия оригинала. В квадратных скобках приведены недостающие слова и буквы. Обнаруженные нами сведения выделены жирным шрифтом.

Начало 1722 г. застало семейство Кантемиров в Москве, куда они прибыли со двором императора Петра I и многими аристократическими семействами Российского государства на празднование завершения Северной войны и заключения мира со Швецией. Ниже приводим выписки из дневника.

«1722 [год]

Февраль 1. Князь наш в кампанию не ездил, понеже занемог.

[Февраль] 2. [Князь в Сенат] не ездил же, а гуляли в Слободе¹.

[Февраль] 3. Именины царевны Анны Петровны. Князь наш со всеми боярами в компании был и гуляли в Преображенску².

[Февраль] 4. В Сенате были поутру, а пополуудни в маскарадных суднах гуляли, а ужинали на Царицыном лугу³ и фейерверк был.

[Февраль] 5. В Сенате были. Императорское Величество был же и простился, понеже поехал на Олонец.

[Февраль] 11. В Сенате были. Присягу чинили о наследстве⁴.

[март] 7. В Сенате были. Моцок в Орел послан».

В течение последующих после празднеств месяцев шла интенсивная подготовка российских войск к новой кампании к берегам Каспийского моря⁵.

К маю 1722 г. приготовление российских сухопутных и морских сил к намеченному походу было полностью завершено. Назначенный советником императора по восточным делам совместно с графом П. А. Толстым, Дмитрий Кантемир отправился в Персидский поход со всем семейством. В его распоряжении были два судна. На одном, двухмачтовой шняве «Святой Александр», которую вел поручик Петр Юшков, находился сам светлейший князь с супругой и дочерью Марией⁶. На другом была размещена походная типография. Сыновья Д. Кантемира, а также его племянники – дети Павоны Кантакузино и покойного генерала Тома Кантакузино, зачисленные в штат Преображенского полка, находились в походном марше.

Из дневниковых записей, относящихся к переходу из Нижнего Новгорода к Астрахани, в дневнике отсутствует запись, датированная 17 июня, когда из-за болезни сына Сергея и племянника Константина Кантакузино путники были вынуждены остановиться и «ночевали под Зми-

евыми горами⁷ за 50 верст от Саратова».

Только 4 июля шнява Д. Кантемира со всем его семейством прибыла в Астрахань. Следом за ней пришло судно с походной канцелярией и типографией на борту. По распоряжению императора Д. Кантемиру с семьей был выделен дом на государевом рыбном дворе. На следующий день к вечеру князь посетил Петр I «с адмиралом (Ф. М. Апраксиным – В. Ц.) и с Петром Андреевичем Толстым и с прочими» для обсуждения дальнейших планов кампании, а также условий печатания и распространения монарших воззваний к тамошним народам.

События, относящиеся к самой Персидской кампании и военным действиям с кавказскими племенами, одинаково отображены в обоих вариантах дневника И. Ильинского. Разночтения начинаются с записей, внесенных после возвращения Д. Кантемира в Астрахань в первых числах октября. Так, в опубликованной версии отсутствует сообщение от 19 октября, когда «Рябин мой явился под вечером, а тялка⁸ их еще за 15 верст от Астрахани осталася». Следует отметить, что это то судно, с которого во время шторма унесло ящик с письмами Д. Кантемира и его розариум.

Вернувшись в Астрахань, Д. Кантемир вел интенсивную переписку со своими родственниками, знакомыми и служителями. К сожалению, не все имена корреспондентов и служителей отображены в опубликованном варианте дневника. Это относится к следующим записям: «[октябрь] 23 Послано княгинино письмо к княгине Марье Юрьевне Долгорукой, от мене к Камарашу, к Мекинину, к Семену Спатару, и от князя краткое к Камарашу, чрез пасынка Танского Василия – Быковского.

[октябрь] 26. Посланы письма к князь Ивану Юрьевичу Трубецкому № 2, к князь Григорию Фёдоровичу Долгорукому (89), к Камарашу, к Мекинину, к княгине Ирине Григорьевне (90), к княжне Ирине Ивановне (91), к княжне Смарагде (92) через Семена Григорьевича Нарышкина (93). Императорское Величество в вечеру у нас изволил быть и сидел часа с 3. Изволил взять к переводу „Полидора“ и моево переводу „Агапита“.

[октябрь] 27. Капитан Брага с коньми приехал.

Ноябрь 1. Получены письма от барона П. П. Шафирова от 22 октября; от Камараша, октября от 4, от Родивона⁹, сентября от 25, подал человек Петра Павловича [Шафирова] Афанасий Тоболкин. В вечеру получены письма от князя Ивана Юрьевича Трубецкого, сентября от 29 без номера, а при том от Банаря, августа от 22 и ведомости».

Конец ноября ознаменовался несколькими событиями, зафиксированными автором записок, но не вошедшими в опубликованный вариант: «[ноябрь] 23 Писал князь к Императорскому Величеству; притом послано и письмо присланное от барона П. П. Шафирова, притом же писал и к Макарову и к Петру Павловичу [Шафирову] о том же, а отдано губернатору Артемью Петровичу Волинскому. Волга стала поутру.

[ноябрь] 27. Княгиня наша выкинула¹⁰».

Начиная с декабря 1722 г. количество пропусков в опубликованном варианте дневника заметно возрастает. Это относится как к сообщениям о переписке князя со своими корреспондентами, так и к многочисленным событиям того времени, связанным с состоянием здоровья Д. Кантемира и его поведением.

«[декабрь] 5. Получены письма от светлейшего князя Меншикова, ноября от 16, от барона Гиссена¹¹ – два, сентября от 5, другое сентября ж, но число не написано.

[декабрь] 8. Первой нарочитой мороз и через реку пеше смело ходить начали.

[декабрь] 14. Получены письма от Камараша, ноября от 16, чрез сенатского курьера Кондрата Дулова.

[декабрь] 15. Приходил Кудран от князя и сказал, чтоб из жалования комердинерова убавить 5 рублей. Князь наш ездил гулять. Письма писали к светлейшему князю [А. Д.] Меншикову, к барону П. П. Шафирову, в главный магистрат к Илье Исаеву, к барону Гиссену, к Камарашу, а послали с сенатским курьером Кондратием Дуловым.

[декабрь] 19. Князь наш ездил гулять.

[декабрь] 20. Ответ учинен Шамхалу¹² на его письмо чрез ево ж визиря.

[декабрь] 28. Получено письмо от Родивона, ноября от 13».

В январских записях 1723 года количество пропусков продолжает оставаться значительным. Особенно это относится ко времени выезда семейства Кантемира из Астрахани и их следования по замерзшему руслу Волги к Царицыну и далее.

«1723 год

[январь] 6. Адмирал¹³ к князю нашему прощаться и поехал того ж дня в Москву.

[январь] 7. Писали в Москву к светлейшему князю [А. Д.] Меншикову, к [Г. И.] Головкину, к [П. П.] Шафирову, к князю Г. Ф. Долгорукову, к князю И. Ю. Трубецкому, к Родивону, к Камарашу, и отосланы к Александре Львовне Волинской¹⁴.

[январь] 15. Писали к князю И. Ю. Трубецкому, к Камарашу, к Тараканову¹⁵ и отослали к Панину¹⁶, отправлялся от него драгун.

[январь] 19. Писан дубликат к князю И. Ю. Трубецкому и к Камарашу тех писем, которые писаны 15 дня, а отдано Адриану Ивановичу Лопухину¹⁷.

[январь] 23. Вислобоков послан с указами для приготовления подвод до осередеу.

[январь] 25. Получены письма от князя И. Ю. Трубецкого от 17 декабря 1722 года, от Камараша, генваря от 3, от Родивона, декабря от 4, от Растрелина¹⁸, от княгини И. Гр. Трубецкой, декабря от 18, от Бакаря, ноября от 15, от Радула князя Кантакузина¹⁹.

[январь] 27. Поехали из Астрахани к Москве, как к вечерням начали благовестить. Ночевали в Селистрином заводе, от Астрахани 9 ½ версты. Там на карауле прапорщик Селиванова²⁰ полку Федор Казанцев.

[январь] 28. Обедали на зимовье Белчуг, от Селитры 13 верст. Ночевали в Колояре²¹ – 13 верст [от Белчуга].

[январь] 29. Обедали на Круглом острове – 7 верст. Ночевали на Ловецком – 5 верст.

[январь] 30. Обедали в урочище на Гряде – 35 верст. Ночевали в Кашкине – 25 верст.

[январь] 31. Обедали в Катеринкине – 20 верст. Ночевали в Копанском яру у стругу – 15 верст.

...Февраль 1. Обедали в Козыаре – 15 верст. Ночевали в Колмыковке – 20 верст.

Февраля 2. Обедали в Казачьем острову – 20 верст. Обоз там же и ночевали, а князь поспел в город.

Февраль 3. Обоз кормили на зимовье Дьяконово – 15 верст. Приехали в Черный Яр²² – 15 верст. От Астрахани до Черного Яру в конвое был капрал Яков Кишенский с пятью драгунами.

Февраль 5. Помянутые драгуны отпущены. Мы в ночи поехали от Черного Яру.

Февраль 6. Обедали в Переволожье Ефимовском – 50 верст. Ночевали в Каменном Яру – 20 верст.

Февраль 7. Обедали в Поповицком – 20 верст. Ночевали в Татьянинском – 40 верст.

Февраль 8. Приехали в Царицын²³ по полудни – 30 верст. От Черного Яру до Царицына в конвою был капрал Василий Ваулин с пятью казаками.

Февраля 9. Отпущены оные в Черный Яр.

Февраля 10. Письма писали в Астрахань к князю Юрию Юрьевичу Трубецкому, к губер-

натору, к Кропотову, к князю Барятинскому, к Леванову, к Панину, к Безобразову, вручили коменданту 11 дня.

[февраль] 11. Князь соборовался маслом и по обеде отправился в путь из Царицына в 2 часа по полудни. NB. От Москвы до Царицына по столбам²⁴ 1001 верста. От Царицына до Астрахани 376 верст. Всего от Москвы до Астрахани – 1377 верст. Ночевали в Грачевском городке, от Царицына – 29 верст...

[февраль] 14. Обедали в Перекопском (21 верста), ночевали в Клецках (20 верст)²⁵. Получены письма от князь Ивана Юрьевича Трубецкова, от княгини Ирины Григорьевны Трубецкой, от Камараша, чрез вахмистра Ивана Петрова сына Раговскова.

[февраль] 15. С ним же [И. П. Раговским] посланы письма к адмиралу, а его пакет к Императрице Государыне, к графу Головкину, к Петру Андреевичу Толстому, да в пакете к Камарашу – к князю Григорию Федоровичу Долгорукову. Вислобоков послан в Уколово²⁶; с ним письмо к губернатору Воронежскому (98), к полковнику Рыбинскому, к офицеру на речке Мамоновой. Обедали в Распопине – 20 верст. Ночевали в Усть Хопре²⁷ – 50 верст.

[февраль] 16. Обедали в Елани²⁸ – 30 верст. Ночевали в Мигулине – 55 верст.

[февраль] 17. Обедали в Казанке – 15 верст. Ночевали в Толучееве²⁹ – 40 верст.

[февраль] 17. Обедали и ночевали в дворце на речке Мамоновой – 40 верст.

[февраль] 19. В вечеру прибыли в Павловское.

[февраль] 20. Писали к Семену Спатарю, к Камарашу, а письма отослали к губернатору, послали капрала Якова Токарева с письмом к капитану Браге.

[февраль] 25. Из Павловска поехали. В провожатых был до Даймина сербин капитан Василий Булубаш с пятью товарищами, ночевали в Белогорье³⁰ – 7 верст.

[февраль] 26. Кормили в урочище Гарус – 20 верст. Ночевали в Огибной³¹ – 22 версты.

[февраль] 27. Кормили в урочище Ситниково – 10 верст. Ночевали в Рыбной – 20 верст. Оба дня ехали все степью.

[февраль] 28. Поехали из Рыбной и ночевали в селе Ссылном – 20 верст.

...[март] 1. Обедали в Колбине³² 10 верст. Ночевали в Красном³³ – 20 верст.

[март] 2. Обедали в Истабном³⁴ – 10 верст. Ночевали в Синих Липягах³⁵ – 20 верст.

[март] 3. Обедали против Першина³⁶ в

поле – 15 верст. Ночевали в Есинках – 15 верст.

[март] 4. Обедали в Быкове – 20 верст. Ночевали в Верхних Почках – 15 верст.

[март] 5. Обедали в Погожом Колодезе – 20 верст. Ночевали в Становом Колодезе³⁷ – 10 верст.

...[март] 10. Вислобоков послан с помянутым сержантом в Павловское для отдачи Карабета³⁸. С ним письмо к Павловскому коменданту князю Семену Никитичу Урусову и в его пакете послано письмо к князю И. Ю. Трубецкому и к Браге.

...[март] 16. Писано к Родивону и чертежи посланы; к Камарашу; к Потемкину (106), к Петру Андреевичу Толстому, княгине Ирине Григорьевне Трубецкой. Послан драгун Скороходов.

[март] 17. Поехали из Уколова.

[март] 19. Приехали в Дмитревское.

[март] 20. Получены письма от Камараша, марта от 15, и выписки из Сенату и каморколлегии, от Родивона, марта от 5, от княгини И. Гр. Трубецкой, марта от 15, Миргородского [полковника] – два, от Жувене, от доктора Глессинга из Бремы³⁹, от ост. 1722.

[март] 22. Указ публиковали на торгу⁴⁰ о чистом содержании Дмитревки и о сажени сосен и березок пред дворами.

[март] 23. Публиковали, каким образом шинковать⁴¹ черкасам⁴² и волохам. Полковник Чернышев приезжал из Севска и кушал у князя. Отдано ему письмо, писанное от князя к князю И. Ю. Трубецкому. Я писал к Камарашу о посылке денег к Родивону и чтоб спросить Булава, можно ли пить князю полынное⁴³ и о коретнике, буду Иван Кузмин не поедет, а отдал оно Маслову, чтоб отослал на Чайнскую почту, а оттуда, с кем случитца, чтоб послано немедленно.

...[март] 29. Учитель, а 30 – Вислобоков приехал.

Июнь 27. Капитан Звегинцев в Москву отправлен; с ним посланы письма к Толстому, к Макарову, к Янкоку, к Вольнскому, к Камарашу. От мене к Родивону и сестре.

[июнь] 29. Ямщик из Севска привез письма в пакете Шагарова от князь Ивана Юрьевича Трубецкова Июня от 24, притом и цареградские письма.

[июнь] 30. Захарко драгун привез от князя И. Ю. Трубецкова письма, июня от 20 и портулану⁴⁴ и седла.

Июль 3. Писали письма к князю Ивану Юрьевичу Трубецкому с человеком ево Иваном Карнауховым.

[июль] 5. Поехали в монастырь.

[июль] 6. **Гурьев⁴⁵ с Москвы приехал.**

[июль] 8. Из монастыря в Дмитревское возвратились.

[июль] 10. **Гурьев в ночи в Киев поехал, с ним писано к князю И. Ю. Трубецкому без копии. Подпрапорщик Вяцкого полку Степан Карабтин привез письмо от князя Михаила Михайловича Голицына и того же дня с письмом же отправлен.**

[июль] 19. Писал в Москву к князю Дмитрию Михайловичу Голицыну (107) и к Камарашу, **послан Ермак на одной почтовой лошади.**

[июль] 23. Писали с Иваном Семеновым сыном Неплюевым к светлейшему князю Меншикову, к Головину, к Петру Андреевичу Толстому, к князю Григорию Федоровичу Долгорукову, к Павлу Ивановичу Ягужинскому, к Макарову и к Родивону. **Маеор с Семеном к Москве отправился.**

[июль] 29. Чудинов слуга с Москвы приехал, письмо от Камараша привез, июля от 19, кофе и сахар.

...[июль] 31. **Василей Михайлович приехал и Лавров с ним вернулся. Драгун Кудин послан к Миргородскому [полковнику]⁴⁶. Ермак с Москвы приехал.**

[август] 3. Писал к Камарашу и к Родивону с Гречином.

... [август] 15. **Вислобоков послан в Москву. Писано к Камарашу.**

[август] 16. **Приехал с Москвы Семен, слуга князь Матвеев, привез письма от Камараша от 6 августа.**

...[август] 19. **Писано к князю И. Ю. Трубецкому с рейтаром Семеном Кляушовым. Подорожная дана от нашего князя на одну почтовую подводку.**

[август] 21. **Князь наш скончался по полудни 7 часов 20 минут. Того же вечера послан Крюков в Киев (108).**

[август] 22. **Послано к Москве и в Санкт-Петербург с письмами к Императрице, к Макарову, к князю Василью Лукичу Долгорукову, к Семену Григорьевичу Нарышкину, к Камарашу. Я к Родивону писал же.**

[август] 24. **Тело княжое в Морево вынесено.**

[август] 30. **Из Морева в Москву повезено [тело]. Провожать поехал князь Матвей.**

[август] 31. **Мы из Дмитриевки поехали и жили в Гнездилово до 5 сентября.**

Сентябрь 5. **Из Гнездилова к Москве поехали.**

[сентябрь] 20. **В Черную Грязь приехали.**

[сентябрь] 29. **Тело княжое из Черной Грязи в Москву перевезли.**

Октябрь 1. **Похоронили князя в вечеру.**

[октябрь] 12. **Я с князем Константином в Санкт Петербурх поехал.**

[октябрь] 24. **В Санкт Питербурх приехали.**

[ноябрь] 17. **Нева замерзла по утру».**

После событий 1723 года записи в дневнике И. Ильинского носят крайне фрагментарный характер и в большей степени связаны с событиями, относящимися к биографии самого автора. Тем не менее и они являются ценным историческим источником.

«1724 год

[январь] 26. **„Калепин” и „Ductor in ling” отданы Батурину⁴⁷.**

[февраль] 5. **Я штаны лосиные купил за 4 рубля.**

[февраль] 17. **Из Санкт Питербурха в Москву с князем Константином поехали.**

1725 год

Генваря в 28 день в 6 часу по полуночи Император наш Петр Алексеевич преставился.

Апреля 7 дня получил указ, чтоб быть мне Академии Наук переводчиком, написано тако: „По именному Ея Величества государыни императрицы указу велено при Академии Наук Ивану Ильинскому быть переводчиком и определить ему жалованья по 180 рублей на год, свободную квартиру, дрова и свечи, как прочим обретающимся при Академии Наук служителям и выдать бы ему жалования на нынешней 1725 год на три месяца, на апрель, май и июнь 45 рублей с распискою и на счет академический поставить. На подлинном подписано Lourentuius Blumendrost.

Санкт Питербурх 1725 года, апреля 1 день”.

Апреля 14. **Принял жалование за апрель, май и июнь 45 рублей от господина Шумахера⁴⁸.**

Июль (без даты) **Принял от господина Шумахера жалования на июль, август, сентябрь, октябрь, ноябрь, декабрь девяносто рублей.**

Октября 23 дня. **Принял от господина Юрова за квартиру, свечи и дрова – 25 рублей.**

1726 год

Генваря 22 дня. **Принял от господина Юрова жалование на январь, февраль, март, апрель 60 рублей, которое прислано с писарем Верещагиным ко мне на квартиру, понеже я болен был.**

Июня 6. **Принял от Верещагина жалование**

на май, июнь, июль, август – 60 рублей.

Июля 17. Принял дровяные деньги 26 рублей.

Ноября 22 дня. Принял жалование на октябрь – декабрь от Верещагина – 60 рублей.

1727 год

В марте – июле принял жалование от господина Шумахера.

Мая в 6 день, в 9 часу по полудни Императрица Екатерина Алексеевна преставяся.

Мая 24 князь Константин Димитриевич Кантемир женился.

Октября 5 дня принято жалование от господина Юрова.

1728 год

Февраля 13 дня принял дровяных денег 26 рублей от господина Юрова на 1727 год.

2 декабря получил жалования на весь сей 1728 год. Принял у Петра Соколова 180 рублей.

1729 год

В феврале месяце получил за квартиру, дрова и свечи на 1728 год 40 рублей от Петра Соколова.

Июля 15 дня получил на сей год за 6 месяцев квартирных и дровяных денег – 20 рублей от Петра Соколова.

1730 год

Марта 16 получил на прошедший год за другую 6 месяцев и квартиру, дров и свечных денег 20 рублей от Миллера⁴⁹.

Июня (без даты) получил на сей год за первые 6 месяцев квартирных денег 20 рублей от Паули.

Августа 29 дня получил за прошлогоднюю сентябрьскую треть жалования 60 рублев. Приняты от Паули».

Обобщая вышеприведенный сопоставительный анализ обоих текстов, мы можем констатировать, что рукопись, найденная в фондах Архива Санкт-Петербургского филиала Российской академии наук, не только восполняет события, даты и факты, относящиеся к последним годам жизни и деятельности Д. Кантемира, но в то же время предоставляет нам уникальные сведения, позволяющие заполнить или же осветить ряд лакун из биографии молдавского господаря.

Примечания

¹ Речь идет о Немецкой слободе в Москве, где находился дом князя А. Меншикова.

² Преображенское, бывшее село к востоку от Москвы, на берегу реки Яузы, летняя усадьба и резиденция царя Алексея Михайловича. Включено в состав Москвы в 1864 г. Основано на правом берегу Яузы (в

районе современных Колодезной улицы и переулка) царем Алексеем Михайловичем, построившим здесь летний дворец и создавшим усадьбу с садами, прудами и рощами. В начале 1690-х гг. по указанию Петра I на южной оконечности Преображенской солдатской слободы был выстроен Ново-Преображенский дворец (назывался также «Нагорным», по расположению на горе; не сохранился).

³ Царицын Луг – название в XVIII – начале XIX вв. местности на правом берегу Москвы-реки, напротив Кремля, в районе современной Болотной площади.

⁴ Указ «О наследии престола», был подписан 5 (16) февраля 1722 г. императором Петром I. Указ отменял древний обычай передавать монарший престол прямым потомкам по мужской линии и предусматривал назначение престолонаследника по воле монарха.

⁵ Более подробно об участии Д. Кантемира в Персидском походе см.: [8, с. 187-208].

⁶ Полуторагодовалую Смарагду (Екатерину) в поход не взяли, оставив на попечение бабушки Ирины Григорьевны Трубецкой, проживавшей в Москве.

⁷ Змеевы горы, что тянутся от города Вольска на 35 км вниз, по правому берегу Волги. В глубокую старину сложился рассказ, что они получили название от неимоверной величины змея, жившего долгое время на этой горе, делавшего много вреда. Местные жители обязаны были платить ему дань: регулярно посылать своих девиц, которых он съедал. Один из богатырей вступил с ним в поединок и, победив, разрубил на части, мгновенно превратившиеся в камни.

⁸ Тьялк (чалк, чьялк, тьялка, от нидерл. tjalk) – голландский тип грузовых парусных судов для прибрежного и речного плавания.

⁹ Родион (Рыдван) Коллетий, сын священника Коллетия, сосланного на жительство в Соловецкий монастырь.

¹⁰ Эта запись чрезвычайно важна, поскольку проливает свет на укоренившееся и растиражированное писателями ошибочное мнение о том, что выкидыш случился у Марии, дочери Д. Кантемира. Указанная же запись безоговорочно указывает на то, что ребенка потеряла не дочь, а супруга князя – княгиня Анастасия, поскольку только ее величали княгиня, в то время как Марию называли княжной.

¹¹ Барон Генрих фон Гюйссен (*Heinrich Freiherr von Hüysen*, 27 июля 1666, Эссен – 6 сентября 1739, Копенгаген) – немецкий юрист и дипломат, действительный статский советник, состоявший на службе Петра Великого. В 1702 г., при посредничестве Паткуля, русское правительство пригласило его на службу. В 1708–1709 гг. Гюйссен составлял много дипломатических бумаг, в том числе занимался улаживанием дипломатического скандала, вызванного насилием над послом Матвеевым в Лондоне. В 1713 г. готовил для царя проекты по внутреннему управлению: о фискалах, коллегиях, почтах, школах, майоратах и проч. Составил поденный «Журнал государя Петра I с 1695 по 1710 г.» В 1710 г. Гюйссен сопровождал царевича Алексея в Германию,

чтобы хлопотать о его браке с вольфенбюттельской принцессой и приглашал Лейбница на свидание с царем Петром в Торгау. После смерти Петра I остался не у дел. Отставлен от службы в 1732 году. Умер в 1739 г. в глубокой старости. Похоронен в Хельсингёре.

¹² Имеется в виду тарковский шамхал Адиль-Гирей.

¹³ Федор Матвеевич Апраксин, граф (27 ноября (7 декабря) 1661 – 10 (21) ноября 1728, Москва). Один из создателей Армейского флота и Российского военноморского флота, сподвижник Петра I, генерал-адмирал (1708). Первый президент Адмиралтейств-коллегии, сенатор (с 15.12.1717). Командовал русским флотом во время Северной войны и Персидского похода (1722).

¹⁴ А. Л. Вольнская (ок. 1675–1730). Дочь Льва Кирилловича Нарышкина. Жена Артемия Петровича Вольнского, губернатора Азовской губернии.

¹⁵ Алексей Иванович Тараканов (1678–1760) – Генерал-аншеф, сенатор, губернатор Смоленска, затем начальник ландмилицких полков на Украине и член военной коллегии. Принимал участие в Прутском походе. В 1722 г. участвовал в Персидском походе и из Астрахани был командирован в калмыцкие улусы для покупки драгунских лошадей. С 1721 по 1728 гг. командовал полками: Архангелогородским, Ростовским и Нижегородским.

¹⁶ Панин Алексей Иванович (1675 – 2.3.1762 гг.). С 1692 по 1714 гг. выполнял обязанности комнатного стольника при Петре I. В то же время состоял на службе в лейб-гвардии Семеновском полку в чине поручика, в 1709 г. произведен в капитан-поручики, в 1715 г. – в капитаны. В феврале 1720 г. находился в звании Смоленского вице-губернатора.

¹⁷ Лопухин Адриан Иванович (1693–1755). В чине секунд-майора лейб-гвардии Преображенского полка в 1722 г. участвовал в походе в Персию, и там ему несколько раз поручали ответственные дела, в том числе 24 июля 1722 г. он был послан Петром I с Терека к шамхану тарковскому с манифестом. Впоследствии генерал-майор.

¹⁸ Бартоломео Карло Растрелли (1675, предположительно 29 ноября, Флоренция – 18 (29) ноября 1744, Санкт-Петербург) – литейщик из металла и скульптор, отец архитектора Бартоломео Франческо Растрелли.

¹⁹ Раду (Радукан, Родион) Кантакузино (1699–1774 гг.), сын казненного в Константинополе в 1716 г. валашского господара Стефана Кантакузино. Прибыл в Россию вместе с матерью, Пэуной Кантакузино и братом Константином, в первой половине 1720 г.

²⁰ Селиванов Михаил Иванович, полковник, комендант Царицынской крепости.

²¹ Поселение из беглых крестьян, которое в 1760 г. обрело статус села.

²² Черный Яр – бывший уездный город, расположен на правом берегу Волги в 250 км к северо-западу от Астрахани. Основан в 1627 г. на левом берегу Волги как крепость для защиты Волжского торгового пути под названием Черный Острог. Через семь лет

перенесен на правый (нагорный) берег и расположен на высоком яру. С этого времени получил название Черный Яр.

²³ В настоящее время – город Волгоград.

²⁴ Имеются в виду верстовые столбы, отмерявшие расстояние между населенными пунктами.

²⁵ Остановка в Клецках заняла 2 дня, в течение которых князь и сопутствующие ему отдохали и писали письма к императрице Екатерине и родственникам [9, р. 188-195].

²⁶ Уколово – село в Губкинском городском округе Белгородской области.

²⁷ Усть Хопер – станица, расположенная в 230 км от областного центра г. Волгограда, на правом берегу Дона, против впадения в него реки Хопёр.

²⁸ Елань – поселок городского типа в Волгоградской области России, административный центр Еланского района и Еланского городского поселения в 310 км от Волгограда.

²⁹ Толучеево (Толучеевка) – село в Бутурлиновском районе Воронежской области.

³⁰ Белогорье – село в Подгоренском районе Воронежской области. Слобода Белогорье известна с XVII в. как донская станица.

³¹ Огибное – село в Чернянском районе Белгородской области России, административный центр Огибнянского сельского поселения.

³² Колбино – село в Репьевском районе Воронежской области Российской Федерации.

³³ Красное – село в Новохопёрском районе Воронежской области России. Было основано по указу Петра I.

³⁴ Исто́бное – село в Репьевском районе Воронежской области Российской Федерации.

³⁵ Синие Липяги – село в Нижнедевицком районе Воронежской области. Административный центр Синелипяговского сельского поселения.

³⁶ Першино – село в Нижнедевицком районе Воронежской области.

³⁷ Становой Колодезь – село Орловского района Орловской области Российской Федерации. Является административным центром муниципального образования «сельское поселение Станово-Колодезьское».

³⁸ Армянин Карabet в 1708 г. был вывезен из Турции в Дербент армянским архиереем Миносом Вартапетом. С 1722 г. переехал на жительство в Россию. В 1724 г. по распоряжению Петра I определен мастером к Мануфактур-коллегии [7, с. 302].

³⁹ Имеется в виду г. Бремен.

⁴⁰ На рыночной площади.

⁴¹ Вести торговлю в кабаках (шинках).

⁴² То есть украинцам и молдаванам.

⁴³ Полинную водку.

⁴⁴ Портулан (или портолан) – морская карта эпохи Возрождения от конца XIII до XVI в., на которой показана акватория Средиземного и Черного морей, а также побережье Атлантического океана за Гибралтаром: на север – от Пиренейского полуострова до Фландрии, включая южные берега Ирландии и Брита-

нии, на юг – марокканский.

⁴⁵ Василий Михайлович Гурьев на протяжении многих лет, начиная с 1719 г. был адъютантом И. Ю. Трубецкого – тестя Д. Кантемира.

⁴⁶ Апостол Данило Павлович (1654–1734 гг.). Происходит родом из молдавских бояр, поселившихся в Украине при Богдане Хмельницком. Избран Миргородским полковником в 1682 г. Активный участник Северной войны. В 1722 г. во главе 10 тыс. казаков участвовал в Персидском походе. Избран гетманом Малороссии в 1727 г.

⁴⁷ По-видимому, речь идет о стольнике Петра I Батурине Григории Степановиче.

⁴⁸ Шумахер Иоганн Даниил, статский советник и библиотекарь Санкт-Петербургской академии наук (род. 5 сентября 1690 г. в Кольмаре, Эльзас, – ум. 3 июля 1761 г.). Окончил Страсбургский университет. В 1714 г. приехал в Россию, где поступил на службу к Арескину, лейб-медику царя, в качестве секретаря по иностранной переписке. После смерти Арескина в 1719 г. он был оставлен на службе у Блюментроста, принявшего должность лейб-медика Петра I. С создания Академии наук по 1758 г. занимал должность библиотекаря, фактически возглавляя ее администрацию.

⁴⁹ Герхард Фридрих Мииллер (Мюллер), или в русифицированном варианте Федор Иванович Миллер (нем. *Gerhard Friedrich Müller*; 7 (18) октября 1705 [4], Херфорд, герцогство Вестфалия – 11 (22) октября 1783, Москва, Российская империя) – российский историограф немецкого происхождения. Действительный член Императорской академии наук и художеств в Санкт-Петербурге (адъюнкт по истории с 05.11.1725, профессор истории с 01.07.1730), вице-секретарь Академии (01.07.1728–01.06.1730), конференц-секретарь Академии (07.03.1754–21.02.1765), действительный статский советник (1783). Руководитель «Второй Камчатской экспедиции», организатор Московского главного архива.

Литература

1. Iłinski I. Notationes quotidiane. Trad. de Gr. Tocilescu. In: Manuscriptum. București, An. XVIII, 1987, nr. 2(67), p. 97-102.
2. Țvircun V. Opere istorice și materiale epistolare ale lui Dimitrie Cantemir din Arhiva Istorico-Militară de Stat a Rusiei (or. Moscova). In: Revistă de istorie a Moldovei. Chișinău: Știința, 1999, nr. 1-2(37-38), p. 75-77.
3. Țvircun V. Dimitrie Cantemir. Repere biografice. București–Brăila, Biblioteca Academiei Române. Seria Basarabica. 2017. 374 p.
4. Архив СПб. филиала Российской академии наук. Фонд Раздел II. Оп. 1. Дело 319. Дневник И. Ильинского. Л. 31-123.
5. Майков Л. Н. Материалы для биографии князя Антиоха Дмитриевича Кантемира. СПб., 1903. Приложение, с. 295-313.
6. Российский государственный архив древних актов (РГАДА). Фонд 181. Дело 388.

7. Цвиркун В. И. Дмитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах. СПб., 2010, 412 с.

8. Цвиркун В. И. Под сенью двух держав. Кишинев, 2013, с. 187-208.

9. Цвиркун В. И. «Того ради прошу, всемилостивейшая императрица государыня, дабы сие нижайшее мое прошение милостиво выслушать соизволила». Письма Дмитрия Кантемира к императрице Екатерине I Алексеевне. 1719–1723 гг. In: Исторический Архив. № 3. М., 2017, с. 188-195.

10. Цвиркун В. И. Эпистолярное наследие Дмитрия Кантемира. Жизнь и судьба в письмах и бумагах. Кишинев: Știința, 2008. 360 с.

References

1. Iłinski I. Notationes quotidiane. Trad. de Gr. Tocilescu. In: Manuscriptum. București, An. XVIII, 1987, nr. 2(67), p. 97-102.
2. Țvircun V. Opere istorice și materiale epistolare ale lui Dimitrie Cantemir din Arhiva Istorico-Militară de Stat a Rusiei (or. Moscova). In: Revistă de istorie a Moldovei. Chișinău: Știința, 1999, nr. 1-2(37-38), p. 75-77.
3. Țvircun V. Dimitrie Cantemir. Repere biografice. București–Brăila, Biblioteca Academiei Române. Seria Basarabica. 2017. 374 p.
4. Архив СПб. филиала Россииской академии наук. Фонд Раздел II. Оп. 1. Дело 319. Дневник И.Ильинского. Л. 31- 123.
5. Maikov L. N. Materialy dlea biografii kneazea Antioha Dmitrievicia Kantemira. SPb., 1903. Prilojenia, s. 295-313.
6. Rossiiskii gosudarstvennyi arhiv drevnih aktov (RGADA). Fond 1816. Delo 388.
7. Tviracun V. I. Dimitrii Kantemir. Stranitsy jizni v pisimah i dokumentah. SPb., 2010, 412 s.
8. Tviracun V. I. Pod seniiu dvuh derjav. Kishinev, 2013 s. 187-208.
9. Tviracun V. I. «Togo radi proshu, vsemilistiveishaia imperatritsa gosudarynea, daby sie nijaishee moie proshe- nie milostivo vyslushati coizvolila». Pisima Dimitria Kantemira k imperatritse Ekaterine I Alekseevne.1719–1723. In: Istoricheski Arhiv. № 3. M., 2017, s. 188-195.
10. Tviracun V. I. Epistoliarnoie naslredie Dimitria Kantemira. Jizni i sudiba v pisimah i bumagah. Kishinev: Știința, 2008. 360 s.

Victor Țvircun (Chișinău, Republica Moldova). Doctor habilitat în pedagogie. Doctor în istorie, profesor. Coordonator al Secției Științe Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei.

Виктор Цвиркун (Кишинев, Республика Молдова). Доктор хабилиат педагогики. Доктор истории, Профессор. Координатор Отделения гуманитарных наук и искусств Академии наук Молдовы.

Victor Tsvirkun (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in Pedagogy. PhD in History, Coordinator of Department of Humanitarian science and Arts of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: tvircun_victor@yahoo.com

Olena YASYNETSKA

THE PECULIARITIES OF GENEALOGY AND MARRIAGE CONDITIONS OF THE KING OF POLAND BOLESŁAW THE GENEROUS (THE BRAVE) AND KYIVAN RUS' PRINCESS VYSHESLAVA (C. 1067)

Rezumat

Caracteristicile genealogiei și circumstanțele căsătoriei regelui Polonei Boleslaw II Generos și Prințesei Vâșeslava din Kiev (aprox. a. 1067)

În articol se analizează circumstanțele unui contract matrimonial dintre Polonia și Rusia Kieveană – a regelui Polonei Boleslaw II Generos (Viteaz; aprox. 1042 – aprox. 1081) și Prințesei din Kiev Vâșeslava (aprox. 1047 – aprox. 1089). Sunt citate date despre moștenitorul unic al cuplului regal – Mieszko (aprox. 1069–1089) și căsătoria sa dinastică cu prințesa din Kiev. Este urmărită genealogia lui Boleslaw II, cel mai mare fiu al lui Kazimir I (1016–1058) și prințesei din Kiev, Doboneghi-Maria (1015/1017–1087), în versiunea noastră – fiica lui Sv. Boris-Roman Vladimirovici (aprox. 990–1015/1017). Este trasată genealogia soției lui Boleslaw II – Prințesa din Kiev Vâșeslava, nepoata sau strănepoata lui Yaroslav Mudrâi. Sunt analizate versiunile genealogice existente și propuse niște versiuni noi ale arborelui genealogic. Sunt propuse argumente în favoarea originii sale din dinastia domnilor Przemysł – descendenți ai lui Vladimir Iaroslavici (1020–1052). Sunt determinate particularitățile vieții și activității cuplului regal – Boleslaw II și Vâșeslava, precum și rolul lor în dezvoltarea culturală a Poloniei în a doua jumătate a secolului al XI-lea. Sunt numite monumentele de construcție de cult, ale căror fondatori sau restauratori sunt considerați Boleslaw II și soția sa. Studiul realizat confirmă existența relațiilor dinastice active între Polonia și Rusia Kieveană în secolele XI–XII ca un factor important al relațiilor interstatale și interculturale.

Cuvinte-cheie: Polonia, Rusia Kieveană, Vâșeslava, Boleslaw II Generos (Viteaz), relații dinastice.

Резюме

Особенности родословной и обстоятельства брака короля Польши Болеслава II Щедрого и киевской княжны Вышеславы (ок. 1067 г.)

В статье проанализированы обстоятельства одного из matrimonialных союзов Польши и Киевской Руси – короля Польши Болеслава II Щедрого (Смелого; ок. 1042 – п. 1081) и киевской княжны Вышеславы (п. 1047 – п. 1089). Приведены данные о единственном наследнике королевской четы – Мешко (ок. 1069–1089) и его династическом браке с киевской княжной. Прослежена родословная Болеслава II – старшего сына Казимира I (1016–1058) и киевской княжны Добонегии-Марии (1015/1017–1087), по нашей версии – дочери Св. Бориса-Романа Владимировича (ок. 990–1015/1017). Прослежена родословная жены

Болеслава II – киевской княжны Вышеславы, внучки или правнучки Ярослава Мудрого. Рассмотрены существующие и предложены новые генеалогические версии ее родословной. Приведены аргументы в пользу ее происхождения из династии перемышльских князей – потомков Владимира Ярославича (1020–1052). Определены особенности жизни и деятельности королевской четы – Болеслава II и Вышеславы, а также их роли в культурном развитии Польши второй половины XI в. Названы памятники культового строительства, основателями или восстановителями которых считают Болеслава II и его супругу. Исследование подтверждает существование активных династических отношений Польши и Киевской Руси в XI–XII вв. как важного фактора межгосударственных и межкультурных отношений.

Ключевые слова: Польша, Киевская Русь, Вышеслава, Болеслав II Щедрый (Смелый), династические отношения.

Summary

The peculiarities of genealogy and marriage conditions of the king of Poland Bolesław II the Generous and Kyivan Rus' princess Vysheslava (c. 1067)

The article analyses the circumstances of one of the Polish-Kyivan Rus matrimonial alliances – between king of Poland Bolesław II the Generous (the Brave; circa 1042 – after 1081) and the Ruthenian princess Vysheslava (c. 1047 – after 1089). Data on the sole heir of the royal couple – Meshko (around 1069–1089) and his dynastic marriage to the Kiev princess are given. The genealogy of Boleslaw II, the eldest son of Kazimir I (1016–1058), and the Kiev princess Dobonega-Maria (1015 / 1017–1087), was tracked, according to our version – the daughter of St. Boris-Roman Vladimirovich (around 990–1015 / 1017). The genealogy of the wife of Boleslaw II – Kiev Princess Vysheslava, granddaughter or great-granddaughter of Yaroslav the Wise is traced. The existing and new genealogical versions of her family tree are considered. The arguments in favor of her origin from the dynasty of Przemysl princes – descendants of Vladimir Yaroslavich (1020–1052) are given. The peculiarities of life and activity of the royal couple – Boleslaw II and Vysheslava, as well as their role in the cultural development of Poland in the second half of the XI century are determined. Monuments of cult construction, whose founders or restorers are considered Boleslaw II and his wife, are named. The research substantiates the existence of active dynastic relations between Poland and Kyivan Rus in the XI–XII centuries as an important factor of interstate and intercultural cooperation.

Key words: Poland, Kyivan Rus, Vyshešlava, Bolesław II the Generous (the Brave), dynastic relations.

During the XI–XII centuries, Kyivan Rus (Ruthenia) had a significant international influence and maintained permanent relations with many European states, often strengthening them with dynastic marriages. Matrimonial alliances were a powerful factor in the interaction between Ukrainian (Kyivan Rus) and European cultures.

The topicality of the research is conditioned, on the one hand, by the growth of interest in national history and culture in the society striving for European values, and, on the other, by the lack of systematic studies of the national history of the XI–XII centuries in the context of European civilization and the existence of many «blank spots» (unexplored facts of the history) in native and European genealogies, especially in reference to royal descendants of the female sex.

To cover the chosen topic, the works of Ukrainian and foreign scholars devoted to the study of genealogies were used – Rus' (descendants of Volodymyr the Great) [4; 7; 13; 15; 16; 21; 22; 23; 24; 27; 34; 35; 39; 47, 50] and Polish (Piasts – descendants of Bolesław the Brave) [37; 38; 41; 42; 46; 50, 52; 53; 54; 56; 58; 63; 64; 65; 70], as well as Polish-Ukrainian dynastic relations [18; 21; 22; 23; 24; 25; 33; 34; 35; 39] and researches on cultural heritage monuments in Poland in the XI–XII centuries related to matrimonial alliances [44; 45; 48; 49; 51; 57; 59; 61; 62; 67; 68; 69].

The source of the research are national chronicles [19; 12; 31] and European annals and records [1; 2; 3; 5; 6; 8; 9; 11; 14; 17; 26; 28; 30; 32; 33; 36; 43; 55; 60].

The purpose of the article is to find out the peculiarities in the genealogies of the Kyivan princess Vyshešlava and the king of Poland Bolesław II the Generous (the Brave), to study the conditions of their matrimonial alliance, the circumstances of their lives and activities, as well as to outline the role of the spouses in the cultural development of the Old Polish state.

Secundum artem, native chronicles often ignored the female representatives of the princely family. Thus, the Hypatian Codex (also known as Hypatian Chronicle) in particular, the personal index, compiled by L. Makhnovets, contains, for example, 169 men's names beginning with letter "B" and only 11 women's names [19, p. 472-478]. Much of the same is true for the names beginning with other letters. Many women's personalities of the Chronicle have been preserved under the nameless notation: "wife", "daughter", "sister", or "unknown".

One of those little known in Ukrainian history is the princess Dobroniga-Maria (circa 1015 /

1017-1087), pursuant to our version – a the daughter of Boris-Roman Volodymyrovych [35, p. 175-193]. Our chronicles mostly even do not know her name, in particular, the Hypatian Chronicle only calls her "a sister of Yaroslav" [19, p. 94]. The exception in this regard is the later Hustynian Chronicle (XVII century.), which gives both names of the princess [12, p. 53]. Obviously, the author of the chronicle based his data on Polish sources (by M. Cromer, M. Belsky and others), which saved more information about Dobroniga [2, p. 345; 5, p. 70; 33, p. 253].

About 1040, Dobroniga was married to the ruler of Poland, Casimir the Restorer (1016-1058) of the Piast dynasty. Within the marriage of Casimir and Dobroniga, four sons were born: Bolesław, Władisław, Mieszko, Otton and a daughter Sviatoslava (Swatawa Polska, 1050-1126), who later became the first Queen of Bohemia, the wife of Vratislav II (1035-1092) [8, p. 51; 37, p. 16].

Their sons – Mieszko and Otton died in young age. Mieszko – at the age of about 20 [22, p. 25], Otton – in his childhood. The two other sons of Casimir and Dobroniga – Bolesław and Władisław married princesses of Ruthenian origin. The younger son, Władisław, at a first glance, is not connected with Kyivan Rus royal family, but in fact – one of his wives and the mother of his chief successor was Judith of Bohemia – the great granddaughter of Grand Prince of Kyiv Yaroslav the Wise, the granddaughter of Anastasia Yaroslavna and András I, king of Hungary.

The elder son of Dobroniga – Bolesław also married a Kyivan Rus princess, the mysterious Vyshešlava.

"Praise and reproach" of Bolesław II

The Chronicle of Jan Długosz announces the birth of the eldest son of Casimir and Dobroniga-Maria after 1042: "Polish Queen Dobrogniva gave birth to the first-born son; Polish king Casimir, rejoicing in great joy about his birth, gave him in baptism the grandfather's name Bolesław..." [33, p. 254]. Researchers suggest that this event could have occurred between 1039-1042 [52, p. 153-154]. The celebration in honor of the newborn lasted for several days (Ibid.). So it was advent time of Bolesław II in the Polish history (circa 1039 / 1042-1081 / 2).

Polish chroniclers call Bolesław II three nicknames: Generous [8, p. 53-54], Bellicose (or Cruel) and Brave [5, p. 71; 42, p. 22; 37, p. 93]. In the view of scholars, such names are the best characteristics of this ruler and his period [42, p. 22].

The young prince obtained good education; he knew foreign languages (ibid.). After the death of his father Casimir on November 28, 1058 Bolesław inherited the throne [37, p. 85-87], as it is reported by Gallus Anonymus: "After Casimir left the world of the

living, his eldest son Bolesław, a generous and warlike man, began to rule in the Polish kingdom” [8, p. 53-54]. Since the young prince was only about 16 years old, he often heeded his mother’s advices, who had a significant influence on him for a long time.

Bolesław II continued the activities of his father in the field of church construction. In particular, the reconstruction of the Gniezno Cathedral was completed, and it was consecrated in 1064. During Bolesław II reign, Archdiocese of Gniezno was renewed in 1075 with subordinated dioceses in Krakow, Wrocław, Poznan and the newly created one in Płock [42, p. 23]. With the support of Bolesław II, Płock Cathedral was built in 1075. He also founded the Benedictine monasteries in Lubiń, Płock and Wrocław [63, p. 60]. Some scholars also consider him to be the founder of Abbeys in Tyniec and Mogilno [63, p. 62], however, most likely, Bolesław was the successor of the construction started by his father Casimir [57, p. 31].

Bolesław the Generous became the first Polish ruler who minted his coins in sufficient quantities to drive out foreign “currencies” prevailing in the country at the time of the first Piasts [66, p. 80]. He organized royal mints in Cracow and Wrocław. It had a significant impact on the economy and the development of culture in the state.

It is peculiar that the coin (“denar”) of Bolesław II depicts the church with domes of Byzantine style pertained for Orthodox Kyivan-Rus architecture on its reverse side [54, p. 368-369].

Bolesław tried to pursue a well-balanced international policy, succeeding his father and encircling surrounding himself with his allies, in order to resist the intensive expansion of the Holy Roman Empire. In particular, a peace agreement with the Bohemians was signed and affixed by the marriage of Bolesław’s sister and the ruler of Bohemia [52, p. 176]. However, some researchers consider the internal and external policies of Bolesław II to be fundamentally different from the policy of Casimir I [57, p. 31].

Gall Anonymus states: “King Bolesław was a brave and decisive warrior, hospitable master, philanthropist and the most generous among the generous” [8, p. 54]. The Chronicle describes the examples of incredible generosity of the ruler and his military valor: “He himself, like Bolesław the Great, entered as an enemy the capital of the Rus kingdom – a prominent city of Kyiv – and, by the blow of his sword, left a mark on the golden gates of the city. There he enthroned one of the Ruthenians from his own family, whom the kingdom belonged to, and all the revels, who did not obey him, were removed from power” (ibid.).

Długosz specifies – “one Ruthenian” is Iziaslav – “a relative from his mother’s kinship” [33, p. 271], referring to Dobroniga, who belonged to the family

of Kyiv rulers. In addition, the wife of Iziaslav Yaroslavych was Gertrude – an aunt of Bolesław II, a sister of his father Casimir I the Restorer.

The Hypatian Codex mentions the name of Bolesław II only once – about 1069 concerning the same events – the princely strife in Kyivan Rus: “Went Iziaslav with Bolesław [Lechitic Prince] to war against Vseslav...” [19, p. 106]. Native sources contain no details about the campaign, but the Polish chronicles are rich in such descriptions instead. In particular, Jan Długosz in 1070 states that Bolesław II went to war against Rus under the pretext of restoring the power of Kyivan prince Iziaslav, his relative, but in fact, the chronicler says, – wishing to repeat the feats of his great-grandfather, Bolesław I, “to conquer Rus for himself and the Polish kingdom” [33, p. 261]. From the Chronicle of Jan Długosz we learn that the army of Bolesław stayed in Kyiv “all summer, autumn and winter long” [33, p. 263]. M. Strykowski adds poetically: “...admiring the bliss of the neighborhood and the Kyiv magnificence and handsomeness of wondrous beauty and graceful figures of blond and black-browed girls” [30, p. 230].

On his way back to Poland, Bolesław captured a number of fortified towns on the border along the San River including Peremyśl, exposing the city to a long siege and forcing its inhabitants to suffer from hunger and thirst [33, p. 264-265; 30, p. 231-232].

Several times the Chronicle indirectly refers to Bolesław in the context of Iziaslav’s escape to Poland (in 1068). Circa 1073, Iziaslav arrived at the Polish ruler with rich gifts amid hopes to gain his military support again. But beyond expectation, according to the Chronicle, “everything was grabbed from him by Lechits” and they showed him to the door [19, p. 112].

Iziaslav even appealed to the Pope for help, and also to the emperor of the Holy Roman Empire Henry IV, with a request to punish the abuser and help to redeem Kyivan throne, usurped by his brother Sviatoslav [17, p. 119-120]. In the context of these events one document is very interesting – the letter of Pope Gregory VII to Bolesław with “parental guidance”: “For peace and tranquility, – writes the Pope, – ...you should keep the love that you (...) violated by stripping he king of Rus of his money. Therefore, (...) we are very much asking you and convincing (...), order to reimburse him whatsoever was taken from him by you or yours [people]...” [26, p. 112].

From Lambert Hersfeld Chronicle, we learn that the complaints of Bolesław’s treachery were exaggerated – far from “everything” was taken by the Polish prince from Iziaslav, since later he came to the German emperor with “countless treasures” as gifts [17, p. 119-120].

Jan Dluhosz reports on other campaigns of Bolesław against Rus in 1074 and 1075-1076. [33, p. 268-270]. Similar information is contained in the Chronicle of M. Strykowski [30, p. 232]. However, the Hypatian Codex and other Rus Chronicles keep silent about these events, it can testify to their uncertainty, moreover, already in 1076 Rus princes assisted Bolesław in his struggle against the Bohemians: "Vladimir, the son of Vsevolod, and Oleg, the son of Sviatoslav, went to help Lechites against Czechs" [19, p. 121]. It is known that "the help" came exactly to Bolesław II. Also Monomach in his "Pouchennia" ("Homily") mentions this campaign of Volodymyr Monomach and Oleg Sviatoslavych to help Bolesław the Brave [19, p. 458].

Under? In 1078, Jan Dlugosz also mentions the participation of Bolesław II troops in support of Prince Yaropolk Iziaslavich of Volhynia and his reconciliation with Volodymyr Vsevolodovych [33, p. 275].

The sources testify about Bolesław's fight against other adversaries, in particular against the Pomeranians, who, according to Gallus Anonymus, were still pagans in his time [8, p. 54]. With his troops, the Polish ruler drove King Solomon from Hungary (appositely, the son of the Kyivan princess Anastasia Yaroslavna - the Queen of Hungary by marriage) and enthroned Vladislav (Laszlo), the son of Bela I [8, p. 57; 6, p. 358].

On December 25, 1076, Bolesław II, together with his wife, was crowned by Archbishop Bohumil at the Gniezno Cathedral in the presence of the Papal Legate and 15 bishops [58, p. 32].

Summarizing the period of Bolesław II reign, Polish chroniclers highly evaluate his talent of ruler, but also express critical judgments about Bolesław's personal qualities: "He was almost equal to his predecessors with his deeds, but some superfluity of his ambition and arrogance kept him on the alert" [8, p. 53-54].

The title of the last chapter of Dlugosz Chronicle, dedicated to Bolesław II (under? 1081), also sounds meaningful and contradictory: "Praise and reproach to the Polish king Bolesław" [33, p. 276]. The reproach to the ruler was expressed by the chroniclers concerning the tragic death of the bishop of Krakow Stanislaus, later canonized by the Catholic Church. Polish chronicles indicate that after military campaigns, Bolesław severely punished soldiers-fugitives [5, p. 34] and cheating Polish women who were not honest and betrayed their husbands-warriors with slaves [33, p. 273].

Because of frequent wars, Bolesław was compelled to introduce compulsory military service [58, p. 32]. All of this has led to dissatisfaction among the people and

protest against the ruler as chroniclers and researchers admit. The personification of this confrontation was, in particular, the bishop of Krakow Stanislaus.

The Chronicle of Greater Poland (Wielkopolska Chronicle) tells us: "St. Stanislaus (...), seeing that Bolesław, run amuck like a boisterous beast on the sheep, and the blood of innocents pours out of the tyrant's sword (...), denied him the right to attend the church" [5, p. 74]. There are evidences that Stanislaus accused the king of lewdness and other sins in public and accursed him to an anathema [58, p. 32]. Guagnini writes that "because of the sinfulness of the king Stanislaus refused him to receive Holy Communion" [9, p. 88]. And because of this reason it seems to the chronicler, Bolesław sentenced the canon to death. But there are other narratives of the event.

According to the historical sources, bishop Stanislaus was a member of the opposition elite conspiracy against Bolesław II who tried to remove him from power in favor of his younger brother Władysław. This is confirmed by Gallus Anonymus, whose chronicle is the oldest Polish source [8, p. 58]. Bolesław publicly blamed the bishop for treason and sentenced him to death. On April 11, 1079, the king of Poland personally executed Stanislaus during the church mass in Krakow Church of St. Michael at Skalka (now - The Church of St Michael the Archangel and St. Stanislaus Bishop and Martyr and Pauline Fathers Monastery) [5, p. 74-75; 9, p. 88]. Gallus Anonymus, condemning treachery, also does not approve the ruler's act: "One the Lord's Anointed should not penalize another anointed one using corporal punishment. That is, he [Bolesław] was very disserved by the fact that he added one sin to another one, when he ordered to dismember the bishop because of treason. We will not justify the traitor-bishop, but we also do not praise the king, who has revenged improperly..." [8, p. 57-58].

The death of the bishop led to an open rebellion against the king, who was forced to leave the country and found refuge in Hungary, at the court of king Laszlo I, where, according to the sources, he stayed for a short time [5, p. 75]. According to one theory, soon after that Bolesław died under mysterious circumstances, probably, he was poisoned [58, p. 32]. There is also evidence that he was buried in the Tyniec Benedictine Abbey near Krakow that was founded by Bolesław II as some researchers believed [63, p. 62].

There is also a popular legend, retailed by the chroniclers, that after these events c. 1082 Bolesław "retired to a convent in the Carinthian mountains (...) without announcing anyone about his origin, nor about his crime, and he served all the monks there until he died. After his death, the testament was found, written by his own hand, from which it fol-

lows that he was the Polish king Bolesław” [9, c. 88]. M. Strykowski specifies the location of the monastery: “...in Ossia, half a mile from the town of Feldkirchen” [30, p. 239]. This is still the functioning monastery in Carinthia (Austria). The Chronicles report that the monks built a tombstone of marble with the image of a horse and the inscription «*Rex Boleslaus Polonieocisorsancti Stanislai Epi Cracoviensis*» on the grave of the king (“The King of Poland Bolesław, the murderer of St. Stanislaus, Bishop of Krakow”) [30, p. 239]. The gravestone has survived in the monastery to this day.

Before 1069, Bolesław got married to Rus’ princess Vysheslava.

On the origin of Vysheslava (c. 1047– after 1089)

The etymology of the name of the Rus princess – “High (great) glory”, however, did not guarantee her certain mentions in the native chronicles. Because of a disappointing tradition, the sources often ignored female representatives of a princely family. Unfortunately, Vysheslava is not an exception.

Modern historical generalias contain no information about Vysheslava, Queen of Poland, f.e. the Encyclopedia of the History of Ukraine. The article devoted to Boleslav II, placed in EHU, contains no information about the Rus princess Dobroniga-Maria, the mother of Bolesław II, and the Rus princess Vysheslava – his wife [10, p. 331–332]. However, we consider the facts of such a dynastic affinity of the kings of Poland with the Kyivan ruling dynasty to be very important.

Polish genealogist O. Balzer considered the information about the wife of Bolesław II insufficient to convincingly testify to her origin [37, p. 98], researcher T. Yurek supposed that Vysheslava could be a representative of the Czech Přemyslid dynasty [53, p. 95–104]. However, the vast majority of researchers and ancient sources clearly indicate her Kyivan Rus origin.

N. Karamzin calls the wife of Bolesław II “an unknown princess of Ruthenia” [15, p. 49]. Vysheslava was also mentioned by: D. Donskoy [13, p. 36-37], A. Ekzempliarski [34, p. 586], J. Hubner [50], M. Kromer [55, p. 426], I. Linnichenko [18, p. 53], L. Voitovych [7, p. 305-306] and others in their researches. Special research devoted to Bolesław II and his family was fulfilled by: M. Rozek [64], N. Wilson, T. Parkinson [69], K. Benyskiewicz [40, 41], T. Biber [42], K. Jasinski [52], Z. Satala [65], N. Delestowicz [46], J. Banaszkiwicz [38], P. Wiszewski [70] and others.

The Hypatian Codex does not mention Vysheslava. The oldest Polish chronicles (Gallus Anonymus, Kadlubek, *Chronicle of Greater Poland*) also do

not know? include the princess’s name. We found information about the princess in later sources, in particular, by Jan Długosz. The Chronicle calls her “a daughter of the Prince of Ruthenia”, however, does not indicate the name of her father [33, p. 259]. A. Guagnini and M. Strykowski call the princess Viszeslava (Wizesławę) [9, p. 88] and “The successor of the Rus princess” [30, p. 229].

L. Makhnovets presents another variant of the name of Vysheslava – Vyslava, and, according to his comments in the Hypatian Codex, she was the daughter of the Grand Prince of Kyiv Sviatoslav Yaroslavych [19, p. 176]. The researcher is referring to the Russian historian V. Tatishchev. The Ioachim Chronicle in Tatishchev’s exposition of 1065 states: “...This year Vysheslava, the daughter of Sviatoslav of Chernigov was given in marriage to Bolesław of Poland” [31, p. 84]. This theory is supported also by I. Linnichenko [18, p. 53], M. Baumgarten [39, p. 13], D. Donskoy [13, p. 36-37] and others.

However, we know from Długosz Chronicle that the bride of Bolesław II was “the only daughter” of the Rus’ prince [33, p. 260]. Consequently, there is a contradiction: Sviatoslav Yaroslavych, as the Hypatian Codex testifies, had also a daughter with the name Predslava, who evidently was wife of the Hungarian king Laszlo (Saint Ladislaus), and after his death (1095) she returned to Rus and ended her life taking monastic vows [19, p. 176].

M. Kromer wrote that Vysheslava father’s name is unknown; J. Hubner in his “Genealogische Tabellen” calls her to be a daughter of Vyslav [15, p. 236].

The Gustian Chronicle calls Vysheslava the daughter of Vyacheslav Yaroslavych, Prince of Smolensk [12, p. 57]. This opinion is supported also by A. Ekzempliarski [34, p. 586]. It is just a weight of N. Karamzin that made the hypothesis very popular and expanded, as A. Nazarenko states (it was supported by K. Krause, V. Timiryazev, F. Brown and others) [24, p. 181-194]. At the same time, Karamzin identified the wife of Vyacheslav Yaroslavych as Oda von Stade [15, p. 25]. However, most researchers consider Oda to be the wife of Sviatoslav Yaroslavych [24, p. 181-194].

“*Annales Stadenses*” reported about the marriage of Oda von Stade to the “king of Rus” (“regi Ruzie”) and her return to the homeland after his death but without naming the ruler of Rus [36, p. 319].

I. Linnichenko wrote that Vyacheslav (born in 1034) at the time of Bolesław’s marriage (1065, according to Tatischev) [31, p. 84], could not have a daughter of a marriage age [18, p. 53]. We agree with J. Długosz and suppose the marriage could take place somewhat later – c. 1067–1068 [33, p. 259-260]. According to the tradition of those times, the girl could

be married at the age of 13–14. Assuming that Vyacheslav married early (at the age of 18–20), it is quite probable that his daughter could already be 14–16 years old in 1068.

In favor of this hypothesis is the fact that Vyacheslav Yaroslavych had no other daughters, and Vysheslava in this case was really “the only daughter of her father” [33, p. 260]. Indirectly the hypothesis is supported by the fact that Bolesław helped Kyivan prince Iziaslav in his struggle against Sviatoslav Yaroslavych (father-in-law of Bolesław II, according to Makhnovets and others). The campaign of Iziaslav Yaroslavych against his brothers – Vsevolod and Sviatoslav happened just after the marriage of Bolesław II to Vysheslava – c. 1069. In our opinion, it's doubtful that the “newly-minted” son-in-law immediately went against his wife's father. Jan Dlugosz and M. Strykowski announce the campaigns of Bolesław exactly against Sviatoslav and Vsevolod [33, p. 268-270; 30, p. 272].

In addition, Dlugosz, recalling the death of Sviatoslav Yaroslavych (in 1072) and his son Hlib, does not mention that this is the closest Rus relatives of Vysheslava [33, p. 267], to whom he devoted a lot of attention in his chronicle.

A unique testimony is also contained in the Chronicles of M. Strykowski – he calls Przemyśl principality to be Vysheslava's homeland. The reigning rulers of these lands later were descendants of another Yaroslavych – Volodymyr. So, according to our original opinion, Vysheslava could be a daughter of Volodymyr Yaroslavych. All the more, some of the historians consider the wife of Volodymyr Yaroslavych to be the same Oda von Stade [39, p. 95-102].

Vysheslava could also be a granddaughter of Volodymyr, a daughter of his son Rostyslav – prince of Przemyśl and the founder of the Halych dynasty (c. 1038-1067). The years of life of the prince are better correlated with the age of Vysheslava.

In addition, the wife of Rostyslav was Lanka of Hungary, daughter of Bela I, who was actively supported by Bolesław II. The wife of Bela himself was an aunt of Bolesław II – Richeza, a sister of Casimir I [33, p. 393-394].

Bela returned the throne of Hungary several times thanks to the military support of the Polish ruler. In the case of kinship, (Bela could have been the grandfather of Bolesław's wife) such support is explainable. Moreover, no other daughters of Volodymyr or Rostyslav are known. Thus, Vysheslava in this case can be the “only daughter” of both princes.

Consequently, the question remains controversial [7, p. 305-306; 16, p. 16-19].

Jan Dlugosz describes that the prince's marriage was promoted by constant blandishments of secular

councilors, in order “to continue the family line” inasmuch as one of the descendants of the throne of Poland – the youngest of Bolesław's brothers – Mieszko (Meczysław) died one year before [33, p. 259].

When the councilors began to learn which of the women could be well-deserved of such a king, “their eyes lay on” the only daughter of the Prince of Ruthenia. Dlugosz does not name the prince, only indicates that the bride “owned a large part of Rus” according to her father's inheritance. The Chronicle points out that the princess “surpassed all the others with her beauty as well as spiritual and physical qualities” [33, p. 260]. According to the ironic remark of the researcher I. Linnichenko, “Dlugosz always knew more than his sources” [18, p. 53], hinting that Dlugosz presumed free conjectures and speculations concerning written evidences which he based his Chronicle on.

Although the Ioakim Chronicle in V. Tatishchev's exposition gives information about the event of 1065, it is more likely that the marriage could be arranged later – c. 1067/1068. The gorgeous wedding took place in Krakow, wedding celebrations included knight tournaments on spears, as Jan Dlugosz wrote [33, p. 260].

Already in the next year (1069), all who were “concerned about the childlessness and infertility of their princess” were announced that the Queen became pregnant. Jan Dlugosz points out even the exact date of birth of the prince's firstborn – April 12 (ibid.). The newborn received “Baptistry Mersion” in Krakow church (evidently Royal Cathedral) from the Bishop Zula (Lampert) and assumed “grandfather's name” Mieczysław (ibid.) – Mieszko. Then the chronicler gives a detailed description of the joyful event celebrations.

In several years, Vysheslava was crowned together with her husband (on the Christmas Day, December 25, 1076) in the Royal Gniezno Cathedral [65, p. 34].

In 1079, Vyshelawa shared the fate of her husband and was exiled in Hungary (ibid.). She became a widow c. 1081/1082, few years later (around 1086), she and returned to Poland together with her son.

Mieszko Boleslavych and Kyivan princess Evdokia Iziaslavna

A tragic fate lay in store for the son of Bolesław II and the Vysheslava – Mieszko (1069-1089). First, the young Prince stayed with his parents in exile in Hungary at the court of king Laszlo I (Vladislav). After the death of Bolesław, the young man remained for some time with his mother in Hungary. Gallus Anonymus writes: “This boy, after his father's death, was brought up by Vladislav, the king of Hungary, who loved him as a son because of respect for his father. The young man, of course, surpassed by beauty and nobility all

his age mates in Hungary and Poland, and attracted everyone with a hope for the future reign” [8, p. 59]. The Chronicle shows that in a while Mieszko's uncle, Władisław I Herman, “...decided (...) to call him to Poland...” (ibid.). However, there is another theory, testified by the Hungarian Illuminated Chronicle (*Chronicon Pictum*): In 1089, the Hungarian king made a military campaign against Poland and put Mieszko Bolesławych on the Krakow's throne [60, p. 1360].

Soon, the prince married a “Ruthenian girl”, as Gallus Anonymus says, and further specifies: “This beautiful young man, married at such a young age, behaved himself so wisely and rationally, following the ancient rites of his ancestors, that inspired wonder in all of his motherland” [8, p. 59]. The exact date of the marriage is announced by “*Rocznik Swientokrzyski*” and “*Rocznik Kapituły Krakowskiej*” – 1088 [3, p. 214; 2, p. 345].

Polish chronicles testify to the further fate of the only son of Bolesław II and Vysheslava: “It is alleged that some envious people, apprehended that he [Mieszko] would revenge for his father, poisoned this... young man, and even those who drank with him, narrowly averted death. After the death of young Mieszko, the whole Poland was in mourning like a mother bewailing the death of her only son...” [8, p. 59].

The “Ruthenian girl”, who shared his destiny (she was probably poisoned with her husband), was Evdokia (Eupraxia), according to some researchers – a daughter of Iziaslav Yaroslavych and Gertrude of Poland [33, p. 151]. Długosz indicates her name and origin [33, p. 279] in his Chronicle. However, A. Nazarenko does not consider her to be a daughter, but a granddaughter of Iziaslav – a daughter of his son Sviatopolk, Prince of Turov [23, p. 582]. This theory seems to be more probable taking into consideration the date of the marriage. We also assume that Evdokia could be a daughter of another Iziaslavych – Yaropolk. His principalities (Volhynia and Turov) were close to Poland in terms of location, and, moreover, it's known about the political support of Yaropolk by the Polish king Bolesław II [33, p. 275].

According to the original opinion of the modern Polish researcher K. Benyskiewicz, the wife of Mieszko was Katarina – a daughter of another grand prince of Kyiv Vsevolod Yaroslavych [41, p. 106].

The death of Mieszko opened the opportunity to the younger brother of Bolesław II – Władisław I Herman to ascend to the throne (1042 / 1044–1102). That is why some researchers assume his probable participation in these tragic events.

The death of Mieszko dates back to 1089. Gallus Anonymus describes the suffering of Vysheslava over her son: “...poor mother was lying all the time like a

dead» on the grave of her only son, «and after the funeral bishops barely brought her to life...” [8, p. 59–60]. This was the last mention of Vysheslava in sources. The further fate of the Ruthenian princess and the Polish queen is unknown. Her place of burial, as well as the burial places of her son and daughter-in-law remains unknown.

A number of cultural heritage monuments in Poland are connected with the life and activities of Vysheslava and Bolesław II royal couple – mostly the monuments of religious building and structures of the XI century. These are, in particular – the Wawel Royal Cathedral, which was rebuilt during the time of Bolesław II, and probably served as the place of baptism of his son Mieszko. Bolesław II is believed to be the founder of the Benedictine Abbey in Lubin, Mogilno, Tyniec, Wrocław, Płock [63, p. 60]. However, some researchers consider Bolesław as the successor of the construction of the monasteries in Tyniec and Mogilno, started by his father Casimir [58, p. 31].

The particular monument of Polish cultural heritage associated with the name of King Bolesław II and his wife, Vysheslava, as well as with other figures of Ukrainian-Polish dynastic relations is the Royal Gniezno Cathedral (*Bazylika prymasowska Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Wojciecha*), situated in Gniezno old city (Greater Poland Voivodship).

It was Bolesław II the Generous who rebuilt Gniezno Cathedral after its destruction. The cathedral was consecrated in 1064, and here in 1076, Bolesław II along with his wife, Vysheslava were crowned [58, p. 32].

Thus wise, the dynastic relations of Poland and Kyivan Rus in the XI–XII centuries were very active and became an important factor in international and intercultural cooperation, as it was shown by the example of the marriage of Bolesław II the Generous and the Ruthenian princess Vysheslava. The research confirms the thousand-year commonality of Polish-Ukrainian dynastic and cultural history.

References

1. Адам Бременский. Деяния Гамбургских архиепископов. In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.
2. Анналы Краковского Капитула. In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.
3. Анналы монастыря Святого Креста («Свентокшицкий рочник») пер. пол. XII в. In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.
4. Баумгартен Н. А. Ода Штаденская, внучатая пле-

мянница папы Льва IX – невестка Ярослава Мудрого. Благовест. № 1. Париж, 1930, с. 95-102.

5. Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI–XIII вв. М.: Изд-во Моск. унив., 1987. 264 с.

6. Венгерский хроникальный свод. In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.

7. Войтович Л. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 782 с.

8. Галл Аноним. Хроника и деяния князей или правителей польских, Предисловие, перевод и примечания Л. М. Поповой, Ответственный редактор В. Д. Королюк. М.: Издательство АН СССР, 1961. 172 с.

9. Гваньїні Олександр. Хроніка європейської Сарматії. Упор. та пер. о. Юрія Мицика. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 1006 с.

10. Головка О. Б. Болеслав II. Енциклопедія історії України. Т. 1. Київ: Наук. думка, 2011. 688 с.

11. Грамота польского князя Мешка I Папскому престолу («Dagome Iudex»). In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.

12. Густынская летопись. ПСРЛ. Т. 40. Санкт-Петербург, 2003. 202 с.

13. Донской Д. Справочник по генеалогии Рюриковичей, Ч. 1 (середина IX – начало XIV в.). Под ред. Д. М. Шаховского. Ренн, 1991, с. 36-37.

14. Кадлубек В. Польская хроника. In: Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий. М.: Наука, 1990. 218 с.

15. Карамзин Н. И. История государства российского. М.: Наука, 1991. 832 с.

16. Каштанов С. М. Была ли Ода Штаденская женой великого князя Святослава Ярославича? In: Восточная Европа в древности и средневековье: Древняя Русь в системе этнополитических и культурных связей. Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашуто. Москва, 18–20 апреля 1994 г. Тезисы докладов. М., 1994, с. 16-19.

17. Ламперт Херсфельдский. Анналы (1077–1078/9 гг.). In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.

18. Линниченко И. А. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия. Т. 1. Киев, 1884. 222 с.

19. Літопис руський, Переклад і комент. Л. Махновець. Київ: В-во «Дніпро», 1989. 591 с.

20. Мякотин В. А. Гнезно. In: Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург, 1890–1907. 958 с.

21. Назаренко А. «Зело неподобно правоверным». Межконфессиональные браки на Руси в XI–XII вв. In: Вестник истории, литературы и искусства. М., 2005. Т. 1, с. 269-279.

22. Назаренко А. В. Древняя Русь и славяне (Древнейшие государства Восточной Европы, 2007 год). Ин-т всеобщей истории. М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. 528 с.

23. Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических отношений IX–XII веков. М.: Языки русской культуры, 2001. 784 с.

24. Назаренко А. В. О династических связях сыновей Ярослава Мудрого. In: Отечественная история, 1994, № 4–5, с. 181-194.

25. Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. Москва: Наука, 1968. 474 с.

26. Послания Папы Григория VII к польскому князю Болеславу II и киевскому князю Изяславу Ярославичу (1075 г.). In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.

27. Пчелов Е. В. Генеалогия древнерусских князей IX – нач. XI в. М., 2001. 479 с.

28. Саксонский Анналист. In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.

29. Скуревич К. Б. Зодчество западных славян и влияние на него романской архитектуры. Санкт-Петербург, 1906. 32 с.

30. Стрийковський Мацей. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси. Відп. ред. О. Купчинський, Наукове товариство ім. Шевченка. Львів, 2011. 1075 с.

31. Тагищев. История Российская. Т. 2. Москва–Ленинград, 1963. 352 с.

32. Хельмольд из Бозау. «Славянская Хроника». In: Древняя Русь в свете зарубежных источников. Под ред. Т. Н. Джаксон. Т. IV, часть 1. М., 2010. 512 с.

33. Щавелева Н. И. Древняя Русь в польской истории Яна Длугоша. Кн. I–VI. М., 2004. 482 с.

34. Экземплярский А. В. Вышеслава Вячеславовна. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп. т.). Санкт-Петербург, 1890–1907. 952 с.

35. Ясинецька О. До питання про особливості родоводу давньоруської князівни Марії-Добронеги, дружини правителя Польщі (бл. 1040–1058 pp.). Київ: Журнал «Краєзнавство», №1–2, 2016, с. 175-193.

36. Annales Stadenses. Monumenta Germaniae Historica. TOMVSXVI. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani. MDCCCLVIII, 1859. 780 s.

37. Balzer O. Genealogia Piastów. Nakładem Akademii Umiejętności w Krakowie, 1895. 852 s.

38. Banaszkiewicz J. Czarna i biała legenda Bolesława Śmiałego. «Kwartalnik Historyczny», 88, 1981, s. 353-390.

39. Baumgarten N. Genealogies et mariages occidentaux des Ruriki des Russes d X au XIII siecle. Orientalia Christiana. IX. №35, maio. Roma, 1927. 96 p.

40. Benyskiewicz K. Mieszko Bolesławowic 1069–1089. Źródła i tradycja historiograficzna. Kraków, 2005. 230 s.

41. Benyskiewicz K. W kręgu Bolesława Szczodrego i Władysława Hermana. Piastowie w małżeństwie, polityce i intrydze Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2010. 106 s.

42. Biber T., Leszczyński M. Poczet Władców Polski. Poznań: Publicat, 2015. 128 s.

43. Boguphali Chronicon Poloniae. MNH. T. 2. Lwów, 1872. 998 p.
44. Dalewski Z. Między Gnieznem a Poznaniem. O miejscach władzy w państwie pierwszych Piastów. "Kwartalnik Historyczny". R. 98, 1991, nr. 2, s. 19-43.
45. Daniec Jadwiga Irena. The Message of Faith and Symbol in European Medieval Bronze Church Doors, Chapter Two: Man, Flora and Fauna in the Bronze Door of the Gniezno Cathedral in Poland. Danbury: CT, Rutledge Books, Inc., 1999, p. 23-66.
46. Delestowicz N. Bolesław II Szczodry. Tragiczne losy wielkiego wojownika, 1040/1042 – 2/3 IV 1081 albo 1082, Kraków, 2016. 432 s.
47. Dimnik Martin. The Dynasty of Chernigov, 1054-1146. Political Institute of Mediaeval Studies. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1994. 436 p.
48. Dobrzeński. Tadeusz: Drzwi Gnieźnieńskie. Kraków: Wydawnictwo PIW, 1953.
49. Gniezno. Słownik geograficzny Królestwa Polskie goi innych krajów słowiańskich. Warszawa: Filip Sulimierskii Władysław Walewski, 1881. 943 s.
50. Hubner Johann. "Geneal. Tabellen". Leipzig, 1737.
51. Janiak Tomasz. Z badań nad przestrzenią liturgiczną romańskiej katedry w Gnieźnie. In: Architektura romańska w Polsce. Nowe odkrycia i interpretacje. Materiały zsesji naukowej MPPP. Gniezno, 2009, s. 129-174.
52. Jasiński K. Rodowód pierwszych Piastów. Poznań, 2004, s. 153-154.
53. Jurek T. Agnesregina. W poszukiwaniu żony Bolesława Szczodrego. Poznań, 2006, s. 95-104.
54. Kamiński L., Korcuć M. Przewodnik po historii Polski 966–2016. Warszawa 2016, s. 12-13.
55. Kętrzyński S. Polska X–XI wieku. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961. 761 s.
56. Kromer Martyn. Kronika Polska. Kraków, 1882. T. 1. 458 s. T. 2. 426 s.
57. Kurnatowska Zofia. "Państwo Mieszka". In: Marek Derwich/Adam Żurek (Eds), U źródeł Polski, (doroku 1038), Warszawa-Wrocław: Horyzont – Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, 2002. 247 s.
58. Labuda G. Gniezno stolicą wczesnopiastowskiego państwa polskiego. In: Gniezno I Poznań w państwie pierwszych Piastów, red. A. Wójtowicz. Poznań, 2000. 115 s.
59. Labuda G. Polish Diplomacy during the Rule of the Piast Dynasty. The History of Polish Diplomacy X–XX c., Warsaw, 2005. 691 p.
60. Łęcki Włodzimierz. Gniezno. Poznań: WPT Przemysław, 1980, s. 12-18. 32 s.
61. Markof Kalt. "Chronicon pictum, Marcide Kalt, Chronica degestis Hungarorum" (c. 1360): <https://www.pinterest.com/juliuskazsmer/complete-chronicon-pictum-marci-de-kalt-chronica-d/>.
62. Mikołajczyk Gabriela. Zabytki Katedry Gnieźnieńskiej. Gniezno: Prymasowskie Wydawnictwo "Gaudentium", 1992. 155 s.
63. Nesbitt Alexander. On the Bronze Doors in the Cathedral of Gnesen. In: The Archaeological Journal. London, Vol. 9, 1852, p. 339-357.
64. Piastowie. Leksykon Biograficzny. Wydawnictwo Literackie. Kraków 1999, s. 56. 944 s.
65. Rożek M. Polskie koronacje i korony. wyd. KAW, 1987. 159 s.
66. Satała Z. Poczet polskich królowych, księżnych i metres. Szczecin, 1990, s. 33. 273 s.
67. Spufford Peter. Money and Its Use in Medieval Europe. Cambridge University Press, p. 80. 467 p.
68. Swarzenski Hanns. Monuments of Romanesque Art; The Art of Church Treasures in North-Western Europe. London: Faber and Faber, 1974. 341 p.
69. Urbańczyk P., Rosik S. The Kingdom of Poland, with an Appendix on Polabia and Pomerania between paganism and Christianity; Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central European and Rusc. 900-1200. Ed. By Nora Berend, Cambridge University Press, 2010, p. 275. 536 p.
70. Wilson N., Parkinson T., Watkins R. "Poland". Lonely Planet, 2010. 339 p.
71. Wiszewski P., Domus Bolesłai. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów. Wrocław, 2013. 727 s.

References

1. Adam Bremenskiy. Deyaniya Gamburgskikh arkhiepiskopov. In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
2. Annaly Krakovskogo Kapitula. In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
3. Annaly monastyrya Svyatogo Kresta ("Sventokshiskiy rochnik") per. pol. KHÍÍ v. In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
4. Baumgarten N.A. Oda Shtadenskaya, vnuchataya plemennitsa papy L'va ÍKH – nevestka Yaroslava Mudrogo. Blagovest. № 1. Parizh, 1930, s. 95-102.
5. Velikaya khronika o Pol'she, Rusi i ikh sosedyakh KHÍÍ–KHÍÍÍ vv. M.: Izd-vo Mosk. univ., 1987. 264 s.
6. Vengerskiy khronikal'nyy svod. In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
7. Voytovych L. Knyazhadoba: portretyelyty. BilaT-serkva: Vydavets' Oleksandr Pshonkiv's'kyy, 2006. 782 s.
8. Gall Anonim. Khronika i deyaniya knyazey ili praviteley pol'skikh. Predisloviye, perevod i primechaniya L. M. Popovoy, Otvetstvennyy redaktor V. D. Korolyuk. M.: Izdatel'stvo AN SSSR, 1961. 172 s.
9. Hvan'yini Oleksandr. Khronika yevropeys'koyi Sarmatiyi, Upor. ta per. o Yuriya Mytsyka. Kyiv: Vyd. dim "Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya", 2007. 1006 s.
10. Holovko O. B. Boleslav II, Entsyklopediya istoriyi Ukrainy. T. 1. Kyiv: Nauk. dumka, 2011. 688 s.
11. Gramota pol'skogo knyazya Meshka Í Papskomu prestolu ("Dagome Iudex"). In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
12. Gustynskaya letopis'. PSRL, T. 40. Sankt-Peterburg, 2003. 202 s.

13. Donskoy D. Spravochnik po genealogii Ryurikovichey, CH. 1 (seredina ÍKH – nachalo XIV v.). Pod red. D. M. Shakhovskogo. Renn, 1991, s. 36-37.
14. Kadlubek V. Pol'skayakhronika. In: Pol'skiyelatin oyazychnyyesrednevekovyyeistochniki. Teksty, perevod, kommentariy. M.: Nauka, 1990, 218 s.
15. Karamzin N. I. Istoriya gosudarstva rossiyskogo. M.: Nauka, 1991. 832 s.
16. Kashtanov S. M. Byla li Oda Shtadenskaya zhenoy velikogo knyazy Svyatoslava Yaroslavicha? In: Vostochnaya Yevropa v drevnosti i srednevekov'ye: Drevnyaya Rus' v sisteme etnopoliticheskikh i kul'turnykh svyazey. Chteniya pamyati chlena-korrespondenta AN SSSR V. T. Pashuto. Moskva, 18-20 aprelya 1994 g. Tezisy dokladov. M., 1994, s. 16-19.
17. Lampert Khersfel'dskiy. Annaly (1077-1078/9 gg.). In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
18. Linnichenko I. A. Vzaimnyye otnosheniya Rusi i Pol'shi do poloviny XIV stoletiya. T. 1. Kiyev, 1884, 222 s.
19. Litopys rus'kyy. Pereklad i koment. L. Makhnovets'. Kyiv: V-vo "Dnipro", 1989. 591 s.
20. Myakotin V. A. Gnezno, In: Entsiklopedicheskiy slovar' Brokgauza i Yefrona v 86 t. (82 t. i 4 dop.). Sankt-Peterburg, 1890-1907. 958 s.
21. Nazarenko A. "Zelo nepodobno pravovernym". Mezkhkossional'nyye braki na Rusi v KHÍ-KHÍÍ vv. In: Vestnik istorii, literatury i iskusstva. M., 2005, T. 1, c. 269-279.
22. Nazarenko A. V. Drevnyaya Rus' i slavyane (Drevneyshiye gosudarstva Vostochnoy Yevropy, 2007 god). In-t vseobshchey istorii. M.: Russkiy Fond Sodeystviya Obrazovaniyu i Nauke, 2009. 528 s.
23. Nazarenko A. V. Drevnyaya Rus' na mezhdunarodnykh putyakh: mezhdistsiplinarnyye ocherki kul'turnykh, torgovykh, politicheskikh otnosheniy IX-XII vekov. M.: Yazyki russkoy kul'tury, 2001. 784 s.
24. Nazarenko A. V. O dinasticheskikh svyazyakh synovey Yaroslava Mudrogo. In: Otechestvennaya istoriya, 1994, № 4-5, s. 181-194.
25. Pashuto V. T. Vneshnyaya politika Drevney Rusi. M.: Nauka, 1968. 474 s.
26. Poslaniya Papy Grigoriya VII k pol'skomu knyazyu Boleslavu II i kiyevskomu knyazyu Izyaslavu Yaroslavichu (1075 g.). In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
27. Pchelov Ye. V. Genealogiya drevnerusskikh knyazey ÍKH – nach. KHÍ v. M., 2001. 479 s.
28. Saksonskiy Annalist. In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
29. Skurevich K. B. Zodchestvo zapadnykh slavyan I vliyaniyananego romanskoy arkhitektury. Sankt-Peterburg, 1906. 32 s.
30. Striykovs'kiy Matsey. Litopis pol'skiy, litovs'kiy, zhmds'kiy í vsiéf Rusi, Vidp. red. O. Kupchins'kiy, Naukove tovaristvo ím. Shevchenka. L'viv, 2011. 1075 s.
31. Tatishchev. Istoriya Rossiyskaya, T. 2. Moskva-Leningrad, 1963. 352 s.
32. Khel'mold iz Bozau. "Slavyanskaya Khronika". In: Drevnyaya Rus' v svete zarubezhnykh istochnikov. Pod red. T. N. Dzhakson. T. IV, chast' 1. M., 2010. 512 s.
33. Shchhaveleva N. I. Drevnyaya Rus' v pol'skoy istorii Yana Dlugosha. Kn. Í-VI. M., 2004. 482 s.
34. Ekzemplarskiy A. V. Vysheslava Vyacheslavovna, Entsiklopedicheskiy slovar' Brokgauza i Yefrona: v 86 t. (82 t. i 4 dop. t.). Sankt-Peterburg, 1890-1907. 952 s.
35. Yasynetska O. Do pytannya pro osoblyvosti rodovodu dav'norus'koyi knyazivny Mariyi-Dobronehy, druzhyny pravytelya Pol'shchi (bl. 1040-1058 rr.). Kyiv: Zhurnal "Krayeznavstvo", №1-2, 2016, s. 175-193.

Olena Yasynetska (Kiev, Ucraina). Competitor al Centrului pentru studierea monumentelor al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei și al Asociației ucrainene pentru protecția monumentelor istorice și culturale, cercetător al Institutului de cercetare „Sf. Sophia”, redactor coordonator/manager al cooperării internaționale a Rezervației Naționale „Sofia din Kiev”.

Олена Ясинецка (Киев, Украина). Соискатель Центра памятниковедения Национальной академии наук Украины и Украинского товарищества охраны памятников истории и культуры, сотрудник Научно-исследовательского института «Святая София», ведущий редактор/координатор международного сотрудничества Национального заповедника «София Киевская».

Olena Yasynetska (Kyiv, Ukraine). Researcher postgraduate of the Center for Monuments Study of National Academy of Sciences of Ukraine and the Ukrainian Association for the Protection of Historical and Cultural Monuments, member of the research institute "St. Sophia", leading editor/coordinator of international cooperation of the National Conservation Area "St. Sophia of Kyiv".

E-mail: yasynetska@ukr.net

Bolesław the Bold. Drawing by Jan Matejko, 1890/1892, pencil on paper, National Museum, Wrocław (Poland)

Cazimir the Restorer. Drawing by Jan Matejko, 1890/1892, pencil on paper, National Museum, Wrocław (Poland)

Dobroniga-Maria. Painting by Vasyl Vasylenko. Oil on wood, 2015 p., private collection

Postage Stamps Series «Kyivan Princess on the thrones of Europe», issued by «Stamps of Ukraine» using O. Yasynetska research results, 2015

Denar of Bolesław II (reverse) [54, p. 268-269]

Vysheslava. By V. Vasylenko, Postage Stamps Series «Kyivan Princess on the thrones of Europe», (fragment) «Stamps of Ukraine» Company, 2015

Alexandru FURTUNĂ

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA ORIGINEA ȘI ARIA DE RĂSPÂNDIRE A UNOR PROPRIETĂȚI LAICE DIN ȚINUTUL IAȘI (I)

Rezumat

Considerații cu privire la originea și aria de răspândire a unor proprietăți laice din ținutul Iași (I)

Studiul de față este elaborat în baza unor documente incluse în prestigioasele culegeri de documente cum ar fi: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*; *Documente privind istoria României. A. Moldova*; *Documente privitoare la istoria Moldovei în secolul al XVIII-lea*; *Moldova în epoca feudalismului* etc. Astfel, au fost cercetate anumite aspecte ale problemei cu privire la originea și aria de răspândire a unor proprietăți laice din ținutul Iași. Este vorba de proprietățile stăpânite de influentele familii de boieri Ureche și Cantacuzino, dar și de familii mai puțin influente: Moimăscul și Ponici. Ca urmare a investigațiilor efectuate, am putut constata că proprietatea deținută de familiile nominalizate a fost obținută pe diferite căi: prin moștenire, prin danie, schimb și cumpărătură. Cele mai multe sate și părți de sate le-au stăpânit în ținutul Iași familiile Cantacuzino (circa 30) și Ureche (circa 10). Proprietatea familiilor Ureche, Cantacuzino, Moimăscul și Ponici a fost răspândită pe ambele maluri ale râului Prut, precum și ale afluenților săi de dreapta și stânga (Ciuhur, Căldărușa, Rezina, Răchitna Nouă, Brătuleni, Sturhuci, Vladnic, Nărnova etc.)

Cuvinte-cheie: domn, boier, dregător, danie, moșie, moștenire, vânzare-cumpărare, schimb.

Резюме

К вопросу о происхождении и территории распространения светской земельной собственности в Яском цинуте (I)

Настоящая статья написана на основе документов, которые включены в престижные сборники: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*; *Документы, касающиеся истории Румынии. А. Молдова. Документы, касающиеся истории Молдовы в XVIII в.*; *Молдова в эпоху феодализма* и др. Таким образом, был исследован ряд аспектов, связанных с происхождением и территорией распространения светской земельной собственности в Яском цинуте. Речь идет о собственности, принадлежавшей известным и влиятельным боярским родам Уреке и Кантакузино, а также менее известным – Моймэску и Пониц. Вследствие проведенных исследований, автор смог констатировать, что собственность вышеназванных бояр была приобретена разными путями: по наследству, в форме дарения, посредством обмена и купли-продажи. Большинство сел и частей сел принадлежали боярским родам Кантакузино (приблизительно 30) и Уреке (приблизительно 10). Собственность родов Уреке, Кантакузино, Моймэ-

скул и Пониц была распространена по обоим берегам реки Прут, а также по берегам правых и левых притоков (Чухур, Кэлдэруша, Резина, Рэкитна Ноуэ, Брэтулень, Стурхучь, Владник, Нырнова и др.) этой реки.

Ключевые слова: господарь, боярин, должностное лицо, дарение, поместье, наследие, купля-продажа, обмен.

Summary

Considerations regarding the origin and the area of spreading of secular properties in the Iasi region (I)

This study is developed based on documents included in prestigious collections: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*; *Documents on the history of Romania. A. Moldova*; *Documents on the history of Moldova in the XVIII century*; *Moldova in the era of feudalism*, etc. Thus, aspects related to the origin and the territory of spreading of secular property in Iasi County are investigated. It is about the properties possessed by influential boyar families, Ureche and Cantacuzino, and by less influential families, Moimăscul and Ponici. Following the investigations, we state that the property owned by the above-mentioned families was acquired in various ways: by inheritance, in the form of donation, through exchange and purchase-sale. Most of the land in villages and parts of villages in Iasi belonged to the boyar families of Cantacuzino (about 30) and Ureche (about 10). The property owned by the families Cantacuzino, Ureche, Moimăscul and Ponici laid along both banks of the Prut river, as well as its right and left tributaries (Ciuhur, Căldărușa, Rezina, Răchitna Nouă, Brătuleni, Sturhuci, Vladnic, Nărnova, etc.).

Key words: lord, boyar, governor, donation, estate, inheritance, sale – purchase, exchange.

În demersul de față, bazându-ne pe documente edite, vom da predilecție studierii originii și ariei de răspândire a proprietăților stăpânite de influentele familii Ureche și Cantacuzino. În același timp, într-o măsură mai mică, ne vom referi și la bunurile deținute de familiile Moimăscul și Ponici.

1. Proprietatea familiei Ureche

Informații detaliate cu privire la proprietatea stăpânită în ținutul Iași de către marele vornic Nistor Ureche desprindem dintr-un ispisoc de la domnul Radu Mihnea. Astfel, la **16 aprilie 1617**, domnul spune: „Adecă al nostru credincios cinstit boiarin dumnealui Ureche marile vornic m-am milostivit domniia me cu osăbită a noastră milă domn<e>ască, am dat și am întărit a lui drepte ocine și moșii și

cumpărături și dani domnești, toate satele câte are în țara domniei mele și de moșie și de cumpărături și de danie diintr-a lui drepte drese și mărturii ci-au avut dela alți domni mai dinainte: (...) și satul Posadnici pe Jijie, cu 15 fâlci de vii la Cotnari, cu vad di moară în Jijie și satul Prosilnicii cu heleștiu cu moară în Jijie și o siliște Sauliștii pe numi Oișeni cari sunt mai gios de Prosilnici pe Jijie și satul Șchee pe Prut și parte lui din sat din Bogdăniști și din satul Băltini pe Prut și Dănișeni pe Prut și satul Verdeșeni pe Vladnic și săliște Hăreștii și satul Păruceni pe Nărnova și parte lui din sat din Bodiști de supt Răzina. Și a treia parte din gios din sat din Hotinești ce să chiamă Urecheștii pi păraul Răchitnii Noi în ținutul Iașilor” [19, p. 144-145].

La **5 decembrie 1622**, domnul Ștefan Tomșa II dă și miluiește călugării de la mănăstirea „numită sfânta mănăstire a preacucerniciei noastre Paraschiva, ce se numește mănăstirea lui Ureche, ce-i în mijlocul târgului Iași, cu un sat anume Posadnicii pe Jijie, și cu vie, și cu toate hotarele sale, că acel sat mai sus scris, Posadnicii, a fost dreaptă cumpăratură a lui Ureche vornicul și l-au pierdut prin al său vicleșug, când au fost în Țara Leșască, și cu Constantin voievod și cu haraciul cinstului împărat” [26, p. 165-166].

Deci, Nistor Ureche a deținut în ținutul Iași un șir de sate. La **8 martie 1643** se face împărțirea lor. Detaliile acestei împărțiri le găsim în următorul zapis: „Adică eu, Gligorie Ureche vornicul cel mare de Țara de Gios, depreună cu nepoții miei, cu Neculai Ureche spătariul și cu Nistor Batiște, dăm știre cu ceastă scrisoare a noastră cum de bunăvoia noastră ne-am tocmiț și ne-am împărțit cu toate satele ce ne-au rămas de la părinții noștri, de pre Nistor Ureche vornicul cel mare și de pre Mitrofana, giupâneasa dumisal(e), așe cumpărături, ca și moșii de la strămoșii noștri.

Și s-au venit pe partea lui Gligorie Ureche vornicului: (...) și Verdeșenii, pre Vlamnic, și părțil(e) din Boldeșt(i) și din Bogdăneșt(i), ce-s la ț<ănu>tul Iașilor (...). Și s-au venit pe partea lui Neculai Ureche: (...) și Șcheii, pre <Pru>t, și părțile din Hotineșt(i), ce-s la ținutul Iașilor (...). Și s-au venit de partea lui Nistor Batiște: (...) și Posadnicii, la ținutul Iașilor (...).

Și în iastă tocmal(ă) și de bună voie împărțală s-au făcut dinnaintea svenției sale, mitropolitului Varlaam, și a lui Toderașco logofătul cel mare, și a lui Petriceaico dvornicul cel mare de Țara de Sus, și a lui Gavril hatmanul, și a lui Gheorghie păharnicul cel mare, și Apostol Catargiul postelnicul cel mare, și a Iorgăi visternicul cel mar(e), și a Tomei stolnicul cel mare, și a Gramei jitniceriu cel mare, și a lui Vas(i)lie Banul medelniceriu cel mar(e), și a lui Racoviț(ă) logofătul al doile, și a lui Gheorghit(ă) logofătul al

treil(ea) și a mulți boiari din Curtea măriei sale, lui vodă, și voinci dinnainte”.

La **21 ianuarie 1644** se mai face o „împărțală”. Lui Grigore Ureche îi revine „și a opta parte den sat den Vlășinești, pre Prut, ce-s la ținutul Iașilor”. Din **17 noiembrie <1644>** s-a păstrat „zapisul lui Neculai Urechi spat(ar) cu care vinde satul Șcheia, di pi Prut, țin(u)t(ul) Eșii, vor(ni)c(ului) Urechi”. Zapisul este urmat de un ispisoc de întăritură lui Grigore Ureche pe satul Șcheia. Ispisocul este eliberat de domnul Vasile Lupu. [17, p. 46-47, 217, 428]. La **2 februarie 1646**, cu ocazia împărțirii unor ocini, vornicului Urechi i-a venit „partea din Pădureni, ci să vă alege, ci esti la ținutul Iașilor” [18, p. 224].

La **8 iunie 1668**, Lucachi Batiște vinde lui Chiriac fost medelnicer și jupănesei sale, Alexandra (fiica lui Grigore Ureche – A. F.), satul Posadnici pe Prut, țin. Iași, pentru 1200 de lei. Acest sat l-a moștenit de la fratele său, Nistor Batiște, călugărul. La **20 iunie 1668**, domnul Iliș Alexandru întărește cumpăratura respectivă [3, p. 349, 351]. În **1679**, Posadnicii trec în proprietatea hatmanului Alexandru Buhuș [6, p. 301]. Alexandru Buhuș era căsătorit cu Alexandra, fiica lui Nicolae Ureche. La **1 august 1690**, Alexandra, cu fiica ei, Dumitrașcu postelnic și Nicolae, vând lui Iordache Ruset, mare vistiernic, satul Posadnici, țin. Iași, din vatra satului, țarină, câmp și pădure, cu vad de moară și de pod, pe apa Jijiei, cu 400 de lei vechi, bani gata. La **17 noiembrie 1699**, domnul Antioh Cantemir întărește lui Iordache Ruset, mare vistiernic și jupănesei sale, Safta, stăpânire peste satul Posadnici, în partea de jos, țin. Iași, pe Jijia, hotărât și stălpit de Ștefan Pilat, vornic de poartă [4, p. 284, 466]. Astfel, părți din satul Posadnici al lui Stan Posadnicul au fost stăpânite pe parcursul secolelor, de diverși proprietari: Veveriță, pârcălab de Hotin (vezi documentul din 1551 <după mai 24>) [8, p. 115]; Toma Berheciu, al doilea pisar (vezi documentul din 17 mai 1575); Anghelina, cneaghina lui Oprea postelnic (vezi documentul din 15 mai 1583) [9, p. 133-134, 591-592]; Onciul și Toader diac, fiii lui Veveriță (vezi documentul din 22 iulie 1585); Florea, fiul lui Veveriță. Partea respectivă a fost cumpărată de către Veveriță pârcălab, de la Hrană, fost vornic (vezi documentul din 27 februarie 1588) [10, p. 40, 303]; Nistor Ureche, mănăstirea Sf. Vineri, Nistor Batiște, Chiriac și Alexandra (fiica lui Grigore Ureche), Alexandru Buhuș și Alexandra (fiica lui Nicolae Ureche), Iordache Ruset și Safta.

La **10 martie 1708**, Pătrașcu Zosim, fost mare stolnic, cu soția lui, Safta, vând lui Iordache Ruset, fost mare vornic, și jupănesei sale, Safta, satul Șcheia, țin. Iași, pe apa Prutului, cu câmp, fânaț, vad de pod și baltă de pește, zestre de la părinții lor, Miron

Costin, fost mare logofăt. În același an (data și luna nu este indicată – A. F.), domnul Mihai Racoviță întărește lui Iordache, fost mare vornic, stăpânirea peste satul Șcheia pe apa Prutului, țin. Iași, cu baltă de pește și cu loc de pod, cumpărat cu zăpăscu iscălit de la Pătrașcu Zosim, fost mare sfetnic, cu 100 de lei bătuți; acesta îl avea de la tatăl său (socru – A. F.), Miron Costin logofăt, care îl cumpărase de la Chiriac medelnicerul și de la jupâneasa lui, Alexandra, fata lui Ureche (Grigore – A. F.), fost mare vornic, cu ispisoc de la domnul Iliș, Alexandru, iar Grigore Ureche vornicul l-a cumpărat de la nepotul său, Nicolae Ureche, fost mare spătar, cu ispisoc de întăritură de la domnul Vasile (Lupu – A. F.) [5, p. 186, 212]. Astfel, ca și Posadnicii, satul Șcheia a avut mai mulți stăpâni: Nistor Ureche, Nicolae Ureche, Grigore Ureche, Chiriac și Alexandra (fiica lui Grigore Ureche), Miron Costin, Pătrașcu Zosim, Iordache Ruset.

Așadar, neamul Ureche a stăpânit în țin. Iași, pe parcursul secolului al XVII-lea, următoarele proprietăți: Posadnici, pe Jijia; Proselnici, pe Jijia; Săulești (Oișeni), pe Jijia; Șcheia, pe Prut; parte din satele Bogdănești, Bălteni, Dănișeni, pe Prut; Verdeșani, pe Vladnic; seliștea Hărești; Păruceni, pe Nârnova; parte din Bodești, de sub Răzina; a treia parte din Hotinești (Urechești), pe Răchitna Nouă; a opta parte din Vlășinești, pe Prut; o parte din Pădureni.

Semnificativ ni se pare faptul că proprietatea Urecheștilor era amplasată, în linii mari, în zona în care Stoian Procelnic cel bătrân și urmașii săi au deținut proprietate. Să fi existat vreo relație de rudenie între cele două vechi seminții?

Referindu-se la Ureche, Ștefan S. Gorovei scrie: „Familia cronicarului Grigore Ureche (m. 1647) e, în adevăr, dintre cele vechi, făcând parte din ceea ce am numit boierimea ștefaniană; străbunul, Danciul Ureche, a trăit în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare, până sub Petru Rareș; fiul său, Maxim Ureche, pare a fi trăit o vreme în Țara Românească, unde și-a început cariera și fiul acestuia, Nestor Ureche, ajuns mai apoi mare logofăt și mare vornic al Moldovei (m. 1617). Spița lor s-a stins însă spre sfârșitul veacului al XVII-lea, așa că purtătorii numelui din secolele următoare trebuie să fie urmași colaterali” [30, p. 289].

Nestor Ureche a fost căsătorit, conform lui N. Stoicescu, cu Mitrofana, fiica lui Ioan și a Mariei (...). Copii: Grigore mare vornic și cronicar; Vasile, căsătorit cu Magda, fiica lui Andrei hatman; Maria, căsătorită cu Batiște Vevelli și Nastasia, căsătorită cu Isac Balica hatman; fiul lui Vasile s-a numit Nicolae, căsătorit cu Safta, cu care a avut pe Alexandra, căsătorită cu Alexandru Buhuș hatman (...). Grigore era căsătorit cu Lupa, fiica lui Voruntar Prăjescu mare comis; cumnat cu Toma Cantacuzino, mare vornic și

rudă cu familia Movilă. Copii: Vasile spătar, căsătorit cu Anița, fiica lui Dumitrașco Drăguțescu; Ștefan paharnic; Alexandra, căsătorită cu Antiohie Costachi aga și cu Chiriac Sturza; Antimia, căsătorită cu Alexandru paharnic [31, p. 332-333, 453].

Așadar, familia Ureche era înrudită cu familiile Batiște Vevelli, Balica, Buhuș, Prăjescu, Cantacuzino, Movilă, Costachi, Sturza etc.

2. Proprietatea familiei Moimăscul

La **30 martie 1631**, mai mulți boieri cu dregătorii importante scriu și mărturisesc cum a venit înaintea lor „Ileana Stanca, fata Ilei șetrariul, giupâneasa lui Nechifor comisul, și singură cu rostul ei s-au mărturisit cum ea, vădzând și tâmplându-se ei neavând feciori depreună cu giupănu-său Nechifor comisul, luat-au pre o **cocoan(ă) mic(ă)**, fiind Stancăi nepoat(ă) de sor(ă), anume Erina, fata Nastasiei depreun(ă) cu giupănu-său Nechifor comisul, ca **să le fie lor fată de suflet și o au crescut de mic(ă), până s-au făcut fecioar(ă) și o au măritat dup(ă) Ștefan Moimăscul pitariul** (subl. n. – A. F.).

Deci, giupâneasa Stanca, vădzând ea de Ștefan și Irina, bun(ă) milă și socotință, ca de la ai săi adevăraț(i) feciori, ea, cu toat(ă) inima și cu tot sufletul ei, de bun(ă)voia sa, dinnaintea noastră, de iznoav(ă) i-au luat pre-amândoi feciori de suflet să-i fie, cum pre Irina așa și pre Ștefan. Și s-au dat lor cu toate bucatele sale și ocinile, moșii și cumpărături, pre nume: o vie din Cupou, de la Iaș(i) (...). Așijder(e), moșia sa din sat din Lucăceni și din Boiani și din Puțure, ce-s la ținutul Iașilor, cu ispisoc de la Ieremiia voievoda pre nume moșul ei, Bantăș și frații lui (urmează și alte părți din Lucăceni – A. F.).

Acestea toate le-au dat feciorilor săi, lui Ștefan și Irinei, cum Erinei, așa și lui Ștefan. De va săvârș(i) Dumnedzău pre Irina înaintea lui Ștefan, acestea toate ce-s mai sus-scrise să fie lui Ștefan ocin(ă) și moșie, în veci. Iar să să va săvârși Ștefan naintea giupăneșei sale Erina, ale ei să fie moșii neclătite nici dănăoară, în veci. Și să-ș(i) fac(ă) și dires domnești pre numele lor.

Iar Ștefan cu giupâneasa lui, Erina, singuri cu rostul lor, printru darea și miluirea, s-au mărturisit cu toată inima lor, cum în viața ei să aibă a o hrăni și a o îmbrăca și a o cinsti, ca pre a lor părinte, iar după săvârșitul ei, să o grijască și să o pomenească, împreună cu giupănu ei, Nechifor comisul, cu pamențile și cu sventel(e) leturghii, în sventele besereci” (subl. n. – A. F.).

La **22 mai 1631**, după mărturisirea făcută de Ileana (vezi mai sus), domnul Moise Movilă hotărăște: „Deci domniia mea, vădzindu de a ei (Ilenei – A. F.) bunăvoie miluire și dare fiilor ei, lui Ștefan și Irinei, domniia mea încă le-am dat și le-am întărit slugei

noastre lui Ștefan Moimăscul pitar și giupănesei sale Irinei, pre toate pre acelea ce sunt mai sus-scrise ocine și moșii, ca să le hie de la domnia mea întăritură cu tot venitul, nerușeite nici dănoară, în veci de veac. Și să aibă a-ș(i) face uric pre numele lor”.

În aceeași zi, alături de Ileana, se mărturisește (înnaintea domnului) și Ștefan Moimăscul „dzicând că i-au dat Dumnedzău și coconi împreună cu giupăneasa sa, cu Erina, fata lui Pătrașco Banul, și li i-au luat Dumnedzău, așa, rămaș(i) făr(ă) coconi. Iar Ștefan de bunăvoia lui și cu toată inima lui s-au dat giupănesei sale Irinei cu moșiile sale din Moimești și din Piscani, ce sunt în ținutul Iașilor (...) și cu toată agonisita sa: cai, iape, boi, vaci, oi, stupi, cum de-l va săvârși Dumnedzău înnaintea ei, să fie toate ale ei. Iar ea să aibă a-l griji și a-l pomeni ca pre al său suflet, cu pamențile și cu sventele leturgii în sventele besereci.

Și să-ș(i) facă și uric Erina pre numele ei. Iar frații lui Ștefan sau nepoții lui să n-aibă nicio treabă a să amesteca, nici la bucatele lui, nici cu părțile lui de ocină ce să vor alege părțile lui. Așjidire și Erina, giupăneasa lui”. Mărturisirea respectivă se încheie „cu mare blăstăm” [11, p. 503-504, 592-594].

Astfel, după cât reiese din documentele citate mai sus, copiii de suflet se bucurau de aceleași drepturi ca și cei de sânge. Însă, la rândul lor, ei își asumau anumite obligațiuni în relațiile cu părinții care i-au adoptat. La fel era reglementată și problema moștenirii (în caz de deces al soților).

La **8 mai 1638**, mai mulți boieri ce dețineau dregătorii importante, scriu și mărturisesc „precum au vinit înnaintea noastră Ștefan Moimăscul vel armaș și fratile lui, Simion, ficiorii lui Gheorghie Moimăscul, și Todosie, de a lor bunăvoie, di nimine siliți, nici asupriți și au vândut a lor driaptă ocină și moșăe dintr-un sat, anumi Pițcanii, care acel sat înbla în trei părți, doă părți au vândut dintr-acel sat parte lor, dar a trie parte au rămas fratelui lor celui mai mare, anume Ursul, ace parte au rămas nevândută, cari acel sat esti în ținutul Eșălor, între Moimești și între hotarul târgului Eșălor, aceia au vândut-o binecredinciosului și di H(risto)s iubitorului domnului nostru Ioan Vasile v(oie)v(o)d (Vasile Lupu – A. F.) în prețul... Și au plătit lor deplinu acei mai sus numiți bani în mâinile lor, lui Ștefan Moimăscul vel armaș și frățâni-său, lui Simion, înnaintea noastră” [14, p. 339].

La **15 aprilie 1640**, înnaintea domnului Vasile Lupu și a boierilor, a venit „Dumitrașco Bantăș, fiul lui Nicoară Bantăș, de bunăvoia lui, nesilit de nimeni, nici asuprit, și a vândut dreapta sa ocină și dedină, cât se va alege partea lui dinspre alți frați, din satul Lucăceni și din Boiani și din Puțuri, din ținutul Iași. Pe aceasta a vândut-o tot boierului nostru, Ștefan Moimăscul armaș și cneaghinei sale, Erina, pentru zece taleri bătuți” [15, p. 351].

Astfel, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, familia Moimăscul a stăpânit în ținutul Iași părți din Lucăceni, Boiani, Puțuri, Moimești, Piscani.

Moimăscu Ștefan (din Moimești) era, după cum scrie și N. Stoicescu, fiul lui Gheorghe Moimescu; căsătorit cu Irina, fiica lui Patrașco Banul; cumnat cu Vasile Banul mare medelnicer (...). A avut doi frați, Simion și Ursul, care nu au fost dregători (...). Familia Moimăscu se înrudea, prin intermediul familiei Bantăș, și cu Cantemireștii [31, p. 418, 343].

3. Proprietatea familiei Ponici

La **30 aprilie 1635**, domnul Vasile Lupu dă și întărește „slogii noastre”, loi Ponici diacol din Rogășești și altor oameni din sămânța lor cari au fostu drepti ocini și moșii, cu ispisoaci din întăritură ce au avot ei di la Radol Vod(ă), pe on sat, Socruzenii (Socrujeni), și altu sat, **Bisăricanii** (Bisericani), și alta giomătat(e) di sat, Zalocenii (Zaluceni), și Svetcoții (Svicăuți), și giomătat(e) di sat di Hrițeni, și on sat, Vlădeni, tot dintr-acel istisoc (ispisoc), ca să fii lor drepte ocini și moșii, într-on loc cu sămințiile lor”. În <**1636 după martie 29-1639**>, conform unui zapis pe Bisericani, „s-au ales partea lor (Onciul Iurașcovici și Maricuța șoltuzoae – A. F.) den giomătate de sat de **Bisericani**, a patra parte, și le-am ales și le-am stălpit” [13, p. 143, 429]. La **25 mai 1641**, nepoții lui Dumitrașco Tureatcă [Stratulat Dobrenchi, Dumitrașco Dobrenchi, **Toader Dohatco** (vezi mai jos – A. F.) și alți veri ai lor] se pârăsc, înnaintea domnului Vasile Lupu, cu Antimia ce a fost cneaghina lui Dumitrașco Tureatcă. Ambele părți aflate în litigiu, pretând la ocinile și dedinele lui Dumitrașco Tureatcă. În Bisericani el avea a șasea parte, din sus, aleasă de ale fraților săi. Dreptate i se face, până la urmă, Antimiei. Căci soțul i-a lăsat doar ei, printr-un zapis, părțile respective [16, p. 129-130] (vezi și si documentul din 11 iunie 1646) [18, p. 334-335].

La **18 martie 1657**, domnul Gheorghe Ștefan dă și întărește Ursului Ponici, vornic (fiul lui Ionașcu Ponici, portar – A. F.), câteva sate și părți de sate, inclusiv „a treia parte din giomătate satului din **Bisăricani**, partea din jos, ce esti în ținutu Eșului.

Și iarăși dăm și întărim slugii noastre, Ursului Ponici vornic, și fiicii sale pre a lor dreaptă ocină giomătate de sat din **Telenești**, părți din jos, ci esti pe Prut, în ținutu Eșului. Și iarăși a treia parte din giomătate satului din **Lucăceni**, partea din jos, ci esti în ținutu Eșului, cu tot venitul. Și iarăși toate părțile de ocină, ci să vor alege din **Roșcani pe Turia**, în ținutu Eșului, partea din jos, din vatra satului, și din câmp, și din pădure, și din fâneți și cu tot venitul” [27, p. 272-273].

La **4 august 1659**, domnul Gheorghe Ghica spune că dă și întărește „boiarinului nostru... Ponici șatra-riul pre a lui dreaptă ocină și cumpărătură, un stălpu

din tot satul din Roșcani (pe Turia – A. F.), ce simtu trei stâlpi, adică să împarte satul în trei părți” [24, p. 118-119].

La **27 iunie 1750**, domnul Costantin Racoviță dă de știre: „Dat-am carte domnii mele Pascului, ce s-au răspunsu ficior Erimii Dulhatco, și **Dulhatco, gine-re lui Ponici, diiacul** (subl. n. – A. F.), să fie volnec cu carte domnii mele a opri dispre alți moșeni și a dejmui parte lui Ponici, diiacul, după ispisocul ce-au arătat de la Radul vodă, din vălet 7130, anume din sat, din Zăluceni, și din Beserecani, și din Hrițeni, ce sunt pe Prut. **Zălucenii și Beserecanii în ținutul Eșilor**, și Hrițenii în ținutul Dorohoiului, la care parte a lui Ponici dede samă, că alte niamuri, ce sunt răzeș, n-au triabă, că ei țin alte părți, iară cu parte lui Ponici are triabă acest Pascal Dulhatco” [29, p. 219-220].

Așadar, familia Ponici a stăpânit în ținutul Iași părți din satele Zăluceni, Bisericieni, Lucăceni; Tele-nești, pe Prut; Roșcani, pe Turia.

Anumiți reprezentanți ai familiei Ponici, cum ar fi Stanciu Ponici, a fost membru al sfatului domnesc (1442 martie 8 – 1447 februarie 11) (...). Petru Ponici, fiul lui Stanciu Ponici (?) a fost și el membru al sfatului. În sfat 1453 iunie; pârcălab de Suceava 1455 iulie 2 – 1457 septembrie 8; fără titlu (în sfat) 1458 aprilie 12 – 1466 august 28 [31, p. 283-284, 285].

La 1581 și 1583 apar în documente, după cum scrie M. M. Szekely, niște nepoți ai lui Ion Sturza, probabil fii ai unor surori ale acestuia. Toader Ponici (numit o dată nepot și altă dată cumnat al lui Sturza), fiul lui – Ionașco aprodul, Adam vistiernicul – gine-rele lui Alexa, Roșca, împreună cu fiii lui și verii lor (...). Din păcate, scrie în continuare M.M. Szekely, sărăcia informațiilor nu-mi îngăduie, cel puțin decamdată, să stabilesc legătura sigură de rudenie dintre aceste persoane și pârcălabul Ion Sturza [32, p. 207-208].

4. Proprietatea familiei Cantacuzino

Această familie a avut în ținutul Iași numeroase proprietăți, în mare parte „din cumpărătură”. Cantacuzineștii au deținut și importante dregătorii.

a) Iordache Cantacuzino, mare vistiernic

A stăpânit, de rând cu alte proprietăți, și satul Popricani. Până a ajunge în proprietatea lui Iordache Cantacuzino, Popricanii („pe Jijia, între Posadnici și între Cârniceni, la Tihova”) au avut și alți stăpâni, cum ar fi: Iacuș vistier, Șteful pârcălab de Hotin (nepotul lui Iacuș), Mușat vornic (vezi documentele din **22 mai 1476** și **27 mai 1480**) [7, 312-313, 344-345]. La **14 august 1634**, boieri cu importante dregătorii, precum și mulți boieri și oșteni de frunte, scriu și mărturisesc „cum a venit, înaintea noastră, Condi fost vameș, însuși, de bunăvoia sa, nesilit de nimeni, nici asupra și s-a tocmit cu boierul domniei mele,

Iordachie vistiernic și i-a vândut un sat, anume Popricanii, între Posadnici și între Cârniceni, pe Jijia, cu vaduri de mori în Jijia și cu bălți de pește și cu fânețe, pentru o sută ughi, galbeni.

Deci noi, cu toții, dacă am văzut tocmeala lor de bunăvoie și vânzare și plată deplină, noi am făcut de la noi această scrisoare, ca să-și facă și drese domnești și, mai mult, am pus pecețile noastre sub iscălituri. Să se știe” [12, p. 267].

Peste aproape doi ani de la „facerea” acestei scrisori, și anume la **20 martie 1636**, Vasile Lupu sloboade o carte domnească. Domnul dă de știre că „a venit înaintea Noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldoveni, mari și mici, boierul nostru, Conde vameș, de bună voia lui, nesilit de nimeni și nici asupra, și a vândut dreapta sa ocină și cumpărătură, din dresese de cumpărătură pe care le-a avut de la... voievod, un sat, anume Popricanii, pe Tihova, între Posadnici și între Cârniceni, care este în ținutul Iași. Acesta l-a vândut credinciosului boier al Domniei Mele, pan Iurdachii mare vistiernic, pentru o sută de ughi, bani buni. Și s-a sculat boierul nostru mai susscris, Iurdachii mare vistiernic, și a dat bani mai sus ziși, 100 de ughi, bani buni, dinaintea Noastră și dinaintea boierilor noștri, în mâinile lui Conde vameș, iar lui i-a fost cumpărătură de la Toader Gogoneț, din uricul de dedină pe care l-au avut buncii lui de la Ștefan voievod cel Bătrân”.

Ca urmare a acestei tocmele, domnul Vasile Lupu dă și întărește lui Iordache mare vistiernic, satul Popricani „ca să-i <fie> de la Noi dreaptă ocină, și cumpărătură, și uric și întărire, lui și copiilor lui, și nepoților, și strănepoților, și răsstrănepoților și la tot neamul lui, care i se va alege cel mai apropiat, neclintit niciodată, în vecii vecilor” [13, p. 410-411].

Iordachi, vistiernicul cel mare, stăpâna (în 1640) și satul Ploscureni. Hotarul acestui sat se începea „din gura Ciuhurului, ci dă în Prut, tot matca în sus până în gura Prăvalului, ce dă în Ciuhur, și matca Prăvalului pân-în stâncă” [15, p. 445-446].

Într-un document, fără vâleat (către 1662), intitulat „Catastihul general a tuturor banilor ce a dat vist. Iordachi Cantacuzin pe toate moșiile sale”, la număr de 60 sate întregi, 15 giurătași de sate, 2 jirebii, 33 fâlci de vie, în valoare de 14 300 galbeni („Izvod de bani ce s-au dat pre ocine și pre moșii”), sunt incluse și proprietățile stăpânite în ținutul („vlost”) Iași, precum urmează.

- 150 ug. (ughi – A. F.) pre Popricani
- 120 ug. pre Pădureani
- 280 ug. pre Pureaceani
- 50 ug. pre Ionășești ce sânt toate acestea într-un hotar
- 420 ug. pre Bășiani

- 200 ug. pre Cutujani ce să chiamă Căldărușe
- 69 ug. pre Ostăpceani lângă Cotujeani
- 114 ug. pre Boureani tij lângă Cotujeani den gios
- 120 ug. pre Lucăceani de la Moimășcul
- 100 ug. pre Bogdănești ce sânt lângă Navranița
- 18 ug. pre o bucată de Huhureț ce sânt lângă Bogdănești [25, p. 29, 31].

b) **Toma Cantacuzino, vel vornic**

La **30 iunie 1668**, boieri cu dregătorii importante scriu și dau de știre cum au venit înaintea lor „dum-nialor Velișco Costin și giupâniasa lui Catrina fata Tomii vornicul, și Ion Racoviț paharnicul, și giupâneasa lui Nastasia fata Tomii vornicul, și Ștefan paharnicul ficiorul Tomii vornicul, după tocmeala ce sau fost tocmit, al doile rându de a lor bună voe, de nime nevoiți, nici asupriți, șau împărțit ei toate ocinele și viile care au avut ei împreună despre părinții lor Toma vornicul și (loc gol).

Vinitusau în partea dumilorsale lui Velișco și giupânesei sale Catrinii (...) Stolniceanii sat întreg cu loc de hălășteu, la ținutul Iașilor (...) și două zăci de prăjini la Iași în valea Irimii și giumătate din casele din Iași.

Iar în partea lui Ion paharnicul și a giupânesei lui Nastasiei sau vinit (...) Cojanca sat întreg la ținutul Iașilor (...), Paniceștii sat întreg la ținutul Iașilor (...), Vlașineștii, giumătate de sat, pe Prut la ținutul Iașilor și din Popențiani a treia parte tij la Iași, din giumătate de sat de Vezuni săliște, tij la Iași (...) și giumătate de cas din Iași.

Iar în partea dumisale lui Ștefan paharnicul sau vinit (...) Hâjdeiani sat întreg la ținutul Iașilor și Co-hănești 2 părți pe Prut în ținutul Iașilor (...), Cucuiăț lângă Hâjdeiani la ținutul Iașilor”.

Așadar, conform calculelor lui Gh. Ghibănescu, lui Ștefan i-au revenit (în diferite ținuturi) 15 sate întregi, 8 părți din sate și 10 fălci de vie; lui Ion Racoviță, paharnicul – 6 sate întregi, 9 sate părți și 13 fălci de vie [25, p. 73-75].

c) **Toderașco Iordache Cantacuzino**

A deținut, consecutiv, funcțiile de mare paharnic și mare vistiernic. În perioada 1671-1678, pe diferite căi (cumpărături și schimb de proprietăți) a pus stăpânire pe întreg satul răzășesc Glăvănești, de pe Jijia, ținutul Iași. Grăitoare, în acest sens, sunt documentele din 10 septembrie 1671, 15 noiembrie 1671, 25 noiembrie 1671, 22 iulie 1673, 16 aprilie 1675, 17 aprilie 1675, 25 mai 1675, 29 august 1675, 2 septembrie 1675, 2 octombrie 1675 [3, p. 444, 446, 447, 479, 505, 508, 511, 512, 513]; 10 iulie 1676, 2 august 1676, 18 ianuarie 1677, 16 martie 1677, 13 martie 1678, 4 iulie 1678 [4, p. 40, 41, 82, 55, 76, 84].

Însă Glăvăneștii, cumpărat de Toderașco Iordache, este „dorit” și de domnul Gheorghe Duca. Ca urmare, la **9 ianuarie 1680**, Dosoftei, arhiepiscop și mitropolit al Sucevei, Ioan, episcop de Roman, Serafim, episcop de Rădăuți, Calistru, episcop de Huși, Miron Costin, mare logofăt și alți boieri din divan dau mărturie pentru satul Glăvănești, țin. Iași, pe apa Jijiei, care se află lângă satele Adriașani și Berehoiești, că Duca vv. fiind domn al Țării Românești „trecând din oaste de la Cahrin (Ceairin) în anul 1675 (7183), când a ieșit satul Glăvănești de vânzare de ocinași”, a trimis pe Constantin Cantacuzino, mare stolnic din Țara Românească cu poruncă la Toader Iordache, mare vistier să nu cumpere satul, fiind lângă celelalte două cumpărate de voievod din boierie; pentru că acesta îl cumpărase, când a venit Duca vv. „în scaunul țării” i-a întors 500 de lei, precum și banii cheltuiți cu facerea unei mori pe Jijia [4, p. 116].

În **1702 f.l.z. [sept. – 1703 iun. 15]**, domnul Constantin Duca vinde lui Toma neguțătorul satul întreg Glăvănești, pe Jijia, țin. Iași, cu vadurile de mori, drept 650 de lei bătuți, pentru niște bani de negoț pe care acesta i-a dat la cămara domnească. Satul Glăvănești, aproape de Andrieșani și de Berehoiești, fusese cumpărat de tatăl domnului Duca vv., de la Toader Iordache fost mare vistier. Iar vistierul îl cumpărase de la răzeși, domnul dă și zapisele; frații domnului să-și ia din alte sate de cumpărătură și din satele de pe moșia părintească [5, p. 42].

Așadar, în cazul satului Glăvănești poate fi urmărit modul de înstrăinare a proprietății răzășești și, implicit, procesul de dezagregare a obștii răzășești. În același timp, se evidențiază și caracterul relațiilor dintre domn și marii proprietari cu dregătorii importante.

d) **Iordache Cantacuzino, mare logofăt**

La **20 iulie 1746**, domnul Ioan Mavrocordat întărește lui Iordache Cantacuzino „giumătate de sat di Hiliuți ci au cumpărato dila Vârlan Bantăș zet Gavril Ciolpan, cari această giumătate de sat s-au ales la hotărât, partea despre răsărit, și s-au lipit cătră satul Pârjota” [2, p. 25-27].

La **15 iunie 1749**, marele logofăt Iordache Cantacuzino își face testamentul (diata). În documentul respectiv se specifică: „Parte fiică-mea, Saftei (...). Parte de moșie ce i-am dat: (...) Pârjolta, sat întreg pe Ciuhur, cu hălăștău la ținutul Iașilor, cumpărat de la unchiul meu, Dumitrachii vel armaș. Parte fiului meu, lui Ion (...). Moșia ce i-am dat (...). Zăhăicani, pe Ciuhur, la ținutul Iașilor, i-am cumpărat de la Bantaș. Moșii ce i-am dat (lui Iordachi – A. F.): Stângăcenii pe Ciuh(u)ru, la Iași di pre moșul meu Ciobanul vel postelnic; Stolnicenii, alături pe Ciuh(u)ru, di pre moșul meu, Ciobanu(l) vel post(elnic) s-au

venit mătuși-me Saftii Buhușoie și l-am cumpărat eu” [23, p. 378-380].

La **27 septembrie 1772**, vistiernicului Ioniță Cantacuzino (fiul lui Iordache Cantacuzino – A. F.) îi este înmănată mărturia hotarnică privind despărțirea moșiei sale Zăhăicani, de moșiile Stolniceni și Stângăceni ale fratelui său Iordache Cantacuzino, toate la ținutul Iași, pe apa Ciuhurului [1, Pachet 423, doc. nr. 87, 88, 89].

Conform recensământului din 1772–1773, Ioan (Ioniță) Cantacuzino stăpâna în ținutul Iași satele Ferjeni, Oeșeni, Hiliuți, Zăhăicani, Nicoreni, Scăieni, Dondoșeni (ocolul Ciuhurului) și Iepureni (ocolul Copou) [28, p. 193, 195, 200].

Ioan Cantacuzino și fiul său, Matei, au stăpânit (anii '70–'80 ai secolului al XVIII-lea) unele părți din moșiile răzeșești Milești, Custura și Hotinești din țin. Iași. Anterior stăpânirii cantacuzinești, între răzeșii acestor moșii au existat anumite neînțelegeri cu privire la „împresurarea” hotarelor. Astfel, conform unei mărturii hotarnice din **3 iulie 1755**, moșiile Milești și Custura „sunt în ținutul Iașului, suptu codrii Bâcului”; „moșiia Mileștii merge în lungu din codrul Bâcului înspre apus, la câmpu, până în dealul Brătulenilor, și acolo în muchia dealului Brătulenilor, să tâlnescu cu moșiia Custura. Și de acolo merge Custura tot înspre apus, până să tâlnește cu moșiia Onțeștii în cap. Iar alături, pi din sus, să tâlnește cu moșiia Hotinenii. Între acești patru moșii iaste moșiia Custura. Iar Mileștii să alătură pi din gios cu moșiia Spanciocanii în lungu, iar pi din sus iar cu moșiia mănăstirii Pobratii (Răchiceni – A. F.)”. „Mileștii să înparti în patru bătrâni” (...), „stâlpiți cu pietri” [20, p. 43-46].

Conform altei cărți hotarnice (din **20 mai 1756**), „răzăși di Milești, căutându pe la alte neamuri ai lor înstrăinate, au găsit ispisocol di la Alexandru voievod din velet 7069 <1560>, octombria 19, în cari arată că s-au împărțit strămoșii lor, anumi Țăgan și frati-său, Cernat, și Bălan, ficiorii Șendrii, și iarăși neamul lor: Dima Miliciu și rudenii ale lor, Gârlă și sora lui Dobra, ficiorii lui Necoară Milici, toți nepoții Milii. Ș-au împărțit a lor dreaptă ocină și moșie, satul Mileștii, în fundul văiei Obrejului, undi au fost casa moșului lor Milii. Și iarăși și altu sat, la fântână, ce să cheamă Vărtopenii. Și aceste două sate di mai sus numite s-au împărțat pe acești neamuri ce copie mai sus, veindusă feicari sat în 3 bătrâni” [20, p. 60].

Și în sânul răzeșilor moșiei Custura apar, la fel ca în cazul celora de la Milești, neînțelegeri de ordin funciar. Semnificativ, în acest sens, este documentul din **20 noiembrie 1765**. Astfel, la data respectivă, răzeșii din bătrânii Arsenie și David se judecă „cu Andreiu Talpă din Milești, răzăș tij de Custura, din bătrânul lui Ilii, cari după ce cu amăruntul cerceta-

se, ce le-au luat sama, și după toati răspunsurile lor, cum s-au aflatu toate pricinile lor, s-au arătat în gios, moșiia Custura înblându-le într-acei 3 bătrâni: Arsenii, David, Ilii. Așe li s-au hotărâtu giudecata, **carii din ce răzăși s-or tragi, rudenii la bătrânul lor să margă să stăpânească** (subl. n. – A. F.). Iar pentru că la vălet **7264 <1756>**, **mai 26**, au avutu Andreiu Talpă giudecată cu răzeșii de Custura înaintea dumnialui logofăt Ioan Bogdanu și răzeșii din bătrânul lui Ilii, neprimindu-l pe Andreiu Talpă să fie moșanu cu dânșii și nefiindu alti dovezi de față, le-au fost hotărâtu dumisale logofăt Bogdanu giudecata într-acesta chipu; până în 2 luni au pus sorocu lui Talpă, să înbli prin Țara Leșască să-ș aducă scrisori, de undi au zis că suntu, să-ș îndreptezi că-i moșinaș. Iar negăsindu dumisali scrisori, să giuri 3 răzeși din Custura că nu-i neam și moșanu cu dânșii, și să rămâie Tâlpeștii lepădați din moșiia Custura. Și Talpă scrisori n-au găsit prin Țara Leșască, numai de vremi ce răzeșii din bătrânul lui Ilii, n-au giuratu acei 3 oameni, ce-au primiit pe Tâlpești a fi moșinași cu dânșii în bătrânul lui Ilii. Nici numiții răzeș di cei 2 bătrâni, Arsenii i Davidu, n-au pus pricină Tâlpeștilor a nu stăpâni Tâlpeștii în bătrânul lui Ilii cu răzeșii lor, ce l-au priimitu moșanu, cum nici acum nu punu nici o pricină (...). Deci după cum li s-au curmatu toati acești, de mai sus arătați, li s-au datu câti o carti de giudecată, asemine la răzeșii di fieștice bătrânu de moșiia Custura, ca să le fie de credință” [20, p. 175-177]. Așadar, în acest document este dezvăluit modul de recunoaștere și confirmare a dreptului de moșinaș.

În anii care vin, părți din moșia răzeșească Custureni sunt cumpărate de către vistiernicul Ioan Cantacuzino. Drept urmare, la **15 iulie 1776**, este întocmită hotarnicia moșiei Custureni. Hotarnicii spun: „Facem știre cu această mărturie hotarnică a noastră, că din luminată poronca preînnațatului domnului nostru, mărie sa Grigore Alexandru Ghica voievoda, fiind rânduiți prin luminata cartea mării sali, întru care ne scrie și ni să poroncește ca să mergem la o moșie a dumisale Ioan Cantacuzino vistiernic, anume Custurenii, pe Valea Brătulenilor, ce este peste Prut, ot ținutu Eșii, care moșie o are dumnului de cumpăratură de la Tănasi Guț (...). Deci, mergând noi după poroncă la numita moșie, am strânsu pe toți răzeșii înpregiurași, anume (...). Și după cum am hotărât și am stâlpit cu pietre hotară înpregiur, am făcut și noi această mărturie hotarnică la cinstita mâna dumisale Ioan Cantacuzino vistiernic, și am iscălit”.

În documentul respectiv sunt menționate microtoponimele: pârâul Brătulenilor, Movila Custurii; Piscul din Sus de Drum, ce merge la Eș; Valea Bălăneștilor Vechi, pârâul Bălăneștilor Vechi, Drumul Olacului, Valea Popii, Stâlpul Salahorului, Valea

Sturhucii Seci, Valea Sturhucului de Jos. În același timp, sunt amintite moșiile: Onțăști, Hotinești, Milești, Hârtopeni, Răcăceni, Săbieni, Vrănești, Citireni [21, p. 51-53].

La **27 martie 1784**, conform altei mărturii hotarnice, se face știre „că din luminată porunca preînălțtului domnului nostru mărie sa Alexandru Costantin v(oi)e vod, fiind rânduiți cu luminată carti măriei sale, întru care ni să poruncește ca să mergem piste Prut, la ținutu Eșului, la niște părți de moșie ale lui Matei Cantacuzino biv vel vistiernic, ce-au fost cumpărate cu zapisă de răposatul părintile dumisale logofăt(ul) Ioan Cantacuzino, ca să le alegim despre alți răzăși și să le stălpim cu pietre hotară”. Este vorba de părți din moșia răzeșească Hotinești de pe Valea Brătulenilor, care îmbla în doi bătrâni. Unele părți au fost cumpărate, la **1 iulie 1782**, de către vel vistiernicul Matei Cantacuzino. În același timp, părți din moșia Hotinești stăpâna și stolnicul Iordache Panaite [21, p. 167-168].

La **28 decembrie 1784**, cuconul Matei Cantacuzino, biv vel vistiernic, cumpără și părți din moșiile răzeșești Milești și Hârtopeni. Legat de aceste vânzări, răzeșii spun: „Dar dum (isale) să stăpânească părțile noastre în veci cu bună pace, ca pe a sa driaptă ocină și moșie, nestrămutat și nesupărat, și să-și facă și întărituri gospod. Și spre încredințare ne-am pus numile și degitile, ca să s(ă) criadză” [21, p. 188].

La **25 ianuarie 1785**, nepoții lui Andrei Butnariul din satul Milești, ce se trag din Pilat și din Milic (Milici – A. F.), afirmă: „...dat-am adevărat și încredințat zapisul nostru la cinstită mâna dimisale, cuconului Matei Cant(acuzino) vistiernic, precum să s(ă) știe, că de nimene siliți nice asupriți, ce de a noastră bun(ă) voi, am vinit la dumnealui, cuconul Matei Cant(acuzino), vel vist(iernic), și am vândut trii părți di moșii din Milești (...).

Deci, de astăzi înainte să-i fie dumisale dreaptă ocin(ă) și moșii în veci, și neclintită și cuconilor dumisale, nepoților, strănepoților dumisale, din câmpu, din pădure, din livezi, din iaz și din tot locul cuvenit, să aibă dumnealui a stăpâni cu bun(ă) pace, ca pi o dreaptă moșie, ci am vândut dumisale cu voe noastră. Și la tocmală, ce am avut cu dumnealui, și la facire zapisului de vânzare, s-au întâmplat și alți oameni buni și răzeși, care mai gios s-au iscălit martur(i) în zapisul de vânzare. Iar când s-ar întâmpla, ca să s(ă) scoale vreun neam de al nostru, sau răzeși, ca să strice tocmala noastră, sau să întoarcă banii, ce am luat pe moșii, or la ce judecată ar mergi, să nu li să ții în samă, fiindcă i-am întrebat, și cu voia tuturor au fostu, cari s-au întâmplat și față” [21, p. 190-191].

La **16 iunie 1786**, răzeșii din Milești („sămînțenia din Costantin Vâscan”) spun că părțile de schimbă-

tură, precum și părțile lor „ci mai vechi di baștină, tot în bătrânul Pilat, din moșia Mileștii lângă Spancio-cani, am luat voie de la răzășii noștri, ca să le vindim dumisale Mateiu Cant(acuzino) vel vist(iernic)” [21, p. 219-220].

Odată „luată voie” de la răzeșii moșiei Milești, răzeșii din „sămînțenia” lui Costantin Vâscan mărturisesc (la **19 iunie 1786**) că „dat-am adivărat zapisul al nostru la cinstită mâna dumisali cocon Mateiu Canta(cuzino) vel vist(iernic) pentru ca să să știi, că prin tocmală, de bună voe noastră, învoindu-mi cu dumnealui, am vândut dumisali toati părțili noastre, ci avem în moșie Mileștii, di pisti Prut, ot ținut Eșii, pe vale Boldureștilor, adică în bătrânul Pilat și schimbătura, ci am luat noi”.

După încheierea acestei tocmeli, sunt alese (la **30 iunie 1786**) „părțili du(mnealui) Matei Canta(cuzino), vel vist(iernic), danie și cumpărătură cu zapise, în moșia Mileștii și Vârtopenii, de la ținut Iașii, osăbit de părțile altor răzăși”. În documentul respectiv sunt menționate microtoponimele, în mare parte, semne de hotar: Dealul Ulitei, Valea Vladnicului, Dealul Vladnicului, pârâul Mileștilor, Dealul Spanciocanilor, pârâul Fundul Nărnovii, mlaștinile Râmnicile, Codru Băcului, Dealul Zgurii, Chiscul Zgurii, Iazul Braii, Apa Băcului, Gura Budișoarii, Apa Budișoarii, Poiana Visoca, Dealul lui Milic [21, p. 221-225].

Matei Cantacuzino a deținut și alte proprietăți (Corlăteni, Slobozia-Recea etc.), înstrăinate la **27 decembrie 1792**. Astfel, la data respectivă, după câte aflăm dintr-o „copie de pe copie, ce este în condică, protocolită de vel logofăt a Moldavviei și întărită cu pecete gospod”, Matei Cantacuzino, Rallu Cantacuzino și Ivan Severin spun că „adeverim cu această scrisoare a noastră, ce dăm măriei sale, domniței Mărioarei Callimah, că scoțând noi, ca să vindem la sultanmezat aceste moșii a noastre la ținut(ul) Eșului, anumi Corlătenii, ce să numește și Strâmba, cu sat și cu vetri de iazu, i Slobozie-Răce, și o bucată de loc, ce să numește Alunișul, care aceste sunt din locul Bălților, stălpite și cuprinsă tot într-un hotar i moșie Nicoreni, ce-i zicu și Ochil Albur, și-i mai zicu și Păpornița cu suhatur, și moșie Dondușanii cu sat. Și strigându-să în destulă vreme la mezat, întru auzul tuturor de obștie, cel mai bun preț, cu care ne-am mulțămit și noi, l-au dat mărie sa, domnița Mărioara, 41600 lei”.

A doua zi, după semnarea acestei scrisori, domnul Alexandru Moruzi face știre „cu acest al nostru domnescu hrison, ca înainte domniei mele, viind lumina-ta domnița Mărioara, fiica răposatului domnu Grigorie Callimah v(oi)e vod, ne-au arătat, că din moșăile dum(nealui), vist(iernicului) Mateiu Cantacuzino, de la sultan-mezat au cumpărat câteva moșii la ținut

Eșii (vezi mai sus – A. F.), asupra cărora cerșând de la domnie mea, ca să i să întărească stăpânire prin al nostru domnescu hrisev (fapt realizat – A. F.), ne-au arătat de față și zapisul de cumpărătură, adevărit cu pecete și numile dum(isale) Matein Canta(cuzino) vist(iernic), i cu iscălitura și pecete domnișăi Rallu Callimah, cum și cu pecete și iscălitura ghegeneral-consul al Rosiei Ivan Severin (...).

Scrisu-s-au hrisevul acesta la scaunul domniei mele, în orașul Eșii, întru ce dintâi domnie a noastră la Moldavie, în anul dintâi, de credincios boierul domniei mele Șarban Botescu, biv vel sulger, în cursul anilor de la H(risto)s 1792, **dechembrie 28**” [22, p. 124-126].

Și, în fine, câteva rânduri cu privire la înruderile și originea familiei Cantacuzino. Astfel, conform lui N. Stoicescu, Cantacuzineștii erau înrudiți cu familiile de înalți dregători Paleologu, Ciolpan, Prăjescu, Costin, Șoldan, Gavrilaş, Neculce, Luca, Buhuș, Ursachi, Ciobanul, Costachi, Ceaurul-Ștefan, Catargi, Ruset, precum și cu familiile domnitoare Barnovschi, Tomșa, Lupu, Brâncoveanu, Racoviță etc. [31, p. 361-367].

Cu referință la familia Cantacuzino, Ștefan S. Gorovei scrie: „Trei voievozi – Dumitrașcu Cantacuzino în Moldova, Șerban și Ștefan Cantacuzino în Țara Românească – și mai mulți oameni însemnați s-au ridicat din această familie, care, după toate probabilitățile, descinde din vechii Cantacuzini bizantini, reprezentanți și pe tronul din Constantinopol; veriga genealogică nu lipsește, dar e insuficient documentată. În țările române au venit urmașii lui Mihail Cantacuzino, poreclit Șeitanoglu (fiul dracului), întemeind mai multe ramuri” [30, p. 97].

Astfel, ca urmare a investigațiilor efectuate, putem constata:

1. Satele sau părțile de sate stăpânite de familiile Ureche, Cantacuzino, Moimășcul și Ponici puteau fi: de moșie („dedină”, „ocină”), de danie, de cumpărătură, de schimbătură.

2. Familia Ureche, înrudită cu familiile Batiște Vevelli, Balica, Buhuș, Prăjescu, Cantacuzino, Movilă, Costachi, Sturza etc., a stăpânit în ținutul Iași următoarele proprietăți: Posadnici, pe Jijia; Proselnici, pe Jijia; Săulești (Oișeni), pe Jijia; Șcheia, pe Prut; Verdeșani, pe Vladnic; seliștea Hărești; Păruceni, pe Nărnova; parte din Bodești, de sub Răzina; a treia parte din Hotinești (Urechești), pe Răchitna Nouă; a opta parte din Vlăsinești, pe Prut; o parte din Pădureni.

3. În prima jumătate a secolului al XVII-lea, familia Moimășcul a stăpânit în ținutul Iași părți din Lucăceni, Boiani, Puțuri, Moimești, Piscani. Familia Moimășcul se înrudea, prin intermediul familiei Bantăș, cu Cantemireștii.

4. Familia Ponici a stăpânit în ținutul Iași părți din satele Zăluceni, Bisericieni, Lucăceni; Telenești, pe Prut; Roșcani, pe Turia.

5. Cantacuzineștii au deținut, în ținutul Iași, numeroase sate și părți de sate: Ploscureni, Poprincani, Pădureni, Puriceni, Ionășești, Bășeni, Cutujani (Căldărușa), Ostăpceni, Boureni, Lucăceni (de la Moimășcul), Bogdănești, o bucată de Huhureț (lângă Bogdănești), Stolniceni, Cojanca, Pănicești, Vlăsinești (jumătate de sat), Popențeni (a treia parte), Hâjdieni (sat întreg), Cohănești (două părți), Cucuieți (lângă Hâjdieni), Glăvănești, Hiliuți (jumătate de sat), Pârjolta (sat întreg), Zăhăicani (pe Ciuhur), Stângăceni (pe Ciuhur), Nicoreni, Scăieni, Dondoșeni, Iepureni, părți din moșiile răzeșești Milești, Custura și Hotinești etc.

Referințe bibliografice

1. Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași. Fond Documente.
2. Boga L. T. Documente basarabene. Vol. XIV. Hrisoave și cărți domnești (1607–1806). Chișinău: Cartea Românească, 1931. 96 p.
3. Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului (CDM). Vol. III, 1653–1675. București: Direcția Arhivelor Statului, 1968. 692 p.
4. CDM din Direcția Arhivelor Centrale. Vol. IV, 1676–1700. București: Direcția Arhivelor Statului, 1970. 647 p.
5. CDM din DAC. Vol. V, 1701–1720. București: Direcția Arhivelor Statului, 1974. 653 p.
6. CDM din DAC. Supliment I (1403–1700). București: Direcția Arhivelor Statului, 1975. 492 p.
7. Documenta Romaniae Historica (DRH). A. Moldova. Vol. II (1449–1486). Volum întocmit de L. Șimanschi. București: Editura Academiei Române, 1976.
8. DRH. A. Vol. VI (1546–1570). Volum întocmit de I. Caproșu. București: Editura Academiei Române, 2008. 1043 p.
9. DRH. A. Vol. VII (1571–1584). Volum întocmit de I. Caproșu. București: Editura Academiei Române, 2012. 1037 p.
10. DRH. A. Vol. VIII (1585–1592). Volum întocmit de I. Caproșu. București: Editura Academiei Române, 2014. 1058 p.
11. DRH. A. Vol. XX (1629–1631). Volum întocmit de I. Caproșu, C. Burac. București: Editura Academiei Române, 2011, 1187 p.
12. DRH. A. Vol. XXII (1634). Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București: Editura Academiei Române, 1974. 487 p.
13. DRH. A. Vol. XXIII (1635–1636). Volum întocmit de L. Șimanschi, N. Ciocan, G. Ignat. București: Editura Academiei Române, 1996. 907 p.
14. DRH. A. Vol. XXIV (1637–1638). Volum întocmit de C. Cihodaru și I. Caproșu. București: Editura Academiei Române, 1998. 740 p.

15. DRH. A. Vol. XXV (1639–1640). Volum întocmit de N. Ciocan, D. Agache, G. Ignat și M. Chelcu. București: Editura Academiei Române, 2003. 708 p.
16. DRH. A. Vol. XXVI (1641–1642). Volum întocmit de I. Caproșu. București: Editura Academiei Române, 2003. 669 p.
17. DRH. A. Vol. XXVII (1643–1644). Volum întocmit de P. Zahariuc, C. Chelcu, S. Văcaru, N. Ciocan, D. Ciurea. București: Editura Academiei Române, 2005. 727 p.
18. DRH. A. Vol. XXVIII (1645–1646). Volum întocmit de P. Zahariuc, C. Chelcu, M. Chelcu, S. Văcaru, N. Ciocan, D. Ciurea. București: Editura Academiei Române, 2006. 946 p.
19. Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVII. Vol. IV (1616–1620). București: Editura Academiei Române, 1956. 612 p.
20. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1751–1774). Cărți domnești și zapise. Colecția Moldova în epoca feudalismului. Vol. IX. Volum realizat de: L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov. Coordonator: D. Dragnev. Chișinău: Civitas, 2004. 315 p.
21. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775–1786). Cărți domnești și zapise. Colecția MEF. Vol. X. Volum realizat de: L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov. Coordonator: D. Dragnev. Chișinău, 2005. 314 p.
22. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787–1800). Cărți domnești și zapise. Colecția MEF. Vol. XI. Volum realizat de: L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov. Coordonatori: D. Dragnev, V. Constantinov. Chișinău: CEP USM, 2008. 512 p.
23. Documente privitoare la istoria orașului Iași. Vol. V. Acte interne (1741–1755) editate de I. Caproșu. Iași: Dosoftei, 2002. 1265 p.
24. Ghibănescu Gh., Ispisoace și zapise (Documente slavo-române). Vol. III, partea I. Iași: Dacia, P. & D. Iliescu, 1910.
25. Ghibănescu Gh. Ispisoace și zapise (Documente slavo-române). Vol. III, partea II. Iași: Dacia, P. & D. Iliescu, 1912.
26. Moldova în epoca feudalismului (MEF). Vol. III. Documente slavo-moldovenești 1601–1640. Alcătuitori: D. Dragnev, A. Nichitici, L. Svetlicinaia, P. Sovietov. Chișinău: Știința, 1982. 477 p.
27. MEF, vol. IV. Cărți domnești și zapise slavo-moldovenești 1641–1660. Alcătuitori: D. Dragnev, A. Nichitici, L. Svetlicinaia, P. Sovietov. Chișinău: Știința, 1986. 365 p.
28. MEF, vol. VII. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774. Alcătuirea, cuvântul introductiv și comentariile de P. G. Dmitriev. Chișinău: Știința, 1975. 606 p.
29. MEF, vol. VIII. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711–1750). Cărți domnești și zapise. Coordonator: D. Dragnev. Volum întocmit de L. Svetlicinai, D. Dragnev și E. Bociarov. Chișinău: Tipografia Centrală, 1998. 256 p.
30. Sion C. Arhondologia Moldovei. București: Minerva, 1973. 369 p.
31. Stoicescu N. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, în sec. XIV–XVII. București: Editura Enciclopedică Română, 1971. 456 p.
32. Szekely M. M. Sfetnicii lui Petru Rareș. Studiu propopografic. Iași: Editura Universității „A. I. Cuza”, 2002. 673 p.

Alexandru Furtună (Chișinău, Republica Moldova).
Doctor în istorie, conferențiar, Institutul de Istorie.

Александр Фургунэ (Кишинёв, Республика Молдова).
Доктор истории, конференциар, Институт истории.

Alexandr Furtuna (Chișinău, Republic of Moldova).
PhD in History, Research Associate Professor, Institute of History.

E-mail: alexandrufurtuna32@yahoo.com

Alexei ROMANCHUK

BULAESTIAN IDIOM “МОКРЕЙ ЯК ЩУР”: TO THE RECONSTRUCTION OF MEANING

Rezumat

Un idiom bulaeștean “мокрей як щур”: la reconstruirea sensului

Un idiom bulaeștean “мокрей як щур” în mod literal înseamnă “ud ca un șobolan”. Mai rar ucrainenii din s. Bulăești folosesc un alt idiom, “мокрей як меш”, deci “ud ca un șoarece”. Ambele idiomuri sunt folosite când cineva s-a udat tare (a nimerit sub ploaie, de exemplu). O traducere exactă trebuie să transmită sensul de “ud până la piele”. Dicționarele de idiomuri ucrainene nu cunosc nici «мокрий як щур», nici «мокрий як миш». Sensul citat mai sus este transmis prin alte idiomuri. Dar, totuși, idiomul «мокрий як щур» există în dialectul ucrainean din raionul Krasilov al regiunii Hmelnytskyi. Adică, nu putem să excludem că el există și în alte dialecte ucrainene. În limba rusă este foarte cunoscută expresia «мокрый как мышь» cu același sens. O expresie identică “mokry kaž myš” vedem și în limba sorabă de sus. Așadar, faptele de față ne permit să presupunem că acest idiom are o origine slavă veche. Cu toate acestea, slavonul *šćigrъ ‘șobolan’ lipsește în limba rusă. Dar există și este bine cunoscut un alt cuvânt rusesc, щурёнок ‘știucă tînără (Esox lucius)’ (mot a mot: ‘щур mititel’). Deci, putem să presupunem că anume existența acestei expresii ruse ne permite să explicăm și originea idiomurilor slave de tip “мокрей як щур”. Procesele de transemantizare, care au avut loc în antichitate între lexemele slave *šćigrъ (ca și lexemul *aščerъ ‘șopârlă’), și au putut procrea sensuri noi.

Cuvinte-cheie: idiom, frazeologie, ucrainean, slav, rus, dialect, șobolan, șoarece, știucă.

Резюме

Булаештский фразеологизм «мокрей як щур»: к реконструкции смысла

Булаештский фразеологизм «мокрей як щур» в буквальном переводе значит «мокрый как крыса». Реже украинцы с. Булаешты используют идиому «мокрей як меш», то есть «мокрый как мышь». Эти выражения используются, если кто-то очень сильно промок (например, попал под проливной дождь). И адекватный перевод обеих идиом подразумевает передачу смысла «промок до нитки; насквозь мокрый». Украинские словари фразеологизмов не знают ни выражения «мокрий як щур», ни «мокрий як миш». Значение «промок до нитки» передается в украинском языке с помощью иных идиом. Тем не менее, идиома «мокрий як щур» фиксируется в украинском говоре Красиловского района Хмельницкой области. Соответственно, мы не можем исключить, что он существует и в не-

которых других украинских говорах. В русском языке широко известно выражение «мокрый как мышь» с тем же значением. Идентичное выражение “mokry kaž myš” представлено и в верхнелужицком языке. Соответственно, эти факты позволяют предположить, что данная идиома имеет праславянское происхождение. При этом славянское *šćigrъ ‘крыса’ в русском языке отсутствует. Однако хорошо известно русское щурёнок ‘молодая щука (Esox lucius)’ (букв.: ‘маленький щур’). Исходя из этого, мы можем предположить, что именно существование русского щурёнок ‘молодая щука’ позволяет объяснить возникновение славянских идиом типа “мокрей як щур”. Происходившие в древности процессы трансемантизации между различными славянскими лексемами *šćigrъ (а также *aščerъ ‘ящерица’) и могли породить новые смыслы.

Ключевые слова: идиома, фразеология, украинский, славянский, русский, диалект, крыса, мышь, щука.

Summary

Bulaestian idiom “мокрей як щур”: to the reconstruction of meaning

The Bulaestian idiom “мокрей як щур” in a word-by-word translation means ‘wet as a rat’; it refers to a person who gets wet in a heavy rain. As a variant (but rarer), the speakers of Bulaestian dialect use “мокрей як меш”, i. e. ‘wet as a mouse’. The adequate translation of both variants in English has to give a meaning of “completely wet”. The Ukrainian special dictionaries include neither “мокрий як щур”, nor “мокрий як миш”. The meaning of “completely wet; soaked to the skin” is conveyed by some other idioms in the Ukrainian language. However, “мокрий як щур” is known in a Ukrainian dialect (the Krasilov district of the Khmelnytskyi region). Thus, we cannot exclude that it exists in some other Ukrainian dialects as well. The Russian language speakers know the idiom “мокрый как мышь” with the same meaning of “completely wet”. The idiom “mokry kaž myš”, identical to Russian “мокрый как мышь”, is known also by Upper Lusatian language speakers. It makes us suppose that the idiom has a for-Slavic origin. Slavic *šćigrъ ‘rat’ is absent in the Russian language. However, there is a well-known Russian щурёнок ‘young pike (Esox lucius)’ (word translation ‘small щур’). Thus, we can suppose the existence of Russian щурёнок ‘young pike (Esox lucius)’ as a reason for the appearance of Slavic idioms like “мокрей як щур”/“мокрей як меш”. Some ancient inter crossing of semantics between different Slavic lexemes *šćigrъ (and *aščerъ ‘lizard’, also) could provoke the appearance of some new meanings.

Key words: idiom, phraseology, Ukrainian, Slavic, Russian, dialect, rat, mouse, pike.

Bulaesty (Bulăești, Булаешты) is a Ukrainian village in Orhei district of the Republic of Moldova. There were published a number of papers and books concerning this ethnographic group of Ukrainians in the last decade (some of them are [16; 18; 8; 9; 12]).

Some of these papers deal with ethno-linguistic issues. First of all, I should mention here two articles about the rite of passing hens over the tomb pit [17; 26]¹. A paper concerning the asynchronous VN-reflexes in Bulaestian dialect presents some new important insights as well [27]².

This paper continues the ethno-linguistic studies of Bulaestians and focuses on an interesting Bulaestian phraseological unit (standard comparison; henceforth - SC) “мокрей як щур” (//мокре“ййакш’: ур//). In a word-by-word translation, it means ‘wet as a rat’; it refers to a person who gets wet in a heavy rain. As a variation (but rarer; this variant looks like a secondary derivative from the original “мокрей як щур”) the speakers of the Bulaestian dialect use “мокрей як меш” (//мокре“ййакмеш//), i. e. ‘wet as a mouse’.

The adequate translation of both variants in English has to give a meaning of “completely wet; soaked to the skin”.

So, what is the original meaning of this Bulaestian idiom? As well as the origin of the idiom itself, of course?

Well, we can suppose that the answer could be found through the analysis of data from the Ukrainian dialectal continuum.

But, do these idioms exist in some other Ukrainian dialects?

A search in “Google Scholar” matches no results either for “мокрей як щур”, or for “мокрей як миш”(i. e., for Ukrainian dialectal continuum). The most complete dictionary of Ukrainian phraseological units at present [21] does not include any variants of this SC either. The meaning of “completely wet; soaked to the skin” is conveyed in the Ukrainian language by some other SC [15, p. 88].

However, according to the kind consultation of N. D. Kovalenko (she is a specialist in Ukrainian phraseology of Podolie region (first of all); I am grateful to N. D. Kovalenko and I. V. Gorofyanyuk for this information), the SC “мокрей як щур” is used in the Krasilov district of the Khmelnytsky region. This is part of the area of South Volynian dialect of the Ukrainian language.

Thus, we cannot exclude that the SC «мокрей як щур» exists in some other Ukrainian dialects as well. It is quite clear, I think, that this is a very rare and archaic idiom for the Ukrainian dialectal continuum.

It looks more interesting if we take into account that Russian language knows the idiom “мокрей как мышь” with the meaning of “completely wet; soaked to the skin” exactly. Moreover, this is a very popular Russian idiom.

Another important fact is that the idiom “мокрей как мышь”, identical to Russian “мокрей как мышь”, is known to Upper Lusatian language speakers also [25, p. 510].

So, these facts prove the supposition that the idiom “мокрей як щур”/“мокрей як меш” has a for-Slavic origin, probably.

At least for-Slavic, because more or less similar idioms exist in some other Indo-European and not Indo-European languages.

Thus, in the Persian language we find among SC the Persian equivalent “مدی ش کبب آش و ملثم” that is a close analogue of the Russian idiom “... мокрей как мышь [5, p. 67]. The Kyrgyz language has the idiom «Сууга тушкон чычкан дай (букв. “как мышь, упавшая в воду”) – ‘мокрей’» [2, p. 52, table 2].

Well, what is the original meaning of the idiom “мокрей как мышь”?

The etymological dictionary of Russian idioms does not mention any idioms of such kind [4]. The big dictionary of Russian proverbs does not either [14].

So, the question seems to be open.

Looking for the answer, we should start from the fact of the absence of the Slavic *ščurь ‘rat’ in the Russian area. The Slavic *ščurь ‘rat’ has narrower distribution: “... узкое распространение слова *ščurь в славянском (только в северной части славянского мира, исключая великорусский...) [the word has a narrower spread in the Slavic language [only in the Northern part of the Slavic world, except Great Russian]]” [22, 348]. Some Northern Russian dialects know *ščurь also, but with another meaning, ‘earthworm’; and, it is supposed that the etymology of the Russian *ščurь ‘earth worm’ differs from the etymology of the Slavic *ščurь ‘rat’ [23, p. 511].

Well, we encounter quite a complicated question of the etymology of the Slavic *ščurь ‘rat’. It is not linked with the existence of four different Slavic lexemes *ščurь; at least three of them have a clear different origin as well.

Without diving in the deep water of the question of etymology, let us mention that in the Russian language exists one more, fifth, lexeme *ščurь. This lexeme is usually not considered in the issue of the

origin of any other Slavic lexeme *šćurъ (though, it could be important, I think).

The lexeme I talk about is the well-known Russian word щурёнок 'young pike (*Esox lucius*)' (word translation 'small щур').

Whatever the etymology of the Russian щурёнок 'young pike' would be, it is evidently linked with at least one of the mentioned Slavic lexemes *šćurъ. In addition, it is clear that for any fish (unlike rat); its use is normal and well understandable in a standard comparison with the meaning 'completely wet'. "Wet as a fish" sounds very natural.

Thus, we can suppose that the existence of the Russian щурёнок 'young pike (*Esox lucius*)' is a reason for the appearance of the Slavic idioms like "мокрей як щур"/"мокрей як меш". Some ancient inter crossing of semantics between different Slavic lexemes *šćurъ (and *ašćerъ 'lizard') could provoke the appearance of some new meanings.

We know for sure that such ancient inter crossing of semantics happened. O. N. Trubachev cites R. Jakobson's opinion that Slavic *šćurъ 'rat' from the very beginning meant the chthonian creatures in different Slavic dialects [23, p. 511]. The Russian „ящур ... вид мыши или сони, *Myoxus avellanarius* [a kind of mouse or dormouse]" [23, p. 573; 24, p. 477] is an interesting example of these semantic inter crossing.

In addition, it is well known that in many Slavic (especially Southern Slavic) mythological systems the lizard is highly associated with water: „в болгарских народных преданиях ящерице присуща функция охранительницы воды ... [the lizard has the function of water protector in the Bulgarian folk tales" [10, p. 359]. On the other hand, the rat and mouse in Slavic mythology belong to the same class of animals ("reptiles and amphibians") with the frog, snake, and lizard: "Мыши и крысы относятся к гадам, объединяясь с лягушками и змеями (и ящерицами [Mice and rats are reptiles, merging with frogs and snakes (and lizards)])" [10, p. 403]; see also: [3, p. 121; 6, p. 26-28]. And, A. V. Gura also points out the use of the term щур for the designation of the whole class of "reptiles and amphibians": "используются чаще всего термины «гады, щур, погань, нечисть» [the terms «creeps, scum, trash, evil» are used more often]" [10, p. 274].

It is worth adding that some Slavists doubt whether the Slavic lexeme ящур is a variant of ящер: "нетипичная контаминация гласных е/у, а также очень широкий ареал наименований с корнем ящур-, не позволяющий рассматривать эти слова как экстенциальные, не дают основания рассматривать зоонимы ящурка, ящурица, ящюра и ящур как варианты лексем с корнем ящер-. Эти-

мологические данные не подтверждают не только тождество, но даже версию о родстве корней ящер- и ящур-" [A typical contamination of the vowels е/у, as well as a very wide range of names with the root of ящур-, which does not allow to consider these words as extensional, do not give grounds to consider zoonyms of ящурка, ящурица, ящюра and ящур as variants of lexemes with the root ящер-. Etymological data do confirm neither the identity, nor the version about the kinship of the roots ящер- и ящур-] [1, p. 28]. Well, the second conclusion of these authors looks like too "daring". However, both versions of the origin of the Slavic ящур 'вид мыши или сони, *Myoxus avellanarius*' really ties it with the influence of the semantics of *šćurъ 'rat' [23, p. 573]. Anyway, the existence and broad distribution in the Slavic world of two essentially different variants for the denomination of lizard is a fact.

Next, let us remember that V. N. Toporov and O. N. Trubachev suggested the Finno-Ugrian origin of the Slavic щур 'rat' and щука 'pike (*Esox lucius*)' both: "...славяно-финское соответствие названий крысы, мыши: польск. *szczur* 'крыса', укр. *щур* и др.; морд. *tsever, tsejer, sejdr*, фин. *Hiiri* 'мышь', удм. *sir* и др. ..." [22, p. 348].

Many modern Slavists consider the idea of Finno-Ugrian origin of the Slavic щур 'rat' as "the most probable": «псл. *šćurъ ...наивероятнейшим является предположение (Топоров, Трубачев) о финно-угорском происхождении» [the most probable is the assumption (Toporov, Trubachev) of the Finno-Ugrian origin] [11, p. 516]. What concerns the Slavic щука 'pike', the supposition of V. N. Toporov and O. N. Trubachev do not meet such a common acceptance [11, p. 515]. The majority of specialists believe that it has the origin from an Indo-European *skeu 'sharp; to cut'³.

Well, anyway, the ancient contacts between the Slavs and Finno-Ugrian could cause the mentioned inter crossing of semantics.

The Finno-Ugrians believed that the pike is the lord of fishes and of water [6, p. 29]. The Finno-Ugrians looked upon frogs very respectfully too [6, p. 27].

The Slavic mythological systems treated the pike ambivalently. On the one hand, we have the well-known Russian fairy-tale about "Emelya half-wit" and his friendship with the magic pike ("По щучьему веленью"/"By the will of the pike"). On the other hand, A. V. Gura mentions that Slavic peoples believed that the pike is "an impure being": "Щука воспринимается как нечистое существо" [10, p. 752], as well as the rat, which is often believed (by the Polacks) to be an impersonation of devil.

Byelorussians of Vitebsk region believe that mice are the souls of ancestors. In addition, let me mention here that there is one more Slavic lexeme щур/пращур ‘ancestor’ [11, p. 515].

Besides, both Finno-Ugrian and some Slavic peoples believe that the snake, frog, mouse, rat or mole (Talpa gen.) could personify the ghost “lord of barn” [6, p. 28].

Thus, these beliefs and semantic inter crossing were, I think, served as ground and causes for the appearance of the Slavic idioms like the Bulaestian “мокрей як щур”/“мокрей як меш”.

Notes

¹It is worth adding here a new, Komi-Permyak, analogy, which is very close (or, it would be better to say identical) to the same East Romanian and Bulaestian rituals: “В похоронном обряде коми-пермяков курицу было принято передавать через гроб одному из участников похорон, в некоторых местах обязательно тому, кто обмывал умершего, или нищему. Зафиксировано два объяснения этого обычая: 1) курица, загребая землю лапами назад, заполняет землей могилу, и на ее месте не будет впадины; 2) курица клюет червей, и тело человека будет защищено от них” [7, p. 71]. The important fact: Permian *kureg ‘hen’ is an ancient Iranian loanword [7, p. 61; 13, p. 147]. So, we could suppose that the Finno-Ugrian “hen’s rituals” were borrowed from the same source too. Thus, East Romanian-Finno-Ugrian parallels in “hen’s rituals” could be explained, probably, by the “Savirian episode” in Volokh’s history [19].

²I would like to add some new facts here as well.

As it was many times pointed out, phonetic processes of /a/ to /e/ (and /e/ to /a/) transition do not exist in the Bulaestian dialect. However, we can see some exceptions. Besides the previously mentioned, let me cite here: //в‘in c‘ay// – ‘he set down’; //здo‘pov‘ya// – ‘health’ (/e/ to /a/ transition). And: //кo‘ч‘ило// – ‘stove ring’; //Гане Зач‘ik‘a// – ‘The Conception of Saint Anna’ Holiday (/a/ to /e/ transition).

³One more interesting fact: Komi language possesses the lexeme шыр‘mouse’, which derives from Permian šur‘mouse’, and the lexeme шырны‘to cut, to chop, to shear’, which derives from Permian šur ‘to cut, to shear’ [13, p. 326].

In general, the interactions between different semantics (and different mythological systems) could be more complicated, multi-layered and longstanding.

Thus, the Ukrainian щур‘rat’ could be at some point influenced by the Romanian șoarece [șoareče] ‘mouse’, which comes from Latin *sorex* ‘shrew’ [20, p. 499]. Șoarece is used sometimes for ‘rat’ as well; the bearers of the Moldovan dialect of the Romanian language often palatalize the initial consonant in șoarece, so it sounds like [șoareče]. Could contacts with Ukrainian щур be the reason for this palatalization?

At least, the more common Romanian șobolan [šobolan] ‘rat’ just came from Slavic *sobolъ* ‘sable, Martes zibellina’ [20, p. 499, 389].

So, we should keep in mind here the Latin *sorex* ‘shrew’ as well. And, let me remind that M. Vasmer didn’t exclude the comparison of the Russian *сурок* ‘groundhog, marmot’ with the Latin *sorex*.

Bibliography

1. Баженова Т. Е., Баженов Н. Ю. Наименования ящерицы в русских говорах. In: Лексический атлас русских народных говоров (Материалы и исследования). СПб.: Нестор-История, 2015, с. 20-31.
2. Бакаева Ж. Д. Семантические отношения в системе фразеологии (на материале фразеологизмов-анимализмов). In: Вестник Кыргызско-Российского Славянского Университета. Бишкек, 2007, № 7 (7), с. 48-53.
3. Баранов Д. А., Мадлевская Е. Л. Образ лягушки в вышивке и мифопоэтических представлениях восточных славян. In: Женщина и вещественный мир культуры у народов Европы и России. Под ред. Т. А. Бернштам. СПб.: МАЭ РАН, 1999, с. 111-130.
4. Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь. Около 6000 фразеологизмов. М.: Астрель, 2005. 704 с.
5. Валипур А., Ибрагимшарифи Ш. Устойчивые сравнения с названиями животных и их национально-культурная специфика в русском и персидском языках. In: Филологические науки. Вопросы теории и практики. Москва, 2016, № 2 (56). Ч. 2, с. 66-68.
6. Винокурова И. Ю. Животные в традиционном мировоззрении вепсов (опыт реконструкции). Автореф. дисс. ... докт. истор. наук. Петрозаводск: КНЦ РАН, 2007. 48 с.
7. Голева Т. Г. Петух и курица в традиционной культуре коми-пермяков. In: Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия 3: Гуманитарные и общественные науки. Вып. 1, 2014, с. 60-74.
8. Гороф’янюк І. В. Лексична архаїка української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова. In: Jahrbuch der IV. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht». Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2013 Herausgegeben. München–Berlin, 2014, с. 28-35.
9. Гороф’янюк І. В. Фонетичні архаїзми української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова: система вокалізму. In: „Волинь-Житомирщина”: Историко-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 26. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015, с. 40-47.
10. Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции. М.: Индрик. 912 с.
11. Етимологічний словник української мови. Т. 6. Під ред. О. С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 2012. 569 с.

12. Кожухар К. С. Локальные особенности названий пищи и питания в украинском говоре села Булаешты Оргеевского района Республики Молдова. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2014. Vol. XVI, с. 50-59.

13. Лыткин В. И., Гуляев Е. С. Краткий этимологический словарь коми языка. М.: Наука, 1970. 386 с.

14. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских поговорок. М.: Олма Медиа Групп, 2007. 785 с.

15. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. Київ: Радянська школа, 1991. 400 с.

16. Романчук А. А. Антропоним Булай и савиры: вопрос о корреляции. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2010. Vol. VII, с. 96-98.

17. Романчук А. А. Этнолингвистика обряда передачи курицы над могилой у булаештских украинцев и его восточнороманские и славянские параллели: общее и особенное. In: *Філологічний часопис: збірник наукових праць*. Вип. 1 (9). Умань: Візаві, 2017, с. 62-74.

18. Романчук А. А., Тащи И. Н. Ранняя история украинского села Булаешты в контексте истории Молдовы (XIV – начало XVII вв. от Р. Х.). Кишинев: Высшая Антропологическая Школа, 2010. 144 с.

19. Романчук А. А., Цвигун Ю. О. Антропонимическая модель на -й в историческом русском ареале и средневековой Молдове: основные результаты квантитативного анализа и их интерпретация. Кишинев: *Stratum plus*, 2014. 100 с.

20. Скурт Дикционар Етимолоджик ал Лимбий Молдовенешть. Суб ред. Н. Д. Раевский, М. А. Габинский. Кишинев: РПАЕМ, 1978. 678 с.

21. Словник фразеологізмів української мови. Укл. В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 788 с.

22. Топоров В. Н., Трубачев О. Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. In: Трубачев О. Н. Труды по этимологии. Слово. История. Культура. Т. 4. М.: Языки славянской культуры, 2009, с. 9-382.

23. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. 4. М.: Прогресс, 1987. 864 с.

24. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь русского языка. Т. 2 (Панцирь – Ящур). М.: Русский язык, 1999. 560 с.

25. Mokienko V. M. Ivčenko Anatolij, Wölke Sonja, Hornjo serbski frazeologiski slownik / Obersorbisches phraseologisches Wörterbuch / Верхнелужицкий фразеологический словарь [compte-rendu]. In: *Revue des Études Slaves*, 2006, № 77 (3), p. 507-510.

26. Romanchuk A. A. The rite of passing the hen over the tomb pit in the funeral tradition of Bulaest's Ukrainians and its East Romanian and Slavic parallels: similarities and differences. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2017. Vol. XXI, p. 61-65.

27. Romanchuk A. A. The early ethnic history of Bulaestian dialect speakers through the issue of asynchronous VN-reflexes in the Ukrainian dialectal continuum. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2017. Vol. XXII, p. 68-71.

References

1. Bazhenova T. E., Bazhenov N. Iu. Naimenovaniia iashcheritsy v russkikh govorakh. In: *Leksicheski atlas russkikh narodnykh govorov (Materialy i issledovaniia)*. SPb.: Nestor-Istoriia, 2015, p. 20-31.

2. Bakaeva Zh. D. Semanticheskie otnosheniia v sisteme frazeologii (na materiale frazeologizmov-animalizmov). In: *Vestnik Kyrgyzsko-Rossiiskogo Slavianskogo Universiteta*. Bishkek, 2007, № 7 (7), p. 48-53.

3. Baranov D. A., Madlevskaia E. L. Obraz liagushki v vyshivke i mifopoeticheskikh predstavleniakh vostochnykh slavian. In: *Zhenshchina i veshchestvennyi mir kul'tury u narodov Evropy i Rossii*. Pod red. T. A. Bernsh-tam. SPb.: MAE RAN, 1999, p. 111-130.

4. Birikh A. K., Mokienko V. M., Stepanova L. I. Russkaia frazeologiya. *Istoriko-etimologicheskii slovar' Okolo 6000 frazeologizmov*. M.: Astrel', 2005. 704 p.

5. Valipur A., Ibragimsharif Shch. Ustoichivye sravneniia s nazvaniiami zhivotnykh i ikh natsional'no-kul'turnaia spetsifika v russkom i persidskom iazykakh. In: *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*. M., 2016, № 2 (56), Ch. 2, p. 66-68.

6. Vinokurova I. Iu. *Zhivotnye v traditsionnom mirovozzrenii vepsov (opyt rekonstruktsii)*. Avto-ref. diss. ... dokt. istor. nauk. Petrozavodsk: KNTs RAN, 2007. 48 p.

7. Goleva T. G. Petukh i kuritsa v traditsionnoi kul'ture komi-permiakov. In: *Vestnik Permskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. Seriya 3: Gumanitarnye i obshchestvennye nauki*. Vyp 1, 2014, p. 60-74.

8. Gorof'ianiuk I. V. Leksichna arkhaika ukraïns'koï govirki s. Bulaeshti Respubliki Moldova. In: *Jahrbuch der IV. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»*. Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2013 Herausgegeben. München-Berlin, 2014, p. 28-35.

9. Gorof'ianiuk I. V. Fonetichni arkhaižmi ukraïns'koï govirki s. Bulaeshti Respubliki Moldova: sistema vokalizmu. In: "Volin'-Zhitomirshchina": *Istoriko-filologichni zbirnik z regional'nikh problem*. Vyp. 26. Zhitomir: Vid-vo ZhDU im. I. Franka, 2015, p. 40-47.

10. Gura A. V. *Simvolika zhivotnykh v slavianskoi narodnoi traditsii*. M.: Indrik, 912 p.

11. *Etimologichni slovník ukraïns'koï movi*. T. 6. Pid red. O. S. Mel'nichuka. Kii'v: Naukova dumka, 2012. 569 p.

12. Kozhukhar K. S. Lokal'nye osobennosti nazvanii pishchi i pitaniia v ukrainskom govore sela Bulaeshty Orgeevskogo raiona Respubliki Moldova. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2014. Vol. XVI, p. 50-59.

13. Lytkin V. I., Guliaev E. S. *Kratkii etimologicheskii slovar' komi iazyka*. M.: Nauka, 1970. 386 с.

14. Mokienko V. M., Nikitina T. G. *Bo'l'shoi slovar' russkikh pogovorok*. M.: Olma Media Grupp, 2007. 785 p.

15. Oliinik I. S., Sidorenko M. M. *Ukraïns'ko-rosiis'kii i rosiis'ko-ukraïns'kii frazeologichni tлумachnii slovník*. Kii'v: Radians'ka shkola, 1991. 400 p.

16. Romanchuk A. A. Antroponim Bulai i saviry: vopros o korreliatsii. In: Revista de Etnologie și Culturologie, 2010. Vol. VII, p. 96-98.
17. Romanchuk A. A. Etnolingvistika obriada peredachi kuritsy nad mogiloi u bulaeshtskikh ukraintsev i ego vostochnoromanske i slavianskie paralleli: obshchee i osobennoe. In: Filologichnii chasopis: zbirnik naukovikh prats'. Vip. 1 (9). Uman': Vizavi, 2017, p. 62-74.
18. Romanchuk A. A., Tashchi I. N. Ranniaia istoriia ukrainskogo sela Bulaeshty v kontekste istorii Moldovy (XIV – nachalo XVII vv. ot R. Kh.). Kishinev: Vysshaia Antropologicheskaiia Shkola, 2010. 144 p.
19. Romanchuk A. A., Tsvigun Iu. O. Antroponimicheskaiia model' na -i v istoricheskom russkom areale i srednevekovoi Moldove: osnovnye rezul'taty kvantitativnogo analiza i ikh interpretatsiia. Kishinev: Stratum plus, 2014. 100 p.
20. Skurt Diktsionar Etimolodzhik al Limbii Moldovenesht'. Sub red. N. D. Raevskii, M. A. Gabinskii. Kishineu: RPaEM, 1978. 678 p.
21. Bilonozhenko V. M., Gnatiuk I. S., Diatchuk V., Nerovnia N. M., Fedorenko T. O. Slovník frazeologizmiv ukrains'koi movi. Kii'v: Naukova dumka, 2003. 788 p.
22. Toporov V. N., Trubachev O. N. Lingvisticheskii analiz gidronimov Verkhnego Podneprov'ia. In: Trubachev O. N. Trudy po etimologii. Slovo. Istoriia. Kul'tura. T. 4. M.: Iazyki slavianskoi kul'tury, 2009, p. 9-382.
23. Fasmer M. Etimologicheskii slovar' russkogo iazyka. T. 4. M.: Progress, 1987. 864 p.
24. Chernykh P. Ia. Istoriko-etimologicheskii slovar' russkogo iazyka. T. 2 (Pantsir' – Iashchur). M.: Russkii iazyk, 1999. 560 p.
25. Mokienko V. M. Ivčenko Anatolij, Wölke Sonja, Hornjoserbski frazeologiski słownik / Obersorbisches phraseologisches Wörterbuch / Verkhneluzhitskii frazeologicheskii slovar' [compte-rendu]. In: Revue des Études Slaves, 2006, № 77 (3), p. 507-510.
26. Romanchuk A. A. The rite of passing the hen over the tomb pit in the funeral tradition of Bulaesty's Ukrainians and its East Romanian and Slavic parallels: similarities and differences. In: Revista de Etnologie și Culturologie, 2017. Vol. XXI, p. 61-65.
27. Romanchuk A. A. The early ethnic history of Bulaestian dialect speakers through the issue of asynchronous VN-reflexes in the Ukrainian dialectal continuum. In: Revista de Etnologie și Culturologie, 2017. Vol. XXII, p. 68-71.

Alexei Romanciuc (Chișinău, Republica Moldova). Cercetător științific, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Алексей Романчук (Кишинев, Республика Молдова). Научный сотрудник, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Aleksey Romanchuk (Chisinau, Republic of Moldova). Researcher, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: dierevo@mail.ru, dierevo5@gmail.com

Юлия ЕРМАК

ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТРАДИЦИИ ЖЕНСКОГО ЕВРЕЙСКОГО ВОСПИТАНИЯ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Rezumat

Tradițiile etnopedagogice de educație a femeilor de etnie evreiască la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX

Cea mai importantă funcție a culturii evreiești în zona de delimitare a fost păstrarea și transmiterea din generație în generație a valorilor spirituale bazate pe tradiția religioasă. Familia și comunitatea religioasă erau instituțiile care asigurau realizarea acestei funcții. Diferențierea de gen existentă în societatea evreiască tradițională este legată de obligațiile sociale diferite ale bărbaților și femeilor. Viața femeii era profund influențată de familie. Familiile mari erau un mod de păstrare și supraviețuire a evreilor în condițiile unui mediu etnic și confesional diferit. În secolul al XIX-lea, familia rămâne factorul decisiv în educația fetițelor. La baza educației fetițelor în familiile evreiești se puneau formarea competențelor religioase, sociale și de muncă, prin participarea copiilor în activitățile de familie și comunitare. Educația copiilor era concentrată asupra desăvârșirii spirituale, mintale, estetice și de muncă. Din fragedă copilărie și până la căsătorie, această educație era pusă în primul rând pe umerii mamei. Personalitatea mamei influența concepțiile de viață ale fiicelor. De la mama, fetele învățau treburile casnice și ocupațiile feminine, iar responsabilitatea pentru comportamentul imoral al fiicelor ținea de competența tatălui. Ca rezultat al educației etnopedagogice, căsătoria devenea o prioritate pentru viitoarea femeie. Căsătoria și procrearea deveneau scopul principal al vieții femeii în familiile evreiești în a doua jumătate a sec. XIX – începutul sec. XX.

Cuvinte-cheie: cultura evreilor în zona de delimitare, educația tradițională, etnopedagogia, copii, femei.

Резюме

Этнопедагогические традиции женского еврейского воспитания в конце XIX – начале XX века

Важнейшей функцией еврейской культуры в черте оседлости было сохранение и передача от поколения к поколению духовных ценностей, основанных на религиозной традиции. На ее реализацию была направлена деятельность семьи и религиозной общины. Существовавшее в традиционном еврейском обществе обособление по половому принципу было связано с принципиальными различиями в функциях мужчины и женщины. Жизнь женщины подчинялась требованиям семьи, многодетность являлась средством сохранения и выживания еврейского этноса в условиях жизни среди представителей иных этносов и конфессий. Семья на протяжении XIX века оставалась решающим фактором в воспитании девочек. В основу семейного

воспитания еврейских девочек было положено формирование социальных, трудовых и религиозно-культурных навыков, преимущественно через участие детей в семейной и общественной деятельности. Воспитание было направлено на духовное, умственное, трудовое, эстетическое совершенствование ребенка. Воспитание детей с раннего возраста и вплоть до замужества возлагалось преимущественно на мать. Личность матери формировала жизненные установки дочерей. Мать обучала их домашним работам и женским ремеслам, однако ответственность за аморальное поведение дочерей возлагалась на отца. В результате успешного этнопедагогического воздействия будущая женщина, в качестве жизненных приоритетов, получала установку на замужество. В замужестве и продолжении рода виделся единственный смысл дальнейшей жизни еврейской женщины второй половины XIX – начала XX вв.

Ключевые слова: культура евреев черты оседлости, традиционное воспитание, этнопедагогика, дети, женщины.

Summary

Ethno-pedagogical Traditions of Jewish Women's Upbringing at the end of the XIX – the beginning of the XX Century

Conservation and transmission from generation to generation of the spiritual values based on religious tradition was the main function of Jewish culture in the Pale of Settlement. The activities of the family and the religious community were aimed at its implementation. The isolation in the traditional Jewish society on the basis of the sexual principle was associated with fundamental differences in the functions of men and women. The life of a woman was subject to the requirements of the family, many children were a means of the safe keeping and surviving of the Jewish ethnos in the conditions of life among representatives of other ethnic groups and confessions. Throughout the XIX century, the family remained the decisive factor in the upbringing of girls. The basis of family upbringing of Jewish girls is laid in nurturing social, labor and religious-cult skills mainly through the participation of children in family and social activities. The upbringing was aimed at the spiritual, intellectual, labor, aesthetic improvement of the child. The upbringing of children from an early age and up to marriage lay primarily on mother. The mother's personality shaped the life attitudes of daughters. Mother taught them housework and women's crafts, however, the responsibility for the immoral behavior of daughters was placed on father. As a result of successful ethno-pedagogical influence, the future woman was given marriage admission as a vital priority.

Marriage and the continuation of the family was the only value of the further life of a Jewish woman in the second half of the XIX and early XX centuries.

Key words: the culture of the Jews of the Pale of Settlement, traditional upbringing, ethno-pedagogy, children, women.

Воспитание детей у всех народов занимает особое место. И это не случайно, так как дети – это будущее. Одним из критериев успешности жизни родителей является рождение и воспитание детей – «воспроизведение себя во времени». В арсенале гуманитарных наук накоплено достаточно большое количество работ, посвященных вопросам еврейского традиционного образования и воспитания в целом, однако традиции женского воспитания все еще остаются вне поля зрения исследователей. Цель данной статьи состоит в том, чтобы, опираясь на существующие публикации, показать некоторые особенности традиций еврейского женского воспитания в указанный хронологический период. В работе использовались общенаучные методы исторического исследования, такие как: историзм и логичность, а также сравнительно-исторический метод, который не только выделяет глубинные проблемы явлений, но и указывает на сходства и особенности в исторических процессах, на тенденции тех или иных событий.

Залогом здорового развития народа в XIX веке была семейная, клановая солидарность и патриархальная организация семьи с непрерываемым авторитетом родителей. Для традиционной семьи нет более почетной миссии, нежели воспитание детей. Особое значение эта задача приобретала для евреев, которые в условиях рассеяния ощущали на себе сильнейшее культурное влияние со стороны титульных наций. Для противостояния процессу ассимиляции культура иудеев черты оседлости выработала механизм сохранения и межпоколенной передачи духовных ценностей, доставшихся от предков.

На это была направлена деятельность религиозной общины, которая через разветвленную систему филантропических структур обеспечивала возможность получить религиозное образование, стать талмудическим авторитетом, образовать семью даже представителям беднейшей части общества. Важная роль общественного мнения, наличие не только социальных, но и экономических рычагов воздействия на личность в условиях относительной замкнутости еврейского мира в черте еврейской оседлости Российской империи позволяли минимизировать проявление

асоциального поведения и консервировать традиционный уклад жизни.

Система еврейского воспитания, существующая не менее 3000 лет, сыграла решающую роль в сохранении целостности еврейского народа и развитии его культуры. Понятия «образование» и «воспитание» на иврите обозначаются одним словом *хинух*, тем самым подчеркивая их неразрывность и единство. Это выражалось в симбиозе неформального (семья, синагога) и формального (хедер, Талмуд – Тора) воспитания и образования. Буквально «хинух» переводится как «посвящение» [3, с. 41]. *Хинух* – это всесторонняя подготовка к жизни, а не только к зарабатыванию денег.

Главные задачи еврейского воспитания состоят в том, чтобы привить ребенку морально-этические нормы иудаизма, научить сознательно следовать заповедям, обучить методам самостоятельного изучения Торы, Талмуда и других источников еврейской традиции, воспитать любовь к своему народу. Как пишет Ж. Кан, «понятие „еврейское воспитание“ описать довольно сложно – столь непохожи представления о нем в разных течениях внутри еврейства» [8].

В конце XIX века в еврейском обществе существовали различные идейно-религиозные течения, которые накладывали свой отпечаток на систему и методы воспитания.

Сторонники ортодоксального еврейства отличались неукоснительным выполнением религиозных обязанностей, а себя считали «носителями подлинной еврейской религиозной традиции» [8]. Ортодоксы выступали исключительно за религиозное образование, причем в качестве языка обучения использовали иврит, были противниками образования для девочек, считая, что для женщины самое главное – это семья и дети, а все иные знания ей вредны, поскольку разрушают целостность личности и, в известной степени, лишают женственности. Наличие глубоких религиозных знаний в ущерб навыкам домохозяйки воспринималось как чудачество. Ехезкел Котик в своих мемуарах рассказывал о том, что жизнь его родителей сложилась несчастливо именно из-за того, что мать, происходившая из гродненской раввинской семьи, была воспитана неправильно. «Мама не была хорошей хозяйкой. Не умела варить и печь, как умели все тогдашние женщины, даже большие богачки умели делать все сами. Она не умела шить, что умели тогда даже самые маленькие девочки. Мама ничего не умела. Зато она была очень благочестива, и хотя в Гемаре не разбиралась, но „Ховот ха-леавот“ и „Менорат

ха-маор” знала хорошо, чуть ли не наизусть. Она все время учила „Ховот ха-леавот”» [9, с. 150].

В семейном воспитании сторонники сохранения консервативного уклада жизни ратовали за безусловное соблюдение всех, без исключения, религиозных предписаний и незыблемость традиций. Патриархальная семья, во главе которой стоял отец, свято чтивший и соблюдавший все религиозные заветы предков, являющийся непререкаемым авторитетом для всех членов семьи и своим примером их воспитывающий, являлся эталоном для ортодоксального еврейства.

Сторонники Хаскалы (Просвещения), маскилим, переосмыслили роль женщины в обществе. По мнению Мордехая Залкина, их отношение определялось гуманистическим характером философии европейского Просвещения, в которой наивысшей ценностью почитался человек, его счастье и благополучие. В этом свете женская занятость, которая предполагала активное участие в содержании семьи, и буржуазный этос, в котором идеальная женщина – это жена и мать, рассматривались как отрицательное явление [7, с. 173].

Маскилим связывали успех развития еврейского народа со светским образованием и отказом от устаревших догм. Имея в виду эмансипацию (достижение евреями политического равноправия), они требовали, чтобы евреи, не отрекаясь от своего вероисповедания, адаптировались к культуре и образу жизни иноэтнического окружения. Это приспособление должно было проявиться в изучении местного языка. Акцент делался на то, что знание этого языка облегчало деловые и социальные связи евреев с партнерами-неевреями. Маскилим были сторонниками перехода к европеизированной одежде, обучению детей в гимназиях. Общественным рупором этого направления была пресса – журналы «Рассвет», «Учитель», «Еврейская школа», которые получили широкое распространение на территории черты еврейской оседлости в конце XIX – начале XX вв.

К концу XIX века важным культурным фактором, определяющим жизнь евреев черты оседлости, становится сионизм – течение, культивирующее идею возврата евреев в Эрец-Исраэль. Возникновение и распространение сионистских идей следует рассматривать на фоне реальной политической жизни. После погромов, имевших место в России в 1881–1882 гг., многие просвещенные евреи, сторонники Хаскалы, ратовавшие за ускоренную аккультурацию, начали отказываться от своих взглядов. Этот кризис привел

значительную часть маскилим к убеждению, что только возвращение к собственным национальным корням может решить еврейский вопрос [8]. Сама среда сионистов была пестра и неоднородна и не обладала единством в путях достижения поставленной цели.

При этом единой основой для всех евреев оставалось отношение к двум фундаментальным еврейским текстам – Торе и Талмуду. Именно на этих двух книгах выстроена традиционная система еврейского воспитания. Не ставя задачу комплексного рассмотрения влияния этих Священных текстов на воспитание евреев, укажем лишь на основополагающие моменты.

Основным источником права и этики у евреев выступает Тора. Она регулирует отношения между человеком и Богом, человеком и человеком. Цель Торы – приобщить к содержащимся в ней 613 заповедям (мицвот) человека и воспитать его в соответствии с духом Торы. Все, что касалось повседневной жизни еврейского общества, было описано в комментариях к Святым текстам. Незнание их могло привести к нарушению традиции, отсюда фраза Гилеля «неуч не может быть праведным», отсюда и посыл о необходимости учиться на протяжении всей жизни.

Цель Талмуда состояла в том, чтобы, придерживаясь устной традиции, конкретизировать и стандартизировать еврейскую веру. При этом дискуссии о толковании Торы не прекращались. Цель воспитания в Талмуде оставалась та же, что и в Торе: знать, понимать и выполнять писанные законы. В конечном итоге человек должен был получить нравственное развитие, которое бы выражалось в его поступках, направленных на выживание общества.

Изучение Священных книг для мужчин было самоцелью, процессом, не прекращающимся и очень правильным с точки зрения традиционного общества. Женщина была освобождена законом от обязанности изучать Тору, потому что она была занята повседневными делами, связанными с воспитанием детей и ведением домашнего хозяйства. Перечень женских обязанностей, согласно Талмуду, сводился к омовению во время замужества и зажиганию свечей в праздники. Отсюда отсутствие необходимости в специальном обучении дочерей. Основной задачей девочек в будущем было замужество и материнство, поэтому важны были, прежде всего, бытовые навыки, которые передавались от матери к дочери и приобретались внутри семьи.

Существовавшее в традиционном еврейском обществе обособление по половому принципу

было связано с принципиальными различиями и в социальных функциях мужчины и женщины. Как указывал Шауль Штампфер, «мужчины и женщины жили в двух смежных, но совершенно отличных друг от друга, мирах, где функция каждого из полов в одном мире являла собой зеркальное отражение этой же функции в другом мире» [17, с. 130].

«Привилегия маргинальности», то есть положение за пределами системы раввинского контроля, как пишет Шай Ран Фриз, для женщин имело существенное преимущество и сыграло важную роль в ниспровержении традиционной семьи в начале XX в. Оно обеспечило женщинам доступ к светской литературе (романтические книжки на идише, переводы европейской классики, ивритские романы), что позволило им с большей легкостью, чем мужчинам, усвоить и утвердить в семье современные идеалы [15, с. 246].

Для середины XIX века была характерна традиционная внутрисемейная система воспитания девочек. В основу семейного воспитания еврейских девочек было положено привитие социальных, трудовых и религиозно-культурных навыков преимущественно через участие детей в семейной и общественной деятельности. Воспитание было направлено на духовное, умственное, трудовое, эстетическое совершенствование ребенка.

Семья на протяжении XIX века оставалась решающим фактором в воспитании девочек. Личность ребенка формировала прежде всего «семейная гармония» – этическая категория, понимаемая как основа еврейской семьи, атмосфера дома, взаимной поддержки и любви. «Методом воспитания у моих родителей были любовь, ласка и, при всем том, решительность. Нередко одно доброе слово помогало разрешить трудности», – вспоминала об этом Полина Венгерова [1, с. 20].

Воспитание детей в раннем возрасте возлагалось преимущественно на мать. Личность матери формировала жизненные установки дочерей. Вплоть до замужества воспитание дочерей оставалось в руках матери, которая также обучала их домашним работам и женским ремеслам; однако ответственность за аморальное поведение дочерей возлагалась на отца. В семье концентрировались и реализовывались основные направления воспитания: физическое, трудовое, духовно-нравственное, интеллектуальное, эстетическое.

Девочку воспитывали в духе абсолютной преданности мужу. Вот как, по словам Ехезкела Котика, поучала его бабушка своих внучек и невесток: «Не только любить мужа, но и показывать ему свою любовь. Не перечить мужу, если хочешь,

чтобы муж был тебе всецело предан, ты прежде должна быть всецело преданной ему, и что он скажет – должно быть для тебя свято. <...> Если он говорит: ночь, а ты видишь, что сейчас день, ты тоже должна сказать: ночь... Благодаря твоей доброте он в конце концов поймет свою ошибку и полюбит тебя, как жизнь. С мужем нужно говорить мягко, не следует высказывать перед ним свой ум <...>. Ты не должна ему досаждать и поедом его есть, наоборот – укреплять, утешать <...>. Ты должна видеть своего мужа в лучшем свете, восхищаться им, укреплять его, чтобы ему доставало мужества вести свои дела» [9, с. 255].

Замужняя женщина, занятая домашней работой, вовлекала в нее своих дочерей. К ведению домашнего хозяйства девочки были приобщены с раннего детства. Подъем был ранним. Это было связано не только с работой, но и с тем, что прежде чем начинать дела, необходимо было уделить время утренней молитве. Затем следовал завтрак и начиналась работа. Трудовой день заканчивался так же, как и начинался – молитвой. Еврейские семьи, будучи многодетными, давали возможность трудиться и *хлопотать по хозяйству* всем членам семьи. Уборка дома, помощь матери в приготовлении и подаче еды на стол, починка одежды – навыки, которые получали с раннего детства. Как правило, старшие девочки помогали матери в уходе за младшими детьми: смотрели и ухаживали за малышами, изготавливали рукодельную продукцию на продажу. Вот как описывает свои занятия Анна Выгодская: «Мы, т. е. вернее я (сестра уже помогала нянчить крошку), кроме игр и ученья занимались рукоделием» [2, с. 50].

Очень часто в доме располагалась лавка, и хозяйка дома, параллельно с домашней работой, вела торговые дела. Жительница Могилевской губернии Сарра Гуревич, вспоминая свое детство, пишет: «Прорубив дверь из одного окна на улицу, сделали стойку, отец привез немного товара и мама опять хлопотала и в магазине и дома» [5, с. 27-28]. Вывод о том, что дочери активно помогали родителям в торговле, подтверждают не только мемуары, но и материалы архивов. Так, в «Сведениях торговых предприятий, представленных в присутствие для начисления промыслового налога за 1910 г.» имеются данные о ряде содержательниц торговых лавок, в которых помощницами выступают дочери владелиц. Например, указано, что Лашер Пеша Менделевна, которая вела мелочную торговлю простонародной галантереей и имела годовой оборот в 2000 рублей, а прибыль 240 рублей, в качестве помощницы использовала дочь Дину [12, л. 24].

Воспитание девочек не ограничивалось только умением вести домашние дела. Кроме привития трудовых умений очень важно было религиозное воспитание. Во все времена женщины изучали правила исполнения заповедей, которые относились к вопросам ведения домашнего хозяйства. С раннего детства девочек учили отличать кошер от трефа, чистое от нечистого. «Она знает, что ложка, раз употребленная при мясном блюде, не должна быть опущена в горшок с молоком; ей известно, что когда окна синагоги освещаются тысячью маленьких грошовых свечей, должно бросить всякую утомительную работу и предаться субботному покою – и весь этот запас знаний религиозных обрядов сохранит она свято до гробовой доски, передав их своим детям в таком же виде, как приняла их от своей матери» [11, с. 558]. Эти религиозные знания закладывались с детства и были абсолютно естественны для выполнения во взрослой жизни уже в своей семье.

Когда девочка становилась старше, мама учила ее законам ритуальной чистоты, правилам посещения миквы, законам семейных отношений, касающихся интимной сферы и психологии семейной жизни. Поэтому для того, чтобы выполнять религиозные требования, девочкам не требовалось никакого специального образования – достаточно было просто вести себя так же, как родители, родственники и все окружающие. Основная масса еврейских женщин не знала иврит, для молитвы использовались сборники, написанные на идише специально для женщин. По словам Ури Гительмана, эти тексты на идише содержали популярные и сугубо морализаторские версии священных текстов [4, с. 55].

В данных условиях важным нравственным авторитетом и образцом учености для женской части общины становилась цойгерка – женщина, умевшая читать молитвы на иврите. Собравшись в синагоге женщины повторяли текст вслед за ней. О востребованности и известности таких представительниц женского сообщества свидетельствует факт, приведенный Шмуелем Лифшицем: к цойгерке из местечка Заблудов Гродненской губернии просьбы помолиться приходили даже из-за океана – от прежних жителей черты оседлости, которые уехали в эмиграцию, и их потомков [19, с. 104-106].

Понимание того, что образованность дочерей является положительным фактором для будущего замужества, начинает постепенно формироваться с середины XIX века. Подтверждение этой тенденции находим в журнале «Учитель»: «Многие матери смотрели на свою дочь как на товар, кото-

рого при себе не удержишь и который продается лицом, следовательно, требует как можно больше внешней отделки, лоска. Как только девочка подрастает, в голове матери уже рождается вопрос, как бы скорее и выгоднее сбыть ее с рук? Единственный аргумент, которому добрая мать подчиняется – это: приданого большого нет, следовательно, надо украсить дочь свою всевозможными знаниями, благо пансион есть и на малые деньги приобретаются большие познания» [11, с. 559]. Тон издания ироничен, поскольку его авторы придерживались стратегии аккультурации, однако, не соглашаясь с тем, чему учат еврейских девочек, они были убеждены в необходимости внимания к женскому образованию и воспитанию.

В воспитании девочек из среднего класса, известных у евреев как домохозяева (баалга-баис), имелись некоторые особенности. Девочки из более обеспеченных слоев могли получить образование у учителей. Как правило, им нанимали помощника меламеда (бегелфера), который обучал чтению молитв. Мать, если она умела читать, могла заменить в этом деле бегелфера. Не имея возможности подробно исследовать данный вопрос в рамках настоящей статьи, укажем на то, что девушки иудейского вероисповедания во 2-й половине XIX в. все чаще становились ученицами гимназий и начальных школ. Как отмечает Хэлена Датнер, если мальчики преобладали в казенных еврейских школах, которые гарантировали льготы по военной службе, а их окончание облегчало поиск работы, то в частных школах преобладали девочки [18, с. 60-61].

Задачи матери семейства не сводились только к обучению девочек ведению домашнего хозяйства и выполнению религиозных правил. Немаловажным было привить будущей девушке правила приличного поведения в обществе. Во 2-й половине XIX в. возникает новое явление в воспитании еврейских девочек из обеспеченных слоев – салонное воспитание. Оно подразумевало умение вести себя в обществе, музицирование, знание иностранных языков. Церемонное поведение становится отличительной особенностью принадлежности к еврейской элите. В буржуазной среде модно было быть «цирлих-манирлих» (церемонно-манерными).

В это понятие входило, прежде всего, правильное поведение со старшими. На эту особенность воспитания еврейских девочек указывают Полина Венгерова [1, с. 137-138] и Анна Выгодская [2, с. 65-66]. Первая из них рассказывала, например, что в богатой семье Эпштейнов из Бреста внучки не имели права даже садиться за общий стол во

время визитов деда. При встрече патриарх всего лишь задавал риторический вопрос: «Что поделяете, девочки?», что приводило их в полный восторг. «Нам, младшим, не разрешалось сразу входить в празднично убранные комнаты; <...> мы возвращались в детскую. А старшим сёстрам позволялось проводить первые часы с дедом и родителями и принимать участие в обсуждении дел». Утром следовал визит к деду, скупая ласка и раздача сладостей из Варшавы. «Мы целовали протянутую нам белую руку, желали дорогому и почитаемому дедушке доброго утра, кланялись и удалялись без лишнего слова» [1, с. 25].

Салонному воспитанию значительное внимание уделял еженедельник «Izraelita», который издавался в Царстве Польском на протяжении 2-й половины XIX – начала XX вв. Журнал отстаивал принципы европейского Просвещения для евреев. Издаваясь в непростой исторический период, он отмечал происходящие в еврейской среде новации: ломку традиционной модели жизни в черте оседлости, появление первых признаков эмансипации женщин через образование, освоение женщинами не свойственных им ранее функций в области профессиональной и общественной деятельности, участие в создании благотворительных обществ.

Одну из своих главных задач журнал видел в воспитании у читателей нравственности. Особенно важным считалось воспитание женской нравственности. В 1878 году в № 35 была опубликована статья, которая называлась «Миссия образованных иудеек». Автор, обращаясь к публике, говорил о том, что воспитание моральных и духовно-нравственных ценностей начинается с самого нежного возраста, с младенчества, пока душа ребенка еще до конца не очерствела и не испортилась под влиянием внешних факторов, и что в этом вопросе только мать личным примером может воздействовать на свое чадо.

Указывалось на необходимость воспитания не только посредством накопленного духовного опыта, но и на базе изучения педагогических трудов, следовало не отказываться от физического воспитания детей. Также не представлялось нужным поощрять излишнее вовлечение женщин в общественные благотворительные учреждения. Считалось достаточным, чтобы примеры милосердия демонстрировались дамами сугубо в домашних условиях либо при посещении синагог. Критикуя салонный образ жизни многих молодых дам, автор, тем не менее, приходит к мысли, что и в столь развращенном месте, как салон, можно прививать молодежи

правила нравственного поведения. Эту задачу ставили, прежде всего, перед образованными дамами, которые своим личным примером могут воздействовать на кавалеров, а не опускаться до их уровня. На образованных еврейских дам возлагалась определенная надежда и в деле налаживании связей с христианской средой, которая, несмотря на всю просвещенность, все равно отказывала в полном признании за еврейским народом всех тех добродетелей, априори приписываемых христианам [20].

С ростом популярности салонного образа жизни в среде богатых евреев возрастает спрос на эстетическое воспитание, в первую очередь музицирование. В мещанской среде проводились вечера, на которых замужние дамы могли предаться беседам, незамужние демонстрировали умение петь и играть на музыкальных инструментах. Как отмечает Л. Старцева, уже с середины XIX века популярность приобретают музыкальные пансионы [14, с. 123].

Для некоторых женщин занятия музыкой превращались из элемента салонного воспитания в профессию. Например, с именем Иды Генко, выпускницы Санкт-Петербургской консерватории, связана история возрождения в Минске городского музыкального общества. Награжденная малой серебряной медалью И. Генко стала первой преподавательницей фортепьяно в открывшемся в Минске музыкальном училище Н. Рубинштейна. Это училище пользовалось популярностью в еврейской буржуазной среде [14, с. 125]. Тем не менее, музыкальная одаренность рассматривалась не более чем дополнительное «украшение» на ярмарке невест.

Богатые евреи могли себе также позволить нанимать домашних учителей, получивших образование в казенных еврейских училищах или гимназиях, обладавших достаточно широким кругом современных знаний, владевших русским и современными иностранными языками. О домашних учителях упоминают в своих мемуарах Полина Венгерова и Белла Шагал [16]. Отношение к домашним учителям в воспоминаниях субъективно, поскольку основывается на оценке ребенка (добрый либо злой), но нередко сопровождается развернутым анализом поведения учителя с точки зрения взрослого человека. Появляется понимание причин, которые заставляли учителя использовать ту или иную методику обучения. Подобный вид образования могли себе позволить только состоятельные семьи. Девочки из бедных слоев еврейского общества, вынужденные с малых лет зарабатывать на жизнь,

были вовсе лишены возможности получить образование. Их не отправляли даже в начальную школу, считая, что вполне достаточно домашнего учителя, который научит читать и писать на идише [17, с. 121].

Еще одним средством воспитания детей были игры. Игры во все времена носят подвижный и развивающий характер: «Играли мы в прятки на большом дворе» [2, с. 25], «еще у нас очень любили играть в дрейдл» [1, с. 28]. Дрейдл отливался из свинца и по форме напоминал юлу или волчок. На боковых гранях были написаны буквы еврейского алфавита, в зависимости от того на какую букву падал дрейдл, выигрывал тот или иной игрок. Игры были характерны и для досуга в процессе празднования некоторых религиозных праздников. Они были похожи на театральные представления и носили воспитательный характер, обогащая знаниями исторического характера и прививая уважение к деяниям предков [1, с. 57-58].

На необходимость использования подвижных игр указывал ряд педагогов рубежа столетий. Так, в журнале «Еврейская школа» была опубликована статья, посвященная вопросу физического воспитания [10]. Особое внимание уделено детским подвижным играм. Автор, ссылаясь на работы медицинской комиссии в Страсбурге, пишет о том, что еврейские дети крайне мало проводят времени на свежем воздухе, занимаясь подвижными играми, поэтому они менее здоровы, чем дети христиан. Лишь через перераспределение нагрузки и увеличение продолжительности времени, выделяемого на игровую деятельность, можно улучшить ситуацию. «Игра для ребенка – жизнь; он в ней самостоятельная, свободная личность, пытающаяся свои силы» [10, с. 10].

Отмечая господствующую роль матери в воспитании девочки, нельзя говорить о том, что мужчины полностью устранялись из воспитательного процесса. Конечно, они больше занимались сыновьями, но и для дочерей находилось время: «Дядя принимал большое участие и в нашем воспитании. <...> Приходилось ежедневно читать вслух из учебника заданный урок. Дядя требовал ясного выразительного чтения» [2, с. 46], – описывает участие в воспитании представителя мужской части семьи Анна Выготская. «Отец усаживался поудобнее и внимательно слушал наш рассказ о произошедших за день событиях», – вспоминала Полина Венгерова [1, с. 8-10]. Все родственники считали своим долгом внушать детям почитание старших, по-

жилых, приучать вставать при их приближении, уступать им место [13, с. 38].

Традиционным средством воспитания была беседа, часто с использованием фольклора: сказок, песен, поучительных историй. Волшебные сказки, сосредоточенные вокруг сверхъестественных героев, которые совершают чудеса и повелевают силами природы, в которых нет привязки к точному месту или времени, всегда чудесным образом воздействовали на психику ребенка, заставляя его отвлечься от окружающей действительности. Элементы, характерные для волшебных сказок, можно обнаружить во многих библейских историях. Посох Аарона, превращающийся в змея, мотив возвышения младшего брата, богатырская сила Самсона, связанная с его волосами, чудесное спасение Ионы из чрева кита и др. Многие литературные и фольклорные еврейские басни возникли как сказки о животных, отражавшие фантастические представления о животном и растительном мире. Сказки о животных олицетворяли человеческие черты [6].

Нерелигиозное пение было неотъемлемой частью быта еврейской семьи. Тематика фольклорных песен охватывает все аспекты еврейской жизни от библейского прошлого до современности, годовой и жизненный циклы, отражает лишения, надежды, социальный протест, любовь, разлуку, нежность к ребенку и др. В них упоминается про значение физического труда и самообороны [13, с. 26].

В пословицах и поговорках остроумие отдельных анонимных авторов становилось мудростью многих, превращаясь тем самым в дидактический фольклор, игравший большую роль в воспитании. В талмудической литературе имеется значительное количество поговорок, которые восходят к фольклору. Они начинаются словами «Хай нуде амерей иншей» («Так говорят люди») и обычно строятся на тематике, связанной с повседневной жизнью.

Использование народного фольклора – традиционный элемент воспитания еврейских девочек, впоследствии используемый ими в воспитании своих детей и передаваемый из поколения в поколение. При этом женская часть семьи больше применяла фольклорные традиции, мужчины считали недостойным отвлекаться на подобный «низкий жанр», поэтому в поучительных беседах с детьми они использовали отрывки из священных текстов с последующим пояснением смысла.

Спорный и сегодня вопрос о наказании детей во второй половине XIX в. решался в пользу наказания. «Немало часов простаивали мы в углу,

да еще с поднятыми руками. Длительность стояния зависела от серьезности проступка. Однако нам позволялось, простояв некоторое время, подойти к матери поцеловать руку и просить прощения» [2, с. 23]. Этим методы воспитания девочек не ограничивались. Использовалась в качестве воспитательной меры в еврейской семье и такая «классическая» для многих народов мера, как порка. Она применялась для детей обоих полов, исключения не делались: «Отец попросту высек меня розгами без всякого предупреждения, без предварительного увещания!» [2, с. 31]. Про розги упоминает в своих мемуарах и Полина Венгерова.

Таким образом, воспитание детей в еврейских семьях было обусловлено традициями, существовавшими формированию целостной личности, к которой общество предъявляет ряд важных требований. Эти традиции были сформированы под влиянием иудаизма. Основное влияние на воспитание девочек оказывала личность матери, а главной средой для педагогического воздействия считалась семья. В результате воспитания еврейская девочка получала знания в области национальной культуры и религии, а также позитивное эмоциональное отношение к ней. Она с детства приобщалась к этнокультурным духовным ценностям своего народа. В основу воспитания еврейских девочек было положено привитие социальных, трудовых и религиозно-культурных навыков преимущественно через участие детей в семейной и общественной деятельности.

Литература

1. Венгерова П. Воспоминания бабушки: очерк культурной истории евреев России в XIX веке. Иерусалим: Гешарим–Москва: Мосты культуры, 2003. 335 с.
2. Выгодская А. П. История одной жизни: воспоминания. Рига: Dzīve un Kultūra, 1938. 233 с.
3. Герасимова И. П. Еврейское образование в Беларуси в XIX – начале XX вв. Минск: Народная асвета, 1996. 130 с.
4. Гительман Ц. Беспокойный век: евреи России и Советского Союза с 1881 г. до наших дней. М.: Новое литературное обозрение, 2008. 512 с.
5. Гуревич С. А. Мои воспоминания. Иерусалим: Гешарим–Москва: Мосты культуры, 2002. 195 с.
6. Дымшиц В., Райзе Е. Еврейские народные сказки. Санкт-Петербург: Симпозиум, 2000. 496 с.
7. Залкин М. Еврейское Просвещение в Российской империи. In: История еврейского народа в России / Под общ. ред. И. Барталя. Иерусалим: Гешарим–Москва: Мосты культуры, 2012, с. 164-187.
8. Кан Ж. Педагогика Януша Корчака и еврейское воспитание. М.: Российское общество Януша Корчака, 2000. 178 с.
9. Котик Е. Мои воспоминания. СПб.–М.–Иерусалим: Мосты культуры, 2009. 367 с.
10. Крейнин М. К вопросу о физическом воспитании в школе. In: Еврейская школа. 1904. № 14, с. 3-11.
11. Лазарев Д. О воспитании и степени образованности еврейских женщин. In: Учитель. 1861–1870. № 68, с. 557-563.
12. Национальный исторический архив Беларуси в Гродно, фонд 143, опись 1, дело 21.
13. Скир А. Еврейская духовная культура Беларуси. Минск: Мастацкая літаратура, 1995. 143 с.
14. Старцева Л. О женском музицировании. In: Женщины на краю Европы / Под ред. Е. Гаповой. Минск: ЕНУ, 2003, с. 118-128.
15. Фриз Ш. Р. Еврейская семья в России. In: История еврейского народа в России / под общ. ред. И. Барталя. Иерусалим: Гешарим–Москва: Мосты культуры, 2012, с. 214-264.
16. Шагал Б. Горящие огни. М.: Текст, 2006. 380 с.
17. Штампфер Ш. Дифференциация по половому принципу и женское еврейское образование в Восточной Европе в XIX веке. In: Еврейское образование. В 2-х ч. Ч. 2. М.: Мосты культуры, 2001, с. 119-146.
18. Datner H. Ta i tamta strona: żydowska inteligencja Warszawy 2 połowy XIX wieku. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2007. 341 s.
19. Lifshits S. Ester-Khaye the Zogerin [Sayer]. Zabludowe (Zabludow) yizkerbukh. In: From a Ruined Garden. The Memorial Books of Polish Jewry. NewYork, 1993, p. 76-106.
20. Posłannictwo ukształconych izraelitek. In: Izraelita. 1878. № 34, s. 274-275.

References

1. Vengerova P. Vospominaniya babushki: ocherk kulturnoy istorii evreev Rossiiv XIX veke. Ierusalim: Gesharim–Moskva: Mosty kultury, 2003. 335 p.
2. Vygodskaja A. Istorija odnoj zyzni vospominaniya. Riga: Dzīve un Kultūra, 1938. 233 p.
3. Gerasimova I. P. Evrejskoje obrazovanie v Belarusi v XIX naczale XX vv. Minsk: Narodnaja asveta, 1996, 130 p.
4. Gitelman C. Bepokojnyj vek: evrei Rossii i Sovetskogo Sojuza s 1881 goda i do nazsich dnei. M.: Novoe literaturnoe obozrenije, 2008. 512 p.
5. Gurevich S. A. Moi vospominaniya. Ierusalim: Gesharim–Moskva: Mosty kultury, 2002. 195 p.
6. Dymzscic V. Rajze E. Evrejskije narodnye skazki. Sankt Peterburg: Simpozium, 2000. 496 p.
7. Zalkin M. Evrejskoje Prosvetszenije v Rossijskoj Imperii. In: Istorija evrejskogo naroda v Rossii / Pod obz. red. I. Bartalia. Ierusalim: Gesharim–Moskva: Mosty kultury, 2012, pp. 164-187.
8. Kan Z. Pedagogika Januszcha Korszaka i ewrejskoje vospitanie. M.: Rossijskoje obzsestvo Januszcha Korszaka, 2000. 178 p.
9. Kotik E. Moi vospominaniya. SPb.–M.–Ierusalim: Mosty kultury, 2009. 367 p.
10. Krejnin M. K voprosy o fiziceskom vospitanii v shkole. In: Evrejskaja shkola. 1904. № 14, p. 3-11.

11. Lazarev D. O vospitanii i stepeni obrazovannosti evrejskih zenzsin. In: Uzcitel. 1861-1870. № 8, p. 557-563.
12. Nacyonalnyj istoricheskij arhiv Belarusi v Grodno, fond 143, opis 1, delo 21.
13. Skir A. Evrejskaja duchovnaja kultura Belarusi. Minsk: Mastackaja litaratura, 1995. 143 p.
14. Starceva L. O zenskom muzicyrovanii. In: Zenzsiny na kraju Evropy / Pod red. E. Gapovoj. Minsk: EHU, 2003, p. 118-128.
15. Friz Shch.R. Evrejskajasemjav Rossii. In: Istorija evrejskogo narodav Rossii / podobzs. red. I. Bartalia. Ierusalim: Gesharim-Moskva: Mostykultury, 2012, p. 214-264.
16. Shchagal B. Goriashczie ogni. Moskva: Tekst, 2006. 380 p.
17. Shchtampfer Shch. Differenciacija po polovomy principy i zenskoje ewrejskoje obrazovanijev Vostocznoj Evropev XIX veke. In: Evrejskoje obrazovanije. V 2 cz. Cz. 2. M.: Mosty kultury, 2001, p. 119-146.
18. Datner H. Ta i tamta strona: żydowska inteligencja Warszawy 2 połowy XIX wieku. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2007. 341 p.
19. Lifshits S. Ester-Khaye the Zogerin [Sayer]. Zabludove (Zabludow) yizkerbukh. In: From a Ruined Garden. The Memorial Books of Polish Jewry. New York, 1993, p. 76-106.
20. Posłannictwo ukształconych izraelitek. In: Izraelita. 1878. № 34, p. 274-275.
- Ermak Yulia** (Grodno, Belarus). Magistru în științe politice, lector superior la Departamentul de Turism și Patrimoniul Cultural, Universitatea de Stat din Grodno „Yanka Kupala”.
- Ермак Юлия** (Гродно, Беларусь). Магистр политических наук, старший преподаватель кафедры туризма и культурного наследия, Гродненский государственный университет имени Янки Купалы.
- Yarmak Yuliya** (Grodno, Belarus). Magistr of Political Sciences, Senior Lecturer at the Department of tourism and cultural heritage, Yanka Kupala State University of Grodno.
- E-mail:** Ermak_JG@grsu.by

STUDIUL ISTORIOGRAFIC

Adrian DOLGHI,
Alina FELEA

REFLECTAREA ORIGINII ȘI APARTENENȚEI ETNICE A POPULAȚIEI
MAJORITARE DIN BASARABIA ÎN SURSELE IMPERIULUI RUS
(SEC. XIX – ÎNC. SEC. XX)

Rezumat

Reflectarea originii și apartenenței etnice a populației
majoritare din Basarabia în sursele Imperiului
Rus (sec. XIX – înc. sec. XX)

În acest articol autorii prezintă surse din Imperiul Rus, editate în anii 1812–1917, accesibile până la această etapă, din perspectiva abordării originii și apartenenței etnice a populației majoritare din Basarabia pentru a identifica atât punctul de vedere al autorităților țariste și al autorilor studiilor – reprezentanți ai societății ruse, cât și al subiecților cercetărilor acestor studii, de la care, de fapt, au fost colectate datele. Totodată, se arată că autorii surselor analizate, personalități cu studii, care făceau parte din cele mai înalte cercuri ale Imperiului Rus, cunoșteau și recunoșteau faptul că populația majoritară din Basarabia, numită de ei *moldoveni* (*români*), *vlahi/volohi*, aparține neamului românesc, cunoscând și originea daco-romanică. Sursele analizate au fost clasificate în: a) cercetări istorico-etnografice; studii enciclopedice; manuale/gramatici; b) memorii și jurnale de călătorie și c) rapoarte statistice și recensăminte, ele fiind prezentate în ordinea elaborării și editării. Actualitatea problemei propuse în prezentul studiu este determinată de perpetuarea atât a problemei identității națiunii titulare în istoriografia din Republica Moldova și în întreaga societate, cât și a unui șir de mituri constituite în Uniunea Sovietică în calitate de instrumente ale construcției naționale și manipulare a opiniei publice, mituri și teze ce persistă până în prezent.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, români, moldoveni, istoriografie.

Резюме

Отражение происхождения и этнической принадлежности населения Бессарабии в источниках Российской империи (XIX – начало XX вв.)

В данной статье авторы представляют изданные в Российской империи в 1812–1917 гг. исторические источники, доступные для данного этапа исследования, которые относятся к проблеме происхождения и этнической принадлежности населения Бессарабии, с целью определить точку зрения царских властей, а также самих авторов проанализированных источников – представителей российского общества, а также субъектов исследований, от которых эти данные были собраны. Также в статье подчеркивается, что авторы цитируемых источников, образованные личности, представи-

тели высших кругов, знали и признавали тот факт, что большинство населения Бессарабии, названное ими *молдаванами* (*румынами*), *влахами* (*волохами*), принадлежало к румынскому народу, к румынской нации, учитывали также ее дако-римское происхождение. Анализируемые источники были разделены на: а) историко-этнографические исследования, энциклопедические исследования; учебники; б) мемуары и путевые заметки и в) статистические отчеты и переписи, которые представлены в порядке разработки и издания. Актуальность вопроса, рассматриваемого в данном исследовании, обусловлена сохраняющейся проблемой идентичности титульной нации как в историографии Республики Молдова, так и во всем обществе, а также целого ряда мифов, созданных в Советском Союзе в качестве инструмента национального строительства и манипулирования общественным мнением – мифов и тезисов, которые существуют до сих пор.

Ключевые слова: Бессарабия, Российская империя, румыны, молдаване, историография.

Summary

Reflection of the ethnic membership and origin of the majority population from Bessarabia in Russian Empire sources (XIX – early XX centuries)

In this article, the authors present the sources published in the Russian Empire in 1812–1917, available for this stage of the study. They are related to the origin and ethnic membership of the majority population of Bessarabia. The study is carried out in order to identify the opinions of the tsarist authorities, of the authors of the study – representatives of the Russian society, as well as of the subjects of the research from whom the data were actually collected. The article also emphasizes that the authors of the cited sources, are educated individuals, who knew and acknowledged that the majority of population from Bessarabia, called by them *Moldavians* (*Romanians*), *Vlachs* / *Volohi*, belonged to the Romanian people, considering also their Daco-Roman origin. The analyzed sources were classified into: a) historical-ethnographic research, encyclopedic studies; manuals / grammar; b) memoirs and travel journals; c) statistical reports and censuses, which are presented in the order of elaboration and publication. The novelty of the problem addressed in this study is determined by the perpetuation of both the identity of the majority nation in the historiography of the Republic of Moldova and in the whole society, as well as

a number of myths created in the Soviet Union as instruments of national construction and manipulation of public opinion; myths and theses that persist to date.

Key words: Bessarabia, Russian Empire, Romanians, Moldavians, historiography.

Procesele constituirii națiunii, a construcției identității naționale [5, 4] și a „înscenării naționalului” sunt probleme actuale de la constituirea statului Republica Moldova și până în prezent. Actualitatea problemei propuse în prezentul studiu este determinată de perpetuarea atât a problemei identității națiunii¹ titulare² în istoriografia din Republica Moldova și în întreaga societate, cât și a unui șir de mituri constituite în Uniunea Sovietică în calitate de instrumente ale construcției naționale [17, 10, 16] și manipulare a opiniei publice [14], mituri și teze ce persistă până în prezent.

Este bine cunoscut faptul că în URSS, inclusiv în RSSM, istoria, ca și celelalte științe socioumaniste, reprezenta un grup de științe politizate și un instrument politic. După abordările istoriografice în domeniul etnografiei și istoriei popoarelor din URSS puteau fi prognozate anumite politici naționale care erau elaborate de organele de stat și care urmau a fi aplicate³. La fel se întâmplă și în cazul Moldovei sovietice, pentru autorități fiind necesară o argumentare a formării „poporului moldovenesc, popor diferit de poporul român” și „a limbii moldovenești”, diferită de limba română. În acest sens, o teză deseori utilizată de istoriografia adeptă paradigmei moldoveniste este cea că în anii 1812–1918 populația din Basarabia, fiind „eliberată de Imperiul Rus de sub jugul otoman”, s-a identificat drept „popor moldovenesc”, deși este bine cunoscut faptul că până la începutul sec. al XIX-lea „nu există conștiință națională, ci doar una a comunității etnice, surclasată de particularismul local” [17, p. 16], și sec. al XIX-lea a reprezentat perioada formării națiunilor moderne, inclusiv a celei românești. Teza era/este argumentată prin faptul că moldovenii din spațiul pruto-nistean nu s-au încadrat în procesul construcției națiunii române. Deși o serie de istorici au arătat lipsurile unor astfel de teorii și ipoteze [1, 8, 9], teza promoldovenistă continuă să fie utilizată în anumite scopuri politico-propagandiste [33] și de unii istorici din Republica Moldova, și de unii politicieni, astfel că „drama identității locuitorilor spațiului dintre Prut și Nistru”, începută odată cu anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus și intensificată în perioada sovietică [17], mai continuă.

Vom remarca faptul că adeseori în istoriografie, în special în cea ce susține aspectul moldovenist, în calitate de argument au fost/sunt folosite citate din surse editate în Imperiul Rus, dar care erau/

sunt trunchiate, extrase din context și/sau traduse intenționat cu greșeli, pentru a-și argumenta opinia. Unele dintre aceste surse au fost analizate și în alte articole și monografii, în contextul unor probleme similare, fără a fi clasificate și citate integral.

În istoriografia românească, printre autorii care s-au oprit mai detaliat la această problemă îl vom menționa pe A. Crihan, care prin utilizarea unor surse din Imperiul Rus, clasificate cronologic (cele de până la mijlocul sec. al XIX-lea și cele din a doua jumătate a sec. al XIX-lea), demonstrează dreptul istoric al românilor din Basarabia [3].

În același context se înscrie și lucrarea lui Gh. Ghimpu, care arată o dată în plus că basarabenii sunt români, argumentându-și poziția și cu citate din sursele enunțate [11].

A. Cușco, care a dedicat problematicii basarabene mai multe studii, menționează că scrierile autorilor ruși despre Basarabia din perioada 1812–1917 sunt deosebit de importante „pentru construirea unei reprezentări coerente a identității colective a localnicilor”, remarcând că autorii folosesc pentru identificarea localnicilor mai multe denumiri – „moldoveni”, „români”, cea „moldovenească” fiind, în primul rând, o desemnare teritorială ce se referea la Principatul Moldovei, parte a căruia a fost Basarabia [6, p. 70-71, 79]. Același autor, în colaborare cu Igor Șarov, într-un alt studiu, subliniază că „în operele tuturor autorilor importanți din epocă, chiar și la cei care insistă deosebit de mult asupra influenței predominante a elementelor slave în regiune”, era reflectat caracterul romanic al basarabenilor și comunitatea lor cu românii din Principatele Române [16].

În același timp, istoriografia moldovenistă susține că „deși „în secolul al XIX-lea mențiunile despre români în sursele scrise rusești se înmulțesc considerabil”, totuși „în anii '60 ai veacului al XIX-lea, după unirea Principatelor Moldova și Valahia”, se vehicula „pe cale livrescă, propagandistică a termenului «România»” [12]⁴.

În acest articol vom prezenta surse din Imperiul Rus apărute în anii 1812–1918, accesibile până la această etapă, din perspectiva abordării apartenenței etnice și originii populației majoritare din Basarabia pentru a identifica atât punctul de vedere al autorităților țariste și al autorilor studiilor – reprezentanți ai societății ruse, dar și al subiecților cercetărilor acestor studii, de la care, de fapt, au fost colectate datele, după cum și menționează unii autori. Totodată, vom arăta că autorii surselor analizate, personalități cu studii, cunoșteau și recunoșteau faptul că populația majoritară din Basarabia, numită de ei *moldoveni (români)*, *vlahi/volohi*, aparținea neamului românesc, constatând și o stare de facto:

populația majoritară din Basarabia conștientiza apartenența ei la neamul românesc, cunoscând și originea sa daco-romanică.

De la bun început vom puncta câteva momente importante în cercetarea de față. În primul rând, vom menționa că elaborarea lucrărilor științifice, dar și de alt gen, ca și orice activitate editorială din Imperiul Rus, era un proces de creație ce se desfășura sub controlul și cenzura statului rus. Istoria cenzurii în Imperiul Rus, deși începe în Evul Mediu, în sec. al XIX-lea capătă o formă mai desăvârșită și ramificată pe domenii de competență. La 9 iulie 1804 a fost emis *Primul statut al cenzurii*, în care se menționa: „Cenzura este obligată să examineze toate cărțile și operele destinate a fi difuzate în societate” [58, p. 81-96], adică, de facto, fără permisiunea organului de control era imposibil de a edita ceva. Acest statut al cenzurii, împreună cu prevederile statutelor universităților din Rusia racordate la acest document, au constituit o bază juridică pentru funcționarea instituției cenzurii în Imperiul Rus. În majoritatea cărților editate în Imperiul Rus, inclusiv în cele analizate în prezentul articol, pe coperti sau versoul foii de titlu ale acestora sunt identificate inscripții de tipul: „Tiparul este permis. Sankt Petersburg, Septembrie a șasea zi 1813. Cenzor, consilier titular și cavaler, Ivan Timkovski”; „Se permite tiparul, cu condiția ca după tipar, până la eliberarea din tipografie, să fie prezentate la Comitetul Central de Stat șapte exemplare ale acestei cărți, pentru a fi livrate la destinație, conform legislației. Sankt Petersburg, 20 octombrie 1827. Cenzor, consilier titular, V. Anastasevici” [63, versoul foii de titlu]; „Se permite tiparul, urmând ca după tipărire să fie prezentate la Comitetul de Cenzură numărul indicat de exemplare. Sankt Petersburg, 5 martie 1852. Cenzor Al. Krilov” [46] „Permis de cenzură: Odesa, 21 aprilie 1867” [37, versoul foii de titlu] etc. Prin urmare, cenzorii verificau corespunderea textului elaborat, în primul rând, cu politica și legislația Imperiului Rus atât în plan intern, cât și extern, apoi cu normele morale și religioase. Deci sursele analizate în prezentul articol, fără îndoială, au trecut procedura cenzurii și corespundeau cu politica Imperiului Rus, care, fiind preocupat de politica de rusificare, oarecum a scăpat din vedere problema apartenenței etnice a basarabenilor.

În al doilea rând, vom remarca că marea parte din cercetările etnografice, publicațiile informative și statistice cu privire la Basarabia au fost efectuate la comanda sau chiar de funcționari înalți ai diferitor structuri de stat, preponderent ai Ministerului Afacerilor Externe și ai Ministerului Afacerilor Interne, de exemplu: Pavel Svinin – consilier titular al Ministerului Afacerilor Externe al Imperiului Rus;

Apollon Skalkovski – consilier titular [54], Ministerul Afacerilor Interne; A. Zașciuk [38] – căpitan al Cartierului General etc., ceea ce demonstrează că publicațiile reflectau o realitate constatată și acceptată de funcționarii înalți, de cenzură și, nu în cele din urmă, de autoritățile administrației publice centrale din Imperiul Rus.

Sunt generalizate, sistematizate și analizate anumite izvoare, fapt care a permis delimitarea principalelor aspecte studiate în contextul problemei cercetate, elaborate în general de către funcționari ai administrației Imperiului Rus; reprezentanți ai societăților științifice (numite societăți imperiale) și unii călători – reprezentanți ai nobilimii ruse. Astfel, constatăm că sursele analizate sunt de diferite categorii⁵: a) Cercetări istorico-etnografice. Studii enciclopedice; Manuale/gramatici; b) Memorii și jurnale de călătorie și c) Rapoarte statistice și recensăminte, ele fiind prezentate în ordinea elaborării și editării, ceea ce va permite să observăm abordarea originii și apartenenței etnice a populației majoritare din Basarabia în evoluție de la 1812 la 1918.

a) **Cercetări istorico-etnografice. Descrieri și studii enciclopedice. Manuale/gramatici.** Una dintre primele lucrări, o descriere a teritoriului dintre Prut și Nistru după anexarea acestuia la Imperiul Rus (16/ 28 mai 1812), a fost cea elaborată de protopopul Petru Cunițchi – *Краткое статистическое описание заднеэстровской области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте в 1812 году* [42], publicată la Sankt Petersburg în anul 1813. Publicația, care avea 32 de pagini, urmărirea scopul de a oferi atât aparatului birocratic administrativ, cât și publicului larg cititor informații cu privire la noua provincie a Imperiului Rus, despre care se știa foarte puțin. În broșură se descriu condițiile geografice, climatice, resursele naturale, populația, nivelul dezvoltării culturii, educației etc. cu referire la Basarabia. La pagina 13 autorul vorbește despre populația majoritară și enumeră etniile conlocuitoare din Basarabia: „locuitorii băștinași sunt moldoveni (*), dar în afară de moldoveni sunt și alte nații, atrase de darurile pământului sau care prin alte întâmplări au ajuns aici, și anume: velicoruși, maloruși, bulgari, greci, armeni, bulgari, țigani și evrei” [42, p. 13-14]. La cuvântul „moldoveni” autorul face o notă unde oferă explicație cine sunt moldovenii: „Moldovenii trebuie împărțiți în două ramuri, după tradiția lor orală despre sine, unii din ei sunt urmași ai veteranilor romani, adică ai soldaților bătrâni, cărora, după izgonirea dacilor, le-a fost împărțit acest pământ pentru serviciul militar, și care au păstrat această denumire până azi. Alții însă sunt urmașii deținuților exilați din Italia și așezați pe

pământurile veteranilor și care se numeau vecinii lor și erau dependenți de aceștia. Acest cuvânt a ieșit din uz nu de mult. Astăzi ei se numesc țărani, adică agricultori” [42, p. 13-14]. Din textul citat se subînțelege faptul că Petru Cunițchi a cules această mărturie de la populația băștinașă și, deci, reprezenta opinia acestora despre originea moldovenilor. Astfel, constatăm că atât Cunițchi, cât și populația care i-a furnizat informația erau conștienți de faptul că moldovenii sunt de origine romanică, avându-și descendența de la romani, ceea ce demonstrează că moldovenii din Basarabia nu erau tratați și nici nu se identificau drept un popor diferit de cel de peste Prut.

La sfârșitul lunii septembrie – începutul lunii octombrie 1815, Pavel Svinin⁶, funcționar al Ministerului de Externe al Imperiului Rus, sosește la Chișinău⁷, rămânând în regiune circa șapte luni, până în aprilie 1816, când a fost rechemat în Sankt Petersburg. În această perioadă relativ scurtă, P. Svinin, ocupându-se de studierea dreptului moldovenesc și a organizării teritorial-administrative, a cules numeroase date cu privire la istoria, tradițiile, modul de viață și cultura populației dintre Prut și Nistru. După întoarcerea sa în aprilie 1816 la Sankt Petersburg, două luni s-a ocupat de elaborarea raportului său, pe care l-a predat la 1 iunie 1816. Raportul *Описание Бессарабии* a fost transmis de către N. N. Murzakevici Societății de Istorie și Antichități din Odesa, care a și publicat manuscrisul în anul 1867 [52]. Studiul prezintă și descrie aspecte ale vieții populației Basarabiei și regiunii în general: amplasarea geografică, condițiile climatice, flora și fauna, ocupațiile principale, componența națională și cea socială, obiceiurile și credințele populației, starea legislației, organizarea administrativ-teritorială, starea drumurilor și a rețelei poștale și de comerț în Basarabia și alte detalii cu privire la fiecare ținut al Basarabiei. Acest studiu a fost prima cercetare complexă a Basarabiei după anexarea la Imperiul Rus în anul 1812. Aceste detalii le menționăm pentru a sublinia importanța studiului lui P. Svinin în primii ani ai aflării Basarabiei în componența Imperiului Rus pentru administrația regiunii și cea imperială, de asemenea, pentru a evidenția că studiul constata o stare reală de lucruri care a fost adusă la cunoștință organelor centrale de stat din imperiu și care a fost acceptată ca atare. Cu referire la problema cercetată, P. Svinin remarca în anul 1816: „Oblastia Basarabia este locuită de diferite popoare: moldoveni, greci, bulgari, armeni, germani, sârbi, evrei și țigani. Locuitorii principali și băștinași ai acestui pământ sunt *moldovenii* sau *volohii*, care, cum a fost menționat mai sus, sunt urmașii coloniștilor romani. Ei și până astăzi vorbesc într-un grai semiroman sau latină stricată. Moldoveni se numesc de la râul Mol-

da; dar ungurii, polonezii și alți vecini, ca și pe alți italieni – îi numesc *volohi* [52, p. 204]”. Remarcăm, P. Svinin, enumerând lista etniilor conlocuitoare în Basarabia, subliniază că populația majoritară sunt *moldovenii* sau *volohii*, deci P. Svinin pune semn de egalitate între aceste etnonime, considerându-le identice, valahii de la est de râul Moldova sunt numiți moldoveni. Astfel, izvorul analizat constată unitatea etnică și originea romanică a populației din Basarabia cu cea din Principatele Române și arată un început de autoconștientizare etnică a populației locale⁸.

În acest context sunt actuale și manualele/gramatici apărute în Imperiul Rus [32]. În 1827, la Sankt Petersburg, a apărut de sub tipar, în două volume, un manual de gramatică ruso-românească⁹ de Ș. Margella. În introducerea autorul menționează că lucrarea este destinată celor 800 de *români din Basarabia* și câtorva milioane de români de peste Prut și Dunăre pentru a obține cunoștințe în limba rusă, precum și rușilor care doreau să învețe limba românească [50, 49], în așa mod constatându-se unitatea românilor basarabeni cu cei de peste Prut și Dunăre.

Iacob Ghinculov¹⁰ nota în gramatica editată în 1840: „Până la întemeierea Țării Moldovei, locuitorii ambelor țări (Moldova și Valahia) erau cunoscuți sub numele comun de «romani»” [30, p. I-II, XV], deci constată unitatea etnică. În aceeași lucrare Ghinculov menționează că denumirea *români* a rămas moștenire urmașilor romanilor sud-vestici, valahilor, care continuau să se numească români și la momentul scrierii gramaticii, iar cei din nord-est se numesc cu numele patriei – Moldova, „cu toate că categoriile de jos uneori repetă vechiul nume al strămoșilor lor (*români – n.n.*). Așadar, I. Ghinculov subliniază că etnonimul *moldovean* desemnează așezarea teritorială a neamului românesc din Țara Moldovei.

În 1856, la Chișinău, este publicat *Cursul primar al limbii române pentru școlile primare și gimnaziale* [35, p. IV-V], autorul căruia, Ioan Doncev, în prefața scrisă în limba rusă, se adresează către cititorul basarabean, inițiindu-l în istoria scrisului românesc, astfel încadrând Basarabia în spațiul românesc, istoric făcând parte din Țara Moldovei. Lucrarea este însoțită și de un dicționar româno-rus.

S. Palauzov stabilește așezarea teritorială a românilor: „În spațiul dintre Tisa și Nistru (deci și spațiul pruto-nistean – n.a.), având la nord Alpii Carpaților și sprijinindu-se la sud pe valea Dunării și malul Mării Negre, trăiește compact un popor, al cărui nume de bază a fost împărțit de către etnografii contemporani în câteva denumiri locale, și nu se găsește nici pe o hartă geografică cunoscută a spațiului sus-numit. Acest popor numește teritoriul locuit de el Țara Românească (Pământul Românilor), iar pe sine se

numesc *români* [47, p. 1]. După ce prezintă romanizarea populației în urma cuceririlor romane și proceselor migratoare din spațiul enunțat, S. Palauzov constată că poporul românesc a constituit două state separate: Valahia și Moldova [47, p. 2], subliniind unitatea românilor din Principate cu cei aflați sub ocupație, fie austriacă, fie rusească: „Așezarea etnografică contemporană a românilor este aceeași pe care am descris-o la începutul studiului nostru. Doar din punct de vedere politic acest neam se împarte în 5 grupe, aflate sub oblăduirea a patru puteri: cei cu autonomie în cadrul Imperiului Otoman, Austriei și Imperiului Rus” [47, p. 12]. *Populația românească a Basarabiei*, după noua delimitare teritorială, abia trece de 400 000 suflete, însă din lipsa de date veridice nu putem afirma cu exactitate [47, p. 14].

În ediția ilustrată în limba franceză *Description Ethnographique des Peuples de la Russie*, elaborată de T. de Pauly, membru al Societății Geografice Imperiale din Rusia, dedicată împăratului Alexandru al II-lea și jubileului de un mileniu al Imperiului Rus, sunt făcute descrieri etnografice succinte ale popoarelor din Imperiul Rus. În lucrare, cu privire la populația majoritară din Basarabia, se relatează: „*Valahii, vlahii (moldavii, moldovenii), românii, rumunii, romanii sau rumânii sunt un popor* format în timpul primului secol al erei noastre prin amestecul dintre: daci (celți?), romani și slavi (de asemenea dintre geți și pecenegi?). El e cu totul distinct de vecinii săi slavi și maghiari și numără aproximativ 8 000 000 de suflete, dintre care 770 000 trăiesc în Imperiul Rus, locuind în cea mai mare parte în Basarabia..., locuitorii părții acesteia superioare a Basarabiei sunt aceiași *români ca și cei de dincolo de Prut*; ei vorbesc aceeași limbă și aparțin, ca și aceștia, aceleiași Biserici ortodoxe grecești” [15, p. 127-129], constatând astfel *unitatea poporului român*. Nu vom insista asupra corectitudinii explicației etnogenezei românilor în această sursă, vom remarca etnonimele utilizate pentru populația majoritară din Basarabia, care este cea de *român și moldovean* ca fiind același neam, dar pentru care în acel timp în limba vorbită se mai utilizau etnonimele: valahi, vlahi, romani, rumuni, rumâni [15, p. 127-129].

Într-o lucrare de terminologie geografică și etnografică cu referire la Basarabia, A. Skalkovski scria: „Partea de nord a Basarabiei, populată de un popor, pe care noi îl numim moldoveni sau valahi, dar care ei se numesc «Rum» sau «Rumân», adică «rimleni»” [53, p. 1], arătând atât originea romanică, cât și apartenența etnică la neamul românesc, dar și conștientizarea de către populație a faptului că este românească.

În 1871, Evghenii Golubinski în lucrarea *Curs scurt al istoriei bisericilor ortodoxe bulgară, sârbă și*

română sau moldo-vlahă subliniază unitatea valahilor, care însemnau români, cu moldovenii, care „erau tot una cu valahii”. Relatând și despre denumirile celor două țări în Evul Mediu, Golubinski scria: „Valahii și moldovenii reprezintă două ramuri foarte apropiate ale unuia și aceluiași neam, care poartă un nume comun – români, dar și numele de valahi sau vlahi” [31, p. 331]. În compartimentul Молдо-Влахия autorul se referă la creștinarea românilor și evoluția instituției bisericești în statele constituite de aceștia [31, p. 331-416]. Autorul scrie despre „începutul creștinismului la români” [31, p. 346].

În albumul ilustrat *Народы России*, editat în anii 1878–1880 în opt numere, informația cu privire la moldoveni este reprodusă din *Материалы для географіи и статистіки Россіи* publicată în anul 1862, care subliniază: „Moldovenii (românii) constituie partea principală a populației, aproape $\frac{3}{4}$ din totalul populației Guberniei Basarabia” [44, p. 29]. Și în acest caz observăm că autorii pun semn de egalitate, adică moldovenii sunt români. Faptul că moldovenii constituie $\frac{3}{4}$ din totalul populației Basarabiei este remarcat și de P. Soroka [55, p. 80].

O sursă importantă pentru istoria și tradițiile populației din Basarabia este lucrarea lui P. Batiușkov¹¹ *Бессарабія историческое описание*, editată în anul 1892 pe lângă Ministerul Afacerilor Interne al Imperiului Rus [20]. Autorul include Principatul Valahiei și Moldovei în același spațiu istoric în Evul Mediu, susține originea romanică a moldovenilor și valahilor, numește aceste state „Principate Române”, poporul locuitor al acestor state – *români* și limba vorbită – cea *română*. Referitor la populația din Basarabia, autorul subliniază următoarele: „După naționalitate, întâietate din punct de vedere numeric o au *românii*, apoi rușii și alte popoare ortodoxe” [20, p. 172]. Este clară atitudinea autorului, care este versat și în istoria Principatelor Române, deci are cunoștințe în domeniu.

În publicația *Русские народы*, editată în anul 1894, de asemenea se dă o explicație a originii moldovenilor din Basarabia la fel de remarcabilă: „Istoria a păstrat mărturii precum că în Dacia au fost exilați deținuți romani, printre care în această țară a fost și marele creator de metamorfoze Ovidiu, și influența acestor exilați a fost atât de importantă, încât dacii au adoptat chiar și limba latină, desigur schimonosită și schimbată, și s-au numit în consecință *români*, deși populația simplă și astăzi preferă să se numească *moldoveni în Basarabia și în cea parte a României care se află pe cursul râurilor Prut și Siret*, și valahi în restul României” [40, p. 21]. Deci, autorii stipulează clar și constată unitatea națională românească a populației majoritare din Basarabia cu cea din Ro-

mânia, subliniind că denumirea *moldoveni* se referă doar la identificarea teritorială.

În *Dicționarul enciclopedic* din 1899 editat de F. A. Brockhaus și I. A. Efron, la compartimentul grupuri naționale din Imperiul Rus, sunt menționați *românii din Basarabia* și *românii* din partea stângă a Nistrului: „În prezent românii locuiesc în masă omogenă în Regatul României, în Basarabia rusească, în cea mai mare parte a Bucovinei, în partea de est a Ungariei, în Transilvania, în Macedonia, Istria și Dalmația. (...) În Basarabia ce aparține Rusiei sunt circa 1 000 000 de români. Toți acești români, divizați din punct de vedere teritorial și politic între trei state, constituie sub raport lingvistic și de neam un tot întreg” [62, p. 283-285].

Într-o altă lucrare, P. Pliusnin expune opinia sa privitor la originea daco-romană a poporului românesc și asupra formării limbii române: „Mult timp Basarabia a împărțit soarta țării vecine – Principatul Moldovei, din unirea cu populația înrudită a Principatului Valahiei formându-se în 1859 statul românesc, care din 1878 este regat. Pe timpul nașterii lui Hristos, în aceste teritorii locuia un popor numit daci. Prin anii 100 d. Hr. acest popor a fost cucerit de romani și a intrat în componența Imperiului Roman. Printre daci s-au stabilit cu traiul coloniștii romani. Dacii au preluat obiceiurile de la aceștia, ei fiind mai instruiți, precum și limba – un dialect al limbii latine. Cu timpul în limba coloniștilor romani s-au infiltrat și cuvinte din limbile altor popoare ce conviețuiau în Dacia, astfel formându-se limba românească, în care vorbesc moldovenii și valahii” [24, p. 4-5].

În lucrarea *Basarabia*, editată de P. Crușevan, populația din Principatele Dunărene, în timpul Evului Mediu, este numită românească, fiind subliniată comunitatea de limbă și de neam a populației acestor state: „*românii* ambelor cnezate cu fiecare ocazie continuau să se adreseze conducătorului statului moscovit cu noi rugăminți (de a-i lua sub protecție – n.a.)” [25, p. 91]. În ceea ce privește populația majoritară din Basarabia, sursa menționează următoarele: „*Moldovenii* sau *românii* constituie principala parte a populației Guberniei Basarabia, aproape $\frac{3}{4}$ din numărul total al populației. Județele Chișinău, Orhei, Bălți și Soroca sunt populate aproape în exclusivitate de ei” [25, p. 175]. În continuare autorul menționează că „apropierea limbii moldovenești de limbile de origine latină, dislocarea legiunilor romane în statele dunărene, însăși denumirea «*români*» (*romani*) nu lasă loc de îndoială că acest neam își trage originea de la popoarele romanizate care populau Moesia și parțial Dacia lui Traian (mai probabil – geții și bastarnii) și coloniștii romani” [25, p. 175]. Lucrarea citată se înscrie în șirul lucrărilor istoriografiei ruse, deoarece

aceasta reactualizează tezele larg răspândite în mediul intelectual cu privire la originea și apartenența etnică a românilor (moldovenilor) din Basarabia.

Într-un studiu dedicat rusinilor din Basarabia, P. Nesterovski subliniază: „...unii dintre rusinii județului Hotin, la fel ca și cei din Soroca și Bălți, au fost supuși procesului de românizare... În unele locuri procesul de asimilare a populației slavo-ruse de către români a început demult, încă în sec. XVII, dacă nu și mai devreme” [45, p. 1-2]. Deci autorul este conștient de faptul că teritoriul dintre Prut și Nistru este locuit de români, care treptat asimilează micile grupuri etnice conlocuitoare.

A. N. Kuropatkin, ex-ministru de război, scria: „Poporul român al Basarabiei anexate 100-120 de ani în urmă trăiește până astăzi izolat de populația rusă... În viitor, fie pe calea înțelegerii pașnice, fie în urma unui război, e de așteptat că națiunea românească se va uni” [43, p. 33], constatând unitatea românilor din România cu cei din afara țării aflați sub dominație străină.

În volumul consacrat serbării a o sută de ani de la „alipirea” Basarabiei la Imperiul Rus (1912) la fel se menționa romanizarea geto-dacilor, prin care se argumenta proveniența denumirii poporului: „Moldovenii provin, după cum am văzut, de la geto-daci, amestecați cu coloniști romani, de unde le-a rămas și numele de *rumâni* sau *români*, după cum își zic ei” [23]. În contextul serbării centenarului anexării Basarabiei, în 1912, jurnalistul N. N. Durnovo, referindu-se la politica cultural-spirituală a Imperiului Rus, scria: „Ne întrebăm ce am făcut noi în timpul acestor o sută de ani de dominație rusă în Basarabia pentru populația moldovenească din punct de vedere spiritual? Absolut nimic, fiindcă în Basarabia toate școlile au fost înființate cu unicul scop de a-i transforma pe *românii basarabeni* în velicoruși, ceea ce nu se reușește de a înfăptui” [36]. Și în acest context este clar că autorul îi consideră pe basarabeni români.

În anul 1913, în revista „Живая Старина” este publicat studiul lui Polihronii Sârcu¹² cu titlul „Из быта бессарабских румын”, dedicat cercetării unui șir de aspecte ale etnografiei românilor din Basarabia, inclusiv sunt prezentate sărbătorile tradiționale ale românilor și unele aspecte ale folclorului românesc. În studiu se sublinia că populația majoritară a Basarabiei este constituită din români, iar limba vorbită este cea română. A. Iațimirski, redactorul revistei, în prefață la lucrare, relatează că P. Sârcu, născut în Basarabia, era un cunoscător mai bun al etnografiei Basarabiei decât cercetătorii care veneau temporar în regiune [57, p. 147-180]. Vorbind despre cunoașterea etnografiei românilor din Basarabia, A. Iațimirski apreciază aportul lui P. Sârcu. Consta-

tăm că redactorul revistei, la fel ca și autorul studiului, numea populația majoritară din Basarabia *români* [57, p. 147-148].

L. S. Berg, savant rus și sovietic originar din Basarabia¹³, publică în baza cercetărilor anterioare studiul *Бессарабия. Страна. Люди. Хозяйство* [21]. Autorul menționează în lucrare: „*Moldovenii sunt românii care locuiesc în Moldova, Basarabia și pe o parte din guberniile Podolia și Herson; într-un număr mai mic locuiesc de asemenea în Gubernia Ekaterinoslav. Ei se numesc moldovean (la plural moldoveni), iar România – Moldova. De românii Valahiei, sau valahi, se deosebesc prin particularități dialectale nesemnificative. Pe români în Rusia veche îi numeau volohi*” [21, p. 29]. Aceste teze sunt repetate de L. Berg și în lucrarea editată în anul 1923 la Petrograd *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. (С 10-верстной этнографической картой)* [22] în care subliniază originea romanică a poporului român și a limbii române, menționează și influența slavă asupra vocabularului limbii române, precum și comunitatea de neam și limbă a populației Valahiei și Moldovei pe parcursul istoriei [22, p. 87].

b) **Memorii și jurnale de călătorie.** De la unii reprezentanți ai societății ruse, care au lăsat memorii sau au scris jurnale de călătorii, ne-au parvenit opinii asupra apartenenței etnice și originii populației majoritare din Basarabia. În acest context se înscriu și afirmațiile fostului viceguvernator al Basarabiei în perioada 1823–1826 F. F. Vighel¹⁴. Funcționarul rus a activat în Basarabia aproape patru ani și a contactat cu populația locală, aceasta fiind și una din obligațiile de serviciu, după cum însuși relatează: „Aproape pe toți i-am cunoscut și am putut să studiez spiritul *moldovenilor*” [26, p. 98]. Memoriile lui Vighel abundă de descrieri etnografice și întâmplări din perioada în care a locuit în Basarabia, de asemenea și de povestiri despre întâlnirile cu reprezentanți ai populației locale. Din relatările lui F. Vighel cu referire la populația Basarabiei concluzionăm că populația autohtonă își conștientiza originea romanică, mai mult decât atât, se numea pe sine *români*: „Acești *români sau romani*, cum își spun ei, descind dintr-o populație amestecată, compusă din coloniști romani și din slavo-dacii învinși de Traian. În limba ce o vorbesc predomină elementul latin, dar literele la ei sunt aproape exact ca la noi, și cuvinte slave au rămas la ei aproape o treime în utilizare” [26, p. 98].

Cunoscutul jurnalist al epocii, Ignatie Iakovenko, întreprinde o călătorie în Principatul Moldovei și Principatul Valahiei prin Basarabia și își notează impresiile sale de călătorie, completându-le cu date istorice și etnografice pe care le culege de la populație, editând în anul 1828 cartea *Нынешнее состояние турец-*

ких княжеств Молдавии и Валахии и российской Бессарабской области [63]. Autorul oferă o scurtă istorie a Principatelor, accentuând destinul comun al acestora și originea romanică comună, vorbind despre populația dacică și cucerirea romană [63, p. 1-8], precum și despre istoria medievală a acestor principate. I. Iakovenko pune accent pe unitatea culturală și cea creștină a populației din Basarabia și Principatele Dunărene, dar nu ezită să accentueze rolul mesianic eliberator al Imperiului Rus în estul Europei. Exprimându-și opinia cu privire la originea limbii *valahă*, autorul menționează că „este mai convingător că se trage de la cea latină și nu de la cea italiană. După amestecul de cuvinte al limbii utilizate, cu unele cuvinte străine, așa cum a fost menționat mai sus, *poporul valah* și cel *moldovenesc* constituie o națiune total diferită de cea italiană, și legătura dialectului valah, cu toate neajunsurile acestuia, se poate păstra în starea lui actuală încă mult timp înainte” [63, p. 86-87]. În lucrare, în baza celor culese în teritoriu, autorul consideră că limba *valahă* își trage originea de la limba latină, iar *poporul valah* și cel *moldovenesc* împreună constituie o națiune. În sec. al XIX-lea, în contextul formării națiunilor moderne, afirmația că *moldovenii* și *volohii/valahii* constituiau o singură națiune însemna unitatea acestor etnonime.

Anatolii Demidov¹⁵, funcționar rus, reprezentant al unei vestite familii de dvoreni ruși, membru al Academiei Imperiale de Științe și Arte din Sankt Petersburg, al Universității Imperiale din Sankt Petersburg și membru al Academiiilor din Paris, München și Stockholm, în urma expediției efectuate în 1837 în Rusia de Sud prin Ungaria, Valahia și Moldova, în 1840 a publicat lucrarea *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée: par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie* [34], tradusă în 1853 la Sankt Petersburg cu titlul *Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию* și ilustrată de un vestit grafician al epocii – Denis August Mari Raffé, care a făcut parte din expediție. Conform sursei, valahii și moldovenii au origine romanică, iar cu privire la limba vorbită, cea valahă, în sursă se relatează: „Limba în Moldova și Valahia este absolut identică. Acest grai deosebit este compus din cuvinte latine și slave schimonosite” [34, p. 241].

c) **Rapoarte statistice și recensăminte.** În anul 1849, Departamentul 1 al Cartierului General a publicat *Военно-статистическое обозрение Российской Империи*. La baza elaborării culegerii statistice au stat cercetările de teren și materialele culese în Basarabia de Daragan, subcolonel al Cartierului General. Culegerea conține informații care prezintă Oblastia Basarabia sub diferite aspecte: descrierea geografică, scurt istoric, numărul populației regiunii,

etniile, căile de comunicație, date despre mărfurile produse, importul și exportul Basarabiei, viața spirituală, educație etc., redate în 310 pagini. În ceea ce privește populația majoritară, se menționează: „În perioada domniei Comnenilor în Imperiul Bizantin, din Carpați pe râul Molda coboară daco-romanii care se numeau *români sau moldoveni*” [29, p. 98]. Astfel, constatăm că sursa nu face delimitare etnică între români și moldoveni, ei fiind același popor daco-roman, doar că se numea diferit în diferite regiuni, moldovenii, în opinia autorilor culegerii, numindu-se așa de la denumirea râului Molda. În alt context sursa relatează: „În timpul dominației turcești, *poporul român* (se are în vedere populația Principatelor Române, inclusiv cea care locuia în spațiul dintre Prut și Nistru – n. n.) a fost împovărat cu impozite multe și grele” [29, p. 100]. Remarcăm, în acest pasaj, că populația majoritară dintre Prut și Nistru este numită „români” și sursa nu face distincție între moldoveni și români. Cu privire la limba vorbită în Basarabia, sursa relatează: „Limba română sună bine, dar este săracă, este un amestec de cuvinte slave, latine și italiene” [29, p. 100]. Deci, conform culegerii *Военно-статистическое обозрение Российской Империи*, limba vorbită de populația majoritară a Basarabiei este limba română, iar populația majoritară – moldovenii, care sunt în același timp și români.

În anul 1850, Apollon Skalkovski¹⁶, directorul Comitetului Statistic Principal al Guberniei Novorosia, a publicat prima parte a culegerii *Опыт статистического описания Новороссийского края* cu titlul: *География, этнография и народосчисление Новороссийского края* [54]. Referitor la populația Basarabiei, Skalkovski menționează: „Despre *poporul rumun sau român (moldovenesc)* se va vorbi în studiul etnografic următor, aici vom menționa doar că el ocupă pământuri minunate și păduri în partea de nord și nord-est a Oblastei Basarabia actuale, pe o parte a județului Cahul, Hotin, Chișinău, în tot județul Orhei și Soroca, de asemenea în obști nu prea mari s-au așezat în Gubernia Herson” [54, p. 209]. Din acest citat observăm clar că alcătuitorul culegerii identifică românii drept populație majoritară în Basarabia, indicând și județele unde aceștia locuiesc preponderent. În alt context, unde sursa se referă nemijlocit la aspecte etnografice, se menționează: „Vorbind despre armata de pe Bug, am dat de înțeles că a fost formată inițial din oameni de *națiune valahă și moldovenească*, adică din *poporul român* [54, p. 253]”. Prin urmare, istoricul și funcționarul rus, care a publicat culegerea cu permisiunea instituției de cenzură, constata că în Basarabia populația majoritară este cea românească și menționa că românii și moldovenii formează același popor.

În anul 1851, Piotr Keppen, membru al Academiei Imperiale de Științe, a realizat a IX-a Revizie a populației, publicând raportul detaliat al acestei revizii. Cercetarea demografică localizează în Basarabia drept populație majoritară *volohi (moldoveni)*, enumerând o populație de 498 469 persoane [41, p. 25-27].

O altă publicație statistică oficială, alcătuită de Comitetul Statistic Central al Ministerului de Interne al Imperiului Rus și publicată la Sankt Petersburg în anul 1861 – *Списки населенных мест Российской Империи. III. Бессарабская область*, conține date culese de angajații Ministerului de Interne, dar și date oferite de Cancelaria Guvernatorului Basarabiei. În partea introductivă „Date generale despre Oblastia Basarabia” se menționează: „Basarabia sau Țara Basarabească, cum îi spun *moldovenii sau românii*, poartă acest nume din cele mai vechi timpuri” [56, p. XVI]. Sursa identifică pe moldoveni ca fiind și români, și că înșiși moldovenii își zic români. În ce privește majoritatea populației în regiune, culegerea statistică o constată ca fiind românească: „Vechimea denumirii unei localități sau loc poate vorbi despre așezarea în regiune a unui popor care vorbește într-o limbă anume. În acest sens, în Oblastia Basarabia observăm că denumirea majorității localităților au origini slave, deși numeric populația slavă este mai mică decât *populația românească*” [56, p. XVIII-XIX].

O serie de culegeri de materiale despre regiunile Imperiului Rus au fost alcătuite de către ofițeri ai Cartierului General cu titlul *Материалы для географіи и статистику Россіи*. Aceste culegeri sunt rezultatele cercetării complexe ale regiunilor Imperiului Rus, conțin informații, analize și materiale cu privire la toate aspectele dezvoltării regiunilor imperiului. Culegerea cu privire la Basarabia a fost elaborată de către căpitanul A. Zașciuc, care era și membru al Societății de Istorie și Antichități din Odesa și al Societății Imperiale Agricole din sudul Rusiei, membru și colaborator al Societății Geografice Imperiale Ruse. Cu privire la populația care locuia la acel moment în Basarabia, A. Zașciuc scrie: „Seminițele care locuiesc astăzi Basarabia sunt: *moldovenii (românii)*, rusinii sau neamul rușilor de sud, bulgarii, armenii, grecii, coloniștii germani, elvețienii, evreii și țiganiii împrăștiați peste tot” [38, p. 151]. Autorul mai enumeră în continuare velicorușii, malorușii, polonezii, sârbii și arnăuții. De asemenea, identifică o informație cu privire la ponderea românilor în Basarabia: „*Moldovenii (românii)* constituie partea principală a populației, aproape $\frac{3}{4}$ din total” [38, p. 151]. În ce privește originea, sursa susține ideea originii romanice, unanim recunoscută în publicațiile timpului: „Originea neamului moldovenesc reprezintă

până în prezent o problemă care nu este rezolvată pe deplin de cercetările istorice. Pe de o parte, înrudirea apropiată cu limbile cu rădăcini latine, staționarea îndelungată a legionarilor romani în țările din bazinul Dunării, tendința cunoscută a romanilor spre colonizare (în special în locurile importante din punct de vedere strategic), însăși denumirea *români* (*romani*), *păstrată de neamul moldovenesc*, dau temeiuri a-i considera de origine occidentală... Polonezii, ungurii și alți vecini îi numesc români; la fel ca și pe toți italienii – vlohii... Denumirea de Vlohi este preluată din rădăcina slavă. După metoda asemănării, cuvântul Român – puternic, robust – a fost tradus prin echivalentul din limba valahă – Vlah sau Vloh, la fel cum înlocuiesc și alte cuvinte – teologia cu bogoslovie, geografia cu descrierea pământului etc.” [38, p. 152]. Sursa analizată relevă originea romanică a neamului moldovenesc, unele cauze ale romanizării, precum și autoidentificarea de români – „*Moldovenii, numindu-se români...*”, pe care o au moldovenii din Basarabia.

A. Șmidt a efectuat o descriere a guberniei Herson, în două volume, constatând că gubernia Herson este a doua după Basarabia după numărul moldovenilor în Rusia, vorbind despre moldoveni sau valahi [59, p. 507-509, 60, p. 76, 763, 767].

În culegerea *Военно-статистический сборникъ*, populația majoritară a Basarabiei o constituie moldovenii, ei numărând 692 000 sau 67, 4% din totalul populației, după estimarea autorilor [28, p. 94, 98].

În anul 1897, în Imperiul Rus a fost efectuat un recensământ, raportul complet asupra acestei numărări și sistematizări a populației din Basarabia fiind publicat în anul 1905 [48]. Vom remarca că în cadrul recensământului sunt specificate etniile locuitoare în Basarabia după limba vorbită, indicându-se „popoare romanice, inclusiv moldoveni” [48, p. 236] – moldovenii sunt prezentați ca populație de origine romanică. Recensământul nu face o diferențiere dintre valahi și moldoveni, dar îi consideră români pe toți, în partea introductivă a raportului statistic subliniindu-se: „În anul 106 după Hristos, împăratul Traian a întreprins o campanie pe pământul geților care locuiau aici, i-a cucerit și apoi Basarabia cu Moldova, Valahia și Transilvania au intrat în componența Daciei, unde erau așezați coloniști romani. Unii savanți consideră că *moldovenii (românii) de azi* sunt un amestec dintre acești coloniști cu dacii, alții cred că sunt urmașii coloniștilor romani din Moesia (Bulgaria de azi și Serbia) care au venit aici mai târziu” [48, p. 10]. De asemenea, se menționează că moldovenii sunt aceiași români, că au origine romanică, iar poporul român s-a format pe întinsul Valahiei, Transilvaniei

și Moldovei, care cuprindea și Basarabia. Astfel, deși în tabelele ce reflectă componența etnică a populației din Basarabia se găsește etnonimul *moldoveni*, acesta se întâlnește la primele mențiuni alături de explicația „populație romanică”, iar în studiul introductiv este menționat că moldovenii sunt români. Autorii studiului introductiv, în urma analizei componenței etnice și religioase a populației din Basarabia, au făcut și unele constatări interesante: „Prin suprapunerea componenței etnografice a populației guberniei cu cea religioasă s-a constatat că persoanele care au declarat drept limba maternă limba rusă (velicorușii, malorușii și bielorușii) și limba română, de asemenea toți slavii (cu excepția polonezilor), caucazienii de munte și tătarii în cea mai mare parte țin de Biserica Ortodoxă, – o oarecare parte din aceștia o alcătuiesc staroverii și, o foarte mică parte, romano-catolicii” [48, p. XXII].

Concluzii. Perpetuarea ideii că moldovenii se identificau diferit de români și că utilizau o limbă moldovenească diferită de cea română este un mit, care a apărut mult mai târziu decât în sec. XIX și care se înscrie în curentul de „înscenare a naționalului” sub influența factorilor politici din Uniunea Sovietică, iar după 1991 – și din Republica Moldova. Bazându-se pe manipularea opiniei publice și utilizând fenomenul nostalgic al unei anumite categorii de populație, în istoriografia promoldovenistă a Republicii Moldova, utilizată în scopuri politice de anumite partide politice, grupuri și persoane, se insistă greșit asupra sintagmei „popor moldovenesc”, căutând să se argumenteze și prin citate ale lucrărilor ruse contemporane perioadei 1812–1917.

Constatăm că publicațiile oficiale statistice, studiile etnografice, istorice, geografice, memoriile și jurnalele de călătorie, elaborate, de cele mai dese ori, de persoane ce dețineau funcții administrative înalte, reprezentau nu numai viziunea oficială a autorităților ruse asupra apartenenței etnice a populației dintre Prut și Nistru, și din alte regiuni, dar și opinia publică generală la acest subiect. Deoarece pe primul plan al autorităților imperiale era rusificarea populației și nu o problemă de apartenență etnică, pe parcursul întregii ocupații țariste a Basarabiei atât istoriografia rusă, cât și sursele statistice relatează despre o populație românească majoritară în regiune, pe care autorii ruși o numeau valahi, vlohii, români, iar în cazurile când se utiliza denumirea de *moldoveni* era prezentat între paranteze etnonimul *român*. Unii autori, după cum s-a remarcat mai sus, subliniază originea daco-romanică a populației Basarabiei și comunitatea de neam cu populația din Principatele Române, ceea ce este egal cu recunoașterea că populația majoritară din Basarabia, la data consemnării în sursele

sus-citate, erau românii. Alți autori spun clar că moldovenii sunt români, sau populație românească care locuiește în Basarabia.

Concluzionăm că în sec. al XIX-lea nu poate fi vorba despre o „vehiculare pe cale livrească, propagandistică a termenului român” din partea istoriografiei ruse, după cum susține istoriografia adeptă paradigmei moldoveniste, deoarece aceste lucrări erau cenzurate, ceea ce presupune deja că nu încălcau anumite prevederi legislative ale Imperiului Rus și anumite interese. Totodată, autorii aveau studii, ceea ce ne permite să susținem că erau în cunoștință de cauză a anumitor evenimente istorice, fenomene și procese, inclusiv a romanizării geto-dacilor, a unității etno-lingvistice a populației din Principatele Române cu cea din Basarabia, reieșind și din istoria comună a acestora.

Note

¹ Daniel Barbu cu referire la națiune susține: „Regula comună de interpretare a conceptului de națiune (cu formele sale alternative nație, națion), înregistrat pentru prima oară în limba română în 1799, într-un text al autorului bănățean Paul Iorgovici, va fi dată de tipul de patriotism cu care polemizează atât autorul anonim, cât și Nicolae Bălcescu. Termenul este utilizat – în Lexiconul de la Buda, la Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Dimitrie Țichindeal ori Ion Budai-Deleanu – ca un sinonim pentru neam, având rostul de a descrie comunitatea de limbă, sânge, obiceiuri și credințe a românilor”, iar Levente Salat concretizează: „Caracteristica principală a națiunilor este o omogenitate culturală și lingvistică, care își are originea în istoria comună”. Vezi [2, p. 13]. În lucrarea *Procesele etno-culturale din spațiul carpato-nistean în secolele II–XIV. Istoriografia sovietică*, S. Matveev relatează: „Istoriografia sovietică a insistat asupra următoarelor noțiuni: popor – termen utilizat cu mai multe sensuri, în cel etnografic ține de definirea diferitor forme ale comunităților naționale și etnice; poporație (народность) – comunitate de oameni formată istoric care precede formarea națiunii. Se deosebește de comunitatea etnică prin faptul că se formează nu în baza întăririi relațiilor de rudenie, dar în procesul destrămării lor. Pentru poporații, este caracteristică comunitatea teritorială și existența unor relații economice relative stabile. În procesul dezvoltării istorice poporațiile puteau să nu coincidă cu statele formate nici teritorial, nici după limbă. O poporație putea deveni bază a mai multor națiuni. Intensivitatea relațiilor de asimilare a factorilor lingvistici și psihologici ai unei națiuni și de la o națiune duceau la înglobarea ei; națiune – comunitate umană formată istoric, caracterizată prin comunitatea limbii, teritoriului, vieții economice și aspectelor psihologice reflectate în cultură (noțiune formulată de I. V. Stalin) [14, p. 27-28].

² Z. Sternhell susține că noțiunea de „națiune titulară” a fost introdusă pentru prima dată de Maurice Barrès, romancier, politician și naționalist francez, în sec. al XIX-lea. În opinia lui Barrès, națiune titulară este grupul etnic

dominant, pe baza limbii și culturii, fundamentată pe sistemul de învățământ în stat [18].

³ Mai detaliat despre statutul etnografiei în Uniunea Sovietică vezi [27, p. 10].

⁴ Vezi și păreri ale altor reprezentanți ai istoriografiei moldoveniste.

⁵ Nu ne vom referi la articole din ziare, aceasta constituind o temă separată de cercetare.

⁶ Pavel Svinin (1788–1839) a mai publicat «Достопамятности СПб и его окрестностей» (1816–28 г., на русск. и франц. яз.) și «Извлечение из археологич. путешествия по России в 1825 г.» («Труды и Летоп. Моск. Общ. Ист. и др.», т. III). Din 1818 până în 1823 a editat «Отечественные Записки». Schițele etnografice ale lui Svinin cu titlul «Картины России и быт разноплеменных ее народов» au apărut de sub tipar post-mortem, în 1839.

⁷ La 8 iulie 1815, Departamentul de Externe a adoptat decizia de a-l trimite pe P. Svinin cu misiuni speciale în Basarabia, urmând să se documenteze și să adune informații despre sistemul administrativ moldovenesc și să sistematizeze legile autohtone. Despre activitatea lui P. Svinin vezi [19, p. 225-226] și [51, c. 215].

⁸ Cu privire la unele aspecte ale lucrării analizate vezi și [16, p. 21].

⁹ Despre Ștefan Margella, născut în 1783 în Țara Moldovei, mai detaliat a se vedea articolul despre Ștefan Margella scris de T. Zemțova [39].

¹⁰ Iacob Ghinculov s-a născut în 1807. A fost drăgoman al Departamentului Asiatic; în 1839 a ocupat funcție la Catedra de limbă română de la Universitatea din Petersburg, închisă în 1858. A mai publicat *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*. СПб., 1840; *Собрание сочинений и переводов в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке; Выводы из валахо-молдавской грамматики*. СПб., 1847 și *Карманная книжка для русских воинов в походах по княжествам Валахии и Молдавии*. СПб., 1854. Vezi [61, p. 718].

¹¹ Istoricul și etnograful rus *Pompei Nikolaevich Batiușkov* (1811–1892) este autorul mai multor scrieri istorice, arheologice și etnografice.

¹² P. Sârcu (1855–1905), istoric al literaturii, slavist, folclorist.

¹³ Lev Berg s-a născut în orașul Bender. Și-a început cariera în Imperiul Rus, dar se afirmă și construiește o carieră academică în URSS – geograf, fizician și biolog, academician al AȘ al URSS.

¹⁴ Filip Vighel s-a născut în anul 1786, județul Penza. A fost viceguvernator al Basarabiei în anii 1823–1826; în anii 1825–1826 a suplinat postul de guvernator civil interimar.

¹⁵ Anatolii Demidov (1812–1870) — reprezentant al vestitului neam Demidov, consilier titular, diplomat, mecenat, colecționar. Din cont propriu a organizat o expediție științifică la sudul Rusiei și în Crimeea. Traseul expediției: Paris–Viena–București–Valahia–Moldova–Odesa–Taganrog–Crimeea–Taman.

¹⁶ Apollon Skalkovski (1808–1897), istoric, director al Comitetului statistic principal al Novorosiei; a organizat și a condus în Odesa Arhiva Ministerului Afacerilor In-

terne. Lucrările principale: *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края* (Одесса, 1835), *Первое тридцатилетие Одессы* (Одесса, 1837), *Сношения Запорожья с Крымом. Материалы для истории Новороссийского края* (Одесса, 1844), *История Новой Сечи и последнего коша Запорожского* (Одесса, 1846), *Наезды гайдамаков на Западную Украину в 1733–1768 гг.* (Одесса, 1845), *Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае* (Одесса, 1848), *Адмирал де-Рибас и завоевание Хаджибея* (Одесса, 1889). *Опыт статистического описания Новороссийского края (увенчанной Демидовскою премиею), Историко-статистический опыт о торговых и промышленных силах г. Одессы* (Одесса, 1859) etc.

Referințe bibliografice

1. Asăvoaie C., Josanu V. Impostură și interes politic în istoria Moldovei. Iași: Alfa, 2007.
2. Barbu D. Cetățenia și statul-națiune. In: Provincia. Revistă lunară de cultură politică. 2000. mai – anul I, numărul 2. <http://www.provincia.ro> (vizitat 02.01.2018).
3. Crihan A. Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești. București: Editura Eminescu, 1995.
4. Cușco A. 1878, Before and After: Romanian Nation-Building, Russian Imperial Policies, and Visions of Otherness in Southern Bessarabia, *Moldova State University, Euxeinos* 15/16 (2014), p. 20-33.
5. Cușco A., Șarov I. Identitate, memorie și discurs istoric în Moldova postsovietică: O abordare critică, în istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc. Cuvânt-înainte de Alexandru-Florin Platon. Coordonatori Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș. Chișinău–Oradea, 2009, p. 72-81.
6. Cușco A. The Attitude of the Local Romanian Population of Bessarabia towards the Russian Authorities and the Problem of “Reactive Identity”. In: *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie*, 2002, p. 69-85.
7. Demidov A. *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée: par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie.* Paris: Ernest Bourdin et Ce., éditeurs, 1840-1842.
8. Eremia I. Falsificarea istoriei sau „fenomenul Stati” în Republica Moldova. Chișinău, 2003.
9. Eremia I. Identitatea românească în dispute contemporane: Cazul Lucian Boia și Vasile Stati. In: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2017, nr. 4 (104). Seria Științe umanistice, p. 149-161.
10. Frunțașu I. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002). Chișinău: Cartier, 2002.
11. Ghimpu Gh. Conștiința națională a românilor moldoveni. Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Garuda-Art, 2002.
12. Grosul Vl. Despre termenii ”popor moldovenesc” și „limba moldovenească”. Partea IV. In: <https://razboiul-pentrutrecut.wordpress.com> (vizitat 02.01.2018).
13. Levente Salat. Statul-națiune și provocările diversității. In: *Journal for the Study of Religions and Ideologie*, 2005, nr. 10, p. 4-11.
14. Matveev S. Procesele etno-culturale din spațiul carpato-nistean în secolele II–XIV. *Istoriografia sovietică.* Chișinău, 2009.
15. Pauly Theodore de. *Description ethnographique des peuples de la Russie.* St. Petersburg: F. Bellizard, 1862.
16. Șarov I., Cușco A. Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX. In: *Basarabia: dilemele identității.* Iași, 2002, p. 21-36.
17. Sînzianu I. „Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”. De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei”. Iași: Editura Pim, 2009.
18. Sternhell Z. *Maurice Barrès et le nationalisme français.* Bruxelles, 1985.
19. Tomuleț V. *Basarabia în epoca modernă (1812–1918): (Inst., regulamente, termeni).* Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Lexon-Prim, 2014.
20. Батюшков П. Н. *Бессарабия. Историческое описание.* Санкт-Петербург: Товарищ. «Общественная Польза», 1892.
21. Берг Л. С. *Бессарабия. Страна. Люди. Хозяйство.* Петроград: Огни, 1918.
22. Берг Л. С. *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность (с 10-верстной этнографической картой).* Петроград, 1923.
23. *Бессарабия. К столетию присоединения к России. 1812–1912 гг.* Кишинев, 1912.
24. *Бессарабия. Составил П. Плюсин.* Санкт-Петербург, 1899.
25. *Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник.* Под ред. П. А. Крушевана. М.: Изд. газеты «Бессарабец», 1903.
26. Вигель Ф. Ф. *Воспоминания Ф.Ф. Вигеля:* Ч. 6. М.: Унив. тип. (Катков и К°), 1865.
27. Вим ван Мейрс. *Советская этнография: охотники или собиратели.* Ab Imperio, 2001, № 3, с. 9-42.
28. *Военно-статистический сборникъ. Вып. IV. Россия. С. Петербургъ,* 1871.
29. *Военно-статистическое обозрение Российской Империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. Т. 11, ч. 3: Бессарабская область.* Санкт-Петербург: В типографии Департамента Генерального Штаба, 1849.
30. Гинкулов Яков. *Начертание правил валахо-молдавской грамматики.* Санкт-Петербург: Тип. Императорской академии наук, 1840.
31. Голубинский Е. *Краткий очерк истории православных церквей болгарской, сербской и румынской или молдо-валахской.* Санкт-Петербург, 1871.
32. Гром О. Алфавит, язык и идентичность в Бессарабии второй половины XIX – начала XX вв. In: *Plural.* Vol. 2, nr. 1-2, 2014, p. 5-24.
33. Гром О. О «молдавской самобытности» или о том, как не надо писать историю. In: <http://dacoromania.net/blog/20130701> (vizitat 20.01.2018).
34. Демидов А. Н. *Путешествие в Южную Россию и Крым через Венгрию, Валахию и Молдавию, совершенное в 1837 году Анатолием Демидовым...* / Анато-

лий Демидов, изд. украшенное рис. Раффе. Москва: тип. А. Семена, 1853.

35. Дончев И. Начальный курс румынского языка для начальных школ и гимназий. Кишинев: Тип. Акима Попова, 1856.

36. Дурново Н. По поводу столетия присоединения Бессарабии к России. In: Санкт-Петербургские Ведомости, 1912. № 118, 27 мая, с. 1.

37. Записки Одесского общества истории и древностей. Т. 6. Одесса, 1867.

38. Защук А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Часть 1. Санкт-Петербург: Тип. Э. Веймара, 1862.

39. Земцова Т. Штефан Марджелла – просветитель, лингвист и педагог Бессарабии первой половины XIX-го века (1783–5.03.1850). In: Glotodidactica: Revistă semestrială, 2012. Vol. 1(IV), p. 47-56.

40. Зограф Н. Ю. Русские народы. наброски пером и карандашом. Часть первая. Европейская Россия. Рисунки Л. Л. Белянкина. М. Издание Высочайше утвержденного Товарищества И. Н. Кушнерев и К^о, 1894 г.

41. Кеппен П. Девятая ревизия: о числе жителей в России в 1851 году. Санкт-Петербург, 1857.

42. Куницкий П. С. Краткое статистическое описание заднепровинцовой области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте в 1812 году. Санкт-Петербург, 1813.

43. Куропаткин А. В. Задачи русской армии. Санкт-Петербург, 1910, с. 33.

44. Народы России. Живописный альбом. Вып. III. Санкт-Петербург, 1878.

45. Нестеровский П. А. Бессарабские русины. Историко-этнографический очерк. Варшава, 1905.

46. Об этнографической карте Европейской России Петра Кеппена. Санкт-Петербург, 1852.

47. Палаузов С. Н. Румынскія господарства Валахія и Молдавія въ историко-политическомъ отношеніи. Санкт-Петербургъ, 1859.

48. Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. / Под ред. [и с предисл.] Н. А. Тройницкого. 3: Бессарабская губерния. Санкт-Петербург: издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1905.

49. Российская грамматика на валахском языке. Составил С. Марцелла. Книга 1-2. Санкт-Петербург, 1828.

50. Российско-румынская грамматика. Сост. Степаном Марцеллою и изданная Департаментом народного просвещения. Санкт-Петербург, 1827.

51. Сапожников И. «Описание Бессарабии» П. П. Свинына 1816 г.: поиск источников в связи с 200-летним юбилеем. In: Scriptorium nostrum, 2015, № 3, с. 214-258.

52. Свинын П. Описание Бессарабской области, в 1816 г. In: Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1867. Т. 6, с. 175-320.

53. Скальковский А. Географическая и этнографическая терминология Новороссийского края. Санкт-Петербург, 1863.

54. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края: [в 2-х ч.]. Ч. 1: География, этнография и народосчисление Новороссийского края. Одесса: типография Л. Нитче, 1850.

55. Сорока П. П. География Бессарабской губернии. Кишинев, 1878.

56. Списки населенных мест Российской Империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. [Вып. 3]: Бессарабская губерния. Санкт-Петербург: изд. Центр. стат. ком. Мин. внутр. дел, 1861.

57. Сырку П. Из быта бессарабских румын [Предисл.: А. Яцимирский]. In: Живая старина. Год 1913 г. Петроград: Тип. В. Д. Смирнова, 1914.

58. Устав о цензуре. 9 июля 1804 года. Сборник постановлений и распоряжений по цензуре с 1720 по 1862 год: напечатан по распоряжению Министерства народного просвещения. Санкт-Петербург: Тип. Морского министерства, 1862, с. 81-96.

59. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России. Херсонская губерния. Ч. I. Санкт-Петербург, 1863.

60. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России. Херсонская губерния. Ч. II. Санкт-Петербург, 1863.

61. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. Том VIII. Санкт-Петербург, 1893.

62. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. Том XXVII. Санкт-Петербург, 1899.

63. Яковенко И. Нынѣшнее состояніе турецкихъ княжествъ Молдавіи и Валахія и Россійской Бессарабской области. Санкт-Петербург: Тип. А. Смирдина, 1828.

References

1. Asăvoaie C., Josanu V. Impostură și interes politic în Istoria Moldovei. Iași: Alfa, 2007.

2. Barbu D. Cetățenia și statul-națiune. In: Provincia. Revistă lunară de cultură politică. 2000. mai – anul I, numărul 2: <http://www.provincia.ro> (vizitat 02.01.2018).

3. Crihan A. Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești. București: Editura Eminescu, 1995.

4. Cușco A. 1878, Before and After: Romanian Nation-Building, Russian Imperial Policies, and Visions of Otherness in Southern Bessarabia, Moldova State University, Euxeinos 15/16 (2014), p. 20-33.

5. Cușco A., Șarov I. Identitate, memorie și discurs istoric în moldova postsovietică: O abordare critică, în Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc. Cuvânt înainte de Alexandru-Florin Platon. Coordonatori Sv. Suveică, I. Eremia, S. Matveev, S. Șipoș. Chișinău–Oradea, 2009, p. 72-81.

6. Cușco A. The Attitude of the Local Romanian Population of Bessarabia towards the Russian Authorities and the Problem of “Reactive Identity”. In: Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Seria Istorie, 2002, p. 69-85.

7. Demidov A. Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée: par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Paris: Ernest Bourdin et Ce., éditeurs, 1840–1842.
8. Eremia I. Falsificarea istoriei sau „fenomenul Stati” în Republica Moldova. Chișinău, 2003.
9. Eremia I. Identitatea românească în dispute contemporane: Cazul Lucian Boia și Vasile Stati. In: Studia Universitatis Moldaviae, 2017, nr. 4 (104). Seria Științe umanistice, p. 149-161.
10. Frunțașu I. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002). Chișinău: Cartier, 2002.
11. Ghimpu Gh. Conștiința națională a românilor moldoveni. Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Garuda-Art, 2002.
12. Grosul Vl. Despre termenii „popor moldovenesc” și „limba moldovenească”. Partea IV. In: <https://razboiul-pentrutrecut.wordpress.com> (vizitat 02.01.2018)
13. Levente Salat. Statul-națiune și provocările diversității. In: Journal for the Study of Religions and Ideologie, 2005, nr. 10, p. 4-11.
14. Matveev S. Procesele etno-culturale din spațiul carpatonistean în secolele II–XIV. Istoriografia sovietică. Chișinău, 2009.
15. Pauly Theodore de. Description ethnographique des peuples de la Russie. St. Petersburg: F. Bellizard, 1862.
16. Șarov I., Cușco A. Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX. In: Basarabia: dilemele identității. Iași, 2002, p. 21-36.
17. Sînzianu I. „Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”. De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei”. Iași: Editura Pim, 2009.
18. Sternhell Z. Maurice Barrès et le nationalisme français. Bruxelles, 1985.
19. Tomuleț V. Basarabia în epoca modernă (1812–1918): (Inst., regulamente, termeni). Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău: Lexon-Prim, 2014.
20. Batjushkov P. N. Bessarabija. Istoricheskoe opisanie. Sankt-Peterburg: Tovarishh. «Obshhestvennaja Pol'za», 1892.
21. Berg L.S. Bessarabija. Strana. Ljudi. Hozjajstvo. Petrograd: Ogni, 1918.
22. Berg L.S. Naselenie Bessarabii. Jetnograficheskij sostav i chislennost'. (S 10-verstnoj jetno-graficheskoi kartoj). Petrograd, 1923.
23. Bessarabija. K stoletiju prisoedinenija k Rossii. 1812–1912 gg. Kishinev, 1912.
24. Bessarabija. Sostavil P. Pljusnin. Sankt-Peterburg, 1899.
25. Bessarabija. Graficheskij, istoricheskij, statisticheskij, jekonomicheskij, jetnograficheskij, literaturnyj i spravochnyj sbornik. Pod red. P. A. Krushevana. M.: Izd. gazety «Bessarabec», 1903.
26. Vigel' F.F. Vospominanija F. F. Vigelja: Ch. 6. Moskva: Univ. tip. (Katkov i K°), 1865.
27. Vim van Mjojrs. Sovetskaja jetnografija: ohotniki ili sobirатели. Ab Imperio, 2001, nr. 3, s. 9-42.
28. Voенно-statisticheskij sbornik. Vyp. IV. Rossija. S. Peterburg, 1871.
29. Voенно-statisticheskoe obozrenie Rossijskoj Imperii. Izdavaemoe po Vysochajshemu povelenuju pri 1-m otdelenii Departamenta General'nogo Shtaba. T. 11, ch. 3: Bessarabskaja oblast'. Sankt-Peterburg: V tipografii Departamenta General'nogo Shtaba, 1849.
30. Ginkulov Jakov. Nachertanie pravil valaho-moldavskoj grammatiki. Sankt-Peterburg: Tip. Imperatorskoj akademii nauk, 1840.
31. Golubinskij E. Kratkij ocherk istorii pravoslavnyh cerkvej bolgarskoj, serbskoj i rumynskoj ili moldo-valahskoj. Sankt-Peterburg, 1871.
32. Grom O. Alfavit, jazyk i identichnost' v Bessarabii vtoroj poloviny XIX – nachala XX vv. In: Plural. Vol. 2, nr. 1-2, 2014, p. 5-24.
33. Grom O. O «moldavskoj samobytnosti» ili o tom, kak ne nado pisat' istoriju. In: <http://dacoromania.net/blog/20130701> (vizitat 20.01.2018).
34. Demidov, A.N. Puteshestvie v Juzhnuju Rossiju i Krym cherez Vengriju, Valahiju i Moldaviju, sovershennoe v 1837 godu Anatolijem Demidovym... / Anatolij Demidov; izd. ukrashennoe ris. Raffé. M.: tip. A. Semena, 1853.
35. Donchev I. Nachal'nyj kurs rumynskogo jazyka dlja nachal'nyh shkol i gimnazij. Kishinev: Tip. Akima Popova, 1856.
36. Durnovo N. Po povodu stoletija prisoedinenija Bessarabii k Rossii. In: Sankt-Peterburgskie Vedomosti, 1912. № 118, 27 maja, s. 1.
37. Zapiski Odesskogo obshhestva istorii i drevnostej. T. 6. Odessa, 1867.
38. Zashhuk A. Materialy dlja geografii i statistiki Rossii, sobrannye oficerami General'nogo shtaba. Bessarabskaja oblast'. Chast' 1. Sankt-Peterburg: Tip. Je. Vejmara, 1862.
39. Zemcova T. Shtefan Mardzhella – Prosvetitel', lingvist i pedagog Bessarabii pervoj poloviny HIH-go veka (1783–5.03.1850). In: Glotodidactica: Revistă semestrială, 2012. Vol. 1(IV), p. 47-56.
40. Zograf N.Ju. Russkie narody. Nabroski perom i kalandashom. Chast' pervaja. Evropejskaja Rossija. Risunki L. L. Beljankina. M.: Izdanie Vysochajshe utverzhdennogo Tovarishhestva I. N. Kushnerev i K°. 1894.
41. Keppen P. Devjataja revizija: o chisle zhitelej v Rossii v 1851 godu. Sankt-Peterburg, 1857.
42. Kunickij P. S. Kratkoe statisticheskoe opisanie zdnestrovskoj oblasti prisoedinennoj k Rossii po mirnomu traktatu, zakljuchennomu s Portuju Ottomanskoju v Buhareste v 1812 godu. Sankt-Peterburg, 1813.
43. Kuropatkin A.V. Zadachi russoj armii. Sankt-Peterburg, 1910, s. 33.
44. Narody Rossii. Zhivopisnyj Al'bom. Vyp. III. Sankt-Peterburg, 1878.
45. Nestrovskij P. A. Bessarabskie rusiny. Istoriko-jetnograficheskij ocherk. Varshava, 1905.
46. Ob jetnograficheskoi karte Evropejskoj Rossii Petra Keppena. Sankt-Peterburg, 1852.
47. Palauzov S. N. Rumynskija gospodarstva Valahija i Moldavija v istoriko-politicheskom otnoshenii. Sankt-Peterburg, 1859.

48. Pervaja Vseobshhaja perepis' naselenija Rossijskoj imperii 1897 g. / Pod red. [i s predisl.] N. A. Trojnckogo. 3: Bessarabskaja gubernija. Sankt-Peterburg: izdanje Central'nogo statističeskogo komiteta Ministerstva vnutrennih del, 1905.
49. Rossijskaja grammatika na valahskom jazyke. Sostavil C. Marcella. Kniga 1-2. Sankt-Peterburg, 1828.
50. Rossijsko-rumynskaja grammatika. Sost. Stepanom Marcelloju i izdannaja Departamentom narodnogo prosveshhenija. Sankt-Peterburg, 1827.
51. Sapozhnikov I. «Opisanie Bessarabii» P. P. Svin'ina 1816 g.: poisk istochnikov v svjazi s 200-letnim jubileem. In: Scriptorium nostrum, 2015, № 3, s. 214-258.
52. Svin'in P. Opisanie Bessarabskoj oblasti, v 1816 g. In: Zapiski Odesskogo obshhestva istorii i drevnostej. Odessa, 1867, T. 6, s. 175-320.
53. Skal'kovskij A. Geograficheskaja i jetnograficheskaja terminologija Novorossijskogo kraja. Sankt-Peterburg, 1863.
54. Skal'kovskij A. Opyt statističeskogo opisanija Novorossijskogo kraja: [v 2-h ch.]. Ch. 1: Geografija, jetnografija i narodschislenie Novorossijskogo kraja. Odessa: tipografiya L. Nitche, 1850.
55. Soroka P. P. Geografija Bessarabskoj gubernii. Kishinev, 1878.
56. Spiski naselennyh mest Rossijskoj imperii, sostavlennye i izdavaemye Central'nym statističeskim komitetom Ministerstva vnutrennih del. [Vyp. 3]: Bessarabskaja gubernija. Sankt-Peterburg: izd. Centr. stat. kom. Min. vnutr. del, 1861.
57. Syrku P. Iz byta bessarabskih rumyn [Predisl.: A. Jacimirskij]. In: Zhivaja Starina. God 1913. Petrograd: Tip. V.D. Smirnova, 1914.
58. Ustav o cenzure. 9 ijulja 1804 goda. Sbornik postanovlenij i rasporjazhenij po cenzure s 1720 po 1862 god: napechatan po rasporjazheniju Ministerstva narodnogo prosveshhenija. Sankt-Peterburg: Tip. Morskogo ministerstva, 1862, s. 81-96.
59. Shmidt A. Materialy dlja geografii i statistiki Rossii. Hersonskaja gubernija. Ch. I. Sankt-Peterburg, 1863.
60. Shmidt A. Materialy dlja geografii i statistiki Rossii. Hersonskaja gubernija. Ch. II. Sankt-Peterburg, 1863.
61. Jenciklopedičeskij slovar' F. A. Brokgauza i I. A. Efrona. Tom VIIIA. Sankt-Peterburg, 1893.
62. Jenciklopedičeskij slovar' F. A. Brokgauza i I. A. Efrona. Tom XXVII. Sankt-Peterburg, 1899.
63. Jakovenko I. Nyneshnee sostojanie tureckih knjazhestv Moldavii i Valahii i Rossijskoj Bessarabskoj oblasti. Sankt-Peterburg: Tip. A. Smirdina, 1828.
- Adrian Dolghi** (Chişinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.
- Адриан Долгий** (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.
- Adrian Dolghi** (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.
- E-mail:** addolghi@gmail.com
- Alina Felea** (Chişinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, conferențiar, Institutul de Istorie.
- Алина Феля** (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, конференциар, Институт истории.
- Alina Felea** (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Associate Professor, Institute of History.
- E-mail:** afelea44@gmail.com

PAGINA TÂNĂRULUI CERCETĂTOR

Marina MIRON

DESPRE EVOLUȚIA TIPOLOGIEI LOCUINȚELOR TRADIȚIONALE ÎN COLONIILE BULGARE DIN BUGEAC (TRADIȚII ȘI INOVAȚII)

Rezumat

Despre evoluția tipologiei locuințelor tradiționale în coloniile bulgare din Bugeac (tradiții și inovații)

Stilul de viață al coloniștilor bulgari din Basarabia, în special în ceea ce privește cultura materială, a suferit în sec. XIX – înc. sec. XX schimbări majore sub influența multor factori. Acest articol se bazează pe materiale statistice din sec. XIX – înc. sec. XX, lucrările cercetătorilor din diferite perioade de timp și materialele de teren ale autorului, ce ne permite să prezentăm dinamica schimbărilor în domeniul culturii materiale, în special a construcției caselor la coloniștii bulgari. Lucrarea reflectă etapele de schimbare a locuinței bulgarilor din Basarabia, prezintă principalele tipuri de case, care au predominat într-o anumită perioadă de timp. O atenție deosebită este acordată analizei comparative a experienței dobândite în Bugeac și celei aduse din Bulgaria în domeniul edificării locuințelor. Activitatea analitică efectuată ne permite să afirmăm că la încep. sec. XX s-a format un tip de casă de Bugeac, prin complementarea tradițiilor arhitecturale locale și a grupurilor etnice care au fost stabilite aici în procesul de colonizare. Acest tip de locuință se bazează pe casa dobrogeană (sau casă din câmpia de nord-est), care este caracteristică pentru anumite grupuri de coloniști bulgari din nord-estul Bulgariei.

Cuvinte-cheie: colonii bulgare, tehnici de construcție, tip de locuință, tradiții arhitecturale, influență reciprocă, casă de Bugeac.

Резюме

Об эволюции типологии традиционных жилищ в болгарских колониях Буджака (традиции и инновации)

Образ жизни болгарских колонистов Бессарабии, особенно в области материальной культуры, претерпел серьезные изменения под влиянием многих факторов в XIX – начале XX вв. Данная статья, основываясь на статистических материалах XIX – начала XX вв., работах исследователей разных временных периодов и полевых материалах автора, позволяет отразить динамику изменений в такой сфере материальной культуры болгарских колонистов, как домостроение. В работе отражены этапы изменения жилища болгар Бессарабии, представлены основные типы домов, преобладавшие на определенном временном этапе. Особое внимание уделяется сравнительному анализу привнесенного и приобретенного в Буджаке опыта домостроительства. Проведенный анализ позволяет утверждать, что к на-

чалу XX в. сформировался буджакский тип жилища, выделившийся при взаимодополнении архитектурных традиций местного населения и тех этнических групп, которые сложились здесь в процессе колонизации. В основе этого типа – добруджанский дом (или северо-восточный равнинный дом), характерный для некоторых групп болгарских переселенцев из Северо-Восточной Болгарии.

Ключевые слова: болгарские колонии, техника строительства, тип жилища, архитектурные традиции, взаимовлияние, буджакский дом.

Summary

On the evolution of the typology of traditional dwellings in the Bulgarian colonies from Bugeac (traditions and innovations)

The way of life of the Bulgarian colonists in Bessarabia, especially in terms of material culture, underwent serious changes under the influence of many factors during the XIX and early XX centuries. This article, based on statistical materials of the XIX – early XX centuries, works of researchers of different periods and field materials of the author, allows reflecting on the dynamics of changes in such a sphere of material culture as the dwellings of Bulgarian colonists. The article describes the stages of changing the housing of the Bulgarians of Bessarabia and presents the main types of houses that prevailed at a certain period. Special attention is paid to the comparative analysis of the experience of house-building brought from Bulgaria and acquired in Bugeac. The analytical work carried out allows us to state that at the beginning of the XX century the Bugeac type of dwelling was formed, which was distinguished by complementing the local architectural traditions with those of the ethnic groups that formed here in the process of colonization. This type of housing is based on Dobruja house (or the north-eastern flat house), which is characteristic of some groups of Bulgarian immigrants from the Northeast Bulgaria.

Key words: Bulgarian colonies, construction techniques, type of dwelling, architectural traditions, mutual influence, Bugeac houses.

Arhitectura populară este definită ca arhitectură fără un arhitect, fără un proiect tehnic special, construită direct de utilizatori și este o reflectare directă a formei unui anumit mod de viață. Aceasta este expresia culturii comunității, relației cu locul de trai, adaptabilității și diversității lumii culturale.

În acest articol, bazat pe date statistice din sec. XIX – înc. sec. XX, vom dezvălui dinamica schimbărilor în construcția de locuințe a coloniștilor bulgari în perioada sus-menționată și elementelor, care au fost supuse unor modificări substanțiale în acest proces. Materialele de teren ale autorului permit dezvăluirea acelor factori, care au influențat schimbarea aspectului satului bulgar din Moldova în sec. XX.

Analizând activitatea cercetătorilor bulgari [2; 4; 5; 6; 7; 9; 10; 22] la tema evoluției locuințelor în regiunile Bulgariei de unde provin coloniști bulgari ai Basarabiei, am evidențiat că, până la stabilirea lor în Bugeac, ei au trecut prin evoluția casei în propria patrie, însă acest proces de evoluție a locuințelor a continuat și în noile teritorii. La început, la fel ca alți imigranți, bulgarii au adus în Basarabia acel tip de locuință care în mare parte era în concordanță cu abilitățile lor tradiționale. Cum menționează cercetătorii din perioada sovietică, locuințele coloniștilor în formele lor inițiale au fost construite identic locuințelor bulgare din regiunile de proveniență [20, p. 175]. Însă noi considerăm că bulgarii care inițial s-au instalat în satele populate de moldoveni sau în cele părăsite de tătari, au ocupat casele nelocuite sau au preluat din start tehnici de construcție ale băștinașilor. Trebuie remarcat faptul că pe baza materialelor colectate în Basarabia de către cercetătorii locuințelor coloniștilor bulgari, inclusiv de autorul acestei lucrări, putem constata câteva fapte interesante. În primul rând, în ciuda evoluției casei sub influența diversilor factori externi, casa coloniștilor bulgari din Bugeac păstrează trăsăturile caracteristice *casei deschise din Renașterea preatimpurie și timpurie*, anume a tipurilor arhitecturale ce s-au dezvoltat în Bulgaria înainte de lansarea migrației masive a bulgarilor în Basarabia [22].

În același timp, caracteristicile *casei închise din Renașterea târzie* [22] lipsesc absolut în planimetria caselor coloniștilor bulgari din Basarabia, deoarece acest tip se dezvoltă în Bulgaria în al I și III sferturi ale sec. XIX, mult mai târziu decât a avut loc migrarea coloniștilor în Bugeac. Imigranții bulgari au sosit în Basarabia cu o multitudine de cunoștințe și abilități pentru construirea caselor din diferite tipuri arhitecturale [*vostochnobalkanskii (staroplaninskii), severovostochnyi (dobrudzhanskii)*] etc.). Și dacă materialele și tehnicile de construcție erau dictate de condițiile locale, totuși aspectul interior al casei – este rezultatul experienței și al cunoștințelor aduse de coloniști din metropolă.

Cele mai timpurii tipuri de locuințe ale imigranților bulgari din Basarabia erau fie adâncite în pământ și numite *zemleanca (burdei, burdel, bordei, bordel)*, fie locuințe de suprafață împletite din nuie-

le. Etimologia cuvântului *burdei* utilizat de coloniștii bulgari derivă din cuvântul românesc *bordei*, având același sens. Bordeiul utilizat de coloniști în calitate de locuință era săpat în pământ și avea o singură încăpere. Acoperișul se construia în două pante, iar scheletul acestuia era construit din căpriori și leături din lemn, peste care se fixa materialul de învelire: paie și stuf, acoperit cu pământ și uns cu lut. În mijlocul camerei se găsea cuptorul cu gura întoarsă spre intrare, cu coș de fum împletit din nuiele și uns cu lut. După sobă, în partea interioară a încăperii, se construia un pod de lut, folosit ca loc de dormit pentru întreaga familie și care ocupa aproximativ o treime din cameră. Bordeiul este acel exemplu când *vatra cu coșul de fum* inițial a fost unită cu *soba* (cuptor). Ferestrele erau făcute în acoperiș. Totuși, acest tip de locuință la bulgarii din Bugeac nu s-a dezvoltat planimetric în continuare, deși astfel de exemple sunt cunoscute în depresiunea Dunării, în Bulgaria [9, p. 13], de unde provin o parte de coloniști bulgari ai Bugeacului. Acest lucru sugerează că bordeiele au fost construite în Basarabia de bulgarii migranți ca locuințe temporare și apoi au rămas mult timp în folosință drept încăperi auxiliare. În orașul Taraclia și în s. Taraclia, raionul Cantemir, beciul în continuare este numit *burdel* [23], precum în unele regiuni ale Moldovei moldovenii numesc beciul – *bordei*.

Un alt tip de locuință, ce a existat în paralel cu *zemleanca*, era casa împletită din nuiele construită la sol, care la fel era numită *bordei, burdei, zemleanca*. Construcția acoperișului tot se baza pe căpriori, acoperit cu stuf și un strat de pământ. Ca și bordeiul săpat în sol, acest tip de construcție nu avea tavan și podeaua era de lut. Unii cercetători cred că astfel de structuri au fost preluate din nord-estul Bulgariei, de unde provin mulți imigranți [3, p. 84; 20, p. 175]. Utilizarea pentru ambele tipuri de case a aceleiași denumiri, probabil, se explică prin faptul că erau tratate ca locuințe temporare construite la scurt timp după instalarea în Bugeac.

Cercetătorul sovietic L. Markova atribuie locuința din regiunile Bulgariei de unde bulgarii au migrat în Basarabia la tipul *sudic european* de locuință și consideră că, în Bugeac, inițial a avut loc răspândirea cea mai largă a variantei *nord-estică de stepă*. În opinia ei, acest lucru este confirmat, în special, de faptul că *vatra deschisă* a avut forma piramidală tetraedrică, în timp ce în alte zone ale Bulgariei mai mult era răspândită *vatră deschisă* cu cupolă [17, p. 66].

Datele statistice din perioada anilor 1822–1828 sunt primele informații care permit urmărirea evoluției locuințelor bulgarilor din Basarabia.

Tabelul 1. Distribuția fondului locativ al bulgarilor (pe districte și tehnici de construcție) în Basarabia, 1822–1828

Denumirea districtului	Din lut	Împletite/ din lemn	De piatră	Din chirpici	Total
Ismail	-	1222	36	-	1258
Bugeacul de Sus	-	1387	-	-	1387
Bugeacul de Jos	-	519	-	-	519
Cahul	-	415	-	-	415
Prut	-	395	-	-	395
Total	-	3938	36	-	3974

Sursa: Calculele autorului pe baza materialelor statistice [13; 15].

În tabelul de mai sus se confirmă că, la etapa inițială a șederii în sudul Basarabiei, coloniștii bulgari au folosit locuințe temporare. Dintre aceste locuințe private, aproape 100% erau case împletite din nuiele, cu excepția districtului Ismail, unde 3% din acestea erau case de piatră (aici erau cariere din care se extrăgea piatra moale pentru construcții). Deși nu există informații statistice privind numărul bordeielor în aceste colonii, prezența acestora în perioada anilor '20 poate fi ușor presupusă în baza datelor din anii următori.

Cu toate acestea, imigranții bulgari au trecut repede la tehnici de construcție a caselor din lut, care în sudul Basarabiei erau mai potrivite decât cele *din nuiele* [17, p. 71]. Această situație este confirmată de informații statistice privind fondul locativ privat și public din coloniile imigranților bulgari, care au fost deduse din culegeri de documente de arhivă. Departamentul Economic al Ministerului Afacerilor Interne al Imperiului Rus, pe lângă datele statistice detaliate pentru anul 1837, oferă informații despre starea clădirilor publice și caselor private. Cu referire la materialele de construcție sunt menționate mai multe case *de pământ și din nuiele*. La fel, în unele colonii se extrăgea piatra moale, care era folosită pentru a construi case, garduri și, în special, clădiri publice. Potrivit autorului notei, cu toate acestea, mulți proprietari, având deja în curte case capitale, continuau să trăiască în bordeie.

În comparație cu datele din anii '20 ai sec. XIX, observăm că numărul caselor *de pământ*, adică lut, a crescut semnificativ și a ajuns pe locul doi după cele construite *din nuiele*. Acest fapt confirmă folo-

sirea argilei în Bugeac drept principalul material de construcție. Pentru această perioadă de timp nu sunt depistate date privind clădirile publice din localitățile bulgare.

O altă lucrare prezintă o analiză comparativă a condiției locuințelor bulgarilor Basarabiei în perioada 1833–1843. În sursa se menționează că, la 1842, în afară de îmbunătățirea calității construcțiilor private, o mare parte a coloniilor au avut și alte modificări importante. În coloniile pe ale căror terenuri sau în vecinătate sunt cariere de extragere a pietrei (aceste colonii în prezent sunt situate în Ucraina – nota autorului), majoritatea proprietarilor au construit garduri rezistente și frumoase din piatră, în loc de garduri din stuf și vreascuri. În acele localități în care nu se extrăgea piatra se construiau garduri din *lampaci* sau *scânduri*.

Trebuie remarcat faptul că, în decurs de un deceniu, se manifestă dinamica pozitivă caracteristică sec. al XIX-lea. În primul rând, se reduce numărul bordeielor și caselor din nuiele construite în prima etapă a formării coloniilor bulgare din sudul Basarabiei. În al doilea rând, a crescut substanțial numărul de case construite *din piatră* (de 2 ori) și celor construite cu utilizarea tehnicii *din ceamur* (de 1,5 ori). Dacă în 1833 numărul caselor din nuiele a prevalat asupra caselor din ceamur mai mult decât de 1,5 ori, în 1843 aceste cifre sunt aproape egale. Potrivit unor contemporani, în ciuda faptului că în anii '30 ai sec. al XIX-lea a fost observată creșterea iresponsabilității funcționarilor din aparatul administrativ colonial, pe teritoriul Basarabiei au apărut 26 de noi colonii ale imigranților transdanubieni. În 1832 erau 83 de

Tabelul 2. Tipurile de clădiri din coloniile bulgare din Basarabia (după tehnica de construcție), 1837

Categoriile de construcții	Din piatră	Din chirpici ars	Din lemn	Din lut	Din nuiele	Bordeie	Total
Case private	509	5	24	3447	5448	437	9870
Clădiri publice	-	-	-	-	-	-	-
Total	509	5	24	3447	5448	437	9870

Sursa: Calculele autorului în baza culegerii de documente [11, p. 178-179].

Tabelul 3. Evoluția fondului locativ privat al bulgarilor Basarabiei în sens cantitativ și calitativ în perioada 1833–1843

Case private	Din piatră	Din chirpici ars	Din lemn	Din lut	Din nuiele	Bordei	Total
1833	430	4	24	3191	5475	391	9515
1843	866	11	196	4626	4492	237	10428
Diferența, %	49,65	36,36	816	1435	-11,1	-60,61	9,1

Sursa: Calculele autorului în baza culegerii de documente [12, p. 248].

colonii bulgare, și numărul acestora nu s-a schimbat până în 1856 [1]. Unul dintre motivele pentru care numărul de case bulgare a crescut atât de brusc între 1828 și 1843 este și creșterea de aproape 1,5 ori a numărului de colonii.

În informațiile despre starea coloniilor bulgare din 1846 persistă aceeași tendință de creștere a fondului locativ.

Se observă o reducere continuă a numărului de locuințe temporare (bordeiuri și case din nuiele) față de casele din piatră și, în special, din ceamur, numărul cărora în trei ani a crescut în medie de 1,5 ori. În același timp, apar informații despre clădiri publice pe teritoriul coloniilor bulgare. Din punct de vedere al materialelor de construcție, predomină clădiri din ceamur și piatră, ultimele fiind situate, în principal, în orașele și coloniile din apropierea carierelor.

În ajunul războiului din Crimeea (1853–1856), în așezarea bulgară numărul total de locuințe private și clădiri publice este în ușoară creștere. În ceea ce ține de locuințele private, numărul de case din nuiele este în scădere, însă crește numărul caselor de piatră (cu 16%) și al celor din lut (cu 15%).

După acest război, Imperiul Rus, potrivit Tratatului de la Paris, pierde o parte din teritoriul Basarabiei, și doar 43 din cele 83 de colonii bulgare rămân în

componența imperiului. În termeni administrativi, așezările bulgare rămase au fost împărțite în trei districte (Ismail, Bugeacul de Sus și Bugeacul de Jos).

Potrivit statisticilor din 1863, coloniile bulgare aveau un fond de locuințe de 8157 case, dar din lipsă de date nu putem face o analiză calitativă a lor după tipul de material și tehnici de construcție utilizate. Comparând cu datele din 1851, putem afirma că aproximativ 3/5 din fondul de locuințe al coloniilor bulgare erau situate în partea Basarabiei care a rămas în Imperiul Rus. Aproximativ 40% au trecut sub jurisdicția României. Analizând corelația numărului de case cu numărul de gospodării, constatăm că în aproximativ 60% din gospodării au existat câte 2 case. Această situație este explicată prin modul patriarhal de viață predominant în familiile bulgare și coexistența în comun într-o curte și chiar într-o casă a mai multor generații din aceeași familie.

Către anul 1869, în coloniile bulgare sub administrație rusă numărul de case a ajuns la 9436. Prima divizare oficială de bulgari și găgăuzi în statisticile Imperiului Rus apare după recensământul din 1897. Cu toate acestea, separarea coloniilor în cele bulgărești și găgăuze o găsim în materialele statistice încă din 1869. Conform acestor date, numărul de case private în coloniile bulgare și găgăuze era aproape egal, iar

Tabelul 4. Tipuri de construcții în coloniile bulgare din Basarabia (după tehnica de construcție), 1846

Categoriile de construcții	Din piatră/chirpici	Din lemn	Din lut	Din nuiele	Bordeie	Total
Case private	1001	0	6006	4519	125	11652
Clădiri publice	73	42	194	0	0	309
Total	1074	42	6200	4520	125	11961

Sursa: Calculele autorului în baza culegerii de documente [3, p. 306].

Tabelul 7. Tipuri de construcții în coloniile bulgare din Basarabia (după tehnica de construcție), 1851

Categoriile de construcții	Din piatră/chirpici	Din lemn	Din lut/ ceamur	Din nuiele	Bordeie	Total
Case private	1190	0	7104	4485	229	13008
Clădiri publice	95	101		177	0	373
Total	1074	42	6200	4520	125	13381

Sursa: Informații statistice privind coloniile bulgare din Basarabia pentru anul 1851. In: ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5831, f. 7.

Tabelul 8. Starea fondului locativ al coloniilor bulgare (pe districte), 1863

Categoriile de construcții	Ismail	Bugeacul de Sus	Bugeacul de Jos	Total
Numărul de case	1168	4177	2812	8157
Numărul de gospodării	746	2637	1805	5188
Proporții	1,6	1,6	1,6	1,6

Sursa: Calculele autorului în baza culegerii de documente [14].

tipurile materialelor folosite la construcții erau diferite. Astfel, în coloniile bulgare predominau casele de piatră și ceamur, care reprezentau aproximativ 91% din numărul total de locuințe. În timp ce în așezările găgăuze din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, alături de casele de ceamur, mai erau prezente pe scară largă casele din nuiele (la fel, 91% ambele tipuri), aproape dispărute în coloniile bulgarilor.

Comparând statisticile bazate pe principiul cronologic, cu privire la locuințe în coloniile bulgare

din sudul Basarabiei, se observă progresul constant și pozitiv, care, timp de 20 de ani (de la 1828 la 1846), asigură triplarea numărului de case în așezarea bulgară (creștere de 309%). Acest progres a fost posibil nu numai din motive de creștere a numărului de noi migranți, ci și datorită creșterii și dezvoltării naturale interne a coloniilor. În perioada 1846–1869, ca și în etapa anterioară, observăm o tendință pozitivă. Fondul locativ (aproximativ 8 mii de case) în coloniile bulgare rămase după 1856 sub jurisdicția Impe-

Tabelul 9. Starea fondului locativ al coloniilor bulgare (pe tipuri și materiale de construcție), 1869

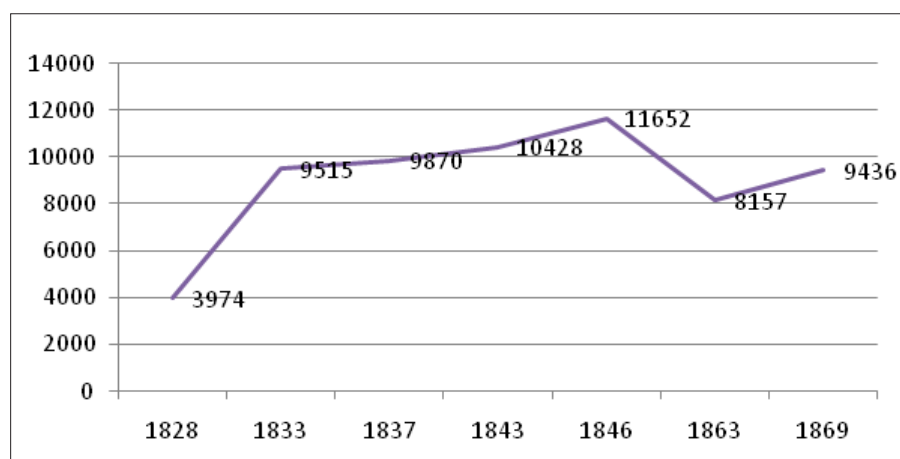
Categoriile de construcții	Din chirpici	Din piatră	Din ceamur	Din lemn/ nuiele	Bordeie	Total
Case private (colonii bulgare)	8	1824	2457	336	52	4677
Case private (colonii găgăuze)	86	231	1814	2534	94	4759
Total	94	2055	4271	2870	146	9436

Sursa: Calculele autorului pe baza documentelor din ANRM, F. 351, inv. 1, d. 84, f. 88-90.

Tabelul 10. Evoluția indicatorilor cantitativi ai fondului locativ în coloniile bulgare din Basarabia

Anii	1828	1833	1837	1843	1846	1849-1851	1863	1869
Numărul de case	3974	9515	9870	10428	11652	13008	8157	9436

Sursa: Calculele autorului pe baza datelor primare analizate.

Figura 1. Evoluția fondului locativ al așezării bulgare a Basarabiei în componența Imperiul Rus, 1828–1869

riului Rus a crescut cu aproximativ o cincime.

Dezvoltarea casei bulgarilor basarabeni se reflectă clar, nu numai în cifrele din rapoartele statistice ale diferitor perioade de timp pe parcursul sec. al XIX-lea, dar și în procesul de dezvoltare a casei, urmat de separarea părții locative și reprezentative. Adaptarea la noul mediu de trai decurge suficient de rapid și, deja la mijl. sec. XIX, în așezarea bulgară majoritatea erau case din ceamur. În același timp, casele vechi din curțile bulgarilor nu se distrugau, casele capitale se numeau *kășta*, iar denumirea *cuhne* (*bucătărie*) a fost transferată pentru locuințele temporare, cu un sens mai amplu decât sensul contemporan al cuvântului *bucătărie*.

Menirea principală a locuinței la mijl. sec. al XIX-lea era asigurarea locului de trai și de gătit, deși împărțirea funcțiilor între cele două construcții este încă neclară. În acea perioadă este larg răspândit fenomenul familiei patriarhale, deaceia și *cuhne* este folosită pe scară largă ca loc de trai pentru o parte din familia mare. Spre sf. sec. XIX – înc. sec. XX se formează predominant complexe locative din două construcții (în diverse variante locale), și se stabilesc două etape în dezvoltarea casei:

Etapa 1: Dezvoltarea funcției reprezentative a locuinței și alocarea unei camere în acest scop în casa capitală. Se formează locuințe cu 2 sau 3 încăperi, una din camere (*haiat/ kășta*) fiind dotată obligatoriu cu sistem de încălzire, îmbinând rolul de antreu și bucătărie. A doua încăpere (*soba*) îmbina funcțiile camerei de zi și dormitorului, în cazul în care se încălzea. În casa cu 3 încăperi era, de obicei, o cameră reprezentativă și un dormitor. Ulterior, spațiu auxiliar *cuhne* trece pe plan secundar, în timp ce structura casei capitale (*kășta*) devine mai complicată. Însă multe dintre casele alungite cu mai multe camere, păstrate și până acum, s-au format prin unirea bucătăriei (*cuhne*) cu casa mare (*kășta*) într-un singur rând.

Etapa 2: Întreaga casă mare (*kășta*) dobândește importanța unei încăperi reprezentative, se transformă într-o casă nelocuită, „curată”. Însă bucătăria (*cuhne*), dintr-un spațiu secundar, se transformă într-o parte indispensabilă a unui complex locativ. Structura acesteia devine mai complicată, se apropie structurii casei capitale, însă dimensiunile, forma acoperișului și alte elemente diferă de prima. De exemplu, în satul Krinicinoe (Ucraina), la sf. sec. al XIX-lea persistă o tendință pronunțată de a transforma toată casa în spațiu nonlocativ, iar bucătăria – în principalul loc de trai. În același timp, casa rămânea o construcție cu 3 camere, toate sistemele de încălzire fiind scoase din ea. Bucătăria era din 2 sau 3 încăperi; în ea era se construia un sistem de încălzire și podul pentru dormit. Deși casa și bucătăria erau amplasate

aproape una de cealaltă, din exterior era clar că acestea sunt două construcții diferite [3, p. 124].

O creștere semnificativă a populației în coloniile bulgare din Basarabia la sf. sec. al XIX-lea a condus la un deficit de terenuri în coloniile bulgare pentru familiile tinere. Acest lucru a dat naștere unui fenomen precum formarea coloniilor fiice (înc. sec. XX). Formarea fondului locativ din aceste sate a trecut prin aceleași etape ca și locuințele în coloniile vechi. Cu toate acestea, aici nu se observă atât de clar tendința de a evidenția funcția reprezentativă a locuinței prin conservarea casei ca spațiu nelocuit – „casa mare”, iar funcția locativă să treacă la „bucătărie”. Dezvoltarea de locuințe în această direcție a condus doar la separarea unei camere cu funcții reprezentative (satele Stoianovca, Victorovca și Taraclia, raionul Cantemir) [23].

În perioada dintre cele două războaie mondiale (anii '20–'40 ai sec. XX) persistă tendința dispariției funcției reprezentative a locuinței și dezvoltării continuă a funcției locative pentru îmbunătățirea condițiilor de trai. Acest lucru se datorează aprofundării stratificării sociale a populației și a unor schimbări în viața de zi cu zi. Numai cei prosperi au reușit să construiască și să mențină ordinea casei în forma sa anterioară, astfel încât mulți oameni au început să acorde mai puțină atenție spațiilor reprezentative. Sunt interesante unele case ale familiilor mai puțin înstărite din acea perioadă: partea reprezentativă a casei stă sub acoperiș din stuf, are ferestre mici, semicirculare, podea de pământ și tavan cu grinde care ies în afară, în timp ce camerele de trai sunt mai confortabile. Anume în aceste spații se introduc, în primul rând, inovații – ferestre laterale cu trei aripi, cu legături laterale, podele din lemn, un tavan fals, *sobe cu plită de tip olandez*. Bucătăria este vopsită cu acuratețe și adesea e acoperită cu țigle cumpărate (plate) sau chiar cu fier. Pe fațadă se întinde o galerie [3, p. 71]. Astfel, în opinia noastră, pe la mijl. sec. al XX-lea funcția reprezentativă a locuinței trece pe plan secund, și o atenție deosebită la bulgari este acordată funcționalității casei.

Referitor la problema tipologiei locuinței bulgarilor din Basarabia, trebuie de remarcat faptul că există o diversitate de opinii. Unii autori bulgari moderni consideră că forma locuinței Bugeacului din Basarabia de Sud s-a format sub influența tradițiilor arhitecturale ale rușilor și ucrainenilor [19]. Cu toate acestea, toate materialele anterioare resping acest postulat. În plus, nici rușii, nici ucrainenii nu erau grupurile etnice predominante pe teritoriul Bugeacului și, prin urmare, tradițiile lor de construcție nu puteau fi decisive în formarea locuințelor în coloniile de așezare bulgară. Drept confirmare aducem câteva

pasaje despre compoziția etnică a Bugeacului din Memorialul din 1918: „în coloniile bulgare, ca și în satele germane, nu există ruși, ca și alte naționalități, se găsesc undeva în unele colibe sau în orașe. Ca vecini ai bulgarilor trăiesc în Ongăl (Bugeac – M. M.) și ucraineni <...> În Bugeacul din Basarabia sunt puțini ucraineni, nu sunt într-o masă compactă și se așează aici într-o perioadă de timp mai contemporană” [18, p. 316].

Cercetătorul ucrainean modern A. Prigarin, vorbind despre versiunea basarabeană a locuinței tradiționale bulgare, notează că condițiile istorice și etnoculturale au determinat interacțiunea interetică activă a bulgarilor basarabeni cu populația româno-moldovenească [21, p. 219-220]. A. Prigarin a constatat că similitudinea se manifestă în aspecte tehnologice (de exemplu, utilizarea pe scară largă a unui amestec de lut și paie – ceamur), înlocuirea pereților zidiți cu vâlătuci de lut cu pereți din cărămizi nearse (lampaci) de la început. sec. XX etc.) [21, p. 220-221]. Următorul grup de elemente comune cercetătorul le atribuie fenomenului aculturalizării. De exemplu, la sf. sec. XIX, la bulgari se practică locuințe cu 4 camere (*guleama kășta + aiat/ haiat + camara + malca kășta*). Această formă de locuință apare datorită faptului că *haiat*-ul se separă în două spații și aici apare încă un spațiu separat – *camara, comara*, cu funcții de bucătărie de iarnă și loc de trai pentru vârstnicii familiei. Aici erau plasate și gurile *cuptorului* sau *grubei*, lângă care se ridica și un *cotton* pentru gătit. Autorul consideră că, în legătură cu lipsa unui astfel de plan la bulgarii din spațiul balcanic, această inovație poate fi privită ca un element împrumutat de la moldoveni. Aceasta se dovedește prin denumire (din română „*cămară*”), precum și aceleași funcții în locuința tradițională a moldovenilor [21, p. 221].

Cu toate acestea, în opinia noastră, aici au avut loc complementaritatea tradițiilor arhitecturale împrumutate de la populația locală și acele grupuri etnice care s-au format aici în timpul colonizării, iar casa dobrogeană, caracteristică unor grupuri de bulgari imigranți din nord-estul Bulgariei, a stat la baza formării locuinței bulgarilor din Basarabia.

Printre cele mai longevive elemente ale locuinței tradiționale se remarcă sistemul tradițional de încălzire, adus din Bulgaria și adaptat condițiilor din sudul Basarabiei, precum și trăsăturile structurii interne a casei, care fac posibilă clasificarea locuinței lor ca tip sud-european, confirmat de mulți cercetători ai acestui subiect [3; 8; 16].

Organizarea planimetrică a locuinței în Bugeac, la grupurile diferite de bulgari din diverse zone ale Bulgariei, a suferit o schimbare semnificativă în

comparație cu regiunea exodului și a absorbit elemente caracteristice locuințelor popoarelor învecinate.

Introducerea în practica de construcții în perioada sovietică a modelelor tip de case, pe de o parte, a dat uniformitate satelor Moldovei și a șters originalitatea și specificitatea satelor din diferite regiuni ale țării. Pe de altă parte, în opinia noastră, acest lucru a conservat (prin ignorare) un număr suficient de mare de case tradiționale construite în prima jum. a sec. al XX-lea, inclusiv cele din satele bulgare.

Concluzii:

1) Primii 10–15 ani au fost cei mai dificili în procesul de formare a coloniilor bulgare și tipologiei locuinței, când s-au produs schimbări importante și uneori cardinale în materialele și tehnicile de construcție, în structura și amenajarea internă a casei de locuit a coloniștilor.

2) Lipsă acută de mijloace de existență în perioada inițială a impus bulgarii să trăiască în construcții temporare – bordeie și case de nuiele cu o singură cameră. Acestea au fost cele mai accesibile atât din punctul de vedere al condițiilor naturale, al costurilor de muncă și al resurselor, cât și reieșind din experiența coloniștilor în construcția locuințelor.

3) Treptat, în locuința bulgarilor se formează un tip specific local, care nu are analogie directă în Bulgaria.

4) În organizarea locuințelor bulgarilor, cel mai puternic au influențat tradițiile româno-moldovenești și germane.

5) La sf. sec. XIX – înc. sec. XX se formează un nou „model” al locuinței, când partea reprezentativă și cea locativă devin obligatorii. Există, de asemenea, o extindere a sensului noțiunii de „bucătărie” pentru întreg spațiul locativ. În Bulgaria însăși, o astfel de organizare a spațiului locativ nu a fost una specifică, pe când în Basarabia acest model a stat la bazele așa-numitei *case de Bugeac*, specifice populației moldovenești, bulgare, găgăuze și germane.

Referințe bibliografice

1. Болгарская колонизация Юга России (1820–1830). In: <https://secrethistory.su/1754-bolgarskaya-kolonizaciya-yuga-rossii-1820-1830.html> (vizitat 08.08.2017).
2. Болгары. Очерки традиционной народной культуры. София: Издательство АН Болгарии, 1984. 245 с.
3. Будина О. Жилища болгар, греков, албанцев. In: Материальная культура компактных этнических групп на Украине. Жилище. М.: Наука, 1979, с. 83-129.
4. Вакарелски Хр. Етнография на България. София: Издателство на БАН, 1974. Ч. 2. Материална култура. 797 с.

5. Георгиева Б. Народната къща. Вътрешна архитектура, уредба и покъщнина. София: Издателство на БАН, 1980. 426 с.

6. Георгиева Б. Селище, жилище, двор. In: Софийски край. Етнографски проучвания. София: Издателство на БАН, 1984, с. 53-84.

7. Георгиева Б. Тетевенската шиндена къща. In: Въпроси на етнографията и фолклористиката. София: Издателство Наука и изкуство, 1980, с. 134-156.

8. Грацианская Н., Листова Н. Вопросы типологии традиционного жилища Центральной и Юго-Восточной Европы. М.: Наука, 1964. 9 с.

9. Гунчев Г. Уземните къщи в Дунавската България. In: Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет. София, 1934, с. 1-76.

10. Деведжиев М. Кратка история на селищното развитие на българските земи. София: Изд. на Отечествения фронт, 1979. 352 с.

11. Документ № 86. 1837, августа 25. Санкт-Петербург. Статистическое обозрение колоний Бессарабской области, составленное чиновником Хозяйственного департамента Министерства внутренних дел надворным советником И. Толстым. In: Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. 1812-1861 гг. Кишинев: Штиинца, 1969, с. 178-189.

12. Документ №110. 1843, октября 13. Болград. Статистические сведения, представленные управителем задунайских переселенцев Бутковым губернатору П. И. Федорову, о состоянии болгарских колоний за 1820-1843 гг. In: Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. 1812-1861 гг. Кишинев: Штиинца, 1969, с. 224-251.

13. Документ №134. In: Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. 1812-1861 гг. Кишинев: Штиинца, 1969, с. 286-311.

14. Записки Бессарабского областного статистического комитета. Т. 1. Кишинев: Типография Областного Правления, 1864. 129 с.

15. Корнилович Ст. Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой, или Буджака, с приложением генерального плана его края, составленное при гражданской съемке Бессарабии, производившей по высочайшему повелению размежевание земель оной на участки с 1822 по 1828-й год. Аккерман: Аккерманское земство, 1899. 526 с.

16. Маркова Л. Поселения и жилища болгар переселенцев в Бессарабии. In: Краткие сообщения Института этнографии, Москва. Вып. 24, 1955, с. 3-18.

17. Маркова Л. Типы болгарского жилища в Днестровско-Прутском междуречье. In: Этнография и искусство Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1972, с. 61-134.

18. Мемоаръ от представители на Бесарабскитъ българи, живеещи в София... София, 14 март 1918. In: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 8. Велико Търново: Университетско издателство Св. св. Кирил и Методий. 2004, с. 314-328.

19. Минчева Е. Селище и жилище на бесарабските българи. In: <http://www.besarabski-bulgari.org/dokladi/EMincheva.pdf> (vizitat 28.07.2017).

20. Наулко В. Развитие межэтнических связей на Украине. Киев: Наукова думка, 1975. 175 с.

21. Пригарин А. О фракийских элементах в этнической культуре болгар Бессарабии: на материалах жилища XIX-XX вв. In: Relațiile moldo-bulgare în epoca medie și modernă. Chișinău: АО Бизнес Елита, 1998, р. 219-220.

22. Стамов Ст. Българска жилищна архитектура (XV-XIX вв.). София: Издателство БАН, 1989. 352 с.

23. Materialele expedițiilor de teren ale autorului, anii 1997, 1998, 2014, 2016.

References

1. Bolgarskaya kolonizatsiya Yuga Rossii (1820-1830). In: <https://secrethistory.su/1754-bolgarskaya-kolonizatsiya-yuga-rossii-1820-1830.html> (vizitat 08.08.2017).

2. Bolgary. Ocherki traditsionnoy narodnoy kul'tury. Sofiya: Izdatel'stvo AN Bolgarii, 1984. 245 s.

3. Budina O. Zhilishcha bolgar, grekov, albantsev. In: Material'naya kul'tura kompaknykh etnicheskikh grupp na Ukraine. Zhilishche. M.: Nauka, 1979, s. 83-129.

4. Vakarelski Khr. Yetnografiya na Balgariya. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1974. Ch. 2. Materialna kultura. 797 s.

5. Georgiyeva B. Narodnata kashcha. Vatrashna arkhitektura, uredba i pokashchnina. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1980. 426 s.

6. Georgiyeva B. Selishche, zhilishche, dvor. In: Sofiyski kray. Yetnografski prouchvaniya. Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1984, s. 53-84.

7. Georgiyeva B. Tetevenskata shindena kashcha. In: Vaprosi na yetnografiyata i folkloristikata. Sofiya: Izdatelstvo Nauka i izkustvo, 1980, s. 134-156.

8. Gratsianskaya N., Listova N. Voprosy tipologii traditsionnogo zhilishcha Tsentral'noy i Yugo-Vostochnoy Yevropy. M.: Nauka, 1964. 9 s.

9. Gunchev G. Uzemnite kashchi v Dunavskata Balgariya. In: Godishnik na Sofiyskiya universitet. Istorikofilologicheski fakultet. Sofiya, 1934, s. 1-76.

10. Devedzhiyev M. Kratka istoriya na selishchnoto razvitiye na balgarskite zemi. Sofiya: Izd. na Otechestveniya front, 1979. 352 s.

11. Dokument № 86. 1837, avgusta 25. Sankt-Peterburg. Statisticheskoye obozreniye koloniy Bessarabskoy oblasti, sostavlennoye chinovnikom Khozyaystvennogo departamenta Ministerstva Vnutrennikh del nadvornym sovetnikom I. Tolstym. In: Polozheniye krest'yan i krest'yanskoye dvizheniye v Bessarabii. 1812-1861 gg. Kishinev: Shtiintsa, 1969, s. 178-189.

12. Dokument №110. 1843, oktyabrya 13. Bolgrad. Statisticheskiye svedeniya, predstavlenyye upravitelem zadunayskikh pereselentsev Butkovym gubernatoru P. I. Fedorovu, o sostoyanii bolgarskikh koloniy za 1820-1843 gg. In: Polozheniye krest'yan i krest'yanskoye dvizheniye v Bessarabii. 1812-1861 gg. Kishinev: Shtiintsa, 1969, s. 224-251.

13. Dokument №134. In: Polozheniye krest'yan i krest'yanskoye dvizheniye v Bessarabii. 1812–1861 gg. Kishinev: Shtiintsa, 1969, s. 286-311
14. Zapiski Bessarabskogo oblastnogo statisticheskogo komiteta. T. 1. Kishinev: Tipografiya Oblastnogo Pravleniya, 1864. 129 s.
15. Kornilovich St. Statisticheskoye opisaniye Bessarabii sobstvenno tak nazyvayemoy, ili Budzhaka, s prilozheniyem general'nogo plana yego kraya, sostavlennoye pri grazhdanskoy s"yemke Bessarabii, proizvodivshyey po vysochayshemu poveleniyu razmezhevaniye zemel' onoy na uchastki s 1822 po 1828-y god. Akkerman: Akkermanskoye zemstvo, 1899. 526 s.
16. Markova L. Poseleniya i zhilishcha bolgar pereselentsev v Bessarabii. In: Kratkiye soobshcheniya Instituta Etnografii, M. Vyp. 24, 1955, s. 3-18.
17. Markova L. Tipy bolgarskogo zhilishcha v Dnestro-vsko-Prutskom mezhdurech'ye. In: Etnografiya i iskusstvo Moldavii. Kishinev: Shtiintsa, 1972, s. 61-134.
18. Memoara ot predstaviteli na Besarabskite bulgari, zhiveyeshchi v Sofiya... Sofiya, 14 mart 1918. In: Balgarite v Severnoto Prichernomoriye. Izsledovaniya i materialy. T. 8. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo Sv. sv. Kiril i Metodiy. 2004, s. 314-328.
19. Mincheva Ye. Selishche i zhilishche na besarabskite bulgari. In: <http://www.besarabski-bulgari.org/dokladi/EMincheva.pdf> (vizitat 28.07.2017).
20. Naulko V. Razvitiye mezhnatsionnykh svyazey na Ukraine. Kiyev: Naukova Dumka, 1975. 175 s.
21. Prigarin A. O frakiyskikh elementakh v etnicheskoy kul'ture bolgar Bessarabii: na materialakh zhilishcha XIX–XX vv. In: Relatiile moldo-bulgare în epoca medie și modernă. Chișinău: AO Biznes Yelita, 1998, p. 219-220.
22. Stamov St. Balgarska zhilishchna arkhitektura (XV–XIX vv.). Sofiya: Izdatelstvo na BAN, 1989. 352 s.
23. Materialele expedițiilor de teren ale autorului, anii 1997, 1998, 2014, 2016.
- Marina Miron** (Chișinău, Moldova). Magistru în istorie și teorie a culturii, manager, Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova.
- Marina Miron** (Chisinau, Moldova). MA in History and Theory of Culture, manager, Association of Tourism Development in Moldova.
- Марина Мирон** (Кишинэу, Молдова). Магистр истории и теории культуры, менеджер, Ассоциация по развитию туризма в Молдове.
- E-mail:** marinamiron.72@mail.ru

Ecaterina PIHUROV

ISTORIOGRAFIA ROMÂNESCĂ INTERBELICĂ A RELAȚIILOR INTERETNICE

Rezumat

Istoriografia românească interbelică a relațiilor interetnice

Interesul pentru studierea relațiilor interetnice a apărut în istoriografia românească interbelică odată cu crearea noului stat, România Mare, în urma Primului Război Mondial și odată cu reapariția tendințelor revanșiste în Europa. Istoriografia interbelică abordează tangențial subiectul relațiilor interetnice, în atenția autorilor intrând minoritățile etnice din spațiul românesc. Cercetătorii interbelici stăruiau asupra situației dezavantajoase, pe parcursul istoriei, a românilor din provinciile care au aparținut imperiilor și altor state – Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea. Minoritățile etnice din aceste provincii erau destul de numeroase, favorizate de administrațiile imperiale, în detrimentul majorității românești. Relațiile dintre români și minorități și între înseși grupurile de minorități etnice se stabileau în funcție de aceste privilegii. Pozițiile sociale, economice, politice diferite ale grupurilor etnice creau nemulțumiri în societate. Cercetările trebuiau să demonstreze și faptul că românii aveau drepturi asupra teritoriilor care au intrat în componența României. Cercetătorii interbelici au studiat și relațiile interetnice dintre români și grupurile etnice majoritare din spațiile ucrainean și balcanic.

Cuvinte-cheie: istoriografie, perioada interbelică, România Mare, români, minorități etnice, relații interetnice.

Резюме

Румынская историография межэтнических отношений межвоенного периода

Интерес к изучению межэтнических отношений появился в румынской межвоенной историографии одновременно с формированием нового государства, Великой Румынии, и возрождением реваншистских тенденций в Европе после Первой мировой войны. Проблема межэтнических отношений лишь косвенно затрагивается в историографии данного периода и касается этнических меньшинств румынского пространства. Исследователи подчеркивали неблагоприятное состояние, в котором на протяжении истории находились румыны из провинций Трансильвания, Буковина, Бессарабия, Добруджа, входивших в состав империй и других государств. Этнические меньшинства этих провинций были достаточно многочисленными, пользова-

лись поддержкой имперских администраций в ущерб румынскому большинству. Отношения между румынами и меньшинствами и между самими группами этнических меньшинств формировались в зависимости от этих привилегий. Отличия в социальных, экономических, политических позициях между этническими группами вызывали неудовлетворенность в обществе. Исследования должны были продемонстрировать тот факт, что румыны имели права на территории, вошедшие в состав Румынии. Исследователи межвоенного периода также изучали отношения между румынами и группами этнического большинства украинского и балканского пространств.

Ключевые слова: историография, межвоенный период, Великая Румыния, румыны, этнические меньшинства, межэтнические отношения.

Summary

Romanian interwar historiography of interethnic relationships

The interest in studying interethnic relationships has appeared in Romanian interwar historiography simultaneously with the formation of a new state, Greater Romania, and the revival of revanchist tendencies in Europe after the World War I. The interwar historiography only indirectly studies the interethnic relationships, that is why the author pays attention to the ethnic minorities from the Romanian space. Interwar researchers underlined the disadvantageous situation, throughout history, of the Romanians from the provinces that belonged to empires and other states – Transylvania, Bukovina, Bessarabia, Dobruja. The ethnic minorities from these provinces were quite numerous, enjoyed the support of the imperial administrations to the detriment of the Romanian majority. The relationships between Romanians and minorities and between the ethnic minority groups themselves were formed depending on these privileges. The differences in social, economic, political positions between the ethnic groups caused dissatisfaction in the society. The studies needed to demonstrate the fact that the Romanians had rights to the territories that were part of Romania. Interwar researchers also studied the interethnic relations between the Romanians and the groups of the ethnic majority from the Ukrainian and Balkan spaces.

Key words: historiography, interwar period, Greater Romania, Romanians, ethnic minorities, interethnic relations.

Până la perioada interbelică, istoriografia românească a reflectat foarte puțin problematica relațiilor interetnice. Cercetătorii români remarcă problema minorităților etnice, dar și acestea intrau destul de puțin în interesul cercetătorilor, cu unele excepții. Subiectul romilor îi preocupa pe cercetători în legătură cu dezrobirea acestora, spre exemplu Mihail Kogălniceanu scrie în franceză în 1837 o lucrare despre romi, care a fost tradusă în română în 1900 de Gheorghe Ghibănescu ca „Schiță despre țigani”, publicată la Iași.

Până când provinciile istorice românești Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea se aflau în componența Imperiilor Austro-Ungar, Țarist și Otoman nu putem vorbi de studii românești desfășurate despre minoritățile naționale și relațiile interetnice, întrucât românii în aceste provincii fiind majoritari, erau tratați ca minoritate etnică. Unele „excepții” istoriografice îi priveau pe romi, tătari ș.a., locuitori ai Vechiului Regat.

După Primul Război Mondial, noul stat România Mare și-a reîntors teritoriile pierdute de-a lungul istoriei. Provinciile alipite recent aveau un procent impunător de minorități etnice. În atenția cercetătorilor interbelici a apărut problema minorităților etnice și a relațiilor interetnice din aceste provincii.

Relațiile dintre etnia majoritară și minoritățile etnice și relațiile dintre grupurile de minorități etnice sunt teme răspândite în istoriografia relațiilor interetnice, pentru că este important de a vedea cum părțile influențează asupra deciziilor importante într-un stat și cum aceste decizii ajung să provoace nemulțumiri în societate.

Istoriografia interbelică românească este marcată de ideea că România Mare este un stat unitar, cu o majoritate de populație românească, iar grupurile etnice conlocuitoare nu schimbă imaginea acestui stat, rolul acestor minorități fiind infim. Cităm, spre exemplu, lucrarea lui P. Garboviceanu, „Minoritățile din România (maghiarii și secuii, sașii și șvabii)” din 1928, în care autorul afirmă că din populația de aproape 18 milioane, 75% o formează românii, iar restul sunt neamuri de alte rase, limbi, confesiuni și religii: unguri, germani, evrei, ruteni sau ucraineni, ruși, bulgari, turci, tătari, găgăuzi [5, p. 4], unde rasă înseamnă națiune sau etnie. Deși P. Garboviceanu afirmă că trei pătrimi din populație sunt români, această cifră fiind prea mică pentru a numi România interbelică un stat mononațional, el insistă că „suntem un stat unitar prin marea majoritate a elementului românesc, căci, în afară de secui, care locuiesc în mase aproape compacte în estul Transilvaniei și de sași, pe Târnave, celelalte naționalități sunt colonizări noi și infiltrații în orașele și satele României, fără să

schimbe fizionomia statului român” [5, p. 4]. Ideea României mononaționale a fost, de fapt, o ideologie a statului interbelic românesc, ideologie generată de redobândirea drepturilor românilor din provincii, drepturi de care au fost lipsiți pe parcursul secolelor, dar și de încercarea de legitimare a cedării în favoarea României în urma Primului Război Mondial a provinciilor Transilvania, Bucovina, Basarabia.

Totuși, recensământul populației României din 1930 înregistrează în regiunile românești de graniță un număr destul de mare de populație alogenă. În România Mare, 71,9% din populație era etnic românească. În unele provincii alipite românii nu depășeau pragul majorității absolute: în Transilvania 57,6% erau români (29,1% erau maghiari, iar 7,9% erau germani), în Basarabia 56,2% erau români, în alte două provincii, românii nu aveau decât o majoritate relativă: Bucovina – 44,5%, Dobrogea: 44,2% [4, p. 73].

Unicul cercetător interbelic care studiază în ansamblu problema relațiilor interetnice este Sabin Manuilă în „Studiu etnografic asupra populației României”, lucrare publicată în anul 1940, unde autorul ajunge la concluzia că *principiul* etnic este elementul hotărâtor, din punct de vedere practic și teoretic, în stabilirea relațiilor pașnice dintre națiuni. În contextul relațiilor internaționale ce a prilejuit apariția lucrării, autorul consideră că doar trasarea hotarelor pe principiul etnic poate stabili relații pașnice cu statele vecine. Din păcate, constată autorul, principiul etnic nu poate fi folosit pentru trasarea acestor granițe, din motiv că frontierele a două state vecine nu sunt stăpânite de două rase pure, dar sunt locuite de minorități etnice, care „ar putea manifesta tendințe centrifugale”, unde rasă înseamnă etnie, națiune (*E. P.*). Al doilea motiv invocat de autor este „așezarea diferitor rase pe poziții geografice variate”, iar demarcațiile naturale și nici cele artificiale nu sunt de folos pentru trasarea frontierelor, trasarea lor poate duce la crearea unor enclave minoritare. Reieșind din această teorie, Sabin Manuilă afirmă că la Conferința de Pace (de la Paris din 1919, – *E. P.*) în privința României s-au trasat granițele cât mai aproape de cele etnografice [10, p. 9]. Autorul prezintă o hartă etnografică a României Mari unde se trasează minoritățile de la frontiera României și românii din țările de la hotar (Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, Iugoslavia, Bulgaria, URSS) [10, p. 10] și concluzionează că granițele politice nici în România, nici în altă parte nu se suprapun permanent cu granițele etnografice [10, p. 14]. Conform acestei teorii, exemplul redobândirii Transilvaniei este un model al imposibilității trasării granițelor pe principiu etnic, deoarece până în prezent comunitatea maghiarilor reprezintă cel mai numeros grup etnic minoritar din România

care își revendică activ drepturile sale.

Transilvania a fost în perioada medievală o regiune în care locuiau mai multe comunități etnice, astfel încât în istoriografie nu există o opinie unică despre primii ei locuitori: istoriografia românească insistă asupra prezenței românilor în regiune la venirea maghiarilor la sfârșitul secolului IX, istoriografia maghiară, pe de altă parte, susține ideea că la momentul așezării ungarilor, *Transilvania* era un loc pustiu, românii venind mai târziu din sudul Dunării. Pe acest fundament de idei s-au bazat animozitățile din societatea transilvăneană interbelică.

Sașii, populație de origine germană, sunt o importantă minoritate din România, cu o tradiție istorică în acest teritoriu. P. Garboviceanu, în „Minoritățile din România (maghiarii și secuii, sașii și șvabii)”, afirmă despre sașii din *Transilvania* că au fost aduși în calitate de coloniști de regii Ungariei începând din secolele XI–XIII. Ei au fost colonizați de la început pe pământ regesc, ca un singur popor, cu dreptul de a-și alege funcționarii și preoții. Sașii au primit pământurile de cultură cele mai bune din *Transilvania*, pe lângă nenumărate și întinse păduri și pășuni. Au fost încărcăți cu toate privilegiile, sub toate stăpânirile, fie austriece, fie maghiare [5, p. 36-38], ceea ce trezea nemulțumiri din partea românilor băștinași. Totuși, nu am remarcat în istoriografia românească interbelică și nici în cea ulterioară o atitudine vădit negativă față de acest grup etnic, grație originii germane și calităților binecunoscute ale acestei națiuni (dragostea față de muncă, corectitudine etc.).

Cercetătorul care s-a ocupat intens de problema minorităților etnice, Sabin Manuilă, studiază problema demografică a emigrării de la sate la orașe în *Transilvania*, sub raport național, în studiul „Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din *Transilvania*” din 1929. Autorul consideră că politica de stat trebuie să împiedice asimilarea sau deznaționalizarea populației rurale care imigrează la orașe, locuite de element etnic străin. Evident, populația rurală era cea românească, și în contextul naționalismului românesc acutizat și de tendințele revanșiste care reapăreau în Ungaria cu privire la *Transilvania*, Sabin Manuilă cercetează problema rezistenței naționale a diferitor grupuri etnice din orașele transilvănene, punând accent pe români. Despre români acesta afirmă că pot asimila părți din popoarele cu care conlocuiesc, sunt rezistenți față de tendințele de deznaționalizare. Ca dovadă, autorul prezintă cercetările făcute de statisticianul din Ungaria, Varga Gyula, care arată în perioada 1880 – 1890 proporția cunoașterii limbii maghiare de către minoritățile din Ungaria: doar 6,95% din români cunoșteau această limbă, comparativ cu rutenii – 7,33%, croații – 17,48% sau

germanii – 25,16%. În interpretarea statisticianului, cauza necunoașterii limbii maghiare de către români este incultura lor, iar Sabin Manuilă accentuează că motivul nu este incultura românilor, ci faptul că românii erau refractari față de tendințele de maghiarizare. Găsim argumentul în sprijinul ipotezei lui Sabin Manuilă într-o altă statistică maghiară, în care români știutori de carte erau 5,42%, intelectuali per țară 8,60%, iar croații știutori de carte erau 1,15%, iar intelectuali per țară erau 0,36%, deși, cum vedem mai sus, croații cunoșteau maghiara în proporție mai mare decât românii. În ce privește evreei, Varga Gyula arată că aceștia au rezistență națională redusă – în mare parte fiind maghiarizați. La recensământul din 1890 – 96,01% de evrei din județul Bihor s-au declarat unguri. În sprijinul ideii rezistenței etnice a românilor, Sabin Manuilă afirmă că în județele unde românii erau majoritari, nu s-au înregistrat cazuri de asimilare evreiască, adică români de confesiune mozaică [9, p. 106-109], de unde concluzionează autorul că evreei au cea mai mică rezistență etnică. Nu putem fi de acord cu această afirmație. E binecunoscut faptul că evreei au o rezistență etnică ridicată. „Maghiarizarea” evreilor în recensămintele din Ungaria a fost o acțiune de natură politică, evreei păstrându-și specificul lor etnic. Cauza eșecului politicii de maghiarizare a românilor însuși Varga Gyula o vede în biserică, confesiune. Politica a funcționat bine la greco-catolici (rutenii, asimilați îndată la contact cu maghiarii), iar la ortodocși mai puțin.

Unul din cele mai importante criterii pentru a studia relațiile interetnice dintr-o regiune sunt căsătoriile interetnice. În aceeași lucrare este realizat un studiu de caz al orașului Cluj pe marginea acestui subiect, pe parcursul anilor 1913–1924. Astfel, soții ortodocși, care își luau soții de altă confesiune, le preferau pe cele romano-catolice, decât greco-catolice. Soții greco-catolici preferau soții romano-catolice, decât ortodoxe [9, p. 175]. Putem concluziona că rutenii greco-catolici și românii ortodocși dacă se căsătoreau cu străini, preferau să se căsătorească cu persoane de confesiune romano-catolică – maghiari sau secui. În această ordine de idei observăm că relațiile interetnice se egalează, adesea, cu relațiile interconfesionale.

O altfel de situație este înregistrată printre secui, care se simt mai atașați de români decât de unguri. Circulau printre secui cuvintele unei mame secue despre fata care trebuia să intre în serviciu: „Tot mai bucuros îmi las fata să plece în Moldova, decât la Budapesta, pentru că în Moldova tot nu este între „străini”. În 1903 făcându-se un recensământ al maghiarilor din Galați de către Consutul Austro-Ungar, s-au găsit 3666 unguri, aproape toți din secui

[9, p. 191-192]. Cercetarea relațiilor interetnice prin prisma căsătoriilor interetnice poate constitui subiectul unui studiu separat.

Ungurii erau minoritatea etnică cea mai problematică din România interbelică, din cauza Transilvaniei, unde maghiarii locuiau destul de compact. Maghiarii de aici se simțeau atașați mai mult de țara-mamă Ungaria, decât de România, unde s-au găsit recent încorporați. În contextul politic revizionist din Europa din anii '30 ai secolului XX a apărut un șir de lucrări generate de revanșismul maghiar, prima fiind lucrarea lui Aurel Gociman, „România și revizionismul maghiar”, publicată în anul 1934. Cedarea Transilvaniei în favoarea României în urma Primului Război Mondial a generat un revizionism maghiar acut. Aurel Gociman subliniază că în această perioadă ungurii duceau o propagandă antiromânească activă în Occident. Iredentismul maghiar era activ în țările Antantei, care au ieșit învingătoare în război: în Anglia, America, Franța, dar și în Italia. În aceste țări se răspândeau broșuri iredentiste, una dintre care încerca să convingă Apusul de barbaria românilor. Una din broșuri era semnată de profesorul de la Universitatea din Pecs, Emeric Lukinich. Intenția lui era să demonstreze originea balcanică a poporului român, prezentat Apusului ca pe un neam lipsit de cultură și cu porniri brutale [6, p. 250]. Profesorul povestește câteva cazuri de ardere a vrăjitoarelor de către populația valahă [6, p. 251-252]. Animizitățile se simțeau și mai acut în timpul Primului Război Mondial, când maghiarii au întemnițat români acuzați că au susținut armata română. Autorul prezintă o serie de documente din anul 1918 despre tratamentul inuman aplicat de militarii maghiari românilor înainte de unire [6, p. 254-255, 266-285].

În contextul revanșismului iminent, a fost rostită cuvântarea lui N. Iorga, „Lupta științifică împotriva dreptului românesc”, la adunarea ASTREI, la Abrud pe data de 1 septembrie 1938, unde N. Iorga vorbește de pretențiile opiniei politice internaționale asupra statului român nou-creat, în special de pretențiile Ungariei asupra Ardealului. N. Iorga face deosebire dintre relațiile stabilite între reprezentanții simpli ai etniilor și relațiile dintre etnia majoritară supusă, cea română și elita conducătoare maghiară: „În special aici în Ardeal sunt foarte mulți unguri care înțeleg, foarte mulți unguri care în mai bine de două decenii au avut față de Statul Român o atitudine de care în general nu ne putem plânge” [8, p. 13-14].

Transilvania este provincia românească unde se concentrează cele mai mari grupuri etnice minoritare – maghiarii și sașii, respectiv istoriografia relațiilor interetnice (atât interbelică, cât și actuală) se concentrează pe relațiile dintre români și aceste grupuri, cu

accent pe relația români – maghiari, conflictuală pe parcursul istoriei.

Bucovina. Cel puțin începând din secolul XVIII (1774 – anul anexării la Austria), în Bucovina conștăteau trei grupuri etnice importante: români, ruteni, germani, ultimele două așezându-se în masă în Bucovina în urma unui proces intensiv de colonizare. Regalitatea austriacă oferea coloniștilor privilegii, în detrimentul majorității românești, fapt remarcat de Nicolae Iorga, care în revista sa „Neamul românesc” (1916) își expune părerea că „rutenii sunt cunoscuții noștri dușmani din Bucovina, care, favorizați din răspuneri de administrația imperială a Bucovinei, ne ocupă satele, ne deznaționalizează tineretul, ne răpesc școlile, ne încălcă drepturile, ne ascund existența prin statistici măsluite” [2, p. 3-4].

După lucrarea lui Zamfir Arbure, „Ucraina și România”, unde acesta a combătut ideile lui N. Iorga că rutenii sunt dușmanii românilor din Bucovina, un alt istoric bucovinean publică în perioada interbelică o lucrare în care realizează o retrospectivă a istoriei provinciei românești cândva ocupată de Imperiul Austro-Ungar, atingând și problema relațiilor interetnice din regiune. Ion I. Nistor în lucrarea „Bucovina sub dominațiunea românească. La 20 ani de la Unire”, publicată în 1938, face o comparație a administrației austriece și românești în Bucovina. Analizând dominația austriacă în regiune, Ion I. Nistor afirmă că imediat ce fu ocupată de Austria în 1775, Bucovina a primit o administrație militară, iar la 1786 Bucovina a primit o administrație civilă și a fost încorporată Galiției, împotriva acțiunilor a protestat „poporul bucovinean”, adică românii din regiune, episcopul Dosoftei și preotul Vasile Balș, care cereau pentru Moldova austriacă o administrație autonomă, pentru că provincia românească nu se putea încadra în Galiția din cauza limbii române și a credinței ortodoxe, diferite de limba și credința galițienilor [11, p. 15-16]. Românii din Bucovina au primit o autonomie administrativă cu tendințe centraliste și cu limba oficială în administrație. Austria a dus o politică de deznaționalizare față de populația românească. Administrația habsburgică înființează colonii străine, germane și ucrainene. În special elementul ucrainean se bucura de sprijin din partea autorităților austriece, care imigra în Bucovina din Galiția, unde condițiile de trai erau cu mult mai grele, scopul Imperiului Austro-Ungar fiind de a crea o Ucraină Mare în detrimentul Rusiei. Politica de concesiune pe seama ucrainenilor a ajuns la aceea că în timpul Războiului Mondial, Imperiul Austro-Ungar s-a obligat să cedeze Bucovina ucrainenilor [11, p. 16-18].

Astfel, Bucovina sub dominație habsburgică era supusă procesului de colonizare, dar cel mai mult ro-

mâinii erau deranjați de pătrunderea rutenilor în regiune, care, având privilegiile, acționau în detrimentul drepturilor majorității românești. Relațiile stabilite dintre aceste grupuri etnice nu erau cele mai prietenoase.

Basarabia. Despre minoritățile etnice din Basarabia scrie un cercetător interbelic deja menționat, Ion I. Nistor, în monografia „Istoria Basarabiei”, care a fost publicată pentru prima dată în 1918. Monografia a fost republicată la București în anul 1991, unde s-a utilizat ediția a IV-a din 1924 [13], și la Chișinău, tot în anul 1991, dar utilizându-se ediția a III-a, din 1923. În partea a II-a a monografiei, „De la răpire până la dezrobire”, se conține un capitol întreg dedicat populației regiunii, capitolul III „Populația Basarabiei”, în care sunt descrise minoritățile etnice ce locuiau în Basarabia – rutenii și lipovenii, armenii și grecii, bulgarii și găgăuzii, evreii, țiganii, colonizările nemțești, rusești, căzăcești [13, p. 198-209].

Ion I. Nistor scrie că rutenii sau ucrainenii nu sunt băștinași în Basarabia, ei sunt pribegi pe pământul Moldovei, venind din Podolia și Pocuția, unde erau supuși la muncă grea de stăpânii polonezi, trebuiau să facă proprietarului 100-150 zile de clacă pe an, să plătească dijma. Fugarii se așezau ca lăturași – oameni străini fără locuință, ce se adăposteau prin satele moldovenești, și trăiau cu găzduitorii lor români în cea mai bună prietenie. În unele sate ucrainenii s-au contopit cu românii, în altele însă, primind neconținut întâriri de dincolo de Nistru, au izbutit să impună moldovenilor băștinași limba lor. Așa s-au ucrainizat sate întregi în ținutul Hotin și Cernăuți, unde întâlnești răzeși cu nume românești, dar care nu înțeleg nicio vorbă românească [13, p. 198-199]. Observăm că spre deosebire de Bucovina, unde ucrainenii dispuneau de privilegiu în detrimentul românilor, în Basarabia starea ucrainenilor doar s-a egalat cu cea a românilor.

Despre armenii autorul afirmă că s-au așezat în Basarabia mult timp înaintea rutenilor și lipovenilor. În timpul domniei lui Alexandru cel Bun ei au dobândit o influență asupra comerțului moldovenesc. Ei au fost într-o vreme persecutați în Moldova din cauza concurenței pe care o făceau negustorilor moldoveni, dar nu din motive religioase, autorul subliniind că „românii sunt cel mai tolerant popor din lume”. Mai târziu armenii au trăit în bună înțelegere cu moldovenii băștinași, au învățat limba română, dar și-au păstrat obiceiurile [13, p. 199-200].

Spre deosebire de armenii, grecii s-au răspândit în Moldova numai în secolul XVII, inițial în mănăstiri ca slujbași mănăstirești și călugări, iar apoi s-au implicat în comerț și arendășie, și-au creat legături familiale cu familiile boierești [13, p. 200], în Moldova, ca și în Țara Românească existând o epocă a

domniilor fanariote (1711, 1716–1821). Bulgarii s-au așezat în Basarabia numai în a doua jumătate a secolului XVIII, fugind din țara lor din cauza asupririlor din partea turcilor. Când armatele rusești ajungeau la Dunăre, se găseau bulgari care fraternizau cu rușii, și se compromiteau în ochii turcilor, de aceea urmau armatele rusești în retragere. Unii rămăneau în Moldova și Basarabia [13, p. 200-201].

Când ajungeau prea numeroși în Țara Moldovei, evreii erau izgoniți de domni în Galiția și Podolia. Pe parcursul secolului XVIII ei au început a pătrunde din Ucraina în târgurile dintre Prut și Nistru, iar cel mai mult au pătruns în 1806–1812 pe vremea războiului ruso-turc. În sfera negoțului le făceau concurență armenii și grecii [13, p. 202].

Populația de armeni din regiune a fost studiată și de Gheorghe Bezviconi, în articolul „Armenii în Basarabia” din 1934, care subliniază că domnitorii Moldovei acordau armenilor care se ocupau cu comerțul privilegiu, spre a-i deosebi de elementul evreiesc, considerat de rea credință. Armata lui Ștefan cel Mare care apăra cetățile Chilia și Cetatea Albă erau compuse din moldoveni și armeni, lucru subliniat de N. Iorga. După cucerirea de către otomani, armenii din aceste cetăți au suferit prigoniri din partea musulmanilor. În timpul războiului ruso-turc din 1789 aceștia s-au mutat la Tighina, apoi Dubăsari și ulterior Grigoriopol, oraș armenesc, fondat în 1792 de episcopul armenesc din Rusia, Iosif Argutean [3, p. 51-54].

Orașele din spațiul pruto-nistean erau locuite de populație alogenă. N. Iorga afirmă că, sub Ștefan cel Mare, Hotinul a fost ocupat pentru scurtă vreme de poloni, care adăposteau aici pe uzurpatorul izgonit de Ștefan (Petru Aron – *E. P.*), era una din principalele vămi ale acestui principat, al cărui comerț era într-o continuă creștere spre Caffa din Crimeea și către Cetatea Albă. Tighina devenise și ea un oraș destul de important prin numărul călătorilor. Jean de Wavrin în 1445, vorbind în legătură cu cruciada papei și a ducelui de Burgundia pe Dunăre, despre Moncastro, află aici o populație internațională, numeroasă, liberă, trăind din comerțul cu Orientul grec și musulman [7, p. 15-16].

În Basarabia coexistau mai multe comunități etnice, unele din ele cu o tradiție istorică în acest teritoriu. În general relațiile dintre români și minorități etnice și între reprezentanții acestor grupuri etnice erau pașnice, în primul caz existând o repartitie geografică, românii situându-se în zone rurale, iar evreii, armenii, grecii se situau în târguri, îndeletnicirea de bază a acestor fiind comerțul. Cum a remarcat și Ion I. Nistor, divergențe se iscau doar între reprezentanții minorităților etnice care erau antrenați în comerț.

Dobrogea de Sud a intrat în componența României prin decizia Tratatului de la San Stefano din 1878, iar *Dobrogea* de nord, Cadrilaterul, în urma Războiului Balcanic din 1913. Pe parcursul Primului Război Mondial, Bulgaria recucerește Cadrilaterul, însă Tratatul de la Neuilly sur Seine din 1919 restabilește frontiera din 1913 dintre România și Bulgaria. Pe parcursul istoriei *Dobrogea* a intrat în componența Țării Moldovei, a Imperiului Otoman, de aceea populația din această zonă este eterogenă, formată în perioada interbelică din români, turci, tătari, bulgari ș.a.

Alexandru P. Arbore, în lucrarea „Din etnografia *Dobrogei*. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor în *Dobrogea*”, text publicat în 1920, studiază elementul tătar și turc care a colonizat *Dobrogea* în secolele XV–XIX [1, p. 3]. Descrierile de călătorie de la sfârșitul secolului XVI arată că majoritatea populației din *Dobrogea* era formată din turci și tătari, care mai ales locuiau în centru din regiunea Babadag până în Deliorman și până în Bulgaria Răsăriteană. Probabil, tătarii locuiau regiunile de stepă, iar turcii părțile mai păduroase de pe malul Mării Negre, împingând spre Dunăre populația românească [1, p. 6]. Călătoriile străini înregistrează o repartitie geografică a celor trei grupuri etnice, repartitie ce poate fi un indiciu al raporturilor interetnice dificile, pentru că centrul era ocupat de masele de turco-tătari, iar populația românească era împinsă spre Dunăre și mare. În această provincie, raporturile dintre locuitori se stabilesc pe criteriul religios, nu etnic. Toți călătorii însemnează două grupuri de oameni – creștinii (în care intrau românii, bulgarii și găgăuzii) și musulmanii, însemnați de călători ca turci. Dar în această categorie pot fi incluși și tătarii, apropiați turcilor otomani.

Autorul prezintă o serie de însemnări de călătorie. Primul călător în regiune a fost un oarecare Paul Giorgiu. Acesta călătorește în 1590 și face însemnări etnografice, că țara e locuită pe malul mării de creștini, în ținuturile Charar, Maluch, Constanza, Mangalia, Irosto, Balcic, Varna. În Orachovera, Cavarno, Corbir, Eiherrena, Franga, Novosello, Galata locuiau și creștini și turci. Mijlocul provinciei era ocupat de turci, care locuiau în ținuturile: Zatuchio, Baba, Carrassui, Casassui, Pastarghi, Provadia. Deci regiunea interioară a *Dobrogei*, de la Babadag și până la Bazar-gic era ocupată de turco-tătari [1, p. 6-7].

Un alt călător, Marco Venier, scrie în 1596 că, sub conducerea fratelui hanului tătăresc, în *Dobrogea* s-au așezat 40 000 de tătari care trăiau din prăzile în ținuturile vecine. O altă sursă – „Turggische Inwohner” arată că acești tătari, între 1587–1599, erau atacați de cazaci și luați în robie. Spre exemplu, în 1587, când Babadagul, „castel turcesc”, a fost distrus. Călătorul Dousa în 1597 spre Constantinopol trece prin

Ismail, unde scrie că a văzut sate multe unde oamenii locuiesc în bordeie, sate locuite de „oameni foarte urâți cu un caracter nestatornic, viclean și prefăcut”. La înapoiere în părțile Provadiei, el vede creștini ce locuiau în case în care puteau să intre numai pe brân-ci [1, p. 7].

Probabil e că și în Ismail el a văzut sate de creștini, deoarece, conform legilor islamice, creștinii trebuiau să-și construiască case mai joase decât ale musulmanilor. Ipoteza este întărită de însemnările altui călător, Boscovich, care în 1762 călătorește prin *Dobrogea* și ajunge în satul Baltazichioi, sat care avea două grupuri de case – „în una din aceste grămezi locuiesc turci și în cealaltă creștini bulgari” [1, p. 16].

Alexandru P. Arbore afirmă că după Războiul Crimeei, tătarii care au luat parte la el, „nemaismîndu-se bine acolo”, au trecut în *Dobrogea*, întemeind orașul Megidia, cu o populație de 12 000 locuitori. Autorul înregistrează mărturiile unui tătar, Suleiman Menlibai de 75 ani, care locuiește în satul Caraibil, jud. Tulcea. El singur făcea parte din grupul de imigranți și avea atunci vârsta de 10-12 ani, fiind născut în Crimeea. Tătarii de acolo au început să fie înrolați în armata rusească, deși până atunci nu erau obligați. De aceea au trecut de partea otomanilor și au vrut să se strămute în imperiu. Ei au fost transportați cu vapoare până la Constanța, în *Dobrogea* și apoi s-au deplasat în nordul *Dobrogei*, în „satul găgăuzesc Beidaut”, unde cu ajutorul angăriilor făcute de populația creștină din împrejurimi, li s-au făcut bordeie în marginea satului. Au iernat în bordeie, iar lemnele erau aduse de locuitorii creștini din satele megieșe, după porunca administrației otomane în *Dobrogea*. În primăvară, găgăuzii din Beidaut i-au transportat în cotul Bugeacului (Sf. Gheorghe și lacul Razim). Localitățile erau slab populate. Românii din Calica și Sarighiol le furnizau lemne [1, p. 19-20]. Posibil, acea populație creștină care-i ajută pe tătarii strămutați au fost români, bulgari și găgăuzi.

Autorul mai subliniază faptul că, cu timpul, numărul românilor și bulgarilor s-a mărit și tătarii nu se simțeau bine în mediul creștin, de aceea se duceau în *Dobrogea*, județul Constanța, Bulgaria Răsăriteană sau alte părți ale imperiului, unde se simțeau mai bine într-o masă turco-tătară [1, p. 21]. Ceea ce era important pentru turco-tătari era religia, adică raporturile din *Dobrogea* purtau mai puțin un caracter interetnic, și mai mult unul interreligios.

Majoritatea lucrărilor din perioada interbelică care tratează subiectul relații interetnice studiază spațiul românesc, în virtutea evenimentului de importanță majoră – apariția noului stat pe harta Europei, România Mare. Dar faptul că cercetătorii nu erau străini de evenimentele ce se petreceau în lume

este observabil în lucrarea semnată de Ion I. Nistor, „Cehoslovacii și românii”, publicată în 1930 la Cernăuți. Este, evident, o scriere istorică de caracter politic, lucru care se vede direct din prefață, unde el numește națiunea cehoslovacă ca amică și vecină, în contextul întregirii atât a României, cât și a Cehoslovaciei în hotarele lor etnice și istorice, în urma Primului Război Mondial. Tot în contextul politic găsim următoarea frază: „Așezarea ungarilor în Panonia despărți pentru o mie de ani pe cehoslovaci de români” [12, p. 7, 267]. Considerăm că anume frica de debalansare a echilibrului politic în lume, odată cu apariția revizionismului care câștiga forțe în Germania interbelică, a generat poziția acestei lucrări. Evenimentele care au urmat pe arena politică internațională s-au soldat cu dezmembrarea Cehoslovaciei și mai târziu cu cedări teritoriale din partea României.

În lucrarea „Aromânii: grai, folclor, etnografie” (Curs universitar litografiat), semnată de Tache Papahagi, publicată în anul 1932, se studiază istoria, limba, folclorul și etnografia acestui popor. Găsim o mențiune despre relațiile aromânilor cu grecii. Literatura cultă aromână conține „puternice și legitime sentimente de aversiune, de ură de rasă și de împrejurări contra grecilor”. Deși aceste două grupuri etnice au coalizat împotriva dominației Imperiului Otoman, grecii au împiedicat aromânii să-și manifeste conștiința națională, în contextul mișcării religioase (de la începutul secolului XX, mai proeminent în 1900, în 1903 s-a întetit lupta dintre creștini și musulmani, lupta grecilor) [14, p. 34-35]. Mișcarea națională a grecilor a absorbit pe aromâni. În domeniul economic, aromânul a devenit în orașe și porturi cel mai mare rival al comerciantului grec și evreu [14, p. 35, 34]. Situația a generat „ura de rasă” ce a existat și există între neamul grecesc și poporul român în genere [14, p. 144]. Autorul aduce un citat din Nichita Honiates în care în 1205 Ioan Vlahul a năvălit asupra Romeilor (grecilor) și a cumanilor să prade toate târgurile din apropierea Bizanțului, care erau birnice latinilor. „Cumanii învățaseră de la vlahi să aibă către noi (romei) vrăjmășie fără moarte și moștenită de-a pururea din tată în fiu” (traducerea este dată după G. Murnu în Analele Academiei Române XXVIII, 1906, p. 79, 88) [14, p. 144-145].

Pe lângă lucrările care abordează nemijlocit problema minorităților etnice și a relațiilor interetnice, în istoriografia românească interbelică există lucrări în care se cercetează tangențial aceste probleme, lucrări semnate de nume notorii, precum: Petre Cazacu – „Moldova dintre Prut și Nistru (1812-1918)”, Iași, anul nu e indicat, Ștefan Zeletin, „Burghezia română, originea și rolul ei istoric”, București, 1925; în „Neoliberalismul”, București, 1927, acesta studiază dez-

voltarea capitalismului și a burgheziei române, care trebuia să-și găsească locul între burghezia de origine străină din țările române; Silviu Dragomir, „Vechimea elementului românesc și colonizările streine în Banat”, 1925, republicată în „Studii de istorii medievală”, Cluj-Napoca, 1998, și alte lucrări.

În *concluzie*, subliniem că majoritatea lucrărilor din istoriografia românească interbelică a relațiilor interetnice studiază spațiul românesc, doar unele mai cercetează spațiul ucrainean (Zamfir Arbure, „Ucraina și România”) sau cel balcanic (Tache Papahagi, „Aromânii: grai, folclor, etnografie”). Cercetătorii interbelici aveau interesul să analizeze minoritățile etnice din provinciile românești care au intrat în componența României după 1918. Era important de arătat cum au conviețuit pe parcursul istoriei româniei cu minoritățile etnice, dar mai ales cum au avut de pierdut românii de pe urma lor și continuă să fie intimidăți (Aurel Gociman, „România și revizionismul maghiar”), cum autoritățile imperiale au acordat privilegiul minorităților etnice (Ion I. Nistor, „Bucovina sub dominațiunea românească...”), cum au ajuns aceste grupuri etnice alogene în provincii (Ion I. Nistor, „Istoria Basarabiei”). Relațiile dintre grupurile de minorități etnice conlocuitoare au intrat doar tangențial în atenția cercetătorilor. În lucrările din perioada interbelică sunt două tendințe – în cele din anii ‘20 ai secolului XX se subliniază unitatea națională a românilor, care au reușit prin război să-și reîntregească țara, și lucrările din anii ‘30 ai secolului XX, care sunt marcate de pericolul revanșismului care a apărut în Germania, și pericolul văzut în statele vecine care pretindeau asupra teritoriilor ce au intrat în componența României după 1918.

Referințe bibliografice

1. Arbore A. P. Din etnografia Dobrogei. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor în Dobrogea. București: Tip. Curții Regale F. Gobl, 1920. 50 p.
2. Arbure Z. Ucraina și România. București: Editura Uniunii pentru eliberarea Ucrainei, 1916. 47 p.
3. Bezviconi Gh. Armenii în Basarabia. In: Din trecutul nostru, 1934, nr. 3-4, p. 1-54.
4. Boia L. De ce este România altfel? București: Humanitas, 2013. 152 p.
5. Garboviceanu P. Minoritățile din România (maghiarii și secuii, sașii și șvabii). București: Editura Casei școalelor, 1928. 55 p.
6. Gociman A. România și revizionismul maghiar. București: Tip. Ziarului Universul, 1934. 416 p.
7. Iorga N. Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei. București: Tip. Universul, 1940. 79 p.
8. Iorga N. Lupta științifică împotriva dreptului românesc. București, 1938. 30 p.
9. Manuilă S. Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din Transilvania. In: Arhiva pentru Știința

și Reforma Socială, 1929 (Anul VIII), nr. 1-3, p. 91-212.

10. Manuilă S. Studiu etnografic asupra populației României. București: Editura Institutului Central de Statistică, 1940. 107 p.

11. Nistor I. I. Bucovina sub dominațiunea românească. La 20 ani de la Unire. Cernăuți: Tip. Glasul Bucovinei, 1938. 67 p.

12. Nistor I. I. Cehoslovacii și românii. Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1930. 82 p.

13. Nistor I. I. Istoria Basarabiei. București: Humanitas, 1991. 350 p.

14. Papahagi T. Aromânii: grai, folclor, etnografie. București, 1932. 213 p.

Ecaterina Pihurov (Chișinău, Republica Moldova). Master în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Екатерина Пихуров (Кишинев, Республика Молдова). Магистр истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Ekaterina Pihurov (Chisinau, Republic of Moldova). Master of History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: ecaterinaoprea92@gmail.com

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

**SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC INTERNAȚIONAL
„NUME BULGARE ÎN ISTORIA UCRAINEI ȘI MOLDOVEI”
(HARKOV, 26 IANUARIE 2018)**

În data de 26 ianuarie 2018, la Universitatea Națională din Harkov „V. N. Karazin” s-a desfășurat Simpozionul științific internațional „Nume bulgare în istoria Ucrainei și Moldovei”. Forumul a fost dedicat memoriei Irinei Dimitrova (1936–2017), care a înființat Societatea Bulgară din Harkov. Manifestarea științifică a fost organizată de către Centrul de bulgaristică și balcanistică „Marin Drinov” al Universității Naționale din Harkov „V. N. Karazin” în parteneriat cu Institutul Patrimoniului Cultural al Ministerului Culturii, Educației și Cercetării din Republica Moldova și Societatea Științifică a Bulgariștilor din Republica Moldova.

La conferință au participat 35 de cercetători, patru generații din Ucraina, Republica Moldova și Bulgaria. Istoricii au prezentat materiale noi, documente rare din arhivele personale, ce abordează biografiile personalităților marcante de origine bulgară.

Simpozionul a fost deschis de către membrul străin al Academiei de Științe a Bulgariei prof. Mihail Stancev, care a prezentat subiectul „Nume de neuitat: bulgari marcanți din Imperiul Rus, URSS și țările CSI”. Comunicări de plen au ținut prof. Grigori Demidenko (Academia Juridică din Harkov) – „Despre metodologia genului istorico-biografic”, și prof. Nicolai Cervencov (președintele Societății Științifice a Bulgariștilor din Republica Moldova) – „Bulgarii care s-au consacrat în domeniul muzicii din Republica Moldova”.

Lucrările simpozionului s-au desfășurat în cadrul celor două secțiuni: „Urme bulgare în istoria Ucrainei și Moldovei în epoca modernă” și „Oameni și destine: bulgarii din Basarabia și Taurida în perioada sovietică și în statele post-sovietice”.

Să menționăm doar comunicările care au trezit un interes sporit din partea celor prezenți la evinamentul dat. Igor Pușkov din Bolgrad a descris activitatea pastorală a lui Mihail Cazanaci, preot-paroh al Catedralei „Schimbarea la Față a Mântuitorului” din Bolgrad. La rândul său, prof. Alexandr Prigarin și conf. Alexandr Gancev din Odesa au povestit despre Gheorghii Agura, un general bulgar de origine basarabeană. Prof. Oxana Mikitenko (Academia de Științe a Ucrainei) a analizat activitatea folclorică a lui Petar Draganov. Prof. Serghei Potrașkov din Harkov a prezentat date noi referitor la biografia generalului Radko Dimitriev și s-a oprit mai detaliat asupra activității lui în Galiția

în perioada Primului Război Mondial. Cu mare interes au fost ascultate comunicările dr. hab. Maria Tortika și a doctorandului Iaroslav Șkabura despre Krăstio Rakovski, a conf. Volodimir Turkov (Universitatea Pedagogică de Stat „A. S. Makarenko” din Sumî) despre A. Dividjiev (1897–1938), a dr. Natalia Krasiko despre cercetaș sovietic Zinovi Hristov (Nikolai Dobrev). Maria și Serghei Pacev din Melitopol au vorbit despre scriitorul Mișo Hadjiiski și despre cercetări biografice în bulgaristica istorică din Ucraina. Tatiana Doțenko și Olga Palamarciuk din Kiev au abordat personalitatea bulgaristului ucrainean Alexandr Ketkov.

Savantii Olena Cimir din Kiev și Krasimira Koleva din Șumen (Bulgaria) au dedicat comunicările sale personalității lui Ivan Andreevici Stoianov (28.12.1935–30.01.2016), un renumit bulgarist-lingvist ucrainean. Prof. Nadia Eliseeva din Harkov a vorbit emoționant despre tatăl său – prof. Petar Gancev. La rândul său, prof. Volodimir Milcev (Universitatea Națională din Zaporojie) a deschis pentru publicul prezent un nou nume bulgăresc din Taurida – Mihail Șatalinski, folclorist, cercetător de istorie locală, cel care a scris unica biografie a lui Afanasii Vărbanski.

La finalul conferinței, a fost aniversat jubileul de 70 de ani ale prof. Nicolai Cervencov (născut la 2 ianuarie 1948), savant care și-a dedicat viața și activitatea cercetării bulgarilor din Republica Moldova și Ucraina. În acest sens, dr. Ala Saipanova (Universitatea Națională din Harkov „V. N. Karazin”) a ținut o comunicare la tema „Rolul profesorului Nicolai Cervencov în cercetarea epocii de Renaștere Bulgară”, iar prof. Mihail Stancev, din partea Centrului de bulgaristică și balcanistică „Marin Drinov” al Universității Naționale din Harkov „V. N. Karazin”, a oferit în numele bulgariștilor ucraineni o adresare de felicitare și un cadou comemorativ. Simpozionul și-a finalizat lucrările într-o atmosferă de prietenie în cafeneaua „Varna” din Harkov.

Mihail STANCEV, prof., dr. hab. în istorie,
Centrul de bulgaristică și balcanistică
„Marin Drinov” al Universității Naționale
din Harkov „V. N. Karazin” (Ucraina)

Natalia KRASIKO, dr. în istorie,
Universitatea Pedagogică de Stat
„Bogdan Hmelnițki” din Melitopol (Ucraina)

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ

PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE.

Ediția a X-a: Prin știință spre cunoașterea patrimoniului național

În perioada 30–31 mai 2018 a avut loc Conferința Științifică Internațională PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE, Ediția a X-a: Prin știință spre cunoașterea patrimoniului național, organizată de Institutul Patrimoniului Cultural în incinta Academiei de Științe a Moldovei

La cea de a X-a ediție a *Conferinței științifice internaționale: Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare* s-au înscris peste 240 de cercetători de pe continentul european și cel asiatic. Comunicările propuse au abordat probleme legate de salvagardarea patrimoniului cultural (arheologic, etnologic și artistic), metodele noi de cercetare, valorificare și promovare a acestuia.

Secțiunile conferinței au abordat probleme actuale din cadrul a patru direcții științifice:

- *Arheologie și cercetări interdisciplinare;*
- *Etnologie: probleme generale și abordări interdisciplinare;*
- *Interferențe culturale în arta națională;*
- *Conservare, valorificare și promovare a patrimoniului cultural*

În cadrul conferinței a fost stabilit dialogul științific dintre cercetători din spațiul Uniunii Europene, din alte regiuni și cei din Republica Moldova pe subiecte și probleme de interes comun, ce pot servi drept platformă pentru inițierea unor noi proiecte de cercetare. Au fost identificate soluții de aplicare practică a rezultatelor cercetării în dezvoltarea societății, fiind realizat, totodată, un schimb de experiență în domeniul valorificării științifice a patrimoniului cultural dintre cercetători din diferite țări.

De asemenea, în cadrul secțiunilor a fost discutat *Proiectul Rezoluției Conferinței*, completat cu anumite propuneri și recomandări în vederea sensibilizării opiniei publice și a autorităților din Republica Moldova asupra necesității cercetării, salvagardării și promovării patrimoniului cultural al țării și a impulsivității investigațiilor științifice în acest domeniu.

REZOLUȚIA

Conferinței Științifice Internaționale „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”, Chișinău, 30–31 mai 2018

Prezenți la lucrările conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”, **deliberând** un spectru problematic larg, care rezultă din tematica complexă a forului științific, **având** în câmpul de observare patrimoniul cultural ca parte indestructibilă a unui univers configurat în bunurile materiale și imateriale exprimate în elemente arheologice, etnologice, artistice etc., **recunoscând** valoarea socială, științifică, culturală, istorică, economică și politică, precum și locul și rolul important al acestuia în viața spirituală a comunităților umane, **reconfirmând** atașamentul față de Recomandările Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură (UNESCO), incluse în Convenția privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, adoptată de Conferința Generală a UNESCO, sesiunea a XXXII-a (Paris, 17 octombrie 2003), Convenția de colaborare în domeniul culturii, științei și informației, adoptată de Organizația de cooperare economică a statelor riverane Mării Negre privind protejarea moștenirii culturale și naturale (1993), Convenția culturală europeană (1997), necesitatea de a urma necondiționat legislația Republicii Moldova în domeniul culturii, **respectând** opiniile expuse pe parcursul comunicărilor, participanții înaltei întruniri consideră necesar a face următoarele constatări.

Pornind de la accepțiunea UNESCO conform căreia cultura este definită drept „o serie de caracteristici distincte ale unei societăți sau grup social în termeni spirituali, materiali, intelectuali sau emoționali”, confirmăm faptul că activitățile în acest domeniu au fost și rămân a fi una din categoriile naturale de exprimare a creativității umane la nivel de comunitate, entitate și individ cu caracter *universal*, având o pondere substanțială în sistemul de valori ale umanității. Ca modalitate de existență, de manifestare și desfășurare în timp, formele de expresie culturală, în actul creației lor, relevă nu doar moștenirea tradiției comunităților culturale (lingvistice, literare, muzicale, coregrafice, mitologice, ritualice, deprinderilor de practici sociale, evenimentelor festive, mentalității, normelor comportamentale etc.), ci și componentele societății

contemporane, inclusiv cultura industrială, orientată spre consum, aflate într-o interdependență strânsă cu factorul social care le generează. Atât unele, cât și celelalte rămân a fi un resort eficient de educație estetică, morală, civică și un mijloc de comunicare culturală pentru o bună parte a populației. Totodată, în economia ansamblului de valori umane, patrimoniul cultural național moștenit continuă să ofere suportul necesar în vederea extinderii și aprofundării cercetărilor în domeniu, dar și a valorificării lui în diferite ramuri de activitate creatoare ca suport pentru dezvoltare.

Republica Moldova, aidoma altor state din spațiul est-european, parcurge o etapă de profunde transformări sociale, confruntându-se tot mai pronunțat cu fenomenul *globalizării*. Internaționalizarea relațiilor interstatale se face tot mai accentuată pe segmentul umanistic, în particular, pe cel cultural. Mersul istoric spre o societate informațională ridică serioase probleme de identitate, în prezent, din ce în ce mai vizibile, grație proceselor de mondializare culturală și de eterogenizare a grupurilor sociale. Consecințele universalizării au un caracter dihotomic. Pe de o parte, deschid nebănuite posibilități de acces neîngrădit la informația culturală, la valorile culturale ale lumii civilizate și, ca urmare, la formarea mentalității globale. Pe de altă parte, creează anumite premise pentru demararea procesului de transformare a valorilor culturale în bunuri de consum, în comercializarea lor excesivă, ca produse ale societății moderne, industriale și postindustriale, proces care nu poate fi neglijat, subestimat ca fenomen, dar care, în același timp, trebuie cercetat, monitorizat, interpretat, dirigit și exploatat cu instrumentarul științific adecvat. În noul context cultural este amenințată și coeziunea de grup a comunităților umane, fapt care poate genera o conștiință amalgam, căreia îi corespunde și o cultură amalgam, hibridă, văduvită de specificitate și originalitate sub aspectul tradițiilor culturale.

Comunicările prezentate, deși cuprind subiecte foarte diferite și se referă la perioade din cele mai vechi timpuri până în prezent, reflectă rolul definitoriu al culturii și creativității în dezvoltarea societății umane, în manifestarea și determinarea etnicității grupurilor de populație la diferite etape istorice, demonstrează că prin cercetarea patrimoniului cultural moștenit, pot fi descoperite elementele esențiale ale spiritualității și gândirii creatoare a societăților trecute, permițând identificarea factorilor care au condiționat sau au împiedicat progresul în spațiile cercetate.

Analizând comunicările luate în dezbatere la conferință, desprindem ideea că factorii ce au influențat progresul social-economic și politic sunt prin excelență de ordin cultural-spiritual, începând cu diverse aspecte ale culturii cotidianului, ale manifes-

tării etnicității și religiozității popoarelor la creațiile artistice din cele mai vechi timpuri până în prezent. Se poate afirma cu fermitate că spiritualitatea și creativitatea umană determină progresul societății.

Participanții la Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare” adoptă prezenta rezoluție, înaintând următoarele recomandări:

1. Conștientizând importanța patrimoniului cultural și, totodată, natura fragilă a unora dintre formele lui de manifestare, și consemnând riscul degradării și periclitării acestora, se impune cu stringență plasarea salvagădării și conservării patrimoniului cultural în rândul priorităților naționale; includerea permanentă a problemelor legate de studiul valorilor patrimoniului cultural în planurile de activitate științifică a instituțiilor de cercetare academică și universitară din republică. În aceste scopuri, urmează să fie întreprinsă o actualizare a perspectivelor și obiectivelor de cercetare, a programelor de studiu, modernizarea cercetării din domeniul arheologiei, etnologiei, folcloristicii, studiului artelor, al nomenclatorului tematic și al diversificării componentelor incluse în cultura materială și imaterială.

2. Demararea în regim de urgență a unor acțiuni concrete privind salvagădarea patrimoniului cultural național prin conservarea, protejarea și valorificarea lui științifică. Pentru aceasta este nevoie de abordarea cercetării patrimoniului cultural în calitate de instrument pentru valorificarea acestuia și implementarea metodelor moderne de inventariere, salvagădare, conservare a patrimoniului.

3. Inițierea unui set de măsuri organizatorice, normative și instituționale, având ca destinație prioritară stimularea activităților de teaurizare a faptelor de cultură materială și imaterială pe cale de dispariție, a acțiunii combinate a multiplilor factori socioculturali, a mutațiilor intervenite în modul de viață și de gândire al comunităților; a destabilizării schimbului de valori și bunuri culturale, survenit între colectivitățile umane, între rural și urban.

4. În vederea asigurării unor raporturi moderate între tradiție și inovare, între protejarea moștenirii culturale naționale și a celei internaționale, între pluralitatea și omogenitatea culturală este necesară o politică culturală statală echilibrată; implicarea autorităților publice, dar și a membrilor societății în protecția juridică a patrimoniului cultural, fapt ce ar contribui la diminuarea riscurilor de distrugere a obiectelor de patrimoniu.

5. Valorificarea diversității culturale observate sub aspect arheologic, etnologic și artistic, pentru o mai bună cunoaștere a specificului evoluției societății, a

culturii etniilor conlocuitoare, a curentelor și manifestărilor gândirii artistice și pentru consolidarea societății și dezvoltarea acesteia.

6. Valorificarea elementelor cultural-spirituale autentice, identificate pe parcursul evoluției societăților tradiționale și timpurii, în vederea aprofundării cercetărilor, întru dezvoltarea economiei naționale, turismului și altor domenii ale societății contemporane. Cercetarea diferitor aspecte ale manifestării artistice, spirituale, a etnicității sunt în măsură să identifice în societățile tradiționale, dar și moderne noi resurse puțin sau de loc cunoscute pentru dezvoltare.

7. Promovarea adevărului științific despre valorile culturale și spirituale cercetate, spre determinarea soluțiilor eficiente și perspectivelor fezabile.

8. Atragerea fondurilor europene în restaurarea monumentelor istorice și culturale.

9. Diseminarea largă, prin intermediul publicațiilor de popularizare a științei, enciclopedice, prin intermediul mijloacelor mass-media, a cunoștințelor despre patrimoniul cultural. Aceste măsuri ar contribui la sensibilizarea opiniei publice, la protecția și conservarea patrimoniului cultural, precum și la încurajarea persoanelor din domeniul culturii și artelor de a contribui la dezvoltarea acestuia.

10. Înființarea Arhivei Naționale de Folclor ca instrument de tezurizare a patrimoniului memoriei colective, a creației profunde imateriale, destinată să conserve faptele folclorice originale, în forma lor specifică de manifestare, cu valorificarea ulterioară a tezaurului arhivistic în perspectivă științifică modernă.

11. Inițierea unor proiecte privind: crearea unei baze de date digitale a patrimoniului cultural imaterial din Republica Moldova; digitizarea patrimoniului cinematografic aflat în arhivele studioului „Moldova-Film” și „Telefilm-Chișinău”; arhivarea și depozitarea artei și muzicii contemporane începând cu anii '90.

12. Crearea „Platformei Științifice Naționale a Patrimoniului Cultural al Republicii Moldova” prin concentrarea instrumentelor și cunoștințelor în domeniul științelor umanistice digitale și ale celor cu privire la patrimoniu, care să servească drept platformă pentru valorificarea patrimoniului în domeniile activității economice, sociale, educaționale etc.

13. Susținerea și consolidarea activității organizațiilor din sfera științei și inovării, specializate în valorificarea științifică a patrimoniului cultural.

* * *

Participanții la Conferința Științifică Internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”, desfășurată într-un an cu profunde semnificații istorice și culturale – Centenarul Unirii Basarabiei cu România și Anul european al patrimoniului cultural, – își exprimă încrederea că rezultatele prezentate în cadrul lucrărilor acesteia vor avea un impact benefic asupra acțiunilor ulterioare privind măsurile de protejare și salvagardare a patrimoniului cultural (material și imaterial) din Republica Moldova. Totodată, înaltul for consideră necesar a sublinia faptul că, în actualul moment istoric, când statele lumii se află în căutarea unor modele comune pentru edificarea culturii viitorului, pe agenda comunitară apare ca un deziderat reconsiderarea, reformularea valorilor culturale, ocrotirea, conservarea și obiectivarea lor prin difuzare într-un sistem modern și deschis, bazat pe principii democratice. Participanții la întrunire îndeamnă instituțiile statale din Republica Moldova, organizațiile, organismele abilitate, să susțină în orice formă posibilă acțiunile de protejare a patrimoniului cultural național sub toate aspectele lui de expresie.

Adoptată de participanții conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”, Chișinău, Institutul Patrimoniului Cultural, 30–31 mai 2018.

Comitetul științific

IN MEMORIAM

CONSTANTIN ȘIȘCAN (11 DECEMBRIE 1933 – 30 APRILIE 2018)

La 30 aprilie 2018 s-a stins din viață o personalitate cu o aleasă cultură și ținută intelectuală, scriitor, doctor în studiul artelor, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova, cercetător științific superior al Institutului Patrimoniului Cultural – Constantin ȘIȘCAN.

La 11 decembrie 2018 Colegiul de redacție al Revistei de Etnologie și Culturologie, colegii de la Institutul Patrimoniului Cultural, întreaga comunitate literară a republicii comemorează 85 de ani de la nașterea prietenului și autorului constant al revistei noastre – Constantin ȘIȘCAN.

Un poet talentat și prozator experimentat, Constantin Șișcan a devenit un scriitor celebru în țară și peste hotare grație cărților sale: «Ожидание» (1958), «Двадцать шагов навстречу» (1962), «Судьбы начинаются с минут» (1968), «Колесо над пропастью» (1980), «Листья огня» (1983), «Молнии в снегу» (2002), «Frunzele calde ale mâinilor tale» (2003) etc., iar nuanțele creației sale sunt prezentate amănunțit în cartea sa «Нитью дыхания» (2004).

Constantin Șișcan este, de asemenea, autor a mai multor scenarii pentru filme artistice ale studioului „Moldova-Film” («Спасенное имя», «Никушор из племени ТВ», «Как стать знаменитым»), mulți ani de-a rândul fiind și redactor-șef al revistei literar-artistice «Кодры» în perioada cea mai fructiferă.

Plin de energie creativă inepuizabilă, Constantin Șișcan s-a manifestat în mod strălucit în domeniul cercetării științifice, lăsând o serie de lucrări amănunțite, între care: «В мастерской чудадея», «На разломах времен (Русский роман 80–90-х гг. XX в.)», «В поисках параллельных миров» etc.

El a fost unul dintre autorii a două publicații bibliografice de unicat: «Русская литература Молдовы в лицах и персоналиях (XIX– начало XXI в.)» (într-un volum, din anul 2003) și «Молдавско-русские взаимосвязи в искусстве в лицах и персоналиях» (în două volume).

Având un suflet frumos și generos, Constantin Șișcan a fost un optimist „incorigibil”, a iubit cu adevărat oamenii și, în ciuda tuturor necazurilor, a crezut într-un viitor strălucit.

Toate aceste calități s-au reflectat în lucrările sale, unde un loc special era dedicat războiului sau amintirilor legate de copilăria sa „arsă de război”.

C. Șișcan a apreciat fiecare moment al vieții. Despre experiența din acei ani îngrozitori, el scrie în prefața uneia din povestirile sale – «Спасенное имя» (1983).

Astăzi, noi, toți cei care l-am cunoscut și l-am tratat cu respect, care am lucrat alături de Constantin Șișcan, înțelegem/recunoaștem/admitem că o să păstrăm pentru totdeauna nestingătoare memoria despre această personalitate, care a lăsat în urma sa o moștenire spirituală bogată și o lumină vie în inimile noastre.

Colegiul de redacție
al Revistei de Etnologie și Culturologie

ИОН ДРОН (1948–2003)

В 2018 году исполнилось 15 лет со дня смерти и 70 лет со дня рождения нашего бывшего коллеги, доктора хабилитат филологических наук Иона Дрона.

Научная и профессорско-преподавательская деятельность И. Дрона связана с Институтом межэтнических исследований АНМ (с 1991 по 2003 гг. работал старшим, а затем ведущим научным сотрудником Отдела гагаузоведения) и Свободным международным университетом РМ (ULIM). Обе диссертации были защищены им в престижном Институте языкознания РАН (г. Москва). Он является автором и соавтором ряда

монографий, большого числа научных, энциклопедических и научно-популярных статей. В круг его научных интересов входили проблемы ономастики, истории и культуры представителей различных этносов и этнических групп, проживающих в Республике Молдова.

Ион Дрон останется в нашей памяти как активный деятель научного сообщества РМ и за ее пределами, как трудолюбивый и целеустремленный человек, с оптимизмом и доброжелательностью относившийся к окружающему миру, любивший жизнь во всех ее проявлениях.

Виталий СЫРФ

RECENZII

O NOUĂ ABORDARE PRIVIND COLONIILE BULGARILOR DIN BASARABIA (1774–1856)

Apărută de sub tipar în anul 2017, lucrarea *Coloniile bulgarilor în Basarabia (1774–1856)* în volum de 384 p., elaborată de sârguinciosul și distinsul cercetător Ivan Duminica (n. 1988), devine una de referință în palmaresul studiilor consacrate istoriei comunităților bulgare stabilite cu traiul în spațiul dintre Prut și Nistru în perioada ascensiunii teritoriale a Imperiului Rus.

În contextul de interes general față de diaspora bulgară coagulată în țările riverane ale Mării Negre, actualmente Republica Moldova și Ucraina, lucrarea este cu adevărat novatoare și aduce un plus de informație referitor la premisele colonizării bulgare, direcțiile și etapele principale ale emigrării, strategiile politice inițiate de autoritățile țariste față de coloniștii bulgari, precum și eforturile ultimilor de a-și prezerva valorile culturale (limba, tradițiile și obiceiurile).

Autorul și coautorul a câtorva lucrări științifice, dr. Ivan Duminica, cunoscut pentru solida pregătire în cadrul a două doctorate (2014/2015), unul la Veliko Târnovo (Bulgaria) sub conducerea științifică a dr. Kalcio K. Kalcev și altul la Chișinău (Republica Moldova) sub îndrumarea științifică a dr. hab. Ion Gumenăi, a scos în valoare mai multe problematice eclipsate în cercetările din domeniul istoriei.

Preocupat încă din anii studenției de chintesența strămutării popoarelor balcanice în sudul Basarabiei, din perspectiva narațiunilor istorice (ruse, române și bulgare), dar și influențat de discursul istoriografic, autorul reevaluează scrierile istorice (în special cele sovietice), le completează cu mai multe lucrări apărute în România și Bulgaria perioadei interbelice, care, din considerente ideologice, au fost catalogate drept „burgheze” și „date uitării”. Ceea ce cu adevărat este valoros și important este faptul că autorul introduce pentru prima dată în circuitul științific un vast și bogat material documentar depistat în arhivele din Republica Moldova, Federația Rusă, Ucraina, Turcia, Bulgaria și România. Anume din acest punct de vedere (al punerii în circuitul științific a datelor inedite de arhivă) putem atribui lucrării un caracter cu adevărat inedit.

Atent la lacunele istoriografiei, Ivan Duminica se angajează inclusiv să creioneze viața spirituală a bulgarilor, apariția elitei nobiliare din rândul coloniștilor bulgari și, nu în ultimul rând, relațiile dintre aceștia și vecinii lor moldoveni și nemți.

Ivan DUMINICA

COLONIILE BULGARILOR ÎN BASARABIA (1774–1856)

În ceea ce privește limitele cronologice – 1774–1856, trebuie să precizăm că în alegerea lor autorul a fost ghidat de schimbările survenite în urma semnării tratatelor de pace de la Kuciuk-Kainargi și Paris. Primul îngăduia (prin oferirea de către otomani a teritoriului dintre Nistru și Bugul de Sud) ieșirea Imperiul Rus la Marea Neagră, ceea ce facilita imigrarea populației transdanubiene în zona coastei de nord a Pontului Euxin. Al doilea, prin retrocedarea celor trei județe (Cahul, Bolgrad și Ismail) ale Basarabiei, stabilea separarea coloniilor bulgare între Imperiul Rus și Principatul Moldovei.

Structurată în patru capitole și subcapitole corespunzătoare, monografia vine cu expunerea evenimentială și analiza secvențială a istoriei coloniilor bulgare amplasate în sudul Basarabiei. Primul capitol (p. 16-52) este dedicat prezentării istoriografiei problemei și surselor istorice. Destul de tehnic, acesta este necesar pentru familiarizarea cititorului cu laboratorul de lucru al istoricului și cu principalele

concepte operaționale care se vor regăsi pe parcursul întregii lucrări.

Analiza propriu-zisă începe cu al doilea capitol (p. 53-121), cel mai consistent de altfel, care se concentrează pe explicarea premiselor și etapelor emigrării bulgarilor la nord de Dunăre în Principatele Române și în sudul Imperiul Rus. Autorul subliniază că exodul a fost generat, în special, de politica de asuprire adoptată de autoritățile otomane față de supușii săi creștini și se intensifică îndeosebi în contextul războaielor ruso-turce din 1806-1812 și 1828-1829, cote maxime fiind înscrise mai ales în timpul și după ultimul război enunțat în lucrare. Din punct de vedere al etapelor emigrării, autorul identifică patru la număr (sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX; 1806-1812; 1812-1828; 1828-1829/1845). Potrivit estimărilor, în total, în Basarabia s-ar fi așezat cu traiul în jur de 36 530 de coloniști, care au întemeiat în Bugeac 83 de colonii. Un alt aspect important ține de identificarea regiunilor din care au emigrat etnicii bulgari în Basarabia. Astfel, autorul conchide că aceștia au venit din regiunile de sud, de nord-est și de vest ale Bulgariei. Emigrarea a avut atât un caracter sporadic (neorganizat), cât și de masă. Din punctul de vedere al îndeletnicirilor, majoritatea coloniștilor emigrați din orașele bulgare erau negustori, iar cei emigrați din sate erau țărani și meșteșugari. Zona în care s-au așezat cu traiul a fost cea a Bugeacului. Se atestă, totodată, și o emigrare internă a coloniștilor bulgari, adică în interiorul Basarabiei, din considerentul exploatării pământurilor libere, intrate în posesia statului.

Al treilea capitol (p. 122-181) include analiza principalelor îndeletniciri ale coloniștilor bulgari. Provenind în majoritate din țărani, autorul surprinde că tocmai acest fapt i-a determinat să se ocupe de agricultură, creșterea animalelor (în special a ovinelor) și de cultivarea viței-de-vie. O altă îndeletnicire, care era în strânsă corelație cu cea prestată de țărani coloniști, era comerțul. Acesta a implicat o categorie importantă de negustori bulgari care facilitau tranzacțiile comerciale și economice dintre cele două imperii: rus și otoman. În continuare, autorul aduce în atenția cititorului faptul că guvernul țarist a încurajat pe toate căile implicarea coloniștilor bulgari în tranzacțiile comerciale, ceea ce a dus la apariția unor însemnați negustori bulgari care dețineau importante capitaluri comerciale. Același lucru a generat și apariția unor importanți proprietari de pământ.

Ultimul capitol (p. 182-223) se focalizează pe analiza vieții spirituale a coloniștilor bulgari din Basarabia. În acest context, autorul demonstrează că etnicii

bulgari s-au bucurat de libertatea religioasă, acordată în mare măsură de autoritățile țariste printr-un statut special al coloniștilor. În acest sens, în regiunile colonizate de bulgari au fost construite un șir de case de rugăciuni și biserici. Deja în primul sfert al sec. XIX, în 33 din cele 60 de colonii bulgare funcționau lăcașuri de cult, iar din rândul clericilor se evidențiau preoți care propagau ideea renașterii naționale. În ceea ce privește înființarea instituțiilor de învățământ, acestea apar destul de târziu (primele școli fiind instituite în anii 1830-1840) și erau concentrate în jurul parohiilor. Ulterior, își fac apariția școlile lancasteriene. În 1847, numărul școlilor în mediul coloniștilor bulgari ajunge la 90, iar peste un deceniu, în 1858, este fondată prima instituție bulgară de învățământ mediu din Basarabia – Școala Centrală din Bolgrad.

În concluzii, autorul remarcă faptul că imigrarea în masă a coloniștilor bulgari a avut doar un impact pozitiv asupra situației economice din Basarabia. În primul rând, aceștia au început să lucreze pământurile înțelenite din stepa Bugeacului. Totodată, aceștia s-au încadrat rapid în relațiile economice și comerciale din regiune, având o contribuție însemnată în dezvoltarea relațiilor comerciale cu Balcanii. În ceea ce privește coabitarea bulgarilor cu moldovenii și nemții, aici autorul specifică faptul că primii au asimilat activ metodele și tehnicile agricole pe care le posedau atât moldovenii autohtoni, cât și germanii din coloniile învecinate.

Ceea ce mai trebuie să specificăm este faptul că componenta științifică a lucrării este susținută de o vastă bibliografie, în total fiind constituită din 450 de titluri (p. 227-253), iar lectura studiului academic include un amplu material ilustrativ, tabele, documente, hărți etc. Fotografiile de epocă, precum și hărțile elaborate pe criteriul etnic în colaborare cu dr. Dorin Lozovanu și Călin Pantea reprezintă adevărate bijuterii, mai ales că sunt publicate în premieră.

Așadar, atât prin actualitatea subiectului pe care îl aduce în discuție, prin informațiile inedite pe care le oferă și sursele puse în valoare, dar și prin eleganța cu care autorul o transferă mai multor categorii de public, putem considera lucrarea, fără să greșim, o adevărată contribuție în aprofundarea cunoștințelor cu privire la comunitatea bulgară din Basarabia de altădată. În această ordine de idei, vrem să adresăm felicitările noastre autorului cu ocazia acestei apariții editoriale valoroase.

Lidia PRISAC

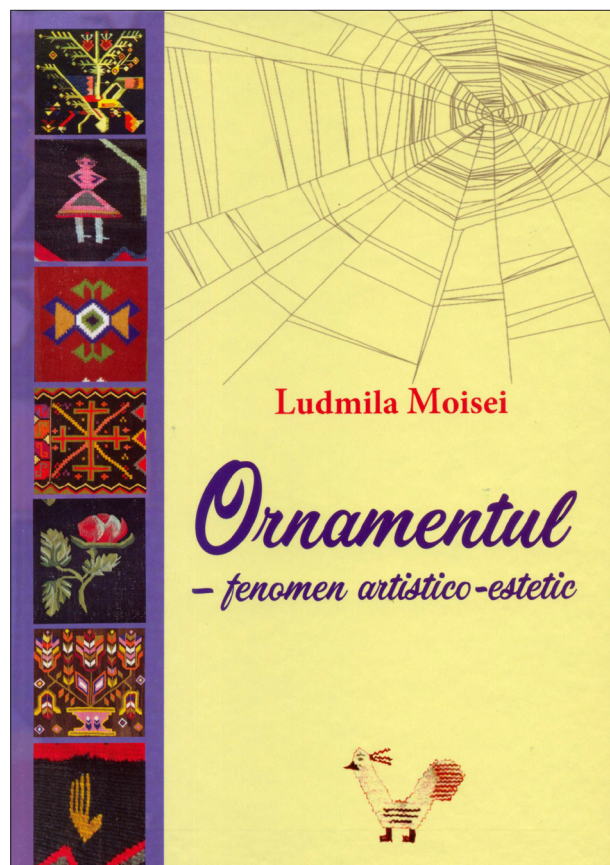
**ELOGIU FENOMENULUI ORNAMENTAL.
LUDMILA MOISEI. ORNAMENTUL: FENOMEN ARTISTICO-ESTETIC
(VIZIUNI ONTOLOGICE ȘI ESTETICE ASUPRA ORNAMENTICII
ȚESĂTURILOR TRADIȚIONALE).
CHIȘINĂU: PONTOS, 2017, 271 P.**

În contextul marcării unui an de la includerea în patrimoniul UNESCO a Tehnicilor tradiționale de realizare a scoarței din România și Republica Moldova (2016), dar și la începutul anului dedicat Patrimoniului Cultural, în cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei apare într-o splendidă ținută tipografică monografia *Ornamentul: fenomen artistico-estetic (Viziuni ontologice și estetice asupra ornamenticii țesăturilor tradiționale)*, autor Ludmila MOISEI, doctor în istorie, cercetător științific la Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM.

Așa cum a remarcat încă de la început cercetătoarea Varvara Buzilă, „timpul apariției acestei cărți este propice proceselor actuale de reconsiderare a fondului de simboluri în contextul căutării, construirii, promovării și demonstrării identității culturale a societății noastre” (p. 7).

În cadrul lucrării, autoarea cercetează aspecte fundamentale pentru cultura poporului nostru. De la început, abordează arta ornamentală ca fenomen artistico-estetic al culturii tradiționale, analizează situația în domeniu, fiind supuse analizei un spectru larg de lucrări tematice, ajungând la concluzia că ornamentica a devenit astăzi un domeniu de cercetare interdisciplinar la care participă specialiști din diferite domenii (etnografi, antropologi, folcloriști, sociologi, istorici, arhiviști, muzeografi). În pofida a toate acestea însă, multe aspecte au fost cercetate tangențial sau superficial, iar altele, sub auspiciile dinamismului cultural, necesită fie noi teoretizări, fie reactualizări (p. 28). În continuare, autoarea conturează traiectoria evoluției artei ornamentale, descrie funcțiile ornamentului abordat din perspectivă semiotică, estetică, cât și ca însemn al identității culturale, afirmând că, pe lângă funcția de comunicare, majoritatea motivele exercitau funcții simbolice, apotropaice, de consolidare a comunității etnice și de neam (p. 199).

Următorul capitol se axează pe particularitățile artistico-estetice ale țesăturilor de interior, marcate de confluența dintre tradițional și modern. Cercetătoarea apreciază țesăturile tradiționale de interior drept surse ale identității culturale și elemente definitorii ale culturii tradiționale autohtone. Tot aici, autoarea explică importanța tapiseriilor în decorul paleo-modern și rolul artei generative (concept nou în domeniul de cercetare) în traspunerea motivelor decorative pe textile.

Monografia culminează cu capitolul trei, consacrat descifrării conținutului simbolic-semiotic al motivele ornamentale. Demn de remarcat este faptul că problema semioticii și a mesajului simbolic este una fundamentală pentru știința etnologică și antropologică, dar prea puțin cercetată, autoarea reușind în acest sens să introducă în circuitul științific informații de valoare. Finalul monografiei este marcat de un glosar de termeni și semnificații, bibliografie și anexe.

Prin urmare, prin realizarea monografiei, autoarea a soluționat probleme științifice care rezidă în faptul de a demonstra că arta ornamentală constituie una din cele mai veridice modalități de comunicare etnoculturală și de sistematizare colectivă a reprezentărilor din lumea înconjurătoare, corespunzătoare stadiului de dezvoltare și scopurilor specifice fiecărei comunități, fapt care a condus la aprecierea ornamenticii țesăturilor pe plan național și european.

Astfel, pentru prima dată în istoria și etnografia autohtonă, s-a elaborat o lucrare de sinteză dedi-

cată integral ornamenticii – fenomen important al spiritualității noastre populare.

Cu lux de argumente, cu teze și antiteze, autoarea ne demonstrează că ornamentul poporului nostru constituie o concentrație de semnificații exprimate plastic prin semne, simboluri, metafore, alegorii și arhetipuri ancestrale. Autoarea a studiat și s-a condus de experiența teoretică a unor importanți istorici, etnografi, etnologi, literați, esteticieni și a altor exegeți în domeniu din străinătate și din republica noastră – fapt ce i-a permis să pătrundă în esențele imaginarului tradițional, în particularitățile evoluției artei decorative moldovenești și, în special, ale ornamentului.

Pentru o cercetare cât mai profundă a acestui fenomen complex, autoarea a reușit să găsească cele mai adecvate modalități. Multiplele aspecte ale ornamenticii (caracteristici morfologice, estetice, calități grafice și cromatice) sunt cercetate la modul interdisciplinar, din perspectiva istorică, etnologică, semiologică, fenomenologică, arheologică, culturologică, mitologică, pictografică și chiar imagologică și a corelațiilor dintre diverse spații geografice.

E necesar de remarcat că autoarea a folosit un bogat instrumentar bibliografic, utilizând surse din cele mai diverse timpuri și spații geografice. De asemenea, e de remarcat faptul că aria de investigație a autoarei a integrat piese decorative nu numai din arealul românesc, dar și din unele spații europene. Concomitent cu o vastă bibliografie, autoarea introduce în circuitul științific rezultatele cercetărilor de teren efectuate în diferite raioane din țară pe parcursul anilor 2010-2016. Logic și comprehensibil sunt expuse tablele cu referire la semnificația ornamentelor, elaborate pe baza surselor bibliografice și completate cu informații culese de pe teren.

Rezultatele obținute prin mecanismele comparării autoarea le-a redat într-un mod coerent, expresiv și într-o bună ținută științifică. Pe baza mai multor surse, cercetătoarea elaborează cu succes o clasificare semantică a ornamentelor, care, credem noi, are perspectivă în ulterioarele cercetări ale specialiștilor din domeniu.

Autoarea a găsit o formă reușită a discursului său științific: pe fundamentul problemelor evoluției ornamenticii, țesăturile se evidențiază, aidoma unor stopcadre într-o pânză cinematografică, redând aspectele și ideile esențiale din grafica, cromatica și semiologia ornamentului.

Ales cu gust și rafinement, materialul ilustrativ montat în interiorul discursului textual, dar și în anexe, depășește un simplu rol ilustrativ, provocând sugestii, noi dimensiuni, noi idei.

În ansamblu, cartea este o foarte bună sursă de informare pentru cei care se ocupă de arta populară, prezentând documentat țesăturile decorative românești și arătând o bogată documentare bibliografică și de teren.

Realizată în condiții tehnice și științifice remarcabile, în care grija pentru claritatea și precizia textului se îmbină cu o preocupare fermă pentru conținutul și valoarea plastică a imaginii, cartea se impune ca o contribuție substanțială în cunoașterea ornamentului ca fenomen artistico-estetic, subliniind necesitatea valorificării celor mai izbutite creații, racordate cerințelor estetice ale actualității.

Mariana ȚĂRANU

JUBILEE

NICOLAI CERVENCOV – OM AL ȘTIINȚEI

Savantul Nicolai Cervencov face parte din galeria personalităților marcante de origine bulgară ale Chișinăului, este bine cunoscut printre oamenii de știință din Republica Moldova, deoarece toată viața și-a dedicat-o studierii istoriei bulgarilor basarabeni, scriind și elaborând multe lucrări, culegeri și monografii științifice. Totodată, dumnealui este și coautor al multor monografii cu tematică bulgară. S-a străduit să scoată în evidență date istorice, activitatea unor personalități ale istoriei puțin cunoscute în rândul bulgarilor.

Așadar, anii trec, iar amintirile frumoase, urmele lăsate pe pământ rămân în memorie ca niște vise realizate, scopuri împlinite. Uitându-ne în urmă, observăm cât de util ne-am concentrat asupra activității zilnice, asupra evenimentelor la care am participat cu drag, cu cine comunicăm, lucrăm, cu cine devenim prieteni.

Din ianuarie 2016 am avut un alt început de drum al activității mele profesionale. Devenind managerul Bibliotecii „Hristo Botev”, am făcut cunoștință cu oameni valoroși, personalități de etnie bulgară plini de inspirație, ce-și aduc aportul la dezvoltarea științei, culturii, artei, literaturii, precum și a imaginii Chișinăului. Pe parcursul activității mele personale, am avut norocul să-l întâlnesc și să-l cunosc mai îndeaproape pe dl Nicolai Cervencov, doctor habilitat în istorie. E un om de cultură înaltă, cu cunoștințe enciclopedice, istoric de profesie. Îmi amintesc momentul cum am făcut cunoștință cu dumnealui chiar în timpul unei activități ce se desfășura în incinta bibliotecii. Dl Cervencov s-a apropiat, s-a prezentat, apoi mi-a spus că este bucuros că în fruntea bibliotecii e o doamnă tânără, frumoasă și deșteaptă... Acest moment pozitiv mi-a insuflat mari speranțe de reușite în activitatea mea profesională. Așa și a fost să fie. Am început a activa în parteneriat, organizând diferite activități științifice, dumnealui fiind președintele Societății Științifice a Bulgariștilor din Republica Moldova; ulterior s-a dovedit a fi și partenerul nostru fidel. S-a format un parteneriat durabil cu impact pozitiv, ce ne permite pe o perioadă îndelungată împreună să valorificăm și să promovăm valorile culturale bulgare prin diverse activități din cadrul serviciilor, adăugând valoare vieții culturale și educaționale a utilizatorilor de etnie bulgară.

Îmi aduc aminte prima activitate științifică desfășurată în parteneriat cu dl Nicolai Cervencov în

cadrul Zilei Bibliotecii (4 martie 2016), la simpozionul științific *Basarabia și eliberarea Bulgariei*, fiind chiar dumnealui moderator, cum mă încuraja, concretizând toate detaliile, remarcând că toate temele care vor fi discutate sunt de valoare. S-a bucurat mult că în cadrul bibliotecii se desfășoară o amplă activitate la care personal și-a adus aportul, deoarece aici se întrunesc toți membrii diasporei bulgare din Republica Moldova.

Biblioteca „Hristo Botev” reprezintă un centru cultural bulgar în Republica Moldova, în care periodic se organizează și se desfășoară servicii cu activități de amploare cu publicul de etnie bulgară. Toate activitățile cu tematică istorică bulgară – conferințe științifice, mese rotunde, lansări de carte, discuții-dezbateri – se desfășoară în parteneriat cu Societatea Științifică a Bulgariștilor din Republica Moldova. Datorită activităților desfășurate în parteneriat în incinta Bibliotecii „Hristo Botev”, aceasta de fiecare dată este vizitată de savanți din Republica Bulgaria și din alte țări de peste hotare, de mulți istorici bulgariști și istorici moldoveni, ruși și ucraineni, de discipoli ai Domniei Sale, elevi de la Liceul Teoretic „V. Levski”. Anume ei sunt cei care doresc să cunoască mai amplu

despre datele istorice și culturale, despre sărbătorile naționale și tradiționale bulgărești, despre relațiile culturale dintre cele două țări, Bulgaria și Republica Moldova, ce durează de sute de ani, dar și despre relațiile de colaborare ale bulgarilor din sudul republicii noastre.

De mulți ani, fiecare lansare de cartecă tematică istorică a savantului Nicolai Cervencov, ce se desfășoară la Biblioteca „Hristo Botev”, scoate în evidență evenimente istorice care au marcat de-a lungul timpului destinul și evoluția bulgarilor, acestea generând întotdeauna discuții aprinse pentru noile generații. La toate evenimentele desfășurate cu participarea savantului Nicolai Cervencov, dumnealui își împărtășea bucuria cu colegii și prietenii săi privitor la împlinirea aspirației sale culturale, iar biblioteca primea în dar cartea cu autograful autorului. Vreau să menționez că aceste cărți au acumulat frumoase aprecieri în cadrul Academiei de Științe a Moldovei. În colecția Bibliotecii „Hristo Botev” avem deja multe cărți istorice ale bulgarilor basarabeni, o parte valoroasă din care sunt ale dlui doctor habilitat în istorie Nicolai Cervencov.

Localitatea Gorodnoe (Ciișia), regiunea Odesa (Ucraina), unde s-a născut savantul, istoricul și bulgaristul Nicolai Cervencov, este renumită prin faptul că în acea localitate s-au născut și au crescut multe personalități notorii, care și-au adus aportul la dezvoltarea comunității, societății și științei. Iată de ce dumnealui permanent scoate în evidență personalitățile cunoscute cu care a crescut și a prietenit din copilărie. Menționez în context despre o personalitate bulgară din localitatea natală a dlui Nicolai Cervencov – savantul Piotr Nedov. Dl N. Cervencov a dorit ca comunitatea bulgară să cunoască mai mult despre savantul Piotr Nedov și a venit cu ideea la bibliotecă de a organiza și a desfășura masa rotundă *Profesorul Piotr Nedov – savantul și patriarhul renașterii naționale a bulgarilor basarabeni*, moderatorul activității fiind chiar dl N. Cervencov. În cadrul mesei rotunde s-a pus accentul pe contribuțiile savantului, cum dumnealui a descoperit noi sorturi de struguri, fiind unul dintre primii savanți care le-a plantat în Republica Moldova. Despre soarta savantului, care a fost deportat în Siberia și a supraviețuit datorită inteligenței sale

și forței morale, precum și datorită unei mari dragoste de viață. La activitate a fost prezent și fiul protagonistului – Nicolai Nedov (regizor de profesie), care este prieten cu dl Nicolai Cervencov. Dl Piotr Nedov a făcut foarte mult pentru oameni, în particular, pentru Republica Moldova, iată de ce consăteanul Nicolai Cervencov se mândrește cu faptele lui și că sunt și pământenii.

Dl Nicolai Cervencov, pe lângă funcțiile pe care le deține, mai are una – funcția de director al Școlii duminicale. Implementarea și elaborarea proiectului *Studiem limba bulgară cu suportul Ambasadei Bulgariei în Republica Moldova, Ministerului Educației al Bulgariei și cel al Republicii Moldova, Agenției Bulgarilor de peste hotare și Societății Științifice a Bulgarilor din Republica Moldova*, având scopul de a acumula cunoștințe profunde în domeniul limbii, literaturii, istoriei, culturii, etnografiei și folclorului bulgar, pentru etnicii bulgari din mun. Chișinău și Republica Moldova. Școala duminicală activează pe parcursul anului de învățământ în fiecare sâmbătă și duminică a săptămânii în cadrul bibliotecii noastre, pentru toți doritorii (gratis). Suntem unica bibliotecă bulgară care oferă acest serviciu. Dl Nicolai Cervencov predă în cadrul Școlii duminicale disciplina *Istoria Bulgariei*. Cei mai activi, cu rezultate bune la studierea limbii bulgare, călătoresc în Bulgaria, unde își consolidează cunoștințele obținute pe parcursul anului, vizitând locuri și monumente de însemnătate istorică. Generația tânără a descendenților bulgari, tot mai insistent, își exprimă dorința de a cunoaște limba, literatura, istoria, cultura, etnografia și folclorul bulgar, prin aceasta apropiindu-se de patria sa istorică – Bulgaria.

Îl cunosc pe dl Nicolai Cervencov ca un om împlinit, fericit prin reușitele sale, binevoitor, grijuliu, responsabil. Muncește fără să aștepte cuvinte de recunoștință din partea colegilor, prietenilor. Doresc ca să-și păstreze modul de viață activ și să-l vedem mai des în bibliotecă.

Acum, la o frumoasă vârstă, îi doresc La mulți ani și toți buni, cu multă sănătate și bucurii, ajuns la un frumos jubileu alături de o familie unită și mai ales de cei doi feciori, care constituie mândria lui.

Angela OLĂRESCU

ПЕТР АФАНАСЬЕВИЧ ЧЕБОТАРЬ (К ШЕСТИДЕСЯТИЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

Исполнилось шестьдесят лет со дня рождения и тридцать пять лет научной и культурно-просветительской деятельности известного отечественного филолога-литературоведа, гагаузоведа, писателя, публициста, переводчика Петра Афанасьевича Чеботаря.

П. А. Чеботарь родился 9 октября 1957 года в селе Гайдары Чадыр-Лунгского района Молдавской ССР (ныне – Гагаузия, Республика Молдова) в гагаузской крестьянской семье.

По окончании в 1982 г. филологического факультета Кишиневского государственного университета (ныне – МолдГУ) П. А. Чеботарь приступил к работе в качестве старшего лаборанта в секторе русского языка и литературы Института языка и литературы АН МССР (ныне – Институт филологии). Летом 1986 г. он был переведен на должность младшего научного сотрудника вышеуказанного сектора, а с мая 1987 г. – в Отдел гагаузоведения Отдела этнографии и искусствоведения АН МССР (на правах института), где и проработал научным сотрудником до 2001 г. Свою научную карьеру П. А. Чеботарь продолжил в Научно-методическом центре им. М. В. Маруневич при Управлении образования Гагаузии (2010–2012) и в Научно-исследовательском центре Гагаузии им. М. В. Маруневич (2013–2015), где он работал в должности главного научного сотрудника и заведующего отделом языка, литературы и фольклора.

Научные интересы П. А. Чеботаря связаны в основном с проблемами русского и гагаузского литературоведения, лексикографии, ономастики, фольклористики. Остановимся вкратце на его наиболее значимых научных и научно-популярных работах.

В дебютной научной статье, увидевшей свет в сборнике материалов и исследований «Русская литература Советской Молдавии» (Кишинев, 1988), автором была предпринята попытка рассмотреть отдельные тематические и художественные особенности русского рассказа послевоенной Молдавии на примере произведений писателей Л. М. Мищенко, С. С. Шапошниковой, В. В. Дюбина, Г. А. Успенского, ставших со временем известными литераторами.

Книга «Что воскликнул турецкий паша» (Кишинев, 1990) состоит из небольших очерков, посвященных вопросам ономастики. В популярной форме излагаются версии научной и народной этимологии названий населенных пунктов, лич-

ных имен и фамилий, относящихся в основном к полиэтничному Буджаку. Приводятся многочисленные примеры и аналогии из тюркских, славянских и романских языков, а также привлекаются исторические, географические и фольклорные материалы.

Данная тема была продолжена в заметках о буджакской топонимии, опубликованных в сборнике «Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдовы» (Кишинев, 1992).

Важной вехой в истории гагаузского литературоведения стало появление очерков П. А. Чеботаря «Гагаузская художественная литература (50–80-е гг. XX в)» (Кишинев, 1993). Книга дает общее представление о жизненных перипетиях судьбы, идейно-тематическом и художественно-поэтическом своеобразии творчества наиболее заметных представителей младописьменной гагаузской литературы – Н. Г. Танасоглу, Д. Н. Танасоглу, Н. И. Бабоглу, Д. Н. Карачобана, М. В. Кёся, Г. А. Гайдаржи, С. С. Куроглу. Рассмотрение художественных исканий отдельных авторов позволяет сделать выводы о тенденциях развития всего литературного процесса. Кроме того, во введении приводятся материалы, указывающие на истоки гагаузской литературы, преемственность и становление определенных традиций. В заключении делается попытка очертить современное состояние гагаузской художественной литературы и проследить тенденции ее дальнейшего развития в рамках республиканского литературного процесса.

Одному из самых талантливых гагаузских писателей – Д. Н. Карачобану – наш юбилар уделит особое внимание, будучи ответственным редактором изданных отдельным томом избранных произведений классика художественной литературы (Ankara, 2004).

Обращение П. А. Чеботаря к лексикографической составляющей его языковедческой деятель-

ности связывалось с практической потребностью в переводных словарях, которые отражали бы как лексическое богатство современного гагаузского языка в целом, так и новые заимствования и новообразования, в частности внесенные составителем с полей прочитанных книг и из его записных книжек (см.: Краткий гагаузско-русский словарь. Комрат, 1992; Гагаузско-русско-румынский сло-

варь / Сост.: П. Чеботарь, И. Дрон. Chişinău, 2002).

Достаточно яркими результатами благородной деятельности героя нашей статьи по популяризации фольклорного наследия гагаузов явились следующие публикации: Наш друг Настрадаин: Народные анекдоты на гагаузском языке. Комрат, 1992; Гагаузские народные сказки. Кишинев, 1998. В формате электронной книги в 2017 г. был выпущен фольклорный сборник (компакт-диск) из коллекции выдающегося филолога, гагаузоведа Г. А. Гайдаржи под названием «Dizi-dizi boncuklar» («Ожерелья из бусинок») (сост. В. И. Сырф, П. А. Чеботарь).

Литературное творчество занимает особое место в жизни П. А. Чеботаря с юношеских лет, оно с тех пор стало постоянной потребностью в самовыражении, ему он всегда уделял и уделяет до сих пор неослабное внимание, в результате чего свет увидели отдельные сборники на гагаузском и русском языках под псевдонимами (Гагауз-Чеботарь П. А. *Жана йакын: Стихлар*. Кишинев, 1989; ЧП: Каламбуря в стакане! [Кишинев, 2007]), а в 2016 г. наш юбиляр сделал сам себе подарок в виде сборника под названием «Из книг П. А. Чеботаря», куда вошли избранные страницы не только из публикаций прошлых лет, но и из неопубликованного.

Особо хочется остановиться на поэтическом сборнике «Жана йакын» («Близко к сердцу»), в него вошли как оригинальные стихи поэта, так и переводы. Стихи собственного творчества представлены в виде своеобразных этюдов из юношеских лет, пейзажных зарисовок, некоторые из них впоследствии превратились в авторскую песню благодаря ясности и законченности мысли, четкой и строгой рифме. Переводы таких классиков мировой поэзии, как Александр Пушкин, Роберт Бернс, Иван Бунин, Михаил Эминеску, Григоре Виеру, Евгений Евтушенко, Расул Гамзатов, Булат Окуджава и др., выполнены, на наш взгляд, мастерски, с представлением гагаузского колорита в образах, метафорах и постоянных эпитетах.

Следует также отметить, что проза Петра Гагауза-Чеботаря в виде рассказов впервые попала на страницы книжных изданий в сборнике «Илкйаз тұркүсү» («Весенняя песня») (Кишинев, 1989). В них просматривается умение писателя не только внимательно наблюдать за окружающим его миром, но и находить для его описания образные, ясные и понятные слова и устойчивые сочетания, наполняя их смыслом юмором, улыбкой, иронией, которые отражают душевные качества как самого автора, так и его литературных героев.

Нельзя не отметить активную деятельность П. А. Чеботаря как составителя и координатора целого ряда работ, посвященных известным личностям, уроженцам Буджака, среди которых: Г. А. Гайдаржи, С. М. Пармакли, М. К. Пашалы, С. М. Топал, Н. М. Кисеев, П. М. Пашалы и др., а также двух важных и интересных краеведческих публикаций, посвященных родному селу (Село Гайдар. Chişinău, 2012; Куру Ф. С. Село Гайдар – веков связующая нить. Кишинев, 2015).

Благодаря свободному владению тюркскими языками (гагаузским и турецким) П. А. Чеботарь примерно с четверть века трудится гидом-переводчиком как по Кишиневу, так и по всей республике, а также является внештатным сотрудником Института перевода Библии в Москве (с 2005 г.); за это время им была переведена на гагаузский язык детская Библия, которая увидела свет в двух изданиях – на латинице и на кириллице (Москва, 2010). Надо сказать, что переводческий талант П. А. Чеботаря постоянно востребован как в Гагаузии, так и за ее пределами. Так, например, из самых ответственных и значимых документов, которые были им переведены на гагаузский язык, можем назвать следующие: Всеобщая декларация прав человека (Chişinău, 1999), Конвенция о правах ребенка (Chişinău, 2000), Мы разные, но права у нас одинаковые (информационный гид в области защиты прав этнических меньшинств) (Кишинев, 2000), Атлас АТО Гагаузия (Гагауз Ери) (Chişinău, 2014), Конституция Республики Молдова (Chişinău, 2016).

П. А. Чеботарь является автором большого числа научных и научно-популярных работ, в том числе обзорных статей по различным аспектам специфики гагаузской культуры и ментальности. Следует также отметить, что он часто выступает в статусе литературного редактора и научного рецензента книг различных авторов и составителей.

Петр Афанасьевич Чеботарь находится в полном расцвете творческих сил. Коллеги по сектору Этнология гагаузов и по Центру этнологии Института культурного наследия от всей души поздравляют своего бывшего сотрудника и постоянного помощника в настоящем с 60-летним юбилеем и желают ему доброго здоровья на долгие годы, неугасаемого жизнелюбия и оптимизма, побольше радостей и удач в повседневной жизни, устойчивого благополучия и достижения новых успехов в его многогранной деятельности.

Виталий СЫРФ

DATA ON THE EDITORIAL BOARD СВЕДЕНИЯ О РЕДКОЛЛЕГИИ

Procop S. *Editor-in-Chief.* PhD of Philology, Associate Professor (Kishinev, Republic of Moldova). svetlanaprocop@mail.ru

Zaicovschi T. *Editor in charge.* PhD of Philology, Associate Professor (Kishinev, Republic of Moldova). tanzai57@mail.ru

Onica D. *Secretary in charge.* PhD of History (Kishinev, Republic of Moldova). dorinaonica@yahoo.com

Boda G. PhD of History (Deva, Romania). ginaboda15@gmail.com

Dolghi A. PhD of History (Kishinev, Republic of Moldova). addolghi.ipc@gmail.com

Duminica Ion. PhD of Political Sciences, Associate Professor (Kishinev, Republic of Moldova). johnysunday@yahoo.com

Duminica Ivan. PhD of History (Kishinev, Republic of Moldova). duminicaivan@yandex.ru

Gheorghiev G. PhD of Ethnology (Sofia, Bulgaria). dupnica@mail.bg

Ghinoiu I. PhD of Geography (Bucharest, Romania). ionghinoiu@yahoo.com

Gradinaru N. PhD of History (Kishinev, Republic of Moldova). gradinarunatalia23@gmail.com

Jdanov V. Doctor of Philology (Sapporo, Japan). noldvatri45@mail.ru

Kalashnicova N. Doctor of Culturology (Saint Petersburg, Russian Federation). ethnonatally@mail.ru

Kushnir V. PhD of History (Odesa, Ucraina). vkushnir@ukr.net

Kvilincova E. Doctor of History, Associate Professor (Kishinev, Republic of Moldova). cvilincova@mail.ru

Maria Luisa del Barrio Vega. PhD of Philology (Madrid, Spain). mlv91@hotmail.com

Marushiacova E. PhD of History (Saint Andrews, Scotland, United Kingdom). emp9@st-andrews.ac.uk

Minasyan S. PhD of Philology (Erevan, Armenia). infoccs.edu@gmail.com

Neagota B. PhD of Philology (Cluj-Napoca, Romania). bogdan.neagota@gmail.com

Popov V. PhD of History (Saint Andrews, Scotland, United Kingdom). vp43@st-andrews.ac.uk

Skripnik A. Academician (Kiev, Ukraine). etnolog@etnolog.org.ua

Sirbu T. PhD of History (Leuven, Belgium). taniisirbu@yahoo.fr

Tsvirkun V. Doctor of Pedagogy. PhD of History. Professor (Kishinev, Republic of Moldova). tvircun_victor@yahoo.com

Tsaranu M. PhD of History, Associate Professor (Kishinev, Republic of Moldova). marianataranu@yahoo.com

Прокоп С. Главный редактор. Доктор филологии, конференциар (Кишинев, Республика Молдова). svetlanaprocop@mail.ru

Зайковски Т. Ответственный редактор. Доктор филологии, конференциар (Кишинев, Республика Молдова). tanzai57@mail.ru

Оника Д. Ответственный секретарь. Доктор истории (Кишинев, Республика Молдова). dorinaonica@yahoo.com

Бода Г. Доктор истории (Дева, Румыния). ginaboda15@gmail.com

Долги А. Доктор истории (Кишинев, Республика Молдова). addolghi.ipc@gmail.com

Думиника Ион. Доктор политологии, конференциар (Кишинев, Республика Молдова). johnysunday@yahoo.com

Думиника Иван. Доктор истории (Кишинев, Республика Молдова). duminicaivan@yandex.ru

Георгиев Г. Доктор этнологии (София, Болгария). dupnica@mail.bg

Гиною И. Доктор географии (Бухарест, Румыния). ionghinoiu@yahoo.com

Грэдинару Н. Доктор истории (Кишинев, Республика Молдова). gradinarunatalia23@gmail.com

Жданов В. Доктор хабилитат филологии (Саппоро, Япония). noldvatri45@mail.ru

Калашникова Н. Доктор хабилитат культуuroлогии (Санкт Петербург, Российская Федерация). ethnonatally@mail.ru

Кушнир В. Доктор истории, конференциар (Одесса, Украина). vkushnir@ukr.net

Квилинкова Е. Доктор хабилитат истории, конференциар (Кишинев, Республика Молдова). cvilincova@mail.ru

Мария Луиса дель Баррио Вега. Доктор филологии (Мадрид, Испания). mlv91@hotmail.com

Марушиакова Е. Доктор истории (Сент-Эндрюс, Шотландия, Великобритания). emp9@st-andrews.ac.uk

Минасян С. Доктор филологии (Ереван, Армения). infoccs.edu@gmail.com

Нягота Б. Доктор филологии (Клуж-Напока, Румыния). bogdan.neagota@gmail.com

Попов В. Доктор истории (Сент-Эндрюс, Шотландия, Великобритания). vp43@st-andrews.ac.uk

Скрипник А. Академик (Киев, Украина). etnolog@etnolog.org.ua

Сырбу Т. Доктор истории (Лёвен, Бельгия). taniisirbu@yahoo.fr

Цвиркун В. Доктор хабилитат педагогики. Доктор истории. Профессор (Кишинев, Республика Молдова). tvircun_victor@yahoo.com

Цэрану М. Доктор истории, конференциар (Кишинев, Республика Молдова). marianataranu@yahoo.com

TERMENE ȘI CONDIȚII DE PUBLICARE ALE MATERIALELOR ÎN REVISTA DE ETNOLOGIE ȘI CULTUROLOGIE

Stimați colegi,

Centrul de Etnologie al Institutului Patrimoniului Cultural vă invită să prezentați materiale pentru *Revista de Etnologie și Culturologie*

Considerații generale:

Revista acceptă pentru publicare lucrări științifice: studii monografice, articole de sinteză, recenzii, materiale de informare din viața științifică internă și externă (congrese, conferințe, simpozioane, seminare, colocvii), precum și cronici, documente de arhivă, abordând subiecte inovative din domeniul umanistic: etnologie și culturologie. Revista de Etnologie și Culturologie apare semestrial și este distribuită gratuit la solicitare în toate bibliotecile publice și centrele științifice de profil umanistic.

Toate genurile de lucrări științifice pot fi prezentate în limbile engleză, română, rusă.

Structura lucrărilor este următoarea:

I. Adnotare:

La începutul textului principal se va face o adnotare în limba română, engleză și rusă, fiecare însoțită de traducerea titlului și cuvintelor-cheie în limba rezumatului. Adnotările vor reflecta conținutul articolului, ideile și concluziile de bază. Adnotările se vor prezenta în format Times New Roman, Font size 10, Space 1,0. Volumul fiecărei adnotări va avea între 1300–1500 caractere, inclusiv spații.

II. Textul lucrării:

Volumul textului va fi de 0,5–1,0 c.a. (20000-40000 semne, inclusiv spații și semne de punctuație), inclusiv bibliografie și materialul ilustrativ. Textul lucrărilor trebuie prezentat în manuscris și în format electronic: Times New Roman, Font size 14, Space 1,5.

III. Materialul ilustrativ:

Materialul ilustrativ se va prezenta în formă grafică clară în format electronic (JPG sau TIF: nu mai puțin de 300 dpi). Imaginile, tabelele, graficele ș.a. vor fi însoțite de legendele corespunzătoare și de indicarea sursei de proveniență.

IV. Referințe bibliografice:

Referințele bibliografice se vor conforma cerințelor CNAA din Republica Moldova. Notele bibliografice din text se prezintă în original. În cazul în care se utilizează și titluri cu caractere chirilice, se redactează o bibliografie suplimentară cu transliterarea titlurilor cu caractere latine (conform sistemului Bibliotecii Congresului SUA).

Referințele bibliografice se amplasează după textul principal al articolului și sunt prezentate în succesiune numerică, în ordine alfabetică.

Referințele la sursele bibliografice se indică în paranteze pătrate, inserate în text, de exemplu [8]. Dacă sunt ci-

tate anumite părți ale sursei, după indicele bibliografic se indică și pagina, de exemplu [8, p. 231].

Exemple de publicații tipărite:

Cărți: Buzilă V. Covoare basarabene. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013. 252 p.; Axionov V. Studii muzicologice. Chișinău: Media Musica, 2012. 195 p.; Полобедова О. И. О природе книжной иллюстрации. М.: Наука, 1973. 336 с.

Articole în reviste și culegeri: Plămădeală N. Leon Donici – o conștiință antiutopică. In: Limba Română, 2002, nr. 4–6, p. 15–24; Ле Коадик Р. Мультикультурализм. In: Диалоги об идентичности и мультикультурализме / Под ред. Е. Филипповой и Р. Ле Коадика. М.: Наука, 2005.

Documente electronice: Gavrilean B. T. Simboluri cu valențe magice. Teză de doctorat în arte vizuale. Universitatea de Artă și Design. Cluj-Napoca. Rezumat. 2011. 25 p.: <http://www.uad.ro/storage/Dataitems/GBT.Rezumat.Teza.Ro.pdf> (vizitat 05.02.2015).

Exemple de transliterare: Semenov V. V. Filosofia: itog tysiacheletii. Filosofskaja psikhologija. М.: Evrika, 2000. 64 p.; Vasil'eva S. V. Vosstanovlenie tserkovnoi sobornosti starobriadchestva v kontekste institutsional'nykh transformatsii XX–XXI vv. In: Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta / Feder. agentstvo po obrazovaniyu, Buriat. gos. un-t. Ulan-Ude: Izd-vo Buriat. gos. un-ta, 2010. Vyp. 7: Istoriya, p. 25–37.

V. Lista abrevierilor

VI. Date despre autor:

Numele, prenumele, gradul științifico-didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, e-mail.

Data prezentării materialului, semnătura.

Recenzii, prezentări de cărți, personalii, antologii etc.

Materialele se prezintă în redacția autorului, dar trebuie să corespundă normelor stabilite (Times New Roman, Font size 14, Space 1,5). Volumul maxim – 0,5 c. a. (20000 de semne, inclusiv spații).

Annual, termenul limită de prezentare a materialelor pentru publicare în Revista de Etnologie și Culturologie este 1 februarie. Articolele sunt supuse recenzării de specialiști în domeniu cu grad științific. Colegiul de redacție își revendică dreptul de a respinge materialele ce nu corespund profilului revistei și normelor tehnice de publicare, cât și pe cele lipsite de valoare științifică și publicate anterior sub diferite forme în alte reviste sau cărți.

Pentru publicarea materialelor în *Revista de Etnologie și Culturologie* nu sunt percepute taxe și nu sunt oferite onorarii. De asemenea, nu sunt oferite onorarii pentru recenzarea materialelor propuse spre publicare.

Manuscrisele și varianta electronică a lucrărilor științifice pot fi prezentate direct la redacție sau trimise prin poștă.

Adresa: Colegiul de redacție – *Revista de Etnologie și Culturologie*, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de Etnologie, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, Biroul 532, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova.

Informații suplimentare pot fi solicitate: tel. (022) 27-10-07, (022) 27-13-53; e-mail: etnologie@mail.ru; patrimoniul.cultural.asm@gmail.com; pagina web: etnologie.asm.md; patrimoniul.asm.md

TERMS AND CONDITIONS OF PUBLICATION OF MATERIALS IN THE JOURNAL OF ETHNOLOGY AND CULTUROLOGY

Dear colleagues,

The Centre of Ethnology of the Cultural Heritage Institute invites you to submit materials for the *Journal of Ethnology and Culturology*.

General considerations:

The journal accepts for publication scientific papers: monographs, synthesis articles, reviews, information materials on internal and external scientific events (congresses, conferences, symposia, seminars, colloquia), chronicles, and archival documents, covering innovative topics from the field of humanities: ethnology and culturology. The *Journal of Ethnology and Culturology* appears quarterly and is distributed free on request in all public libraries and scientific centres of the humanistic profile.

All scientific papers can be submitted in English, Romanian, and Russian.

The structure of the work shall be as follows:

I. Summary:

The main text shall be preceded by a summary in Romanian, English and Russian, each accompanied by a translation of the title and of the key words in the language of the summary. The summaries will reflect the content of the article, the basic ideas and conclusions. The summaries shall be in Times New Roman, font size 10, 1.0 space. Each summary will contain between 1300–1500 characters, including the spaces.

II. The paper:

The size of the text will be of 0.5 to 1.0 author's pages (20000–40000 characters, including spaces and punctuation signs), including the bibliography and the illustrative material. The text of the papers shall be submitted in hard (manuscript) and electronic formats: Times New Roman, font size 14, 1.5 space.

III. Illustrative material:

The illustrative material shall be presented in clear graphic form in electronic format (JPG or TIF – no less than 300 dpi). Images, tables, graphs etc. will be accompanied by appropriate legends with the indication of the source of origin.

IV. Bibliography:

Bibliographical references shall comply with the requirements of CNAA of the Republic of Moldova. The bibliographic notes in the text shall be shown in the original. In case, titles in Cyrillic characters are used, an additional bibliography is drawn with the titles transliterated into Latin characters (according to the Library of Congress system).

The bibliography is placed after the main text of the article. The references are listed in numerical sequence, in alphabetical order.

References to the bibliographical sources are indicated in square brackets, inserted in the text, for example [8]. If certain parts of the source are quoted, the page is indicated after the bibliographic index, for example [8, p. 231].

Examples of printed publications:

Books: Buzilă V. Covoare basarabene. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013. 252 p.; Axionov V. Studii muzicologice. Chișinău: Media Musica, 2012. 195 p.; Полобедова О. И. О природе книжной иллюстрации. М.: Наука, 1973. 336 с.

Articles in journals and collections: Plămădeală N. Leon Donici – o conștiință antiutopică. In: *Limba Română*, 2002, nr. 4–6, p. 15–24; Ле Коадик Р. Мультикультурализм. In: *Диалоги об идентичности и мультикультурализме* / Под ред. Е. Филипповой и Р. Ле Коадика. М.: Наука, 2005.

Electronic documents: Gavrilean B. T. Simboluri cu valențe magice. Teză de doctorat în arte vizuale. Universitatea de Artă și Design. Cluj-Napoca. Rezumat. 2011. 25 p.: <http://www.uad.ro/storage/Dataitems/GBT.Rezumat.Teza.Ro.pdf> (visited 05.02.2015).

Examples of transliteration: Semenov V. V. *Filosofiya: itog tysyacheletii. Filosofskaya psikhologiya*. М.: Evrika, 2000. 64 p.; Vasil'eva S. V. *Vosstanovlenie tserkovnoi sobornosti staroobriadchestva v kontekste institutsional'nykh transformatsii XX–XXI vv.* In: *Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta / Feder. agentstvo po obrazovaniyu, Buriat. gos. un-t. Ulan-Ude: Izd-vo Buriat. gos. un-ta*, 2010. Vyp. 7: *Istoriya*, p. 25–37.

V. List of abbreviations

VI. Information about the author:

Surname, name, scientific and didactic degree, position, institution, address, telephone, e-mail.

Date of submitting the material, signature.

Reviews, book presentations, personalii, anthologies etc.

The materials shall be presented in the author's editing, but they must meet the established standards (Times New Roman, font size 14, 1.5 space).

The deadlines for submitting materials for publication in the *Journal of Ethnology and Culturology* is 1 February. The articles are subject to reviews by specialists in the field possessing doctoral degrees. The editorial board claims the right to reject the materials that do not correspond to the profile of the journal and to the technical standards of publication, as well as the ones that lack scientific value or were previously published under various forms in other journals or books.

No fees are collected for publishing materials in the *Journal of Ethnology and Culturology* and no honorariums are offered. Honorariums are not paid either for reviewing the materials proposed for publication.

The hard copy (manuscript) and the electronic version of the scientific works may be submitted in person or sent by post to the editor.

Address: Editorial Board – *Journal of Ethnology and Culturology*, Cultural Heritage Institute, Centre of Ethnology, bd. Stefan cel Mare si Sfânt, 1, office 532, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova.

Additional information may be requested: telephone (022) 27-10-07, (022) 27-13-53; e-mail: etnologie@mail.ru; patrimoniu.cultural.asm@gmail.com; website: ethnology.asm.md; patrimoniu.asm.md

СРОКИ И УСЛОВИЯ ПУБЛИКАЦИИ МАТЕРИАЛОВ В ЖУРНАЛЕ ЭТНОЛОГИИ И КУЛЬТУРОЛОГИИ

Уважаемые коллеги,

Центр этнологии Института культурного наследия приглашает Вас представлять материалы к публикации в *Журнале этнологии и культурологии*.

Общие положения:

Журнал принимает к публикации научные работы: монографические исследования, научные статьи, рецензии, информативные материалы о событиях в сфере научной жизни в стране и за рубежом (конгрессы, конференции, симпозиумы, семинары, коллоквиумы), архивные материалы, в которых затрагиваются инновационные темы из таких гуманитарных отраслей знания, как этнология и культурология. Журнал этнологии и культурологии выходит два раза в год и бесплатно распространяется по публичным библиотекам и научным центрам гуманитарного профиля. Все виды научных работ могут быть представлены на английском, румынском, русском языках.

Структура работ является следующей:**I. Резюме:**

Перед основным текстом приводятся резюме на румынском, английском и русском языках, каждое с переводом названия и ключевых слов на соответствующий язык. В резюме отражается содержание статьи, основные идеи и выводы. Резюме представляются в формате Times New Roman, Font size 10, Space 1,0. Объем каждого резюме составляет 1300–1500 знаков, включая пробелы.

II. Текст работы:

Объем текста – 0,5–1,0 а.л. (20000–40000 знаков, включая пробелы и знаки препинания), в том числе библиография и иллюстративный материал. Текст работ следует представлять в рукописной и электронной форме: Times New Roman, Font size 14, Space 1,5.

III. Иллюстративный материал:

Иллюстративный материал представляется в четкой графической форме в электронном формате (JPG или TIF – не менее 300 dpi). Изображения, таблицы, графики и т. п. снабжаются соответствующими легендами с указанием источника происхождения.

IV. Литература:

Библиографические ссылки должны соответствовать требованиям Национальной комиссии по аккредитации и аттестации Республики Молдова. Библиография помещается после основного текста статьи. Ссылки приводятся в алфавитно-цифровой последовательности. Библиографические ссылки в тексте приводятся в оригинале. В том случае, если используются названия на кириллице, представляется дополнительная библиография с транслитерацией названий на латинице (согласно системе Библиотеки Конгресса США). Ссылки в тексте указываются в квадратных скобках, например: [8]. При цитировании определенных частей библиографического источника приводится также и страница: [8, с. 231].

Примеры опубликованных источников:

Книги: Buzilă V. Covoare basarabene. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013. 252 p.; Axionov V. Studii muzicologice. Chișinău: Media Musica, 2012. 195 p.; Полобедова О. И. О природе книжной иллюстрации. М.: Наука, 1973. 336 с.

Статьи в журналах и сборниках: Plămădeală N. Leon Donici – o conștiință antiutopică. In: Limba Română, 2002, nr. 4–6, p. 15-24; Ле Кoadик Р. Мультикультурализм. In: Диалоги об идентичности и мультикультурализме / Под ред. Е. Филипповой и Р. Ле Кoadика. М.: Наука, 2005.

Электронные документы: Gavrilean B. T. Simboluri cu valențe magice. Teză de doctorat în arte vizuale. Universitatea de Artă și Design. Cluj-Napoca. Rezumat. 2011. 25 p.: <http://www.uad.ro/storage/Dataitems/GBT.Rezumat.Teza.Ro.pdf> (дата обращения – 05.02.2015).

Примеры транслитерации: Semenov V. V. Filofofiia: itog tysiacheletii. Filofofskaia psikhologiia. M.: Evrika, 2000. 64 p.; Vasil'eva S. V. Vosstanovlenie tserkovnoi sobornosti staroobriadchestva v kontekste institutsional'nyh transformatsii XX–XXI vv. In: Vestnik Buriatskogo gosudarstvennogo universiteta / Feder. agentstvo po obrazovaniiu, Buriat. gos. un-t. Ulan-Ude: Izd-vo Buriat. gos. un-ta, 2010. Вып. 7: Istoriya, p. 25-37.

V. Список сокращений**VI. Сведения об авторе:**

Фамилия, имя, ученая и дидактическая степень, занимаемая должность, учреждение, адрес, телефон, e-mail.

Дата представления материала, подпись.

Рецензии, книжные презентации, персоналии, антологии и т. д.

Материалы представляются в авторской редакции, но в соответствии с установленными нормами (Times New Roman, Font size 14, Space 1,5). Максимальный объем – 0,5 а. л. (20000 знаков, включая пробелы).

Предельным сроком представления материалов для публикации в Журнале этнологии и культурологии является 1 февраля. Статьи подвергаются рецензированию специалистами в соответствующей области, имеющими ученую степень. Редакционная коллегия обладает правом отклонять материалы, несоответствующие профилю журнала и техническим нормам публикации, равно как и те, которые лишены научной ценности или опубликованы ранее в различных формах в других журналах или книгах.

За публикацию материалов в Журнале этнологии и культурологии не производится взимание платы и предоставление гонораров. За рецензирование материалов, предложенных к публикации, гонорары также не предусмотрены.

Рукописи и электронные варианты научных работ представляются непосредственно в редакцию или посылаются по почте.

Адрес: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de Etnologie, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, Biroul 532, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova.

Дополнительную информацию можно получить: тел. (022) 27-10-07, (022) 27-13-53; e-mail: etnologie@mail.ru; patrimoniul.cultural.asm@gmail.com; web-страница: ethnology.asm.md; patrimoniul.asm.md